

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

45. 1190.

S. BERNARDI

CLARAEVALLENSIS ABBATIS

DE

CONSIDERATIONE

LIBRI V.

AD EUGENIUM III.

ACCEDUNT

DUAE EIUSDEM EPISTOLAE

UNA AD TOTAM CURIAM ROMANAM,

QUANDOQUE ELEGERUNT ABBATEM S. ANASTASII

IN PAPAM EUGENIUM;

ALTERA AD DOMINUM PAPAM EUGENIUM RECENS IN

PONTIFICEM ASSUMPTUM.

AD CODD. MONACC. VETERUMQUE EDD. FIDEM

RECENSUIT ET ANNOTATIONES CRITICAS

ADIECIT

IO. GEORG. KRABINGER,

BIBLIOTHECAE REG. MONACENSIS CUSTOS.

LANDISHUTI, MDCCCXLV.

IN LIBRARIA IOSEPHI THOMANNI.

PRAEFATIO.

„In his omnibus (nimir. operibus a *S. Bernardo* scriptis) nullum *Bernardo* dignius videtur“, ait vir summus *Mabillonius* Praefat. in Tom. II. Pag. 404., quam libri quinque de Consideratione ad Eugenium papam. Si enim argumenti et personae dignitatem spectes, nihil generosius: si modum tractandi, nihil sublimius: si styli maiestatem et sententiarum gravitatem, nihil eloquentius ac fortius: si denique dictorum puritatem et inhaerentem sacris canonibus disciplinam, nihil catholico doctore et sanctissimo patri convenientius. Quid vero magis arduum erat homini in solitudine educato, a mundi rebus et negotiis alieno, quam vivendi leges summo pontifici, nedum toti ecclesiae tradere et quasi praescribere? Quid homini privato difficilius, quam de totius ec-

clesiae statu, de moribus sacrorum ministrorum, de omnium officiis, virtutibus ac vitiis apte et accurate breviterque disserere, immo et iustam ferre sententiam? Quid sapientius, quam ita sublimium quorumcumque hominum vitia, errata, abusus notare, persequi, castigare, ut non modo invidiam et criminandi suspicionem evites, sed etiam amorem reportes et admirationem? Et haec sane fuit Bernardi seu dexteritas, seu felicitas, seu divinitus concessa auctoritas, ut, quam primum eius libri de Consideratione in publicum prodire, eos certatim exquisierint, lectitarint, amaverint universi, etiam summi, quos maxime tangebant, pontifices.“

His rationibus adducti, iam tum, quum *S. Bernardi* libellos de diligendo deo et de gratia ac libero arbitrio ad Codd. MSS: optimarumque Editionum fidem recensitos atque emendatos typis exscribendos curabamus, etiam in hoc *Bernardi* opere palmario studium operamque nostram collocandi eiusque novam editionem adornandi consilium cepimus, praesertim quum vidissemus in bibliotheca regia nostra multos et antiquos et egregios eiusdem libri asservari Codices, ex quibus in contextu emendando multum utilitatis percipi possit, sperantes harum litterarum peritis tali munusculo nos pergratum esse facturos.

Dicendum nunc de apparatu critico, quo in paranda hac editione uti sumus.

In subsidiis nimirum, quae ad quinque de Consideratione libros habuimus, haec fuerunt:

A.

Codd. MSS. Monacenses.

I. Windberg. 68. (W.), membranac., Saec. XII. exaratus, forma quadrata maior., foll. 173., quem in Praefat. ad Nostri libellos de diligendo deo etc. Pag. IV. seq. accurate descripsimus.

II. Nonnberg. 11. (N.), membranac., Saec. XII., form. quadrat., foll. 153., quo continentur *Hugo de S. Victore* de ordine monastico (sive de clauastro animae Lib. II. et III. c. 9. Desinit in verbis: *tolle grabatum tuum et ambula*. Vid. *Hug. Opp.* Tom. II. p. 88. col. 2. B.) fol. 1—84, a., opus *Bernhardi* abbatis Claraevallis ad Eugenium papam de Consideratione foll. 85, b. — 146, b., epistola *Bernhardi* (immo *Petri Cellensis*) ad abbatissam Fontis Ebraldi scripta fol. 146, b. — 149, a. Accedit fol. 149, a. — 153, b. passio sanctae Victoriae virginis ac martyris. In hoc Cod. eleganter scripto nulla est *Bernardi* libri I. distinctio.

III. Scheftlariens. 190. (S.), membr., Saec. XII. verg. exaratus, form. quadr. minor., foll. 132., cui praeter *Bernardi* libros de Consideratione insunt eiusdem fragmenta epistolae ad Eugenium pap. primae.

IV. Aldersbac. 49. (A. 1.), membr., Saec. XII., form. quadr., seu potius octav., foll. 103., in quo *Bernardi* de Consideratione libris (fol. 1, b. — 99, b.) subiungitur *Petri Cellensis* epistola ad Matthildem, abbatissam Fontis Ebraldi missa (fol. 99, b. — 103, b.).

V. Tegernseens. 646. (T.), Saec. XII., form. quadr., foll. 215., de quo ad Nostri libellos de diligendo deo etc. multis exposuimus.

VI. Raitenhaslac. 17. (R.), membr., Saec. XIII., form. quadr. minor., foll. 56.

VII. Caesareens. 50. (C.), membr., Saec. XIII., form. max., foll. 203., binis columnis exaratus, in cuius fol. 1, b. — 2. a. praemittitur index argumentorum, quae hoc libro continentur. Fol. 2, b. exhibet imagines B. Mariae et Iesus pueri, Mechthildis Comitissae de Diligen et Dominae Truhendingen, nec non Eugenii papae et Bernardi abbatis Claraevallensis, calamo haud ineleganter expressas. Fol. 3 rect. — 23 vers., a. concluduntur beati *Bernhardi* abbatis ad Eugenium pap. de Considerationibus (sic) libri V. et fol. 23 vers., a — 138. eiusdem Sermones, quibus hic illic intermixti sunt *Garneri* Lingonensis episcopi, *Nicolai Claraevallensis*, *Guerriaci* abbatis Igniacensis aliorumque Sermones auctorum nominibus non relatis. Fol. 68. rect., a — 78. rect. 2. insunt de Christi mensa *Bernhardi* (sed hoc nomine in indice deleto superscriptum legitur *magistri Petri*) carmina pensa. Fol. 138. rect., b. — 149 rect. b. sequuntur *Hugonis de S. Victore* duodecim abusiones claustralium (s. Libri II. de claustro animae cap. 11 — 23. Vid. *Hug. Opp.* Tom. II. p. 64—78.) et fol. 149. — 203. rect. a. *Petri* Sermones LVI., quibus accedit anonymi epistola, Sed quis sit iste Petrus, frustra quaesivimus.

VIII. Cod. Emmeram. E. LXIX. (E. 1.), membr., Saec. XIII., form. quadr., cui interiecta sunt fol. 50—57. fragmenta ex *Bernardi* de Consideratione tribus prioribus libris excerpta.

IX. Cod. Capituli Cathedralis Salisburgensis Nr. 22. (C.) membr., Saec. XIII., form. quadr., foll. 138. complectensque fol. 1—98, b. *S. Bernardi* de Considerat. libros V., eiusdem (potius *Petri Celsensis*) epistolam ad abbatissam quandam (i. e. ad Matthildem abbatissam Fontis Ebraldi) fol. 98, b — 102. et Nostri librum de gratia et libero arbitrio fol. 102—138, a.

X. Cod. Oberaltac. 56. (O.) membr., Saec. XIII., iubente abbate *Poppone* (a. 1255—1282.) scriptus, form. quadr. foll. 163., quorum 2. av. — 62. Nostri de Consid. libros comprehendunt. Plura de hoc Cod. annotavimus in Praefat. ad libellos de diligendo deo etc. P. VIII. sq.

XI. Cod. Aldersbac. 163. (A. 2.), membr., Saec. XIV., form. oct., in quo *Bernardi* de Consid. libri V. exstant fol. 1, b. — 29, a.

XII. Cod. Indersdorf. 234. (I.), membr., Saec. eiusdem, form. quadr., foll. 35., columnis binis exaratus, in quo habentur fol. 1—14, a. liber beati *Augustini* episcopi de spiritu et anima, et fol. 15—35, b. col. 1. *Bernhardi* abbat. Claraevall. ad Eugenium papam de Consideratione libri V.

XIII. Cod. Benedictobur. 100. (B.), membr., Saec. eiusdem, form. quadr., qui inter fragmenta

et opuscula varia fol. 9—18. continet quartum No-
stri de Consid. librum.

XIV. Cod. Aspac. 7. (2.), membr., Saec. eius-
dem. form. quadr., foll. 137., cuius fol. 1—7, b.
quintus tantummodo inest liber.

XV. Cod. Emmeram. B. LXIX. (E. 2.), chart.,
Saec. XV., form. maior., foll. 192., de quo vid. Praef.
ad libellos de dilig. deo etc. P. XI.

XVI. Cod. Monac. Lat. bibliothecae olim ele-
ctoralis 518. (M.), chart., Saec. eiusdem, *Hartm.*
Schedelii manu scriptus, form. quadr., foll. 180.,
cui praeter multa alia fol. 12—53. inserti sunt *Ber-*
nardi de Consid. libri V. (fol. 12.) inscriptione caret.
Ad calcem (fol. 53, a.) addita sunt haec: „Et ita fini-
tur Bernardus de Consideratione ad Eugenium anno
domini etc. 54. die 26. Februar. In Eistet etc. laus
Christo. Amen. 1454.“

Accesserunt *S. Bernardi* Florum Codd. duo, ni-
mir. Caesarensis 51. (seu Fc.), membr., Saec. XIII.,
form. maior., foll. 176. et Oberaltacensis 75. (mihi
Fo.), membr., Saec. XIV., form. quadr., foll. 149.

B.

Libri

typis exscripti.

1. Ed. Coloniensis, quae sine loci et anni in-
dicio prodit, litterarum formis expressa aut ab
Udalr. Zellio aut ab *Arnoldo Therhoernen* (vid. *Pla-*
cid. Braun Notit. historico-litterar. de libris ab ar-
tis inventionem impress. p. 69. nr. 89. et *L. Hain*

reperitor. bibliograph. p. 377. nr. 2920.) et Mabillonio incognita.

2. Ed. Sorgiana s. l. et a. (ab *Ant. Sorgia* Augustae Vindelicorum typis exscripta) in fol., cuius mentionem non fecit Mabillonius.

3. Opuscula divi *Bernardi* etc., castigata per *P. de Brixia* et impressa per *Simon. Bivilaqua* Papiensem Venet. 1495. 8.

4. Ed. Spirensis s. Drachiana 1501. 4. ad exemplar praecedentis libri typis descripta.

5. Bocardiana, impensis *Io. Parvi* Parisiis ann. 1508. impressa in fol. maior.

6. Lugdunensis, impressa industria et impensis *Io. Clein Alemanni* 1520. in fol.

7. Gillotiana. Paris. 1586. form. max.

8. *S. Bernardi* abbatis Claraevallis de Consideratione ad Eugenium papam III. Libri quinque ad veritatem octo manuscriptorum Codicum, Vaticanorum et aliorum Romae repertorum, recogniti et emendati: nec non in capita secundum distinctionem MS. Exemplaris Nicolai papae V., quod in Vaticano est, redacti, suisque argumentis ac Scholiis, variisque Lectionibus ubique illustrati. Omnia studio atque diligentia *Gerardi Vossii* Borchlonii etc. Romae. Ex typograph. *Guil. Facciotti*, in Burgo. M. D. XCIV. 4.

9. Tiraquelliana. Paris. 1602. form. max.

10. Horstiana. Colon. 1651. form. max.

11. Mabilloniana 1. Paris. 1667. 8.

12. Mabilloniana 2. ibid. 1690. form. max.

13. Mabilloniana 3., seu *S. Bernardi* abbatis de Consideratione ad Eugenium papam Libri V. Nova Editio. Sanctissimo D. N. Clementi XI. Pontifici Opt. Max. dicata. Parisiis MDCCCL. 8.

14. Mabilloniana (omnium Bernardi Operum)

4. Ibid. 1719. form. max.

15. Mabilloniana 5. Ibid. apud. *Gaume* fratres, bibliopolas. 1839. form. oct. max.

Ad utramque *S. Bernardi* epistolam, quam de Consideratione libris praeunte *Gerardo Vossio* comitem addidimus, praesto fuerunt haec subsidia:

A.

I. Cod. Frising. ^{CF.}_{39.} (rec. signat. num. 90.), membr., Saec. XIV., form. quadr., constans foliis 149., in quo locum tenet CCXXXI. prior epistola, altera hanc excipit.

II. Secundae epistolae excerpta praebuerunt Codd. Windb., Scheftlar., Tegerns., Oberaltac. et Aldersbac. 2.

B.

1. *S. Bernardi* Epistolarum Ed. Eggesteyniana sine loci et anni indicio (Argentorat. circ. ann. 1474.) in fol., Mabillonio incognita.

2. Ed. Basil. 1494. in fol.

Nec defuerunt Edd. Bocard. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mabillon., quas supra commemoravimus.

Ceterum in textu emendando eodem modo versati sumus, ut in libellis de diligendo deo et de gratia ac libero arbitrio. Addidimus etiam Horstii et Mabillonii annotationes.

Quintum de Consideratione librum nuper in linguam vernaculam convertit *Adolphus Helfferich* in opere, quod inscribitur: Die christliche Mystik in ihrer Entwicklung und in ihren Denkmalen. Tom. II. p. 129. seqq.

Scribebam Monachii d. 28.
Septembr. 1844.

Io. Georgius Krabinger.

SPECIMEN
S. BERNARDI
 Librorum
 DE CONSIDERATIONE
 ex
 Mabillonii Editione tertia
 assumptum.

Sequentis opusculi argumentum est, pontifici sic moderandam esse actionem, ut identidem ad se redeat, et furtivas saltem horas considerationi ac meditationi subinde impendat. Primus liber considerationis eiusdem necessitatem et utilitatem demonstrat: quattuor alii eius materiam et obiectum, Et in secundo quidem considerantur ea, quae sunt in pontifice, seu pontifex ipse: *quis, quid et qualis sit, quid in natura, quis in persona, qualis in moribus*. In tertio, quae sub ipso, id est, orbis universus. In quarto, quae circa ipsum, domestici, cardinales, episcopi. In quinto denique, quae supra ipsum, deus scilicet atque angeli.

Hos libros scripsit Bernardus ad Eugenium III., suum olim discipulum et sub nomine Bernardi abbatem sancti Anastasii ad Tres Fontes, qui ad summum pontificatum anno MCXLV. assumptus est.

Non continuo tenore, sed diversis temporum intervallis hi libri compositi fuere. Primus anno MCXLIX. Secundus aliquanto post, ut ex eius initio intelligitur, et quidem anno sequenti, scilicet post infelicem expeditionis Hierosolymitanae successum, de quo se ipse initio huius libri purgat. Tertius anno MCLII., quarto scilicet anno post concilium Remense, ut in capite V. legitur, anno MCXLVIII. celebratum. Quartus denique et quintus paulo post, si non statim cum tertio absoluti.

De horum librorum dignitate et praestantia dicere superfluum, quam ipsa lectio amplius persuadebit, quam quaevis oratio. In aliis scriptis Bernardus ubique singularem pietatem spirat, doctrinam non vulgarem, acre et facile ingenium, stylum sale conditum et scripturarum suco plenum; at his in libris se ipso superior, conciso, presso et admirabili dicendi genere summo omnium mortalium sic sua praescribit officia, quasi ipse summum pontificatum gessisset; sic totam canonum doctrinam in compendium redigit, quasi id unum toto vitae suae tempore didicisset. Immo tamquam a deo inspiratus doctor caelestis sapientiae tot fere oracula fundit, quot versus. Hinc quidam non minus auctor, Bernardo suppar, hos libros non incongrue *deuteronomium summorum pontificum appellavit*.

Sane eorum utilitatem cum dignitate coniunctam agnoverunt sanctissimi quique pontifices, in primis Nicolaus V., qui quantum eisdem libris tribuerit,

re ipsa ostendit, cum eos ante inventam typographicam artem elegantissimo caractere seorsim pro suo aliorumque usu describendos curavit. Eodem consilio Antonius Carafa, magni nominis cardinalis, ipsosmet libros recognovit atque Antverpiae formis Plantinianis separatim imprimi satagit, Pio V. sanctae memoriae pontifice, qui eorum lectionem ad mensam lubens adhibebat, quod itidem a Gregorio XIII. eius successore factitatum legimus. Nec omittendus paucorum dierum pontifex Urbanus VII., qui et in episcopatu et postea in cardinalatu eos multum sibi familiares habuisse dicitur, eosque in conclave tulisse, in quo summus pontifex renunciatus est. Consimilis quoque affectus fuit Gregorii XIV. eius successoris, qui novam horum librorum editionem fieri adhuc cardinalis peroptabat. Quod postea exsequutus Gerardus Vossius praepositus Tungrensis eosdem libros ab se recognitos seorsimque editos Clementi VIII. nuncupavit. Hinc quasi hereditario iure aurei huius opusculi amor transmissus est ad Clementem XI., sub cuius auspiciis nova editio commodiori forma elegantioribusque typis facta est.

INDEX

Capitulum

S. BERNARDI DE CONSIDERATIONE

Libellus

	Pag.
Prologus.	3
Cap. I. Pontifici tam variis occupationibus presso con-	
dolet.	5
II. Vis consuetudinis ad inducendos pravos mores,	
et duritiam cordis.	6
III. Indignum proceribus ecclesiae continue causis li-	
gantium audiendis et decidendis incumbere.	8
IV. Quae servitus digna, quae indigna servo servo-	
rum dei.	9
V. Non gerendam aliorum curam cum sui ipsius in-	
curia et neglectu.	11
VI. Non tam episcopis, quam principibus iudiciariam	
potestatem competere.	13
VII. Pietati et rerum aeternarum considerationi in	
primis vacandum esse.	14
VIII. Ex pietate et contemplatione pulcherrimam qua-	
tor primarum virtutum harmoniam et connexio-	
nem oriri.	16
IX. Recentia pontificum exempla paulatim corrigenda,	
vetera imitanda.	19
X. Abusus advocatorum, iudicum, procerum, co-	
rumque fratres, scilicet perstringit.	20

Cap. XI. In advocatos et procuratores, qui ex iniquitate quaestum faciunt, severe animadvertendum.	Pag. 21
--	---------

Liber II.

Cap. I. Apologiam instituit ob infelicem successum expeditionis in terram sanctam susceptae.	22
II. Considerationis a contemplatione distinctio.	26
III. Considerationis quattuor puncta designat.	27
IV. Notitiam sui ipsius triplici consideratione sui complectitur, et primum quidem considerationis membrum hic exsequitur.	28
V. Alterum membrum considerationis sui proponit: nempe, quis sit, et unde.	28
VI. Quale debeat esse procerum ecclesiae studium.	29
VII. Resumens priorem quaestionem, quis sit, diligentius expendit.	35
VIII. De pontificiae dignitatis et potestatis excellentia disserit.	37
IX. Propriae naturae considerationem commendat.	39
X. Tertium membrum considerationis sui, nempe qualis sit, exponit.	41
XI. Serium examen sui pontifici serio commendat.	42
XII. Neque in prosperis animum nimis laxandum, neque in adversis deficientium.	43
XIII. Ab otio et nugis, vanisque sermonibus pontificem dehortatur.	44
XIV. Personarum acceptionem in iudiciis summo opere vitandam.	45

Liber III.

Cap. I. Pontificis esse, non tam, ut omnes suo dominio subiciat, sed ut omnes, quantum fieri potest, ad ecclesiae gremium perducatur.	46
II. Quis modus in appellationibus ad sedem apostolicam.	51
III. Praesules ecclesiae non tam, ut praesint, ac aemet ipsos pascant, quam, ut alios praesint, constitutos esse.	57
IV. Gradus ordinum ac dignitatum, quae in ecclesia sunt, non temere confundendos ac perturbandos.	

III	habere suum quodammodo privilegia et exemptio- nes perstringit.	59
Cap. V.	Summo pontifici incumbere curam de apostolicis secretis, et maiorem instituta per totum orbem servanda.	63
III	Liberum IV.	
Cap. I.	De his, quae sunt circa pontificem.	67
et II.	De cleri et populi Romani moribus agit, et de veterum pastorum cura ac vigilantia.	68
III.	De vestium pompa resecanda, et zelo pontifici necessario.	73
IV.	Quales collaterales et coadiutores a pontifice ad- hibendi, ubi de virtutibus praelatorum.	75
V.	Exemplis commendatur abstinencia munerum, et arrogantia ministrorum papae perstringitur.	80
VI.	Pontifici non convenire, utpote gravioribus in- tento, rei domesticae curam, proindeque alteri potius oeconomio committendam.	83
VII.	Epilogus seu summa eorum, quae in pontifice requirantur.	93

Liber V.

Cap. I.	De his, quae supra nos sunt, id est, de deo rebusque divinis, considerationem instituit, ad quas modo per creaturas erigimur.	99
II.	Assignat varios considerationis gradus.	92
III.	Ea, quae supra nos sunt, deum scilicet et ange- los, investigari opinione, fide et intellectu.	93
IV.	Angeli quomodo considerandi.	95
V.	Gratias ac dotes angelorum a deo in ipsos deri- vari.	100
VI.	Principii et essentiae rationem proprie soli deo convenire,	102
VII.	Deum et simplicem et trinum esse.	104
VIII.	Personarum pluralitatem in deo consurgere ex proprietatibus; essentiam tamen unam et sim- plicem esse.	107
IX.	Uti in deo simplex natura est in tribus perso- nis, sic contra in Christo plures naturas in unam personam coalescere.	109

S. BERNARDI
CLARAEVALLENSIS ABBATIS.

DE

CONSIDERATIONE

LIBRI V.

AD EUGENIUM III.

10187

11107E

11107E

S. BERNARDI

CLARAEVALLENSIS ABBATIS.

DE

CONSIDERATIONE

LIBRI V.

AD EUGENIUM III.

in necessitate deficiunt. At caritas numquam excidit ¹⁾. Ego, ut verum fatear, matris sum liberatus officio, sed non depraedatus affectu. Olim mihi invisceratus es, non tam facile erueris. Ascende
 5 in coelos, descende in abyssos: non recedes a me, sequar te, quocumque ieris. Amavi pauperem, amabo et pauperum et divitum patrem. Non enim, si bene te novi, quia pater pauperum factus ideo non pauper spiritu es. In te hanc mutationem factam esse
 10 confido, non de te; nec priori statui tuo successisse promotionem, sed accessisse. Monebo proinde te, non ut magister, sed ut mater: plane ut amans. Amens magis videar, sed ei, qui non amat; ei, qui vim non sentit amoris.

1) 1. Cor. 13, 8.

LIBER I.

CAPUT I.

Pontifici tam variis occupationibus pressu condolet.

1. Unde ergo iam incipiam? Libet ab occupationibus tuis, quia in his maxime condoleo tibi. Condoleo, dixerim, si tamen doles et tu: alioquin doleo magis dixisse debueram, quia non est con-
5 dolere, ubi nemo, qui doleat. Itaque, si doles, condoleo; si non, doleo tamen, et maxime, sciens a salute longius absistere membrum, quod obstupuit, et aegrum sese non sentientem periculosius laborare. Absit autem ut de te id suspicer. Novi qui-
10 bus deliciis dulcis quietis tuae non longe antehac fruebare. Non potes dissuevisse tam cito, ita subito non dolere nuper subtractas. Plaga recens dolore non caret. Neque enim iam occaluit vulnus, nec in tam brevi versum in insensibile est. Quam-
15 quam, si non dissimules, non deest tibi iugis materia iusti doloris a quotidianis iacturis. Invitus, ni fallor, avelleris a tuae Rachelis amplexibus; et quotiens id pati contigerit, totiens dolor tuus renovetur necesse est. At quando non contingit quod vis? Quo-
20 tiens vis, et incassum? quotiens moves, nec promo-

ves? quotiens conaris, et non datur ultra; eniteris, et non obtines? parturis, et non paris? temptas, et abriperis; et, ubi incipis, ibi deficis; et, dum adhuc ordiris, succidunt te? *Venerunt filii usque ad partum*, ait propheta ¹⁾, *et vires non habet parturiens*. Nosti hoc? Nemo te melius. Attritae frontis es, et instar vitulae Ephraim doctus diligere trituram ²⁾, si, pace tua, sic se tuae res habent. Absit: haec est pars illius, qui datus est in reprobum sensum. Ab his
 10 sane cupio tibi pacem, non cum his. Nihil plus metuo tibi pace ista. Miraris si umquam possit accidere? Etiam, dico tibi, si res, ut assolet, per consuetudinem in incuriam venerit.

CAPUT II.

Via consuetudinis ad inducendos praeuos mores, et duritiam cordis.

2. Noli nimis credere affectui tuo, qui nunc est.
 15 Nal tam fixum animo, quod neglectu, et tempore non obsolescat. Vulneri vetusto et neglecto callus obducitur, et eo insanabile, quo insensibile fit. Denique dolor continuus, et acerbior diuturnus esse non patitur. Nam si non aliunde extunditur, ne
 20 cesse est cedat vel sibi. Enimvero cito aut de remedio consolationem recipiet, aut de assiduitate stuporem. Quid non inverteat consuetudo? quid non assiduitate duretur? quid non usui cedat? quantis quod prae amaritudine prius exhorrebant, usu ipso
 25 male in dulcem conversum est? Audi iustum, quid lamentetur super huiusmodi ³⁾. *Quae prius tangere solebat anima mea, nunc prae angustia cibi mei sunt*. Primum tibi importabile videbitur aliquid: processu

1) 4. Reg. 19, 3. 2) Osee 10, 11. 3) Iob. 6, 7.

futurorum nulla, nisi forte ad ulciscendum, prospectio seu praeparatio est. Et, ut in brevi cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est quod nec deum timet, nec hominem reveretur. En quo strahere te habent occupationes hae maledictae, si tamen pergis, ut coepisti, dare ita te totum illis, nil tui tibi relinquens. Perdis tempus, et, si licet nunc alterum me tibi exhibere Iethro, tu quoque in his stulto labore consumeris¹⁾, quae non sunt nisi afflictio spiritus, evisceratio mentis, evacuatio gratiae. Nam fructus horum quid, nisi araneorum telae?

CAPUT III.

Indignum proceribus ecclesiae continuis causis litigantium audiendis et decidendis incumbere.

4. Quaeso te, quale est istud, de mane usque ad vesperam litigare, aut litigantes audire? Et utinam sufficeret diei malitia sua! Non sunt liberae noctes. Vix relinquitur necessitati naturae quod corpusculi pausationi sufficiat, et rursum ad iurgia surgitur. Dies diei eructat lites, et nox nocti indicat malitiam: usque adeo non est respirare in bonis, non est alternam capessere requiem, non vel rara interseri otia. Non ambigo te quoque ista deplorare; at frustra istud, si non et emendare studueris. Interim tamen sic semper facias hortor, nec te umquam ad ista duraveris quolibet usu vel assiduitate. *Percussi eos, et non doluerunt*, ait deus.²⁾ Nihil tibi et illis. Iusti potius tibi aptare curato et affectionem, et vocem, qui ait³⁾: *Quae est enim fortitudo mea, ut sustineam? aut quis finis meus, ut patienter agam? Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea aenei est.* Magna virtus patientiae;

1) Exod. 18, 18. 2) Hierem. 5, 3. 3) Iob. 6, 11.

sed non hanc tibi ad ista optaverim. Interdum impatientem esse probabilius. Tunc approbes illorum patientiam, quibus Paulus dicebat ¹⁾): *Labenter sufferitis insipientes, cum sitis ipsi sapientes?* Ni fallor, ironia erat, et non laus, sed suggillatio quorundam mansuetudinis, qui quasi datis manibus pseudoapostolis, a quibus et seducti erant, ad quaeque ipsorum peregrina et prava dogmata trahi se patientissime ferrent. Unde et subdens: *Sustinetis enim*, inquit ²⁾), *si quis vos in servitutem redigit*. Non bona patientia, cum possis esse liber, servum te permittere fieri. Nolo dissimules servitutem, in quam certe in dies, dum nescis, redigeris. Hebetati cordis indicium est propriam non sentire continuam vexationem. *Vexatio dat intellectum auditui*, ait quidam ³⁾). Verum est; sed si nimia non fuerit. Nam si sit, non plane intellectum dat, sed contemptum. Denique impius, cum venerit in profundum malorum, contemnit ⁴⁾). Expergiscere ergo, et pessimae servitutis iugum iam iamque imminens, immo iam non modice premens, non tantum cave, sed horre. An ideo non servus, quia non uni servis, sed omnibus? Nulla turpior servitas graviorve, quam Iudeorum, quam quocumque ierint post se trahunt, et ubique dominos offendunt suos. Tu quoque dic, quaeso, ubi umquam sis liber, ubi tutus, ubi tutus? Ubique strepitus, ubique tumultus, ubique iugum tuae servitutis te premit.

CAPUT IV.

Quae servitus digna, quae indigna servo servorum dei.

5. Nec mihi opponas nunc apostoli vocem, qua ait ⁵⁾): *Cum essem liber ex omnibus, omnium me ser-*

1) 2. Cor. 11, 19. 2) Ibid. v. 20. 3) Hesai. 28, 19. 4) Prov. 18, 3.
5) 1. Cor. 9, 19.

cum *frat.* Longe est istud a te. Numquid ille hac
 servilitate hominibus inserviebat in acquisitione tur-
 pis quaestus? Numquid ad eum de toto orbe con-
 fluebant ambitiosi, avari, simoniaci, sacrilegi, con-
 5 cubinari, incestuosi, et quaeque istiusmodi mon-
 stra hominum, ut ipsius apostolica auctoritate vel
 obtinerent honores ecclesiasticos, vel retinerent?
 Ergo senum se fecit homo, cui vivere Christus
 erat, et mori lucrum, ut plures lucrifaceret Chri-
 10 sto, non ut lucra augeret avaritiae. Non est igitur
 quod de sollertissima Pauli industria et caritate tam
 libera [quam liberali] servili conversationi tuae pa-
 trocinium silmas. Quam tuo dignius apostolatu,
 quam salubrius tuae conscientiae, quam fructuosius
 15 ecclesiae dei audias potius ipsum [alibi] dicentem:
Prelis empti estis, nolite effici servi hominum. Quid
 servilius indignasque, praesertim summo pontifici,
 quam, non dico omni die, sed paene omni hora,
 insudare talibus rebus, et pro talibus? Deinde quando
 20 oramus? quando docemus populos? quando aedifi-
 camus ecclesiam? quando meditamur in lege? Et
 quidem quotidie perstrepunt in palatio leges, sed
 Iustiniani, non domini. Audire etiam istud? Tu
 videris. Nam certe lex domini immaculata conver-
 25 tens animas). Hae autem non tam leges, quam
 lites sunt et cavillationes, subvertentes iudicium.
 Tu ergo pastor et episcopus animarum, qui mente,
 obsecro, sustines coram te semper silere illam, gar-
 rire istas? Fallor, si non movet tibi scrupulum
 30 perversitas haec. Puto quod et interdum compel-
 lat clamare ad dominum cum propheta): *Narra-
 verunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.*
 I ergo, et te aude liberum profiteri sub tam gravi

mole inconvenientiae huius, et cui fas non sit cervicem subducere. Nam si potes et non vis, multo magis servus es huius ipsius tam perversae voluntatis tuae. An non servus, cui dominatur iniquitas? Et maxime. Nisi tu forte indignius iudices hominem tibi, quam vitium dominari. Quid interest, volens servias, an invitus? Nam etsi coacta servitus miserabilior, sed affectata miserior est. Et quid me vis facere, inquis? Ut tibi ab his occupationibus parcas. Impossibile fortasse respondebis, facilius cathedrae valedicere posse. Recte hoc, si rumpere, et non magis interrompere ista hortarer.

CAPUT V.

Non gerendam aliorum curam cum sui ipsius incuria et neglectu.

6. Audi ergo quid redarguam, quid suadeam. Si quod vivis et sapis, totum das actioni, consideras rationi nihil: laudo te? in hoc non laudo. Puto quod et nemo, qui a Salomone audierit¹⁾: *Qui in minoribus actu, percipiet sapientiam*. Certe nec ipsi actioni expedit consideratione non praeveniri. Si item totus esse vis omnium, instar illius, qui omnibus 20 omnia factus est²⁾, laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena te excluso? Et tu homo es. Ergo ut integra sit et plena humanitas, colligat et te intra se sinus, qui omnes recipit. Alioquin quid tibi prodest, iuxta verbum domini³⁾, si uni- 25 versos lucreris te unum perdens? Quam ob rem cum omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus unus. Quid solus fraudaris munere tui? Usque quo vadens spiritus, et non rediens⁴⁾? Usque

1) Eccl. 38, 25. 2) 1. Cor. 9, 22. 3) Matth. 16, 26. 4) Psalm. 77, 39.

quo non recipis te et ipse inter alios vice tua? Sapientibus et insipientibus debitor es; et soli negas te tibi? Stultus et sapiens, servus et liber, dives et pauper, vir et femina, senex et iuvenis, clericus et laicus, iustus et impius, omnes pariter participant te; omnes de fonte publico bibunt pectore tuo; et tu seorsum sitiens stabis? Si maledictus qui partem suam facit deteriorem, quid ille, qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquae tuae
 10 in plateas; homines et iumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter ceteros bibe et tu de fonte putei tui. *Alienus*, inquit ¹⁾, *non bibat ex eo*. Numquid tu alienus? Cui non alienus, si tibi es? Denique qui sibi ne
 15 quam, cui bonus ²⁾? Memento proinde, non dico semper, non dico saepe, sed vel interdum reddere te ipsum tibi. Utere tu quoque te inter multos, aut certe post multos. Quid indulgentius? Hoc enim dico secundum indulgentiam, non secundum iudici-
 20 cium. Puto et ipso apostolo indulgentiorem me in hac parte. Ergo plus quam oportet, inquis. Non infitior. Quid, si ita oportet? Nam tu, ut confido, nostra meticulosa informatione non eris contentus, sed abundabis magis. Sane sic decet, te scilicet
 25 abundantio-rem, quam me audacior-rem esse. Ego quoque tutius mihi iudico apud maiestatem timiditate, quam temeritate periclitari. Et fortassis non secus moneri sapientem oportuit, ut sit quod scriptum est ³⁾: *Da occasionem sapienti, et sapientior erit.*

¹⁾ Prov. 5, 17. ²⁾ Eccl. 14, 5. ³⁾ Prov. 9, 9.

CAPUT VI.

Non tam episcopis, quam principibus iudicariam potestatem competere.

7. Audi tamen apostolum, quid de huiusmodi sentiat. *Sic non est sapiens inter vos*, ait ille ¹⁾, *qui iudicet inter fratrem et fratrem?* Et infert ²⁾: *Ad ignominiam vobis dico: contemptibiliores qui sunt in ec-*
clesia, illos constituite ad iudicium. Itaque secundum
 apostolum indigne tibi usurpas tu apostolicus officium vile, gradum contemptibilium. Unde et dicebat episcopus, episcopum instruens ³⁾: *Nemo militans deo implicat se negotiis saecularibus.* Ego autem
 10 parco tibi. Non enim fortia loquor, sed possibilia. Putasne haec tempora sustinerent, si hominibus litigantibus pro terrena hereditate, et flagitantibus abs te iudicium, voce domini tui responderes: O homines, quis me constituit iudicem super vos ⁴⁾? In quale
 15 mox iudicium tu venires? Quid dicit homo rusticanus et imperitus, ignorans primatum suum, inhonorans summam et praecelsam sedem, derogans apostolicae dignitati? Et tamen non monstrabunt, puto, qui hoc dicerent, ubi aliquando quispiam apostolorum iudex sederit hominum, aut divisor terminorum, aut distributor terrarum. Stetisse denique lego apostolos iudicandos ⁵⁾, sedisse iudicantes non lego. Erit illud, non fuit. Itane imminutor est dignitatis servus, si non vult esse maior domino suo:
 25 aut discipulus, si non vult esse maior eo, qui se misit: aut filius, si non transgreditur terminos, quos posuerunt patres sui? *Quis me constituit iudicem?* ait ille magister et dominus ⁶⁾: et erit iniuria servo discipuloque, nisi iudicet universos? Mihi tamen

1) 1. Cor. 6, 5. 2) Ibid. v. 4. 3) 2. Timoth. 2, 4. 4) Luc. 12, 14. 5) Act. Apost. 5, 27. 6) Luc. 12, 14.

non videtur bonus aestimator rerum, qui indignum putat apostolis seu apostolicis viris non iudicare de talibus, quibus datum est iudicium in maiora. Quidni contemnant iudicare de terrenis possessionibus hominum, qui in coelestibus et angelos iudicabunt? Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra: propter illa siquidem, et non propter has accepistis claves regni coelorum, praevicinatores utique exclusuri, non possessores. *Ut sciat*, ait ¹⁾, *quia filius hominis potestatem habet in terra dimittere peccata et c.* Quaenam tibi maior videtur et dignitas, et potestas, dimittendi peccata, an praedia dividendi? Sed non est comparatio. Habent haec infima et terrena iudices suos, reges et principes terrae. Quid fines alienos invaditis? Quid falcem vestram in alienam messem extenditis? Non quia indigni vos, sed quia indignum vobis talibus insistere, quippe potioribus occupatis. Denique ubi necessitas exigit, audi quid apostolus censeat ²⁾: *Si enim in vobis iudicabitur hic mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis.*

CAPUT VII.

Pietati et rerum aeternarum considerationi in primis vacandum esse.

8. Sed aliud est incidenter excurrere in ista, causa quidem urgente: aliud ultro incumbere istis, tamquam magnis, dignisque tali et talium intentione rebus. Itaque haec et innumera talia dicerem, si fortia dicerem, si recta, si sincera. Nunc autem quoniam dies mali sunt ³⁾, sufficit interim admonitum esse, non totum te, nec semper dare actioni, sed considerationi aliquid tui et cordis, et tempo-

1) Matth. 9, 6. 2) 1. Cor. 6, 2. 3) Ephes. 5, 16.

ris sequestrare. Hoc autem dico necessitatem in-
 tuens, non aequitatem: quamquam non sit praeter
 aequum cedere necessitati. Nam si licerat quod
 deceret, absolute per omnia et in omnibus praefe-
 5 rendam, et vel solam, vel maxime colendam eam,
 quae ad omnia valet, id est pietatem, prorsus ir-
 refragabilis ratio monstrat. Quid sit pietas quae-
 ris? Vacare considerationi. Dicas forsitan in hoc
 dissentire me ab illo ¹⁾, qui pietatem definit cul-
 10 tum dei. Non est ita. Si bene consideras, illius
 sensum meis expressi verbis, etsi tamen ex parte.
 Quid tam pertinens ad cultum dei, quam quod ipse
 hortatur in psalmo ²⁾: *Vacate, et videte quoniam ego*
sum deus? quod sane in partibus considerationis prae-
 15 cipuum est. Quid denique tam valens ad omnia,
 quam quae ipsius quoque actionis partes benigna
 quadam praesumptione suas facit, praeagendo quo-
 dammodo, et praecordinando quae agenda sunt? Ne-
 cessario sane, ne forte quae [et] praevisa et prae-
 20 meditata poterant esse proficuo, praecipitata magis
 periculo fiant: quod tibi met, si recordaris, in ipsis
 actionibus causarum, et in magnis quibusque nego-
 tiis, magnarumve consiliis rerum frequenter acci-
 disse non ambigo. Et primum quidem ipsum fon-
 25 tem suum, id est, mentem, de qua oritur, purifi-
 cat consideratio. Deinde regit affectus, dirigit actus,
 corrigit excessus, componit mores, vitam honestat,
 et ordinat, postremo divinarum pariter et huma-
 narum rerum scientiam confert. Haec est quae con-
 30 fusa determinat, hiantia cogit, sparsa colligit, se-
 creta rimatur, vera vestigat, veri similia examinat,
 ficta et fucata explorat. Haec est quae agenda prae-
 ordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat

1) Iob. 28, 28. iuxta LXX. 2) Ps. 45, 11.

aut incorrectum, aut correctione egens. Haec est quae in prosperis adversa praesentit, in adversis quasi non sentit, quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiae est.

CAPUT VIII.

Ex pietate et contemplatione pulcherrimam quattuor primarum virtutum harmoniam et connexionem oriri.

5 9. Ibi etiam advertere tibi est suavissimum quemdam concentum complexumque virtutum, atque alteram pendere ex altera, sicut hoc loco vides, fortitudinis matrem esse prudentiam, nec fortitudinem, sed temeritatem esse quemlibet ausum,
10 quem non parturivit prudentia. Haec item est, quae inter voluptates et necessitates media, quasi quaedam arbitra sedens, utrimque certis limitibus determinat fines, istis assignans et praebens quod sat est, illis quod nimis est demens, et sic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt temperantiam. Nempe intemperantem ipsa consideratio censet, tam eum, qui necessariis pertinaciter demit, quam qui indulget superfluis. Non est ergo temperantia in solis resecandis superfluis: est et in
15 admittendis necessariis. Huius sententiae apostolus non fautor tantum, sed auctor esse videtur, qui curam carnis nostrae docet non perfici in desiderio. Dicens siquidem *curam carnis non perfici*¹⁾, superflua cohibet; addens *in desiderio*, necessaria non
20 excludit. Unde mihi videtur non omnino absurde definire temperantiam, qui hanc nec praecipere necessitatem, nec excedere dicat iuxta illud philosophi: *Ne quid nimis*.

¹⁾ Rom. 13, 14.

10. Nam de iustitia, quae una de quattuor est, nonne constat consideratione mentem praeveniri, ut se formet in ea? Se enim necesse est prius cogitet, ut ex se normam ducat iustitiae, nec factura
 5 utique alteri, quod sibi fieri nolit, nec quod sibi fieri velit negatura. In his nempe duobus liquet integrum esse iustitiae statum. Sed nec ipsa solitaria est. Intaere etenim nunc mecum etiam huius pulchram connexionem et cohaerentiam cum tem-
 10 perantia, et item ambarum cum duabus superioribus, id est prudentia et fortitudine. Nam cum iustitiae dicatur portio, quod sibi non vult fieri quis, alii non facere; porro perfectio, quod ait dominus ¹⁾: *Quicumque vultis ut faciant vobis homines,*
 15 *et vos facite illis*: neutrum horum erit, nisi ipsa voluntas, de qua tota ducitur forma, sic ordinata fuerit, ut nec velit aliquid superfluum, nec necessarium quid superstitione molit: quod quidem temperantiae est. Denique et ipsi iustitiae, ut iusta sit,
 20 temperantia modum imponit. *Noti nimium esse iustus*, ait sapiens ²⁾, ostendens per hoc minime approbandam iustitiam, quae temperantiae moderamine non frenetur. Quid quod et ipsa sapientia hoc temperantiae frenum non respuit, dicente Paulo
 25 secundum sapientiam sibi a deo datam ³⁾, *non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*? Sed [et] e converso, quod temperantiae necessaria sit iustitia, ostendit dominus in evangelio, arguens illorum temperantiam, qui abstinebant, ut
 30 viderentur hominibus ieiunantes ⁴⁾. Erat in cibo temperantia, sed non iustitia in animo, quia non deo placere, sed hominibus intendebant. Quomodo rursus vel illa, vel ista sine fortitudine, cum con-

1) Matth. 7, 12. 2) Eccl. 7, 17. 3) Rom. 12, 3. 4) Matth. 6, 16.

stet fortitudinis esse, et non mediocri, exhibere velle et nolle suum inter angustias, parum et nimis, ut sit contenta voluntas modo illo medio, nudo solo, puro, constante sibi, aequali undique sui, utpote ex omni parte pariter circumsiso, quem solum constat esse virtutis?

11. Dicito mihi, quaeso, si potes, quoniam potissimum trium harum virtutum medullarum hoc dandum censeas, quod ita cunctis conterminum est, ut videatur proprium esse singulatum? An ipsum virtus est, et nihil aliud? Sed sic virtus non esset multiplex, sed essent omnes una. An potius, quia sine eo virtus non est, omnium quodammodo anima vis una est et medulla virtutum, in qua sic uniantur, ut una proinde videantur omnes, praesertim quod non illud participando communicant, sed totum a singulis atque integrum possidentur? Verbi causa, quid tam iustitiae, quanta modus? Alioquin si quid extra modum relinquit, non plane tribuit cuique quod suum est: quod tamen suum ipsius est facere. Quid tam rursum temperantiae, quae non aliunde profecto temperantia est, nisi quod nil immoderatum admittit? Sed, puto, fatebe etiam non minus esse fortitudinis, cum vel maxime ipsa sit, quae ab inruentibus vitiis, et quasi suffocare hinc inde conantibus, purum illud potenter eruit et vindicat in quoddam stabile fundamentum boni, sedemque virtutis. Ergo modum tenere iustitia est, temperantia est, fortitudo est. Sed vide ne in hoc differant, ut iustitiae quidem in affectu res sit, a fortitudine autem efficacia eius; porro possessio atque usus apud temperantiam. Restat ut doceamus ab hac communione prudentiam non excludi. Nonne ipsa est, quae modum, diu animi neglecta postha-

bitum, et vitiorum invidia quasi in abditis reclusum, et coopertum quadam vetustatis caligine, prior reperit et advertit? Propterea dica tibi: a paucis advertitur, quia paucorum prudentia est. Itaque iustitia quaerit, prudentia invenit, vindicat fortitudo, temperantia possidet. Non mihi hoc loco propositum [est] de virtutibus disputare; sed haec dixerim, hortans ad vacandum considerationi, cuius beneficio haec et similia advertuntur. Cui tam pio, tamque utili otio nullam in vita operam dare, nonne vitam perdere est?

CAPUT IX.

Recentia pontificum exempla paulatim corrigenda; vetera imitanda.

12. Quid tamen, si te philosophiae huc totum repente devoveris? Praedecessores tui non ita consueverunt: eris molestus quam pluribus, quasi qui a patrum vestigiis [subito] deviaris: nempe id videberis agere in suggillationem eorum. Sed et notare vulgari proverbio: Qui hoc facit, quod nullus, mirantur omnes: veluti qui cupias admirationi fore. Nec potes eorum omnia simul et subito vel errata corrigere, vel excessus redigere in modum. Erit cum acceperis tempus, ut secundum sapientiam tibi a deo datam paulatim et opportune id studeas. Interim sane malo alterius utere in bonum, quod potes. Quamquam si de bonis, et non de novis sumamus exempla, non defuere Romani pontifices, qui sibi otia inter maxima negotia invenirent. Obsidio urbi, et barbaricus ensis civium cervicibus imminebat: numquid tamen istud tenuit beatum papam Gregorium, quominus sapientiam scriberet in otio? Eo nempe temporis,

quod ex eius praestatione liquet, obscurissimam et
extremam partem Ezechielis tam diligenter, quam
elegantè exposuit.

CAPUT X.

Abusus advocatorum, iudicum, procuratorum, eorumque fraudes graviter perstringit.

13. Sed esto: alius inolevit mos, dies alii sunt,
5 et alii hominum mores; et tempora periculosa non
instant iam, sed exstant. Fraus, et circumventio,
et violentia invalere super terram. Calumniato-
res multi, defensor rarus, ubique potentiores op-
primunt pauperiores: non possumus deesse oppres-
10 sis, non negare iudicium iniuriâ patientibus. Nisi
agitantur causae, audiantur partes, inter partes iu-
dicari quid potest? Agitantur causae, sed sicut
oportet. Nam is modus, qui frequentatur, exse-
crabilis plane; et qui non dico ecclesiam, sed nec
15 forum deceat. Miror namque quemadmodum reli-
giosae aures tuae audire sustinent huiusmodi dispu-
tationes advocatorum, et pugnas verborum, quae
magis ad subversionem, quam ad inventionem pro-
ficiunt veritatis. Corrige pravum morem, et prae-
20 cide linguas vaniloquas, et labia dolosa claude.
Hi sunt qui docuerunt linguas suas loqui menda-
cium, disertî adversus iustitiam, eruditi pro falsi-
tate. Sapientes sunt, ut faciant malum; eloquen-
tes, ut impugnent verum. Hi sunt qui instruunt a
25 quibus fuerant instruendi; adstruunt non comperta,
sed sua; struunt de proprio calumnias innocentiae;
destruunt simplicitatem veritatis, obstruunt iudicii
vias. Nihil ita absque labore manifestam facit vir-
tutem, ut brevis et pura narratio. Ergo illas, quas
30 ad te necesse erit intrare causas (neque enim omnes

necesse erit) diligenter velim, sed breviter decidere assuescas, frustratoriasque et venatorias praecidere dilationes. Causa viduae intret ad te, causa pauperis, et eius, qui non habet quod det. Aliis
 5 alias multas poteris committere terminandas, quam plures nec dignas audientia iudicare. Quid enim opus est admittere illos, quorum peccata manifesta sunt praecedentia ad iudicium? Tanta est impudentia nonnullorum, ut, cum manifestae ambitionis
 10 prurigne, scateat tota facies causae eorum, non erubescant audientiam flagitare, publicantes semet ipsos ad multorum conscientias, in quo vel suae solius satis poterant confundi iudicio. Non fuit qui retunderet attitas frontes; et ideo plures facti
 15 sunt, et magis induruerunt. Sed et nescio quo modo vitiosus conscientias vitiosorum non refugit, et ubi omnes sordent, unus foetor minime sentitur. Quis enim unquam, verbi causa, avarus avarum, immundus immundum, luxuriosus luxuriosum
 20 erubuit? Plena est ambitiosis ecclesia: non est iam quod horreat in studiis et molitionibus ambitionis, non plus, quam spelunca latronis in speculis viatorum.

CAPUT XI.

In advocatos et procuratores, qui ex iniquitate quaestum faciunt, severe animadvertendum.

14. Si Christi discipulus es, ignescat zelus tuus,
 25 exurgat auctoritas adversus impudentiam hanc et generalem pestem. Intuere magistrum sic facientem, et audi dicentem ¹⁾: *Qui mihi ministrat, me sequatur.* Non parat aures, ut audiat, sed flagellum, quo feriat. Verba nec facit, nec recipit. Nec enim
 2. in iudicio procurator advocatus est discipulus Christi
 3. discipulus Christi est advocatus procurator in iudicio

sedet iudicans, sed insequitur puniens. Causam
tamen non tacet, quod videlicet idem orationis,
negotiationis fecissent. Erga et tu fac similiter.
Erubescant vultum tuam istius modi negotiatores,
5 si fieri potest; si non, timeant. Et tu flagellum
tenes. Timeant numularii, nec fidant in nummis,
sed diffidant; abscondant aes suum a te, scientes
effundere, quam accipere paratiorem. Hoc studiose
et constanter agendo multos lucri facies, turpium
10 sectatores lucrorum honestioribus officiis vindicande;
multos, ne vel audeant huiusmodi attentare, ser-
vabis. Adice illud, quod non parum proficiet et ad
ferias, quas tibi suadeo. Ita nempe non pauca tibi
momenta temporum redimes ad vacandum consi-
15 derationi, quaedam, ut dixi, negotia nec audiendo,
quaedam aliis committendo; quae tua digna puta-
veris audientia, fideli quodam et accommo ipsi
causae compendio terminando. De qua considera-
tione his addere aliqua cogito, sed sub alterius
20 sane principio libri; atque hic sit finis istius, ne
duplo te oneret minus suavis oratio, si et longa
fecerit.

LIBER II.

CAPUT I.

*Apologiam instituit ob infelicem successum expeditionis in
terram sanctam susceptae.*

1. Memor promissi mei, quo ecce iam aliquam-
diu teneor apud te, vir optime, Papa Eugeni, volo
25 ipso absolvere me vel sero. Puderet dilationis, si
mihi conscius forem incuriae, aut contemptus. Non

est ita, sed inordinatus, ut ipse nosti, in tempus grave, quod et ipse pene vivendi usui videbatur indicare cessationem, non studii, cum scilicet dominus provocatus peccatis nostris ante tempus
 5 quodammodo visus, qui iudicasse orbem terrae, in aequitate quidem, sed misericordiae suae oblitus. Non peperit populo suæ, non suo nomini. Nonne dicunt in gentibus ¹⁾: *Ubi est deus dorum?* Nec mirum, Ecce filii, et qui Christiano censentur
 10 nomine, prostrati sunt in deserto, aut interfecti gladio, aut fame consumpti. Effusa est contentio super principes, et dominus errare fecit eos in invio, et non in via ²⁾. Contritio et infelicitas in viis eorum ³⁾; pavor, et maeror et confusio in penetralibus re-
 15 gum ipsorum... (Quam confusi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona ⁴⁾! Diximus, pax, et non est pax: promissas bona, et ecce turbatio. Quasi vero temeritate in opere isto, aut levitate
 20 certum, sed te iubente, immo per te deo. Quare ergo ieiunavimus et non aspexit? humiliavimus animas nostras, et nescivit? Nam in his omnibus non est aversus furor eius, sed adhuc manus eius ex-
 25 sacrilegas, et Aegyptios blasphemantes, quia cal-
 lide eduxit eos, ut occideret in deserto ⁵⁾? Et quidem iudicia domini vera ⁶⁾: quis nesciat? At iudicium hoc abyssus tanta, ut videar mihi non immerito pronuntiare beatum, qui non fuerit scandalizatus in eo.

30 2) Et quomodo tamen humana temeritas audet reprehendere, quod minime comprehendere valet?

1) Ps. 113, 10 (2). 2) Ibid. 106, 40. 3) Ib. 13, 5. 4) Hesi. 52, 7. 5) Exod. 32, 12. 6) Ps. 113, 10.

Recordemur supernorum iudiciorum, quae a saeculo sunt, si forte sit consolatio. Nam quidam ita dixit ¹): *Memor fui iudiciorum ducum a saeculo, domine, et consolatus sum.* Rem dico ignotam nemini, et nunc nemini notam. Nempe sic se habent mortalium corda: quod scimus, cum adesse non est, in necessitate nescimus. Moyses educturus populum de terra Aegypti, meliorem illi pollicitus est terram. Nam quando ipsum aliter sequeretur populus, solam sapiens terram? Edixit, eductos tamen in terram, quam promiserat, non introduxit ²). Nec est quod ducis temeritati imputari, quae tristis et inopinatus eventus. Omnia faciebat domino imperante, domino cooperante, et opus confirmante sequentibus signis. Sed populus ille, inquis, durae cervicis fuit, semper contentiosa, agens contra dominum, et Moysen, servum eius. Bene: illi increduli et rebelles; hi autem quid? Ipsos interroga. Quid me dicere opus est, quod fatentur ipsi? Dico ego unum. Quid poterant proficere, qui semper revertebantur, cum ambularent? Quando et isti per totam viam non redierunt corde in Aegyptum? Quod si illi ceciderunt, et perierunt propter iniquitatem suam; miramur istos eadem facientes, eadem passos? Sed numquid illorum casus adversus promissa dei? Ergo nec istorum. Neque enim aliquando promissiones dei iustitiae dei praeiudicant. Et audi aliud.

3. Peccavit Benjamin: accinguntur reliquae tribus ad ultionem, nec sine nutu dei ³). Denique ipse designavit ducem proeliaturis. Itaque proliantur, freti et manu validiori, et causa potiori, et, quod

1) Psalm. 118, 52. 2) Exod. 3, 8. 3) Iudic. 20, 2.

his maius est, favore divino. At quam terribilis deus in consiliis super filios hominum ¹⁾! Terga dedere sceleratis ultores sceleris, et paucioribus plures. Sed recurrunt ad dominum, et dominus ad eos: *Ascendite*, inquit ²⁾. Ascendunt denuo, denuoque fusi et confusi sunt. Ita deo primum quidem favente, secundo et iubente iusti iustum certamen ineunt, et succumbunt. Sed quo certamine inferiores, eo fide superiores inventi sunt. Quid putas de me facerent isti, si meo hortatu iterato ascenderent, iterato succumberent? quando me audirent monentem tertio repetere iter, repetere opus, in quo semel iam, et secundo frustrati forent? Et ita-
men Israelitae unam et alteram non reputantes frustra-
tionem, tertio parent, et superant. Sed dicunt forsitan isti: Unde scimus quod a domino sermo egressus sit? Quae signa tu facis, ut credamus tibi? Non est quod ipse ad ista respondeam: parcendum verecundiae meae. Responde tu pro me et pro te ipso, secundum ea quae audisti, et vidisti; aut certe secundum quod tibi inspiraverit deus.

4. Sed forte miraris me prosequi ista, qui aliud proposueram. Facio non oblitus propositi, sed quod a proposito non iudicem aliena. Nempe de consideratione, ut memini, sermo mihi ad tuam dignationem. Et sane magna ista res, et egens consideratione non minima. Quod si res magnas a magnis considerari oportet, cui aequae, ut tibi, id studii competit, qui parem super terram non habes? Sed tu secundum sapientiam et potestatem datam tibi desuper facies de hoc. Non est meae humilitatis dictare tibi sic vel sic fieri quicquam. Sufficit im-

1) Psalm. 65: 5. 2) Iudic. 20, 28.

timasse oportere aliquid fieri; unde et ecclesia con-
soletur, et obstruatur os loquentium iniqua. Haec
pauca vice apologiae dicta sint; ut ipsa qualiacum-
que habeat conscientia tua ex me, unde me habeat
5 exersatum, et te pariter, etsi non apud eos, qui
facta ex eventibus aestimant certe apud te ipsum.
Perfecta cuique et absoluta exersatio testimonium
conscientiae suae. Mihi pro minimo est, ut ab illis
radicer, qui dicunt bonum malum, et malum bonum,
10 ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Et
si necesse sit unum fieri ex duobus, mallo in nos
murmur hominum, quam in deum esse. Bonum
mihi si dignetur mecum pro oleo. Labens excipit
in me detrahentium linguas maledicas, et venenata
15 spicula blasphemorum, ut non ad ipsum pervediant.
Non recuso in gloriam fieri, ut non irruatur in dei
gloriam. Quis mihi det gloriari in voce illa? Quo-
niam propter te sustinui approbationem, operum confusio
faciem meam? Gloria mihi est consortem fieri Chri-
20 sti, cuius illa vox est. Opprobria approbantium
tibi ceciderunt super me. Nunc iam recurat stilus
ad suam materiam, et in ea, quae proposueramus,
suo tramite gradiatur oratio.

CAPUT II.

Considerationis a contemplatione distinctio.

5. Et primo quidem ipsam considerationem quid
25 dicam, considera. Non enim id per omnia quod
contemplationem intelligi volo; quod haec ad rem
certitudinem, illa ad inquisitionem magis se habeat.
Iuxta quem sensum potest contemplatio quidem de-
finiri, verus certusque intuitus animi de quacumque

1) Hesai. 5, 20. 2) Psalm. 68, 2. 3) Ibid. v. 10.

re, sive apprehensio veri, non dubia. Consideratio autem intensa ad investigandum cogitatio, vel intentio animi vestigantis verum: quatinus soleant indifferenter pro invicem usurpari.

CAPIT. III.

Considerationis quattuor puncta designantur.

5 6. Iam quod ad considerationis attinet fructum, quattuor, ut occurrunt tibi consideranda reor: te, quae sub te, quae circa te, quae supra te sunt. A te tua consideratio inchoet, ne frustra extendaris in alia, te neglecto. Quis tibi praeest, si universum
10 mundum lucreris, te unum perdes? Est sapiens sis, deest tibi ad sapientiam, si tibi non fueris. Quantum vero? Ut quidem ego senserim, totum Noveris licet omnia mysteria, noveris lata terrae, alta caeli, profunda maris, si te nosceris, eris si
15 milis aedificanti sine fundamento, ruinam, non structuram faciens. Quicquid extruxeris extra te, erit instar congesti pulveris, ventis obnoxium. Non ergo sapiens, qui sibi non est. Sapiens sibi sapiens erit, et bibet de fonte putei sui primus ipse. A te
20 proinde incipiat tua consideratio; non solum autem, sed et in te finiat. Quocumque evagetur, ad te revocaveris eam cum salutis fructu. Tu primus tibi, tu ultimus. Sume exemplum de summo omnium patre, verbum suum et emittente, et retinente. Ver-
25 bum tuum consideratio tua; quae si procedit, non recedat: sic progrediatur, ut non egrediatur; sic exeat, ut non deserat. In acquisitione salutis nemo tibi germanior unico matris tuae. Contra salutem propriam cogites nihil. Minus dixi, contra: prae-

ter, dixisse, debuimus. Quicquid, vel considerationi offerat, quod non quoquo modo ad tuam ipsius salutem pertineat, respuendum. *magister in fine capituli*

CAPUT IV.

Notitiam sui ipsius triplici consideratione sui complectitur; et primum, quidem considerationis membrum, hic exsequitur.

Et haec, tui, consideratio in tria, quaedam di-
5 viditur, si consideres quid, quis, et qualis sis. Quid in natura, quis in persona, qualis in moribus. Quid, verbi gratia, homo. Quis, papa vel summus pontifex. Qualis, benignus, mansuetus, vel quicquid tale. Quamquam primum illud, philosophicum sit
10 magis, quam apostolicum, vestigare; attamen est in definitione hominis, quam dicunt animal rationale, mortale; quod diligenter intueri si libet, licet. Non est quod tuae, ei, aut professioni obviet, aut dignitati; est vero quod saluti afferre queat. Nam
15 consideranti duo haec simul, rationale, mortaleque, is tibi exinde occurrit fructus, ut et mortale, quod in te est, rationale humiliet, et rursum rationale mortale confortet, quod neutrum neglectum erit homini, circumspecto. Sic, quae adhuc praesens, consi-
20 deranda, requirit locus, tractabuntur infra, et forte utilius, ex partium collatione.

CAPUT V.

Alterum membrum considerationis sui proponit; nempe, quis sit, et unde.

8. Nunc quis sis, et de quo sis factus, advertendum. Quamquam, quod dixi, de quo, id mihi praetereundum putem, tuae potius relinquendum
25 agnitioni. Illud dico indignum tibi citra perfectum

agere de tanta assumpto perfectione. Quidni erubescas minimus inveniri in magnis, qui te recordaris magnum in minimis exstitisse? Non es oblitus primae professionis: non excidit menti, quae
5 subducta est manui, sed ne affectui quidem. Ipsam ad singula tua imperia, iudicia, instituta habere, prae oculis non erit inutile. Haec te consideratio facit honoris contemptorem in honore ipso. Atque id magnum. Non recedat a pectore: clipeus tibi est
10 vel a sagitta illa: *Homo cum in honore esset, non intellexit*¹⁾. Loquere ergo tibi: Abiectus eram in domo dei mei. Quale est hoc, de paupere et abiecto levare super gentes et regna? Quis ego, aut quae domus patris mei, ut sedeam excelsis sublimior? Sane
15 qui dixit mihi: *Amice, ascende superius*²⁾, amicum fore fudit. Si minus inveniar, non expedit quidem. Qui elevavit, et deicere potest. Sera querela³⁾: *Quoniam elevasti allisisti me*. Non est quod blandiatur celsitudo, ubi sollicitudo maior. Illa discrimen
20 intendit, haec amicum probat. Huic accingamur, si volumus tandem cum rubore novissimum locum tenere.

CAPUT VI.

Quale debent esse procerum ecclesiae studium.

9. Factum superiorem dissimulare nequimus; sed enim ad quid, omnimodis attendendum. Non
25 enim ad dominandum opinor. Nam et propheta, cum similiter levaretur, audivit⁴⁾: *Ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et aedifices et plantes*. Quid horum fastum sonat? Rusticani magis sudoris schemate quodam labor spiritualis expressus est.

1) Psalm. 48, 13. 2) Luc. 14, 10. 3) Psalm. 101, 11. 4) Hierem. 1, 10.

Et nos igitur, ut multum sentiamus de nobis; im-
positum senserimus ministerium, non dominum da-
tum. Non sum ego maior propheta; et si forte par
potestate, sed meritorum non est comparatio. Haec
loquere tibi, et doce te ipsum, qui alios doces.
Putas te velut unum aliquem de prophetis. An non
satis ad te? Et nimium. Sed gratia dei es id, quod
es. Quid? Esto quod propheta: numquid plus quam
propheta? Si sapis, eris contentus mensura, quam
10 tibi mensus est deus. Nam quod amplius est a malo
est. Disce exemplo prophetico praesidere non tam
ad imperitandum, quam ad facitandum quod tem-
pus requirit. Disce sarculo tibi opus esse, non sce-
ptro, ut opus facias prophetae. Et quidem ille non
15 regnaturus ascendit, sed exstirpaturus. Putasne, et
tu invenias aliquid elaborandum in agro domini tui?
Et plurimum. Non plane totum quivere et mundare
prophetae: aliquid filiis suis apostolis quod agerent
reliquerunt; aliquid ipsi parentes tui tibi. Sed nec
20 tu ad omne sufficies. Aliquid profecto tuo relictu-
rus es successori, et ille aliis, et alii aliis usque
in finem. Circa undecimam denique horam operarii
otii arguuntur, et mittuntur in vineam. Antecesso-
res tui apostoli audierunt, quia *messis quidem multa,*
25 *operarii vero pauci*¹⁾. Paternam tibi vindicato here-
ditatem. Nam si filius, et heres²⁾. Ut probes he-
redem, exigila ad curam, et non otio torpeas, ne
et tibi dicatur: Quid hic stas tota die otiosus³⁾?

10. Multo minus inveniri oportet aut deliciis
30 resolutum, aut resupinum pompis. Nil horum (tibi)
tabulae testatoris assignant. Sed quid? Si illarum
tenore contentus sis, curam potius hereditabis, et

1) Matth. 9, 37. 2) Galat. 4, 7. 3) Matth. 20, 6.

operam, quam gloriam et divitias. Blanditur cathedra? Specula est. Inde denique superintendis) sonans tibi episcopi nomine non dominium; sed officium. Quidni loquaris in eminenti; unde omnia
 5 prospectes, qui speculator super omnia constitueris? Enimvero prospectus iste procinctum parit, non otium. Quando libet gloriari, ubi otium non libet? Nec locus est otio; ubi sedula urget sollicitudo omnium ecclesiarum. Nam quid tibi aliud dimisit sanctus
 10 apostolus? *Quod habeo*, inquit, *hoc tibi do* ¹⁾. Quid illud? Unum scio: non est aurum, neque argentum; eum ipse dicat: *Argentum et aurum non est mihi* ²⁾. Si habere contingat, utere non pro libitu; sed pro tempore. Sic eris utens illis; quasi non utens. Ipsa
 15 quidem; quod ad animi bonum spectat, nec bona sunt, nec mala; usus tamen horum bonus, abusus malus; sollicitudo peior, quaestus turpior. Esto, ut alia quacumque ratione habeo tibi vindices; sed non apostolico iure. Nec enim ille tibi dare quod non
 20 habuit potuit. Quod habuit, hoc dedit; sollicitudinem; ut dixi, super ecclesias. Numquid dominationem? Audi ipsum. *Non dominantes*, ait, *in aera, sed forma facti gregis* ³⁾. Et ne dictum sola humilitate putes, non etiam veritate, vox domini est in
 25 evangelio ⁴⁾: *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur*. Et infert: *Vos autem non sic* ⁵⁾. Planum est: apostolis interdicatur dominatus.

11. I ergo tui et tibi usurpare aude aut dominans apostolatam, aut apostolicus dominatum. Plane ab alterutro prohiberis. Si utrumque simul habere voles, perdes utrumque. Alioquin non te exceptum

1) Act. 3, 6. 2) Ibid. 3) 1. Petr. 5, 3. 4) Luc. 22, 25. 5) Ibid. v. 26.

illorum numero putas, de quibus queritur deus sic ¹⁾): *Ipsi regnaverunt, et non eat me; principes exaltaverunt, et ego non cognovi.* Iam si regnare sine deo iuvat, habes gloriam, sed non apud deum. At si interd⁵ dictum tenemus, audiamus edictum: *Qui maior est vestrum*, ait ²⁾), *fuit, vixit iunior; et qui praecessor est, vivit qui ministrat.* Forma apostolica haec est: dominatio interdicitur, indicitur ministratio: quae et commendatur ipsius exemplo legislatoris, qui sec¹⁰ cutus adiungit ³⁾): *Ego autem in medio vestrum sum, tamquam qui ministrat.* Quis se iam titulo hoc inglorium putet, quo se prior dominus gloriae praesignavit? Merito Paulus gloriatur in eo, dicens ⁴⁾): *Ministri Christi sunt, et ego.* Et addit: *Ut minus sa-*
¹⁵ *piens dico, plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.* O praeclarum ministerium! Quo non id gloriosius principatu? Si gloriari oportet, forma tibi sanctorum praefigitur, apostolorum proponitur
²⁰ gloria. Parvane tibi illa videtur? Quis mihi tribuat similem fieri in gloria sanctorum? Clamat propheta ⁵⁾): *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, deus, nimis confortatus est principatus eorum.* Clamat apostolus ⁶⁾): *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce*
²⁵ *domini nostri Iesu Christi.*

12. Hoc glories opto semper optimo genere gloriae, quod apostoli, quod prophetae delegere sibi, transmisere tibi. Agnosce hereditatem tuam in Christi cruce, in laboribus plurimis. Felix qui dicere potuit ⁷⁾): *Plus omnibus laboravi.* Gloria est, sed nil in ea inane, nil molle, nil resupinum. Si labor terret, merces invitet. Unusquisque enim secundum

1) Osee 8; 4. 2) Luc. 21, 26. 3) Ibid. v. 27. 4) 2. Cor. 11, 23.
 5) Psalm. 138, 17. 6) Galat. 6, 14. 7) 1. Cor. 15, 10.

stam laborem mercedem accipiet. Et si ille plus omnibus laboravit, non tamen totum elaboravit, et adhuc locus est. Exi in agrum domini tui, et considera diligenter, quantis hodieque de veteri maledicto silvescat spinis ac tribulis. Exi, inquam, in mundum; ager est enim mundus, isque creditus tibi. Exi in illum, non tamquam dominus, sed tamquam villicus, videre et procurare unde exigendus es rationem. Exi, dixerim, quibusdam tuae passibus intentae sollicitudinis, et sollicitae intentionis. Neque enim ipsi, qui iussi sunt ire in orbem universum, orbem circuierant praesentia corporis, sed mentis providentia. Et tu leva oculos quosdam considerationis tuae, et vide regiones, si non sunt magis siccae ad ignem, quam albae ad messem. Quam multae, quas putaveras fruges, diligenter inspectae, vepres potius apparebunt? Immo ne vepres quidem, annosae et veternosae arbores sunt, sed non profecto fructiferae, nisi forte glandium et siliquarum, quas porci manducant. Quousque occupant terram? Nonne, si exis et cernis ista, pudebit otiosam iacere securim; pudebit sine causa falcem apostolicam accepisse?

13. In hunc quondam agrum Isaac patriarcha exierat, cum primo Rebecca occurrit ei: et, ut scriptura habet, *exierat ad meditandum* ¹⁾. Ille ad meditandum, tu ad extirpandum egrediari necesse est. Tibi iam praecessisse meditatio debet: tempus faciendi prae manibus. Si nunc haesitare incipias, id quidem sero. Ante iuxta consilium salvatoris sedisse debueras, ante aestimasse opus, metiri vires, ponderasse sapientiam, merita comparasse,

1) Gen. 24, 63.

sumptus computasse virtutum ¹⁾. Age ergo, puta
tempus putationis adesse, si tamen meditationis
praeiit. Si cor movisti, movenda iam lingua, mo-
venda est et manus. Accingere gladio tuo, gladio
5 spiritus, quod est verbum dei ²⁾. Glorifica manum
et brachium dextrum in faciendo vindictam in na-
tionibus, increpationes in populis, in alligando re-
ges eorum in compedibus, et nobiles eorum in ma-
nicis ferreis. Si facis haec, honorificas ministerium
10 tuum, et ministrum te. Non medioctis iste princi-
patus. Exturbare est hoc malas bestias a terminis
tuis, quo greges tui securi in pascua educantur.
Domabis lupos, sed ovibus non dominaberis. Pa-
scendas utique, non premendas suscepisti. Si bene
15 considerasti, quis sis, haec te oportere facere non
ignoras. Porro scienti et non facienti peccatum est
tibi ³⁾. Non es oblitus, ubi legeris: *Servus sciens*
voluntatem domini sui, et non faciens digna plagis
vapulabit multis ⁴⁾. Sic prophetae, sic apostoli facti-
20 tabant. Fortes fuere in bello, non molles in seri-
cis. Si filius es apostolorum et prophetarum, et
tu fac similiter. Vindica tibi nobile genus similibus
moribus, quod non aliunde nobile, quam morum
ingenuitate, et fidei fortitudine fuit. Per hanc vicerunt
25 regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromis-
siones ⁵⁾. Hoc chirographum paternae tuae hereditatis,
quod tibi evolvimus, ubi inspicias portionem, quae te
contingit. Induere fortitudinem, et hereditasti. Pos-
side fidem, posside pietatem, posside sapientiam,
30 sed sapientiam sanctorum: ipsa est timor domini,
et habes quod tuum est. Habes sine defraudatione
integrum paternum fundum. Pretiosissimus fundus

1) Luc. 14, 28. 2) Ephes. 6, 17. 3) Iacob. 4, 17. 4) Luc. 12,
47. 5) Hebr. 11, 33.

virtus est. Bonus, sanctus, humilitas, in quo omne
 aedificium spirituale constructum crescit in templum
 sanctum in domino. Per hanc nonnulli possedere
 etiam portas inimicorum. Quae enim virtutum aequè
 5 potens [daemonum [omnem] debellare, superbiam,
 tyrannidem hominum? Ceterum cum omni indiffe-
 renter personae, haec sit quaedam turris fortitudi-
 nis, a facie inimici; nescio tamen quo pacto vis eius
 maior in maioribus, et in clarioribus clarior com-
 10 probatur. Nulla splendidior gemma, in omni prae-
 cipue ornatu summi pontificis. Quo enim celsior
 ceteris, eo humilitate apparet illustrior, et se ipso
 Resumens priorem quaestionem, quis sit, diligentius expendit.

CAPITULUM VII

14. Arguar forsitan; quod non satis primis ex-
 plicitis partibus in secundas nescio quomodo sti-
 15 lus excurrerit; describere inchoans qualem te oport-
 teat esse, cum necdum, quis sis, plenius expres-
 sisset. Credo erubescens in summo positum apice
 videri hominem nudum, festinavit induere insigni-
 bus suis. Absque his nempe eo deformior, quo
 20 illustrior pareat. Numquid potest abscondi civitatis
 supra montem posita desolatio; aut latere fumus
 lucernae extinctae super candelabrum? Simia in
 tecto; rex fatuus in solio sedens. Et nunc audi
 canticum meum [et quidem] minus suave; sed sa-
 25 lutare. Monstruosa res gradus summus, et animus
 infimus: sedes prima, et vita ima; lingua magni-
 loqua, et manus otiosa; sermo multus, et fructus
 nullus; vultus gravis, et actus levis, ingens aucto-
 ritas, et nutans stabilitas. Admovi speculum: fo-
 30 dus se in eo vultus agnoscat: tu tuum gaude dis-
 similem inveniri. Inspice tamen et tu, ne forte,

- est, sit unde merito placeat tibi, etiam in quo deus displicere, non desit. Volo gloriaris testimonio conscientiae [tuae], sed non minus, ut eodem ipso humiliaris. Rara vox: *Nihil mihi conatus sum.* ¹⁾)
- 5 *Cautione in bonis ambulas, si et mala non lateant. Quamobrem, ut dixi, noveris te, ut inter angustias, quae non desunt, fruaris conscientiae bono; magis autem, ut scias quid desit tibi. Nam cui non desit? Omnia illi desunt, qui nil sibi deesse putat.*
- 10 *Quid, si summus pontifex sis? Numquid, quia summus pontifex, ideo summus? Infimum noris esse, si summum putas. Quis summus? Cui addi non possit. Graviter erras, si te illum existimes. Absit. Non tu de illis es, qui dignitates virtutes putant.*
- 15 *Tibi ante experta virtus, quam dignitas fuit. Augustis relinquo illam sententiam, aliisque, qui divinis coli honoribus non timuerunt; verbi gratia, Nabuchodonosor, Alexandro, Antiocho, Herodi. Tu vero considera, non consummatione summum*
- 20 *te dici, sed comparatione. Nec me putes comparationem dicere meritorum, sed ministeriorum. Sic te existimet homo, ut ministrum Christi, et, quod absque praeeudicio sanctitatis cuiuspiam dixerim, summum plane inter ministros. Alias niti te, ad*
- 25 *summum velim, non putare summum, aut velle putari, antequam sis. Nam quomodo proficis, si iam sufficis tibi? Non sit proinde tibi aut pigrum vestigare quid desit, aut fateri quod desit vertendum. Loquere et tu voce antecessoris tui ²⁾):* *Non*
- 30 *quod iam acceperim, aut iam perfectus sim. Et rursum ³⁾):* *Ego me non arbitror comprehendisse. Haec scientia sanctorum: haec longe ab illa, quae inflat. Hanc qui apponit, apponit et dolorem ⁴⁾); sed de-*

1) 1. Cor. 4, 4. 2) Phil. 3, 12. 3) Ibid. 7, 12. 4) Eccl. 1, 12.

lorem hunc nemo unquam sapiens subterfugit. Est quippe medicinalis dolor, per quem stupor ille letalis animi duri et impenitentis excluditur. Et ideo sapient, qui dicere potuit¹⁾. *Et dolor meus in conspectu meo semper*. Nunc iam repetendae reliquiae, quae sunt, loci illius, a quo paulo ante diver-
timus.

CAPUT VIII.

De pontificiae dignitatis et potestatis et clementiae discretione.

15 Age, indagemus adhuc diligentius quis sis, quam geras videlicet pro tempore personam in ec-
clesia dei. Quis es? Sacerdos magnus, summus
pontifex. Tu princeps episcoporum, tu heres apo-
stolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noë, pa-
triarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dig-
nitate Aaron, auctoritate Moyses, iudicatu Samuel,
15 potestate Petrus, unctione Christus. Tu es, cui cla-
ves traditae, cui oves creditae sunt. Sunt quidem
et alii caeli lanitores, et gregum pastores; sed tu
tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque
prae ceteris nomen hereditasti. Habent illi sibi as-
20 signatos greges, singuli singulos: tibi universi cre-
diti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum
tu unus omnium pastor. Unde id probem quaeris?
Ex verbo domini. Cui enim, non dico episcopo-
rum, sed etiam apostolorum, sic absolute et in-
25 discrete totae commissae sunt oves? *Si me amas, Petre, pascere oves meas*²⁾. Quas? illius vel illius
civitatis populos, aut regionis, aut certe regni? *Oves
meas*, inquit. Cui non planum, non designasse ali-
quas, sed assignasse omnes? Nihil excipitur, ubi
30 distinguitur nihil. Et forte praesentes ceteri con-

1) Psalm. 37, 19c. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

discipuli erant, cum committere uni, unitatem omni-
bus commendaret in uno grege et uno pastore, se-
cundum illud: *Una est columba mea, formosa mea,
perfecta mea* ¹⁾. Ubi unitas, ibi perfectio. Reliqui
autem perfectionem non habent, sed divisionem,
recedentes ab unitate. Inde est, quod alii singuli
singulas sortiti sunt plebes, scientes sacramenta.
Denique Iacobus, qui videbatur columna ecclesiae,
una contentus est Hierosolyma ²⁾, Petro universi-
tatem cedens. Pulchre vero ibi positus est susci-
tare semen defuncti, fratris, ubi occisus est, ille;
nam dictus est frater domini. Porro cedente domini
fratre, quis se alter ingerat Petri praerogativae?

16. Ergo iuxta canones tuos alii in partem sol-
licitudinis, tu in plenitudinem potestatis vocatus es.
Aliorum potestas certis aetatur limitibus: tua ex-
tenditur et in ipsos, qui potestatem super alios ac-
ceperunt. Nonne, si causa exstiterit, tu episcopo
caelum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere,
etiam et tradere satanae potes? Stat ergo inconcus-
sum privilegium tuum tibi tam in datis clavibus,
quam in ovibus commendatis. Accipe aliud, quod
nihilominus praerogativam confirmat tibi. Disci-
puli navigabant, et dominus apparebat in litore ³⁾.
quodque iucundius erat, in corpore redivivo. Sciens
Petrus quia dominus est, in mare se misit, et sic
venit ad ipsum aliis navigio pervenientibus. Quid
istud? Nempe signum singularis pontificii Petri,
per quod non navem unam, ut ceteri quique suam,
sed saeculum ipsum suscepit gubernandum. Mare
enim saeculum est, naves ecclesiae. Inde est quod
altera vice instar domini, gradens super aquas, uni-

1) Cant. 6, 8. 2) Galat. 1, 19. 3) Matt. 28, 18. Luc. 24, 34.

cum se Christi vicarium designavit, qui non apud populo, sed cunctis praeesse deberet: siquidem *ignis multae, populi multi*!). Ita cum quisque ceterorum habeat suam, tibi una commissa est grandissima navis, facta ex omnibus ipsa universalis ecclesia, toto orbe diffusa.

CAPUT IX.

Propriae naturae considerationem commendat.

17. En quis es; sed noli oblivisci etiam quid. Nam et ego non sum oblitus, id me promississe repetiturum in opportunitate. Quam opportune cum
 10 eo, qui es, etiam quod ante eras, consideras! Quid dico, eras? Et nunc es. Quid desinas intueri, quod non desiisti esse? Una sane consideratio est, quid fueris, et quid sis; nam quis sis factus, altera. Non oportet ut ista extondat illam in scrutinio tui. Es
 15 enim, ut dixi, adhuc quod eras: et non minus hoc es, quam quod factus es post, forte et magis. Denique illud natus es, mutuatus hoc, non in hoc mutatus. Non reiectum illud; sed istud adiectum. Tractemus utrumque simul; nam, ut praefatum me
 20 memini, collatae ex invicem ambae res utiliores fient. Dixi supra consideranti quid sis: Naturam considera, qua es homo; nam homo natus es. Porro percunctanti quis, personae respondebitur nomen, quod est episcopus; quod quidem factus, non na-
 25 tus es. Quid tibi horum videtur ad purum esse tui, et ad te principaliter pertinere? quod factus, an quod natus? Nonne quod natus? Hoc ergo consulo consideres maxime, quod maxime es, hominem videlicet, quod et natus es.

30 18. Nec modo quid natus, sed et qualis natus,

1) Apoc. 17, 15.

oportet, attendas, si non vis tuae considerationis
 fructu et utilitate fraudari. Tolle proinde nunc he-
 reditaria haec perizomata ab initio maledicta. Di-
 rumpe velamen foliorum celantium ignominiam,
 5 non plagam curantium. Dele fucum fugacis hono-
 ris huius, et male coloratae nitorem gloriae, ut
 nude nudum consideres, quia nudus egressus es de
 utero matris tuae ¹⁾. Numquid infulatus? numquid
 micans gemmis, aut floridus sericis, aut coronatus
 10 pennis, aut suffarcinatus metallis? Si cuncta haec,
 veluti nubes quasdam matutinas velociter transeun-
 tes et cito pertransituras, dissipes, et, exsuffles a
 facie considerationis tuae, occurret tibi homo na-
 dus, et pauper, et miser, et miserabilis; homo do-
 15 lens quod homo sit, erubescens quod nudus sit,
 plorans quod natus sit, murmurans quod sit homo
 natus ad laborem ²⁾, non ad honorem; homo na-
 tus de muliere ³⁾, et ob hoc cum reatu; brevi vi-
 vens tempore, ideoque cum metu; repletus multis
 20 miseriis, et propterea cum fletu. Et vere multis,
 quia corporis et animae simul. Quid epim cala-
 mitate vacat nascenti in peccato, fragili corpore,
 et mente sterili? Vere ergo repletus, cui infirmitas
 corporis, et fatuitas cordis cumulatür traduce sor-
 25 dis, mortis addictione. Salubris copula, ut cogi-
 tans te summum pontificem, attendas pariter vilis-
 simum cinerem non fuisse, sed esse. Imitetur co-
 gitationem naturam; imitetur et, quod dignius est, aucto-
 rem naturae, summa imaque consocians. Nonne
 30 natura in persona hominis vili limo vitae spiracu-
 lum colligavit? Nonne auctor naturae in sui per-
 sona verbum limumque contemperavit? Ita tibi
 sume formam tam de nostrae concretionis originis,

1) Iob. 1, 21. 2) Ibid. 5, 7. 3) Ibid. 14, 1.

quam de sacramento redemptionis, ut altus sedens, non alta sapiens sis, sed humilia de te sentiens, humilibusque consentiens.

CAPUT X.

Tertium membrum considerationis sui, nempe qualis sit, exponit.

19 Proinde si consideras quantus es, cogita
5 etiam qualis, et maxime. Haec te sane considera-
tio tenet in te, nec a te avolare sinit, non ambu-
lare in magnis, neque in mirabilibus super te (in
te consistito), non infra delicta, non attolli supra,
non evadere in longius, non extendi in latius. Tene
10 medium, si non vis perdere modum. Locus mē-
dius tutus est. Medium sedes modi, et modus vita-
tus. Omnem extra modum mansionem sapiens ex-
siliū reputat. Propterea non est illi habitare in
longo, quod ultra modum sit; sed ne in lato qui-
15 dem, quod extra sit: porro nec in alto vel imo,
quod alterum supra, alterum infra sit. Denique
et longitudo exterminium habere solet, et dilatatio
scissuram, et altitudo ruinam, et profundum ab-
sorptionem. Dico haec planius, ne me putes ea
20 loqui, quae apostolus comprehendere hortatur, cum
omnibus sanctis, longitudinem, latitudinem, subli-
mitatem, et profundum^{a)}: quod alterius erit et di-
sputationis et temporis. Nunc autem longum dico,
cum sibi homo longiorem promittit vitam; latum,
25 cum in superfluas animus distenditur curas; altum,
cum de se plus praesumit; profundum, cum se plus
delicit. Qui ergo longa sibi metitur tempora, nonne
vere ingreditur iter exterminii, transiens vitae ter-

a) Ephes. 3, 18.

minors productioni sollicitudine? Inde est, quod homines in praesenti a sese exsules per oblivionem, in alia per inanem sollicitudinem migrant saecula, non profutura, immo nec futura. Similiter animus distentus in multa multis laereretur curis necesse est. Nempe immoderata extensio extenuationem, et extenuatio nimia scissionem facit. Iam vero alta praesumptio, quid nisi ruinosae praecipitatio est? Legisti namque: *Ante ruinam exaltatur vobis* ¹⁾. Quid e regione nimiae pusillanimitatis delectio, nisi desperata quaedam absorptio est? In hac forte non delicietur. Prudens longioris vitae non abducitur incerto. Modestus moderabitur curas, temperabit a superfluis, non deerit necessariis. Porro iustus altiora se non praesumet, sed loquetur cum iusto: *Si iustus fuero, non levabo caput* ²⁾.

CAPUT III.

Serium examen sui pontifici serio commendat.

20. Tu ergo in hac consideratione tui cante ambules, et tota aequitate verseris, ut nec plus vero tibi tribuas, nec plus iusto parcas. Porro plus vero tribuis non modo arrogando tibi quod non habes bonum, sed et quod habes adscribendo. Vigilanter discerne, qualis ex te, et qualis sis dono dei, et non sit in spiritu tuo dolus. Erit autem, nisi fideliter partiens tua tibi, et quae sunt dei, deo sine fraude resignes. Ex te mala, bona a domino esse persuasum tibi non ambigo. Sane inter considerandum qualis sis; etiam qualis fueris, ad memoriam revocandum: conferenda posteriora prioribus. Profecerisne in virtute, in sapientia, in intellectu, 30 in suavitate morum, an ab his forte, quod absit,

1) Prov. 18, 12. 2) Job. 10, 15.

defeceris. Patientior sis, an impatientior solito; iracundior lentior; insolentior, an humilior; affabilior, an austerior; exorabilior, an difficilior; pusillior animo; an magnanimior; serius magis, an plusculum dissolutus; timoratio, an forte fidentior, quam oportet. Quam latus tibi patet campus in hoc genere considerandi. Memoro ergo pauca, valli quaedam seminaria proferens; non tamen ipse serens, sed dans semen serenti. Oportet immotescere tibi zelus tuus, clementia tua, discretio quoque, moderatrix earundem virtutum; qualis videlicet in donandis iniuriis, qualis sis in ulciscendis, quam in utroque providus modi, loci, temporis observator. Prorsus considerata tria haec in usu virtutum harum, ne non sint virtutes, si praeter haec reperiantur: nempe eiusmodi non natura virescentes, sed usus facit. Nam ex se indifferentes esse noscuntur. Tuum est aut abutendo et confundendo facere vitia, aut bene ordinateque utendo virtutes. Sed lentae discretionis oculo caligante alterutrum sibi praeripere loca, terminos occupare. Porro caliginis duae sunt causae, ira et mollior affectus. Is iudicii censuram enervat, illa praecipitat. Quomodo ab altero non periclitetur aut pietas clementiae, aut zeli rectitudo? Turbatus prae ira oculus clementer nil intuetur; suffusus fluxa quadam et muliebri mollietate animi rectum non videt. Non eris innocens, si aut punias eum, cui forte parcendum esset, aut parcas ei, qui fuerat puniendus.

CAPUT XII. Neque in prosperis animam nimis laxandum, neque in adversis deficientium.

21. In tribulationibus quoque qualem te inve-

peris, nolo dissimules. Si constantem in tuis, con-
 dulentem in alienis, gaude. Recti cordis hoc, e re-
 gione perversissimi, si, cum in propriis deprehan-
 daris fortasse, impatiens, minime tamen in alienis
 5 compatiens sentiaris. Quid ipse prosperis? Nihilne
 est, quod considerationem sollicitet? Est utique, si
 diligenter attendas, quam rarus semper exstiterit,
 qui non vel modice in prosperitate animum rela-
 xavit a sui custodia et disciplina. Quando haec in-
 10 campis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ca-
 nam, quod solis radius ad nivem vel glaciem? Sa-
 pienter David, sapientior Salomon fuit, sed blandi-
 entibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter
 ex toto desipuit. Magnus, qui, incidens in adversa,
 15 non excidit, vel parum a sapientia: nec minor, cui
 praesens felicitas si arsisit, non irrisit. Quamquam
 facilius inveneris, qui sapientiam retinuerunt, ob-
 trahia sibi fortuna, quam qui propitia non perdi-
 derunt. Praeferendus ille, et magnus est, cui in-
 20 ter prospera saltem risus indecentior, aut sermo
 insolentior, aut immoderatio cura vestis vel cor-
 poris non irrepserit.

CAPUT XIII.

Ab otio et nugis, vanisque sermonibus pontificem dehortatur.

22. Etsi recte sapiens hortatur sapientiam scribi
 in otio, cavendum et in otio otium est. Fugienda
 25 proinde otiositas, mater nugaram, noverca virtu-
 tum. Inter saeculares nugae nugae sunt, in ore
 sacerdotis blasphemiae. Interdum tamen si inci-
 dant, ferendae fortassis; referendae numquam. Ma-
 gis interveniendum caute et prudenter nugacitati.
 30 Prorumpendum sane in serium quid, quod non

modo utiliter, sed libenter audiant, et supersedeant otiosis. Consecrasti os tuum evangelio: talibus iam aperire illicitum, assuescere sacrilegum est. *Levites sacerdotis*, ait, *custodiunt scientiam, et legem requirunt de ore eius* ¹⁾: non nugas profecto, vel fabulas. Verbum scurrile, quod faceti urbanive nomine colorant, non sufficit peregrinari ab ore: procul et ab aure relegandum. Foede ad cachinnos moveris, foedius moves. Porro detrahere, aut detrahentem
 10 audire, quid horum damnabilius sit, non facile dixerim.

CAPUT XIV.

Personarum acceptionem in iudiciis summopere vitandum.

23. De avaritia non est quod tuum fatigem intuitum, cum pecuniam tamquam paleam dicaris habere. Non prorsus, non est quod pro illa timeatur a iudiciis tuis. Sed est quod non minus saepe,
 15 nec noxie minus insidiari iudicantibus solet: de quo maxime, quid in tua lateat conscientia, latere te nolim. Quid illud sit quaeris? Acceptio personarum. Non parvi te reum peccati existimes, si
 20 facies peccatorum sumis, et non potius causas diiudicas meritorum. Est item vitium, cuius si te, immunem sentis, inter omnes, quos novi ex his, qui cathedras ascenderunt, sedebis me iudice solitarius, quia veraciter singulariterque levasti te supra te iuxta prophetam ²⁾. Facilitas credulitatis haec
 est, cuius calidissimae vulpeculae magnorum neminem comperi satis cavisse versutias. Inde eis ipsis pro nihilo irae multae, inde innocentium frequens addictio, inde praeiudicia in absentes. Gra-

1) Malach. 2, 7. 2) Thren. 3, 28.

tulor, autem tibi (nec enim assentationis apud te vereor incurrere notam) gratulor, inquam, praepidere te usque adhuc absque horum omnium querela multa; an et sine culpa, tu videris. Nunc ad ea, quae sub te sunt, consideratio intendenda. At alterius principii hoc: siquidem tuis occupationibus sermo brevior competentior est.

LIBER III.

CAPUT I.

Pontificis esse non tam ut omnes suo dominio subiiciat, sed ut omnes, quantum fieri potest, ad ecclesiae gremium perducatur.

1. Finis superioris libri huius principium ponit. Itaque iuxta promissum illius consideranda quae
 10 sub te sunt. Quenam sint illa, non est quod a me quaerendum putes, sacerdotum optime Eugeni; rectius fortasse quae non sint quaeras. Orbe exeundum ei, qui forte volet explorare quae non ad tuam pertinent curam. Parentes tui destinati sunt, non
 15 aliquas regiones, sed ipsum debellaturi orbem. *Ita in orbem universum*¹⁾, dictum est illis. Ipsi vero vendentes tunicas, emere gladios, ignitum eloquium, et spiritum vehementem, arma potentia deo. Quibus non pervenire victores inclyti, filii excussorum?
 20 quo non sagittae potentium acutae cum carbombus desolatoriis²⁾? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum³⁾. Penetrabant et incendebant verba illa incensa igni,

1) Marc. 16, 15. 2) Psalm. 110, 4. 3) Ibid. 18, 5.

quem dominus misit in terram ¹⁾): Occumbebant strenuissimi bellatores, sed non succumbebant: triumphabant et mortui. Nimis confortatus est principatus eorum ²⁾): constituti sunt principes super omnem terram ³⁾). Eis tu successisti in hereditatem. Ita tu heres, et orbis hereditas. At quatenus haec portio te contingit, aut contigerit illos, id sobria consideratione pensandum. Non enim per omnem reor modum, sed sane quodamtenus, ut mihi videtur, dispensatio tibi super illum credita est, non data possessio. Si pergis usurpare et hanc, contradicit tibi qui dicit ⁴⁾): *Meus est orbis terrae, et plenitudo eius*. Non tu ille, de quo propheta: *Et erit omnis terra possessio eius* ⁵⁾). Christus hic est, qui possessionem sibi vindicat, et iure creationis, et merito redemptionis, et dono patris. Cui enim alteri dictum est: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* ⁶⁾)? Possessionem et dominium cede huic: tu curam illius habe. Pars tua haec: ultra ne extendas manum.

2. Quid, inquis? Non negas praeesse, et dominari vetas? Plane sic. Quasi non bene praesit, qui praest in sollicitudine. Numquid non et villa villico, et parvulus dominus subiectus est paedagogo? Nec tamen villae ille, nec is sui domini dominus est. Ita et tu praesis, ut provideas, ut consulas, ut procures, ut servias. Praesis, ut prosis; praesis, ut fidelis servus et prudens, quem constituit dominas super familiam suam ⁷⁾). Ad quid? Ut des illis escam in tempore; hoc est, ut dispenses,

1) Luc. 12, 49. 2) Psalm. 138, 17. 3) Ibid. 44, 17. 4) Ibid. 49, 12. 5) Ib. 103, 24. 6) Ib. 2, 8. 7) Matth. 24, 45.

non imperes. Hoc fac, et dominari ne affectes hominum homo, ut non dominetur tui omnis iniustitia¹⁾. At satis superque id intimatum supra, cum, quis sis, disputaretur. Addo tamen et hoc; nam
 5 nullum tibi venenum, nullum gladium plus formido, quam libidinem dominandi. Certe, ut multum tibi tribuas, si multum deceptus non es, nil te existimas plus accepisse a magnis apostolis. Recordare nunc vocis illius: *Sapientibus et insipientibus debitor*
 10 *sum*²⁾. Et si non indebitam tibi ipsam censes, hoc quoque simul memento, debitoris molestum nomen servienti potius, quam dominanti congruere. Servus in evangelio audit: *Quantum debes domino meo*³⁾? Ergo si te agnoscis sapientibus et insipientibus non
 15 dominatorem, sed debitorem; curandum summo-
 pere tibi, et tota vigilantia considerandum, quomodo et qui non sapiunt sapiant, et qui sapiunt non desipiant, et qui desipere resipiscant. At nullum genus insipientiae infidelitate, ut sic loquar,
 20 insipientius. Ergo et infidelibus debitor es, Iudaeis et gentibus.

3. Interest proinde tua, dare operam, quam possis, ut increduli convertantur ad fidem, conversi non avertantur, aversi revertantur: porro perversi
 25 ordinentur ad rectitudinem, subversi ad veritatem revocentur: subversores invictis rationibus convincantur, ut vel emendentur ipsi, si fieri potest; vel si non, perdant auctoritatem, facultatemque alios subvertendi. Non omnino et ab hoc insipientium
 30 genere pessimo tibi dissimulandum. Dico autem haereticos, schismaticosque; nam hi sunt subversi, et subversores; canes ad scissionem, vulpes ad

1) Psalm. 118, 133. 2) Rom. 1, 14. 3) Luc. 16, 15.

fraudem. Erunt, inquam; huiusmodi manifestae tuo studio aut corrigendi, ne pereant; aut ne perimant; coercendi. Esto, de Iudaeis excusatio te tempus habent terminum suum, qui praeveniri non poterit.

5 Plenitudinem gentium praecire oportet. Sed de ipsis gentibus quid respondes? Immo quid tua consideratio respondet tibi percunctanti sic? Quid visum est patribus ponere metam evangelio, verbum suspendere fidei, donec infidelitas durat? Qua ratione, putamus, substitit velociter currens sermo? 10 quis primus inhibuit hunc salutarem cursum? Et illis causa forte, quam nescimus, aut necessitas potuit obstitisse.

4. Nobis quae dissimulandi est ratio? Qua fiducia, qua conscientia Christum non vel afferimus, 15 eis, qui non habent? An veritatem dei in iniustitia detinemus? Et quidem quandoque perveniat gentium plenitudo necesse est. Expectamus ut in eas incidat fides? Cui credere casu contigit? *Quomodo* 20 *credent sine praedicante?* 2) Petrus ad Cornelium, Philippus ad Eunuchum missi sunt; 3) et, si exemplum recentius quaerimus, Augustinus a beato Gregorio destinatus est formam fidei tradere Anglis. Et de his tu ita tecum. Ego addo et de pertinacia Graecorum, qui nobiscum sunt, et nobiscum non sunt; iuncti fide, pace divisi. Quamquam et in fide ipsa claudicaverint, in sensibus rectis. Et item de haeresi, quae clam paene ubique serpit, apud aliquos saevit palam. Nam parvulos ecclesiae passim et publice deglutire festinat. Quaevis ubi sit hoc? Vestri, qui terram Austrii tam saepe visitant, ecce hi sciunt, et possunt dicere tibi. Eunt et redeunt per me-

1) Psal. 147, 15. 2) Rom. 10, 14. 3) Act. 8, 26 et 10, 20.

dum illerami, aut transeunt: secus, sed quid boni
adhuc cum illis egerint, necdum audivimus. Et
forsitan audivissemus, nisi prae auro Hispaniae sa-
lus populi viluisset. Tuum est et plagae huic re-
5 medium providere.

-17- 5. Sed est insipientia, quae ipsam quoque iam
propemodum stultam fecit sapientiam fidei. Quomodo
et ipsam catholicam paene totam hoc virus infe-
cit? Nam dum et in ipsa quique quae nostra sunt
10 quaerimus, fit ut invicem invidentes, invicem pro-
vocantes, exerceamur ad odia, animemur ad ini-
urias, armemur ad lites, cavillemur ad dolosq;
feramur ad detractiones, prorumpamus ad male-
dicta, opprimamur a fortioribus, opprimamus in-
15 firmiores. Quam digne et laudabiliter occupatur
meditatio cordis tui adversus tam pestilens insi-
pientiae genus, quod corpus ipsum Christi, quae
est multitudo credentium, occupasse consideras?
O ambitio, ambientium crux, quomodo omnes tor-
20 quibus omnibus places? Nil acerbius cruciat, nil
molestius inquietat, nil tamen apud miseros mor-
tales celebrius negotiis eius. Annon limina apo-
stolorum plus iam ambitio, quam devotio terit?
Annon vocibus eius vestram tota die resultat pa-
25 latium? Annon quae tibus eius tota legum, cano-
numque disciplina insudat? Annon spoliis eius
omnis Italica anhat inexplebili aviditate rapacitas?
Quid ita [immo quid aliud], tua ipsas spiritualia
studia non saltem intercidit, sed abscidit? Quo-
30 tiens sancta ac fecunda tua abortiri otia fecit in-
quietum et inquietans malum? Aliud est, quod ab
oppressis appellatur ad te, aliud autem, quod am-
bitio in ecclesia per te regnare molitur. Nec deesse
illis, nec huic aliquatenus assentire, oportet. Quam

vero inique fovetur illa, spernuntur illi! Utrisque tamen debitor es; illis, ut erigas; istis, ut reprimas.

CAPUT II.

Quis modus in appellationibus ad sedem apostolicam adhibendus sit.

6. Et quoniam incidit de appellationibus, prosequi aliquatenus non erit ab re. Magno in his et pio opus intuitu est, ne quod magna fuit necessitate provisum male utendo reddatur inutile. Mihi videtur et in multam posse eas devenire perniciem, si non summo moderamine actitentur. Appellatur de toto mundo ad te. Id quidem in testimonium singularis primatus tui. At tu, si sapis, non primatu gaudebis, sed fructu. Apostolis dictum est: *In hoc habite gaudere, quod spiritus subiiciuntur vobis.*¹⁾ Appellatur ad te, ut dixi, et utinam tam fructuose, quam necessarie. Utinam, cum oppressus clamat, sentiat oppressor; [et] non superbiat impius, unda incenditur pauper. Quid tam decorum, ut ad invocationem tui nominis oppressi effugiant, versuti non refugiant? Quid e regione tam perversum, tam recti alienum, ut laetetur qui malum fecit, et qui tulit inaniter fatigetur? Inhumanissime non moveris erga hominem, cui illatae iniuriae cumulare dolorem et labor itineris, et damna expensarum; sed nihilo minus signavissime in illum non moveris, qui huic tot calamitatum partim auctor, partim existit causa. Evigila, homo dei, cum haec contingunt: moveatur misseratio, moveatur et indignatio tua. Alteram laeso,

1) Luc. 10, 20.

alteram laedenti debes. Consoletur ille damnorum resarcitu suorum, satisfactione iniuriarum, sine calumniarum: cum isto ita agatur, ut poeniteat fecisse quod non timuit facere, et non de poenis innocentis rideat.

7. Arbitror idem debere pati illum, qui sine causa forte appellavit. Formulam hanc iustitiae praefigit tibi et divinae incommutabilis rationis aequitatis, et, ni fallor, ipsa appellationum lex, ut
 10 illicite usurpata appellatio nec prosit appellanti, nec appellato obsit. Ut quid enim frustra fatigatus sit homo? Quam plenum iustitiae, ut sese potius laeserit qui voluit proximum? Appellasse inique iniquum est: inique et impune, iniquarum appellationum fomes. Iniqua autem omnis appellatio, ad quam iustitiae inopia non coëgit. Appellare non, ut graves, sed, si graveris, licet. Appellandum a sententia. Ante sententiam improbe omnino, nisi ob manifestum gravamen, praestantur
 20 tur appellatio. Qui igitur non gravatus appellat, liquet quia aut gravare intendit, aut tempus redimere. Non est autem suffugium appellatio, sed refugium. Quantos novimus appellasse pulsatos, quo interim liceret, quod numquam licet? Non
 25 nullis etiam, quoad vixerunt, licuisse appellationis suffragio nefaria scimus, verbi gratia, incestum, adulterium. Quale est hoc, turpitudini patrocinari, quod vel maxime formidari a turpibus oportebat? Quousque murmur universae terrae aut dissimulas,
 30 aut non advertis? Quousque dormitas? quousque non evigilat consideratio tua ad tantam appellationum confusionem atque abusionem? Praeter ius et fas, praeter morem et ordinem fiunt. Non locus, non modus, non tempus, non causa discerni-

tur, aut persona. Praesumuntur leviter passim, plerumque et nequiter. Volentes malignari, nonne his potissimum terreri solebant? Nunc terrori ipsi ex his magis fiunt, atque id bonis. Antidotum verum in venenum. Non mutatio dexteræ excelsi haec.

8. Appellantur boni a malis, ut non faciant bona: et supersedent a voce tonitruum tui formidantes. Denique appellantur episcopi, ne illicita aut
10 deant matrimonia solvere, vel prohibere. Appellantur, ne rapinas, ne furta, ne sacrilegia, et quae eiusmodi sunt, punire ullatenus vel cohibere praesumant. Appellantur, ne indignas et infames personas a sacris officiis beneficijsve repellere seu
15 amovere queant? Quod tu invenis remedium morbo huic, ne quod repertum ad remedium fuit, repariatur ad mortem? Zelatus est dominus domum orationis factam speluncam latronum¹⁾: tu, eius minister, dissimulas miserorum refugium datum
20 arma iniquitati? Videas praeripi passim partes oppressorum, et prorumpere ad appellandum non tam gravatōs, quam gravare volentes. Quid hoc mysterii? Tuum est considerare, non meum commentari istud. Et cur, inquis, male appellati non
25 veniunt, ostensuri suam innocentiam, malitiam convicturi? Dico quod dicere ad haec solent: Nolumus vexari frustra. In curia esse, qui proclivius faveant appellantibus, foveant appellationes. Censuris Romae domi cedere satius.

30 9. Fateor me non omnino discredere his. Quem das mihi in tam crebris appellationibus, quae ho-

1) Matth. 21, 13.

die fiunt, qui pro expensis itineris vel nummum restituerit illi, quem forte appellarit? Mirum vero si ita omnes et appellantes iusti, et appellati rei vestro examine inventi sunt. *Diligite*, inquit ¹⁾, *iustitiam, qui indicatis terram*. Parum est iustitiam tenere, nisi et diligas. Qui tenent, tenent; qui diligunt, zelantur. Amator iustitiae inquit iustitiam, et prosequitur eam; porro omnem iniustitiam persequitur. Nihil tibi et illis, qui appellationes ¹⁰ venationes putant. Pudet elogii, quod apud ethnicos iam vertitur in parabolam: Duos movimus cervos pingues. Ut mitius loquar, plus facetiae, quam iustitiae hic. Tu si amas iustitiam, appellationes non affectas, sed sustines. Verumtamen quid ¹⁵ emolumentum affert ecclesiis dei tua unius iustitia hominis, ubi sententia praevalet aliter affectorum? At istud loci illius erit, cum coeperint versari quae circa te sunt.

10. Nunc vero non te existimes otiose vacare ²⁰ considerationi huic, qua appellationes ad legitimum, si fieri potest, revoces usum. Et si hinc mea quaeratur, vel potius curetur sententia, dico appellationes ut non contemnendas, sic nec usurpandas omnino. Porro horum quid insolentius censeam, ²⁵ haud facile dixerim; nisi quod usurpatio quamdam videtur inducere contemptus necessitatem, ac per hoc forte acrius insectanda, quae amplius nocet. Aut non vere nocentior est, mala in se, in partu peior? Nonne ipsa est quae ipsum suum quoque ³⁰ naturae aut extenuat, aut exterminat? Nam saepe rebus etiam pretiosissimis pretii gratiam non modo demit, sed adimit. Quid sacramentis acceptius?

Usurpata tamen ab indignis, indigneve tractata, minime acceptantur. Magis habent damnationem, quia debitam venerationem non habent. Fateor grande et generale mundo bonum esse appellationes: idque tam necessarium, quam solem ipsum mortalibus. Revera quidam sol iustitiae est, praedens ac redarguens opera tenebrarum. Prorsus fovendae et manu tenendae sunt; sed quas extorsit necessitas, non calliditas adinvenit. Usurpatoriae sunt huiusmodi omnes, non subvenientes in necessitate, sed opitulantes iniquitati. Quidni veniant in contemptum? Quanti ut talibus quoque deferrent, etiam de proprio cessare iure, ne longo et casso itinere fatigarentur? Plures tamen, sua amittere non ferentes, appellationes minus opportunas et celsa nomina importunius contempserunt.

11. Dico aliquid, quod ad rem pertinet, exempli causa. Quidam sibi publice desponsaverat uxorem. Adest dies celebris nuptiarum. Parata omnia, invitati multi. Et ecce homo concupiscens uxorem proximi sui in vocem appellationis inopinatae prorumpit, affirmans sibi traditam prius suam potius esse debere. Stupet sponsus, haerent omnes, sacerdos non audet progredi, frustratur omnis ille apparatus; descendit quisque in domum suam, suam coenam manducaturus: sponsa a mensa et thalamo sponsi suspenditur, quousque Roma reditum est. Parisius contigit hoc, nobili Galliarum civitate, sede regia. Rursum in eadem civitate quidam sibi desponsata uxore diem constituit nuptiarum. Interim emergit calumnia dicentibus quibusdam non debere coniungi. Ad iudicium ecclesiae causa delata est; sed non exspectata sententia appellatum est sine causa, sine gravamine, solo frustratoriae

dilationis intuitu. At ille, sive perdere quae pararat, sive dilectae tamdiu frustrari consortio nolens, nihilo minus quod proposuerat, contempta, sive dissimulata appellatione peregit. Quid illud quod in Autisiodorensi ecclesia nuper a quodam adolescente praesumptum est? Nempe defuncto sancte episcopo, volentibus clericis alium, ut moris est, eligere sibi, intervenit ille appellans, et vetans ne fieret, quousque isset et redisset ab Urbe: cui tamen appellationi nec ipse detulit. Nam cum videret se contemni, tamquam qui irrationabiliter appellasset, accitis quos potuit sibi tertia die post factam ab aliis electionem fecit suam.

12. Cum itaque ex his et innumeris talibus li-
 15 queat, non ex contemptu gigni usurpationem, sed ex usurpatione contemptum, videris tu, quid sibi velit, quod zelus vester assidue paene vindicat illum, istam dissimulat. Vis perfectius coërcere contemptum? Cura in ipso utero pessimae matris prae-
 20 focari germen nequam. Quod ita fiet, si usurpatione digna animadversione mulctetur. Tolle usurpationem; et contemptus excusationem non habet. Porro inexcusabilitas ausum explodet. Non sit proinde usurpator, et contemptor nullus erit, aut admo-
 25 dum rarus. Bene facis tu, quod appellationum negato suffragio, immo suffugio, multa remittis negotia ad cognoscentes, vel qui noscere citius possunt. Ubi enim certior ac facilior notio, ibi decisio tutior, expeditiorque esse potest. Quam ple-
 30 num gratiae, quod multorum perinde [per hoc] et laboribus parcis, et sumptibus! At quibus sic credas, id tibi omnimodis attendendum. Poteram multa de eodem utiliter addere his; sed memor propo-

siti mei, contentus interim occasionem dedisse, ad alia transeo.

CAPUT III.

Praesules ecclesiae non tam, ut praesint, ac semet ipsos paescant, quam, ut aliis prosint, constitutos esse.

13. Et primum quod occurrit, minime transeundum reor. Praees, et singulariter. Ad quid? Eget, tibi dico, consideratione. Numquid, ut de subditis crescas? Nequaquam, sed ut ipsi de te. Principem te constituerunt; sed sibi, non tibi. Alioquin quo pacto te reputas superiorem his, a quibus beneficium mendicas? Audi dominum: *Qui potestatem habent super eos benefici vocantur.* ¹⁾ At istud de his, qui foris sunt. Quid ad nos? Tu id mendaciter diceris, si non tam beneficus esse, quam beneficiis praeesse intendas. Parvi, deiectique animi est, de subditis non profectum quaerere subditorum, sed quaestum proprium. In summo praesertim omnium nihil turpius. Quam pulchre magister gentium parentes filiis, non filios debere censuit thesaurizare parentibus. ²⁾ Non mediocris gloriae vox illa identidem ipsius: *Non requiro datum, sed fructum.* ³⁾ At iam transeamus et hinc, ne quis moram in his meam avaritiae in te notam interpretetur: quae quam longe a te sit, libro superiori testatus sum, sciens quanta, et in quanta tua necessitate respueris. Ad te proinde scripserim ista, non propter te. Nempe quod tibi scribitur, soli prodesse non decet. Hic locus avaritiam carpit, a quo vitio immunis satis tua opinio est; an et opus, tu videris. Vidimus tamen, ut oblata a

1) Luc. 22, 25. 2) 2. Cor. 12, 14. 3) Phil. 4, 17.

pauperibus taceam, quae tungere non acquiescis,
 Germanicos detumuisse saccos, sed pretio, non
 massa. Argentum reputatum est foenum. Sagramarii
 non levatis sarcinis onusti nihilo minus repatriant
 5 vel inviti. Nova res! Quando hactenus aurum Roma
 refudit? Et nunc Romanorum consilio id usurpa-
 tum non credimus. Duo venerunt, ambo locuple-
 tes, et ambo rei. Siquidem unus Moguntinus, Colo-
 niensis alter: alteri gratia gratis reddita est; alter,
 10 indignus, credo, cui gratia redderetur, audivit: Cum
 quali veste intrasti, cum tali egredieris. O vocem
 magnificam! vocem prorsus apostolicae libertatis!
 Quid minus ab illa haec habuit: *Pecunia tua te-
 cum sit in perditionem?* ¹⁾ Nisi quod in illa plus
 15 zeli, in ista plus modestiae sonuit. Quid ille de
 transmarinis partibus paene a finibus terrae, terra
 et mari currens pro episcopatu, suis et alienis fa-
 cultatibus rursus emendo? Iam enim emerat prius.
 Tulit multa, sed retulit, non omnia tamen. Inci-
 20 dit miser in manus alias, accipere, quam dare po-
 tentiores. Bene fecisti, tuas in utroque servans
 innoxias, nec imponere scilicet ambizioso, nec sup-
 ponere iniquo mammonae acquiescens. Non sic a
 paupere episcopo continuisti, dans quod daret, ne
 25 immunificus notaretur: accepit clam, quod palam
 dedit. Sic de tuo sacculo consultum est verecun-
 diae viri: sic quoque curiae morem gerens, tuo
 beneficio invidiam declinavit eorum, qui diligunt
 munera. Non potes abscondere: et factum novi-
 30 mus, et personam. Audire gravat? Et ego eo li-
 bentius praedico, quo tu id molestius audis, si tibi
 sic expedit, et mihi sic. Tam non oportet Christi
 gloriam me silere, quam nec te quaerere tuam.

1) Act. 8, 20.

Et si pergis murmurare adhuc, respondebitur tibi ex evangelio. 1): *Quanto eis praecepibat, tanta magis plus praedicabant, dicentes: Bene omnia fecit.*

CAPUT IV.

Gradas ordinum ac dignitatum, quae in ecclesia sunt, non temere confundendos ac perturbandos. Hinc abusum quaerendi privilegia et exemptiones perstringit.

14. Audi aliud, si tamen aliud. Ad idem enim
5 fortassis pertinere quis dicat. Tua consideratio viderit hoc. Mihi videtur non longe a vero dissentire, qui id forte inter avaritiae species locandum putaverit. Ego vero illius aut speciem esse, aut speciem habere non negaverim. Sane interest tuae
10 perfectionis, et malas res, et malas pariter species devitare. In altero conscientiae, in altero famae consulis. Puta tibi non licere, etsi alias fortasse liceat, quicquid male fuerit coloratum. Denique interroga maiores tuos, et dicent tibi: *Ab*
15 *omni specie mala abstinete vos.* 2) Sane minister domini dominum imitetur, quia ipse ait: *Qui mihi ministrat, me sequatur.* 3) Et habes de illo; *Dominus regnavit, decorem induit, induit dominus fortitudinem.* 4) Tu quoque esto fortis in fide, decorus in
20 gloria; et probasti, te imitatore dei. Fortitudo tua fiducia fidelis conscientiae, decor tuus splendor bonae opinionis. Ita, quaeso, induere fortitudinem; etenim gaudium domini fortitudo tua. Porro specie tua et pulchritudine tua nihilo minus tam-
25 quam propria similitudine delectatur. Induere vestimentis gloriae tuae, vestire duplicibus, quibus domesticos suos fortis illa mulier induere consue-

1) Marc. 7, 36. 2) 1. Thessa. 5, 22. 3) Ioann. 12, 26. 4) Psalm. 92, 1.

vit. 1) Non sit in conscientia notans infirmitas modica fidei, non sit in fama naevus malae speciei; et vestieris duplicibus, et gaudebit sponsus super sponsam animam tuam, et gaudebit super te deus tuus. Miraris quorū haec, ignarus usque adhuc quid dicere velim. Non te tollo diutius. Murmur loquor et querimoniam ecclesiarum. Truncari se clamitant ac demembrari. Vel nullae, vel paucae admodum sunt, quae plagam istam aut non dolent, aut non timeant. Quaeris quam? Subtrahuntur ab-
 10 bates episcopis, episcopi archiepiscopis, archiepiscopi patriarchis sive primatibus. Bonane species haec? Mirum si excusari queat vel opus. Sic facititando probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed iustitiae
 15 forte non ita. Facitis hoc, quia potestis; sed utrum et debeatis, quaestio est. Honorum ac dignitatum gradus, et ordines quibusque suos servare positi estis, non invidere, ut quidam vestrorum ait: *Cui honorem, honorem.* 2)

20 15. Spiritualis homo ille, qui omnia diiudicat, ut ipse a nemine diiudicetur 3), omne opus suum trina quadam consideratione praeveniet. Primum quidem an liceat, deinde an deceat, postremo an et expediat. Nam etsi constet in Christiana utique phi-
 25 losophia non decere, nisi quod licet, non expedire, nisi quod decet et licet: non continuo tamen omne, quod licet, decere aut expedire consequens erit. Age, aptemus, si possumus, haec tria ipsa operi huic. At quomodo non indecens tibi voluntate pro
 30 lege uti; et quia non est ad quem appelleris, potestatem exercere, negligere rationem? Tune maior domino tuo, qui ait: *Non veni facere voluntatem meam* 4)

1) Prov. 31, 21. 2) Rom. 13, 7. 3) 1. Cor. 2, 15. 4) Ioann. 6, 38.

Quamquam / non huiusmodi delecti, quam blati animi
 est, veluti rationis expertem, non pro ratione, sed
 pro libitu agere; nec iudicio agi, sed appetitus.
 Quid tam bestiale? Et usi indignum, cui visus esset
 5 ratione vivere ut pecus; quis in te rectore consensum
 tantam contumeliam naturae, iniuriam honoris fa-
 rat? Sic degenerando, quod abest, generale oppro-
 brium facisti proprium tibi. *Homo quoniam in honore*
erat, et non intellexit, et superatus est, et incedit, quasi
 10 *puerilibus, et similibus factus, est illis.* Quid item tam
 indignum tibi, quam aut totum tenens, non sis con-
 tentus toto, nisi minutias quasdam, atque exiguas
 portiones ipsas tibi creditas universitatis, tamquam
 non sint tuae, satages? nescio quomodo adhuc in
 15 carceratus? Huiusmodi membra ista te volo parabolat
 Nathan de homine, qui castum tuum habens, unatib
 quae erat pauperis, retinuit. Huc quoque red
 ieris factum, immo facinus regis Achab, qui red
 rumpsum tuum tenebat, et sibi vineam affecit
 20 vitis? Avertat deus a te quod ille amavit. Quid
 et perdidisti? *perdidisti.* Nolo autem praetendas mali fructum (emul-
 cipationis ipsius. Nullus est enim, nisi quod iudei
 episcopi insolentiores, monachi etiam dissolutiones
 25 fiunt. Quid quod et pauperiores? Inspice diligen-
 tias et alium, ubique libertorum, et difficultatis. et vi-
 tas, non potestis admodum retinere in
 et in illis, gaculantur invenitur. Mater namque li-
 bertatis gemina seboles hanc. Quidni per te liceat
 30 tui vagum, et a te liberum vulgus, cum non sit
 qui arguat? Quidni libentius, quaeque molitur, et
 depraedetur inermis religio, et inermis sit qui de-

1) Psalm. 48, 13. 2) 2. Reg. 13, 1. 3) 2. Reg. 21, 2. 4) 2. Reg.
 21, 19.

fundat? Quo enim refugium illis? Nanaquid ad
 episcopos dolentes ininriam? Ridentibus profecto
 aspiciunt oculis, sive quas faciunt mala, sive quae
 patiuntur. Quae demum utilitas in sanguine isto?
 5 Vereor ne illa; quam in propheta ¹⁾ comminatus
 est deus: *Ille, inquam, in iniquitate nata morietur;*
sanguinem videns eius de manu sua rapsum. Sic enim
 et extollitur qui subtrahitur; et episcopus subtrahitur iuri-
 tate; qui subtrahit, quomodo innocens? Parum est:
 10 involvimus agnere: audi aperte. Si is, qui iuri-
 murat, secundum animam mortuus est; qui iusti-
 gab, quomodo vivit? Quomodo vero non retene-
 ris arborum; et sine pariter, qui gladium detulit,
 unde iusto moriuntur? Hoc est quod dixeram
 15 *Occidatis, et percutatis.* Adde quod qui audiant, scan-
 dalizantur; indignantur; detrahunt; et blasphemant,
 hoc est vulnerantur ad mortem. Neque est bona ar-
 bor faciens fructus tales; nisi solentiam, dissolutiones,
 dilapidationes, similitates, scandalorum omnia; quod
 20 quod magis dolendum, inter ecclesiae infirmitas (gra-
 ves, perpetesque discordias. Vides quam verus sit
 sermo ille: *Omnia mihi licent, sed non omnia expe-*
diantur. ²⁾ Quid si forte ab illo est? Ignosce mihi non
 facile adducor. licitum consilium, quod tetrallice
 25 parturit. ³⁾ Si nullo modo in consilio solent in pro-
 ba et in obediens rationeque in bono. ⁴⁾ *Quid*
17. 2. Tunc dant quae tibi. licitum quae seas, iustis ecc-
clesias antitulerunt membris, in confusione ordinem,
perturbare et alios, quos posuerunt patres tui?
Sic iustitiae iustitiam, cuique servare suum; auferre
 30 *etiam suam, iusto quomodo poterit convenire? Er-*
ras, si ut quaeque, iustitiam solum iustitiam a deo ve-
stram apostolicam potestatem existimari. Si hoc sentis,

1) Psal. 137, 18. 2) 1 Cor. 10, 31. 3) Psal. 137, 18. 4) Psal. 137, 18.

dissentis ab eis, qui ait: *Non potestatem, nisi a deo*¹⁾.
 Preinde quod sequitur: *Quid potestati resistit?* *dei*
*ordinibus resistit?*²⁾, et si principaliter pro te fabricy
 non tamen singulariter. Denique idem ait: *Omnimoda*
*non potest tibi in sublimioribus subdita est*³⁾. Non ait, subli-
 miori, tamquam in uno; sed sublimioribus, tamquam
 in multis. Non tua ergo sola potestas a domino; sum-
 et mediocres, sunt, et inferiores. Et quomodo quos
 deus coniunxit, non sunt separandi⁴⁾; sic nec quos
 10 subiecit, comparandi. Monstrum facis, si manui
 submoventi digitum facis pendere de capite, su-
 periorum manui brachio collateralem. Tale est,
 si in Christi corpore membra aliter locas, quam
 disposuit ipse. Nisi tu patas alium esse, qui pos-
 15 suit in ecclesia⁵⁾ *quosdam quidem apostolos, quos-*
dam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios
doctores et pastores, ad conedificationem ecclesiarum,
in epus universis, in edificationem corporis Christi.
 Atque hoc corpus, quod tibi ipse Paulus sub vere
 20 apostolico figuram eloquio, et capiti convenientis-
 simè aptans, *totum se in compactum perhibet, et posi-*
tionem per omnem innotat: subministrante, et
cunctis operationibus in membris illius cultusque stam-
bit, ad incrementum corporis faciens in edificationem sui,
 25 *in caritate.*⁶⁾ Nec quidem reputes formam hanc,
 quia in terris esse exemplar habet e caelo. Neque
 enim filius ipsest facere quicquam, nisi quae vi-
 derit patrem facientem⁷⁾, praesertim cum et sub
 Moysi homine dictum sit⁸⁾ *Ecce omnia facias re-*
 30 *condere exemplari, quod tibi in monte monstratum*
est.

1) Rom. 13, 1. 2) Ibid. v. 2. 3) Ibid. v. 1. 4) Matth. 19, 6.
 5) 1. Cor. 12, 28. 6) Ephes. 4, 16. 7) Ioann. 5, 19. 8) Exod.
 25, 40.

(1 Cor. 13. Videmus hoc qui dictum est): *Vidi civitates*
instructas Hierusalem, inethum descendentes de caelo;
et idcirco paralam. Ego enim propter similitudinem
dictum reor, quod, sicut illic Seraphim et Cheru-
5 bim, ac ceteri quique usque ad angelos et archan-
geles ordiantur sub uno capite deo; ita hic quo-
que sub uno summo pontifice primates vel patres
archae, archiepiscopi, episcopi, presbyteri, vel ab-
bates, et reliqui, in hunc modum. Non est parvum
10 pendendum quod et deum habet auctorem, et de
caelo ducit originem. Quod si dicat episcopus, unde
esse sub archiepiscopo; aut abbas, unde omnium
episcopos: hoc de caelo non esto quod si ita forte an-
gelorum quempiant dicentem audisti, angelos sub an-
15 changelis esse, aut ex aliis quilibet superiorum an-
gitum aliquem non facientem sub te, quicumque, nichil
deus. Quid, inquit, prohibes dispensare? Non, sed dis-
sipare. Non enim tenenda, et pignora posita suae di-
sponsationis, sed in aedificationem, quoniam destruitur
20 nemus. Denique quaeritur inter dispensatores, ut si quis
lisquis invenietur? Ubi necessitas urget, ex quabili-
ta dispensatio est, ubi utilitas provocat, dispensatio
laudabilis est. Utilitas, dico, communis, non propria.
Nam cum nihil harum est, non plane fidelis di-
25 sponatio, sed crassa dissipatio est. Nonnulla
tamen monasteria, sita in diversis episcopatibus,
quid specialius pertinuerint ab ipsa, et qui fundatione
ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum,
quis nesciat? Sed aliud est quod largitur deo, et
30 aliud quod molitur ambitio, impatiens subiectionis.
Et haec dicta de his.

1) 1 Cor. 13. 2) 2. Cor. 13, 19, 3) 1. Cor. 4, 1. 4) 1. Cor. 13, 19, 5) 1. Cor. 4, 1. 6) 1. Cor. 13, 19, 7) 1. Cor. 4, 1. 8) 1. Cor. 13, 19, 9) 1. Cor. 4, 1. 10) 1. Cor. 13, 19, 11) 1. Cor. 4, 1. 12) 1. Cor. 13, 19, 13) 1. Cor. 4, 1. 14) 1. Cor. 13, 19, 15) 1. Cor. 4, 1. 16) 1. Cor. 13, 19, 17) 1. Cor. 4, 1. 18) 1. Cor. 13, 19, 19) 1. Cor. 4, 1. 20) 1. Cor. 13, 19, 21) 1. Cor. 4, 1. 22) 1. Cor. 13, 19, 23) 1. Cor. 4, 1. 24) 1. Cor. 13, 19, 25) 1. Cor. 4, 1. 26) 1. Cor. 13, 19, 27) 1. Cor. 4, 1. 28) 1. Cor. 13, 19, 29) 1. Cor. 4, 1. 30) 1. Cor. 13, 19, 31) 1. Cor. 4, 1. 32) 1. Cor. 13, 19, 33) 1. Cor. 4, 1. 34) 1. Cor. 13, 19, 35) 1. Cor. 4, 1. 36) 1. Cor. 13, 19, 37) 1. Cor. 4, 1. 38) 1. Cor. 13, 19, 39) 1. Cor. 4, 1. 40) 1. Cor. 13, 19, 41) 1. Cor. 4, 1. 42) 1. Cor. 13, 19, 43) 1. Cor. 4, 1. 44) 1. Cor. 13, 19, 45) 1. Cor. 4, 1. 46) 1. Cor. 13, 19, 47) 1. Cor. 4, 1. 48) 1. Cor. 13, 19, 49) 1. Cor. 4, 1. 50) 1. Cor. 13, 19, 51) 1. Cor. 4, 1. 52) 1. Cor. 13, 19, 53) 1. Cor. 4, 1. 54) 1. Cor. 13, 19, 55) 1. Cor. 4, 1. 56) 1. Cor. 13, 19, 57) 1. Cor. 4, 1. 58) 1. Cor. 13, 19, 59) 1. Cor. 4, 1. 60) 1. Cor. 13, 19, 61) 1. Cor. 4, 1. 62) 1. Cor. 13, 19, 63) 1. Cor. 4, 1. 64) 1. Cor. 13, 19, 65) 1. Cor. 4, 1. 66) 1. Cor. 13, 19, 67) 1. Cor. 4, 1. 68) 1. Cor. 13, 19, 69) 1. Cor. 4, 1. 70) 1. Cor. 13, 19, 71) 1. Cor. 4, 1. 72) 1. Cor. 13, 19, 73) 1. Cor. 4, 1. 74) 1. Cor. 13, 19, 75) 1. Cor. 4, 1. 76) 1. Cor. 13, 19, 77) 1. Cor. 4, 1. 78) 1. Cor. 13, 19, 79) 1. Cor. 4, 1. 80) 1. Cor. 13, 19, 81) 1. Cor. 4, 1. 82) 1. Cor. 13, 19, 83) 1. Cor. 4, 1. 84) 1. Cor. 13, 19, 85) 1. Cor. 4, 1. 86) 1. Cor. 13, 19, 87) 1. Cor. 4, 1. 88) 1. Cor. 13, 19, 89) 1. Cor. 4, 1. 90) 1. Cor. 13, 19, 91) 1. Cor. 4, 1. 92) 1. Cor. 13, 19, 93) 1. Cor. 4, 1. 94) 1. Cor. 13, 19, 95) 1. Cor. 4, 1. 96) 1. Cor. 13, 19, 97) 1. Cor. 4, 1. 98) 1. Cor. 13, 19, 99) 1. Cor. 4, 1. 100) 1. Cor. 13, 19, 101) 1. Cor. 4, 1. 102) 1. Cor. 13, 19, 103) 1. Cor. 4, 1. 104) 1. Cor. 13, 19, 105) 1. Cor. 4, 1. 106) 1. Cor. 13, 19, 107) 1. Cor. 4, 1. 108) 1. Cor. 13, 19, 109) 1. Cor. 4, 1. 110) 1. Cor. 13, 19, 111) 1. Cor. 4, 1. 112) 1. Cor. 13, 19, 113) 1. Cor. 4, 1. 114) 1. Cor. 13, 19, 115) 1. Cor. 4, 1. 116) 1. Cor. 13, 19, 117) 1. Cor. 4, 1. 118) 1. Cor. 13, 19, 119) 1. Cor. 4, 1. 120) 1. Cor. 13, 19, 121) 1. Cor. 4, 1. 122) 1. Cor. 13, 19, 123) 1. Cor. 4, 1. 124) 1. Cor. 13, 19, 125) 1. Cor. 4, 1. 126) 1. Cor. 13, 19, 127) 1. Cor. 4, 1. 128) 1. Cor. 13, 19, 129) 1. Cor. 4, 1. 130) 1. Cor. 13, 19, 131) 1. Cor. 4, 1. 132) 1. Cor. 13, 19, 133) 1. Cor. 4, 1. 134) 1. Cor. 13, 19, 135) 1. Cor. 4, 1. 136) 1. Cor. 13, 19, 137) 1. Cor. 4, 1. 138) 1. Cor. 13, 19, 139) 1. Cor. 4, 1. 140) 1. Cor. 13, 19, 141) 1. Cor. 4, 1. 142) 1. Cor. 13, 19, 143) 1. Cor. 4, 1. 144) 1. Cor. 13, 19, 145) 1. Cor. 4, 1. 146) 1. Cor. 13, 19, 147) 1. Cor. 4, 1. 148) 1. Cor. 13, 19, 149) 1. Cor. 4, 1. 150) 1. Cor. 13, 19, 151) 1. Cor. 4, 1. 152) 1. Cor. 13, 19, 153) 1. Cor. 4, 1. 154) 1. Cor. 13, 19, 155) 1. Cor. 4, 1. 156) 1. Cor. 13, 19, 157) 1. Cor. 4, 1. 158) 1. Cor. 13, 19, 159) 1. Cor. 4, 1. 160) 1. Cor. 13, 19, 161) 1. Cor. 4, 1. 162) 1. Cor. 13, 19, 163) 1. Cor. 4, 1. 164) 1. Cor. 13, 19, 165) 1. Cor. 4, 1. 166) 1. Cor. 13, 19, 167) 1. Cor. 4, 1. 168) 1. Cor. 13, 19, 169) 1. Cor. 4, 1. 170) 1. Cor. 13, 19, 171) 1. Cor. 4, 1. 172) 1. Cor. 13, 19, 173) 1. Cor. 4, 1. 174) 1. Cor. 13, 19, 175) 1. Cor. 4, 1. 176) 1. Cor. 13, 19, 177) 1. Cor. 4, 1. 178) 1. Cor. 13, 19, 179) 1. Cor. 4, 1. 180) 1. Cor. 13, 19, 181) 1. Cor. 4, 1. 182) 1. Cor. 13, 19, 183) 1. Cor. 4, 1. 184) 1. Cor. 13, 19, 185) 1. Cor. 4, 1. 186) 1. Cor. 13, 19, 187) 1. Cor. 4, 1. 188) 1. Cor. 13, 19, 189) 1. Cor. 4, 1. 190) 1. Cor. 13, 19, 191) 1. Cor. 4, 1. 192) 1. Cor. 13, 19, 193) 1. Cor. 4, 1. 194) 1. Cor. 13, 19, 195) 1. Cor. 4, 1. 196) 1. Cor. 13, 19, 197) 1. Cor. 4, 1. 198) 1. Cor. 13, 19, 199) 1. Cor. 4, 1. 200) 1. Cor. 13, 19, 201) 1. Cor. 4, 1. 202) 1. Cor. 13, 19, 203) 1. Cor. 4, 1. 204) 1. Cor. 13, 19, 205) 1. Cor. 4, 1. 206) 1. Cor. 13, 19, 207) 1. Cor. 4, 1. 208) 1. Cor. 13, 19, 209) 1. Cor. 4, 1. 210) 1. Cor. 13, 19, 211) 1. Cor. 4, 1. 212) 1. Cor. 13, 19, 213) 1. Cor. 4, 1. 214) 1. Cor. 13, 19, 215) 1. Cor. 4, 1. 216) 1. Cor. 13, 19, 217) 1. Cor. 4, 1. 218) 1. Cor. 13, 19, 219) 1. Cor. 4, 1. 220) 1. Cor. 13, 19, 221) 1. Cor. 4, 1. 222) 1. Cor. 13, 19, 223) 1. Cor. 4, 1. 224) 1. Cor. 13, 19, 225) 1. Cor. 4, 1. 226) 1. Cor. 13, 19, 227) 1. Cor. 4, 1. 228) 1. Cor. 13, 19, 229) 1. Cor. 4, 1. 230) 1. Cor. 13, 19, 231) 1. Cor. 4, 1. 232) 1. Cor. 13, 19, 233) 1. Cor. 4, 1. 234) 1. Cor. 13, 19, 235) 1. Cor. 4, 1. 236) 1. Cor. 13, 19, 237) 1. Cor. 4, 1. 238) 1. Cor. 13, 19, 239) 1. Cor. 4, 1. 240) 1. Cor. 13, 19, 241) 1. Cor. 4, 1. 242) 1. Cor. 13, 19, 243) 1. Cor. 4, 1. 244) 1. Cor. 13, 19, 245) 1. Cor. 4, 1. 246) 1. Cor. 13, 19, 247) 1. Cor. 4, 1. 248) 1. Cor. 13, 19, 249) 1. Cor. 4, 1. 250) 1. Cor. 13, 19, 251) 1. Cor. 4, 1. 252) 1. Cor. 13, 19, 253) 1. Cor. 4, 1. 254) 1. Cor. 13, 19, 255) 1. Cor. 4, 1. 256) 1. Cor. 13, 19, 257) 1. Cor. 4, 1. 258) 1. Cor. 13, 19, 259) 1. Cor. 4, 1. 260) 1. Cor. 13, 19, 261) 1. Cor. 4, 1. 262) 1. Cor. 13, 19, 263) 1. Cor. 4, 1. 264) 1. Cor. 13, 19, 265) 1. Cor. 4, 1. 266) 1. Cor. 13, 19, 267) 1. Cor. 4, 1. 268) 1. Cor. 13, 19, 269) 1. Cor. 4, 1. 270) 1. Cor. 13, 19, 271) 1. Cor. 4, 1. 272) 1. Cor. 13, 19, 273) 1. Cor. 4, 1. 274) 1. Cor. 13, 19, 275) 1. Cor. 4, 1. 276) 1. Cor. 13, 19, 277) 1. Cor. 4, 1. 278) 1. Cor. 13, 19, 279) 1. Cor. 4, 1. 280) 1. Cor. 13, 19, 281) 1. Cor. 4, 1. 282) 1. Cor. 13, 19, 283) 1. Cor. 4, 1. 284) 1. Cor. 13, 19, 285) 1. Cor. 4, 1. 286) 1. Cor. 13, 19, 287) 1. Cor. 4, 1. 288) 1. Cor. 13, 19, 289) 1. Cor. 4, 1. 290) 1. Cor. 13, 19, 291) 1. Cor. 4, 1. 292) 1. Cor. 13, 19, 293) 1. Cor. 4, 1. 294) 1. Cor. 13, 19, 295) 1. Cor. 4, 1. 296) 1. Cor. 13, 19, 297) 1. Cor. 4, 1. 298) 1. Cor. 13, 19, 299) 1. Cor. 4, 1. 300) 1. Cor. 13, 19, 301) 1. Cor. 4, 1. 302) 1. Cor. 13, 19, 303) 1. Cor. 4, 1. 304) 1. Cor. 13, 19, 305) 1. Cor. 4, 1. 306) 1. Cor. 13, 19, 307) 1. Cor. 4, 1. 308) 1. Cor. 13, 19, 309) 1. Cor. 4, 1. 310) 1. Cor. 13, 19, 311) 1. Cor. 4, 1. 312) 1. Cor. 13, 19, 313) 1. Cor. 4, 1. 314) 1. Cor. 13, 19, 315) 1. Cor. 4, 1. 316) 1. Cor. 13, 19, 317) 1. Cor. 4, 1. 318) 1. Cor. 13, 19, 319) 1. Cor. 4, 1. 320) 1. Cor. 13, 19, 321) 1. Cor. 4, 1. 322) 1. Cor. 13, 19, 323) 1. Cor. 4, 1. 324) 1. Cor. 13, 19, 325) 1. Cor. 4, 1. 326) 1. Cor. 13, 19, 327) 1. Cor. 4, 1. 328) 1. Cor. 13, 19, 329) 1. Cor. 4, 1. 330) 1. Cor. 13, 19, 331) 1. Cor. 4, 1. 332) 1. Cor. 13, 19, 333) 1. Cor. 4, 1. 334) 1. Cor. 13, 19, 335) 1. Cor. 4, 1. 336) 1. Cor. 13, 19, 337) 1. Cor. 4, 1. 338) 1. Cor. 13, 19, 339) 1. Cor. 4, 1. 340) 1. Cor. 13, 19, 341) 1. Cor. 4, 1. 342) 1. Cor. 13, 19, 343) 1. Cor. 4, 1. 344) 1. Cor. 13, 19, 345) 1. Cor. 4, 1. 346) 1. Cor. 13, 19, 347) 1. Cor. 4, 1. 348) 1. Cor. 13, 19, 349) 1. Cor. 4, 1. 350) 1. Cor. 13, 19, 351) 1. Cor. 4, 1. 352) 1. Cor. 13, 19, 353) 1. Cor. 4, 1. 354) 1. Cor. 13, 19, 355) 1. Cor. 4, 1. 356) 1. Cor. 13, 19, 357) 1. Cor. 4, 1. 358) 1. Cor. 13, 19, 359) 1. Cor. 4, 1. 360) 1. Cor. 13, 19, 361) 1. Cor. 4, 1. 362) 1. Cor. 13, 19, 363) 1. Cor. 4, 1. 364) 1. Cor. 13, 19, 365) 1. Cor. 4, 1. 366) 1. Cor. 13, 19, 367) 1. Cor. 4, 1. 368) 1. Cor. 13, 19, 369) 1. Cor. 4, 1. 370) 1. Cor. 13, 19, 371) 1. Cor. 4, 1. 372) 1. Cor. 13, 19, 373) 1. Cor. 4, 1. 374) 1. Cor. 13, 19, 375) 1. Cor. 4, 1. 376) 1. Cor. 13, 19, 377) 1. Cor. 4, 1. 378) 1. Cor. 13, 19, 379) 1. Cor. 4, 1. 380) 1. Cor. 13, 19, 381) 1. Cor. 4, 1. 382) 1. Cor. 13, 19, 383) 1. Cor. 4, 1. 384) 1. Cor. 13, 19, 385) 1. Cor. 4, 1. 386) 1. Cor. 13, 19, 387) 1. Cor. 4, 1. 388) 1. Cor. 13, 19, 389) 1. Cor. 4, 1. 390) 1. Cor. 13, 19, 391) 1. Cor. 4, 1. 392) 1. Cor. 13, 19, 393) 1. Cor. 4, 1. 394) 1. Cor. 13, 19, 395) 1. Cor. 4, 1. 396) 1. Cor. 13, 19, 397) 1. Cor. 4, 1. 398) 1. Cor. 13, 19, 399) 1. Cor. 4, 1. 400) 1. Cor. 13, 19, 401) 1. Cor. 4, 1. 402) 1. Cor. 13, 19, 403) 1. Cor. 4, 1. 404) 1. Cor. 13, 19, 405) 1. Cor. 4, 1. 406) 1. Cor. 13, 19, 407) 1. Cor. 4, 1. 408) 1. Cor. 13, 19, 409) 1. Cor. 4, 1. 410) 1. Cor. 13, 19, 411) 1. Cor. 4, 1. 412) 1. Cor. 13, 19, 413) 1. Cor. 4, 1. 414) 1. Cor. 13, 19, 415) 1. Cor. 4, 1. 416) 1. Cor. 13, 19, 417) 1. Cor. 4, 1. 418) 1. Cor. 13, 19, 419) 1. Cor. 4, 1. 420) 1. Cor. 13, 19, 421) 1. Cor. 4, 1. 422) 1. Cor. 13, 19, 423) 1. Cor. 4, 1. 424) 1. Cor. 13, 19, 425) 1. Cor. 4, 1. 426) 1. Cor. 13, 19, 427) 1. Cor. 4, 1. 428) 1. Cor. 13, 19, 429) 1. Cor. 4, 1. 430) 1. Cor. 13, 19, 431) 1. Cor. 4, 1. 432) 1. Cor. 13, 19, 433) 1. Cor. 4, 1. 434) 1. Cor. 13, 19, 435) 1. Cor. 4, 1. 436) 1. Cor. 13, 19, 437) 1. Cor. 4, 1. 438) 1. Cor. 13, 19, 439) 1. Cor. 4, 1. 440) 1. Cor. 13, 19, 441) 1. Cor. 4, 1. 442) 1. Cor. 13, 19, 443) 1. Cor. 4, 1. 444) 1. Cor. 13, 19, 445) 1. Cor. 4, 1. 446) 1. Cor. 13, 19, 447) 1. Cor. 4, 1. 448) 1. Cor. 13, 19, 449) 1. Cor. 4, 1. 450) 1. Cor. 13, 19, 451) 1. Cor. 4, 1. 452) 1. Cor. 13, 19, 453) 1. Cor. 4, 1. 454) 1. Cor. 13, 19, 455) 1. Cor. 4, 1. 456) 1. Cor. 13, 19, 457) 1. Cor. 4, 1. 458) 1. Cor. 13, 19, 459) 1. Cor. 4, 1. 460) 1. Cor. 13, 19, 461) 1. Cor. 4, 1. 462) 1. Cor. 13, 19, 463) 1. Cor. 4, 1. 464) 1. Cor. 13, 19, 465) 1. Cor. 4, 1. 466) 1. Cor. 13, 19, 467) 1. Cor. 4, 1. 468) 1. Cor. 13, 19, 469) 1. Cor. 4, 1. 470) 1. Cor. 13, 19, 471) 1. Cor. 4, 1. 472) 1. Cor. 13, 19, 473) 1. Cor. 4, 1. 474) 1. Cor. 13, 19, 475) 1. Cor. 4, 1. 476) 1. Cor. 13, 19, 477) 1. Cor. 4, 1. 478) 1. Cor. 13, 19, 479) 1. Cor. 4, 1. 480) 1. Cor. 13, 19, 481) 1. Cor. 4, 1. 482) 1. Cor. 13, 19, 483) 1. Cor. 4, 1. 484) 1. Cor. 13, 19, 485) 1. Cor. 4, 1. 486) 1. Cor. 13, 19, 487) 1. Cor. 4, 1. 488) 1. Cor. 13, 19, 489) 1. Cor. 4, 1. 490) 1. Cor. 13, 19, 491) 1. Cor. 4, 1. 492) 1. Cor. 13, 19, 493) 1. Cor. 4, 1. 494) 1. Cor. 13, 19, 495) 1. Cor. 4, 1. 496) 1. Cor. 13, 19, 497) 1. Cor. 4, 1. 498) 1. Cor. 13, 19, 499) 1. Cor. 4, 1. 500) 1. Cor. 13, 19, 501) 1. Cor. 4, 1. 502) 1. Cor. 13, 19, 503) 1. Cor. 4, 1. 504) 1. Cor. 13, 19, 505) 1. Cor. 4, 1. 506) 1. Cor. 13, 19, 507) 1. Cor. 4, 1. 508) 1. Cor. 13, 19, 509) 1. Cor. 4, 1. 510) 1. Cor. 13, 19, 511) 1. Cor. 4, 1. 512) 1. Cor. 13, 19, 513) 1. Cor. 4, 1. 514) 1. Cor. 13, 19, 515) 1. Cor. 4, 1. 516) 1. Cor. 13, 19, 517) 1. Cor. 4, 1. 518) 1. Cor. 13, 19, 519) 1. Cor. 4, 1. 520) 1. Cor. 13, 19, 521) 1. Cor. 4, 1. 522) 1. Cor. 13, 19, 523) 1. Cor. 4, 1. 524) 1. Cor. 13, 19, 525) 1. Cor. 4, 1. 526) 1. Cor. 13, 19, 527) 1. Cor. 4, 1. 528) 1. Cor. 13, 19, 529) 1. Cor. 4, 1. 530) 1. Cor. 13, 19, 531) 1. Cor. 4, 1. 532) 1. Cor. 13, 19, 533) 1. Cor. 4, 1. 534) 1. Cor. 13, 19, 535) 1. Cor. 4, 1. 536) 1. Cor. 13, 19, 537) 1. Cor. 4, 1. 538) 1. Cor. 13, 19, 539) 1. Cor. 4, 1. 540) 1. Cor. 13, 19, 541) 1. Cor. 4, 1. 542) 1. Cor. 13, 19, 543) 1. Cor. 4, 1. 544) 1. Cor. 13, 19, 545) 1. Cor. 4, 1. 546) 1. Cor. 13, 19, 547) 1. Cor. 4, 1. 548) 1. Cor. 13, 19, 549) 1. Cor. 4, 1. 550) 1. Cor. 13, 19, 551) 1. Cor. 4, 1. 552) 1. Cor. 13, 19, 553) 1. Cor. 4, 1. 554) 1. Cor. 13, 19, 555) 1. Cor. 4, 1. 556) 1. Cor. 13, 19, 557) 1. Cor. 4, 1. 558) 1. Cor. 13, 19, 559) 1. Cor. 4, 1. 560) 1. Cor. 13, 19, 561) 1. Cor. 4, 1. 562) 1. Cor. 13, 19, 563) 1. Cor. 4, 1. 564) 1. Cor. 13, 19, 565) 1. Cor. 4, 1. 566) 1. Cor. 13, 19, 567) 1. Cor. 4, 1. 568) 1. Cor. 13, 19, 569) 1. Cor. 4, 1. 570) 1. Cor. 13, 19, 571) 1. Cor. 4, 1. 572) 1. Cor. 13, 19, 573) 1. Cor. 4, 1. 574) 1. Cor. 13, 19, 575) 1. Cor. 4, 1. 576) 1. Cor. 13, 19, 577) 1. Cor. 4, 1. 578) 1. Cor. 13, 19, 579) 1. Cor. 4, 1. 580) 1. Cor. 13, 19, 581) 1. Cor. 4, 1. 582) 1. Cor. 13, 19, 583) 1. Cor. 4, 1. 584) 1. Cor. 13, 19, 585) 1. Cor. 4, 1. 586) 1. Cor. 13, 19, 587) 1. Cor. 4, 1. 588) 1. Cor. 13, 19, 589) 1. Cor. 4, 1. 590) 1. Cor. 13, 19, 591) 1. Cor. 4, 1. 592) 1. Cor. 13, 19, 593) 1. Cor. 4, 1. 594) 1. Cor. 13, 19, 595) 1. Cor. 4, 1. 596) 1. Cor. 13, 19, 597) 1. Cor. 4, 1. 598) 1. Cor. 13, 19, 599) 1. Cor. 4, 1. 600) 1. Cor. 13, 19, 601) 1. Cor. 4, 1. 602) 1. Cor. 13, 19, 603) 1. Cor. 4, 1. 604) 1. Cor. 13, 19, 605) 1. Cor. 4, 1. 606) 1. Cor. 13, 19, 607) 1. Cor. 4, 1. 608) 1. Cor. 13, 19, 609) 1. Cor. 4, 1. 610) 1. Cor. 13, 19, 611) 1. Cor. 4, 1. 612) 1. Cor. 13, 19, 613) 1. Cor. 4, 1. 614) 1. Cor. 13, 19, 615) 1. Cor. 4, 1. 616) 1. Cor. 13, 19, 617) 1. Cor. 4, 1. 618) 1. Cor. 13, 19, 619) 1. Cor. 4, 1. 620) 1. Cor. 13, 19, 621) 1. Cor. 4, 1. 622) 1. Cor. 13, 19, 623) 1. Cor. 4, 1. 624) 1. Cor. 13, 19, 625) 1. Cor. 4, 1. 626) 1. Cor. 13, 19, 627) 1. Cor. 4, 1. 628) 1. Cor. 13, 19, 629) 1. Cor. 4, 1. 630) 1. Cor. 13, 19, 631) 1. Cor. 4, 1. 632) 1. Cor. 13, 19, 633) 1. Cor. 4, 1. 634) 1. Cor. 13, 19, 635) 1. Cor. 4, 1. 636) 1. Cor. 13, 19, 637) 1. Cor. 4, 1. 638) 1. Cor. 13, 19, 639) 1. Cor. 4, 1. 640) 1. Cor. 13, 19, 641) 1. Cor. 4, 1. 642) 1. Cor. 13, 19, 643) 1. Cor. 4, 1. 644) 1. Cor. 13, 19, 645) 1. Cor. 4, 1. 646) 1. Cor. 13, 19, 647) 1. Cor. 4, 1. 648) 1. Cor. 13, 19, 649) 1. Cor. 4, 1. 650) 1. Cor. 13, 19, 651) 1. Cor. 4, 1. 652) 1. Cor. 13, 19, 653) 1. Cor. 4, 1. 654) 1. Cor. 13, 19, 655) 1. Cor. 4, 1. 656) 1. Cor. 13, 19, 657) 1. Cor. 4, 1. 658) 1. Cor. 13, 19, 659) 1. Cor. 4, 1. 660) 1. Cor. 13, 19, 661) 1. Cor. 4, 1. 662) 1. Cor. 13, 19, 663) 1. Cor. 4, 1. 664) 1. Cor. 13, 19, 665) 1. Cor. 4, 1. 666) 1. Cor. 13, 19, 667) 1. Cor. 4, 1. 668) 1. Cor. 13, 19, 669) 1. Cor. 4, 1. 670) 1. Cor. 13, 19, 671) 1. Cor. 4, 1. 672) 1. Cor. 13, 19, 673) 1. Cor. 4, 1. 674) 1. Cor. 13, 19, 675) 1. Cor. 4, 1. 676) 1. Cor. 13, 19, 677) 1. Cor. 4, 1. 678) 1. Cor. 13, 19, 679) 1. Cor. 4, 1. 680) 1. Cor. 13, 19, 681) 1. Cor. 4, 1. 682) 1. Cor. 13, 19, 683) 1. Cor. 4, 1. 684) 1. Cor. 13, 19, 685) 1. Cor. 4, 1. 686) 1. Cor. 13, 19, 687) 1. Cor. 4, 1. 688) 1. Cor. 13, 19, 689) 1. Cor. 4, 1. 690) 1. Cor. 13, 19, 691) 1. Cor. 4, 1. 692) 1. Cor. 13, 19, 693) 1. Cor

CAPIT V.

*Summo pontifici incumbere curam de apostolicis decretis, et
maiorum institutis per totam orbem servandis.*

19. Superest ut generaliter super universum
ecclesiae statum intendat consideratio tua: si ple-
bes clericis, si clerici sacerdotibus, si sacerdotes
deo in ea, qua oportet, humilitate subiecti sint; si
5 in monasteriis, et religiosis locis servetur ordo, vi-
gilet disciplina; si super prava opera et dogmata
censura ecclesiastica vigeat; si floreat vineae ho-
nestate et sanctimonia sacerdotum; si flores fru-
ctus parturiant obedientia fidelium populorum;
10 si demum vestra ipsorum apostolica mandata et
instituta ea, qua dignum est, sollicitudine obser-
ventur, ne quid in agro domini tui aut neglectu
incultum, aut fraude subreptum inveniatur. Posse
inveniri ne dubites. Mihi in promptu est, ut multa
15 et innumera praetermittam, quae passim neglecta
iacent, nonnulla etiam ex his, quae plantavit de-
xtera tua, convulsa monstrare. Nonne os tuum in
Remensi concilio subiecta capitula promulgavit? Quis
ea tenet? Quis tenuit? Falleris, si teneri putas. Si non
20 putas, ipse peccasti, aut statuens quae non tene-
rentur, aut quod non tenentur dissimulans. „Prae-
cipimus“, aisti, „ut tam episcopi, quam clerici ne-
que in superfluitate, seu inhonesta varietate co-
lorum, aut fissura vestium, neque in tonsura in-
25 tuentium, quorum forma et exemplum esse de-
bent, offendant aspectum; sed potius ita in suis
actibus errata condemnent, et amorem innocen-
tiae conversatione demonstrent, sicut dignitas exi-
git ordinis clericorum. Quod si moniti ab episco-
30 pis suis infra quadraginta dies non obtemperave-
rint, ecclesiasticis beneficiis eorundem pontificum

„auctoritate priventur. Episcopi vero, si praefixam
 „poenam irrogare neglexerint, quia inferiorum cul-
 „pae ad nullos magis referendae sunt, quam ad de-
 „sides negligentesque rectores, tamdiu ab officio
 5 „pontificali abstineant, donec poenam a nobis con-
 „stitutam clericis sibi subiectis imponant. Illud
 „etiam duximus annectendum, ut nullus in archi-
 „diaconum vel decanum, nisi diaconus et presby-
 „ter ordinetur. Archidiaconi vero, decani, et prae-
 10 „positi, qui infra ordines praenominatos sunt, si
 „inobedientes ordinari contempserint, honore su-
 „scepto priventur. Prohibemus autem ne adole-
 „scentibus, vel infra sacros ordines constitutis, sed
 „qui prudentia et vitae merito clarescunt, praedi-
 15 „cti concedantur honores.“

20. Verba tua haec: tu sanxisti. Quid effectui
 mancipatum? Adhuc adolescentes, adhuc qui in-
 fra sacros ordines sunt, in ecclesia promoventur.
 Quod ad primum capitulum pertinet, luxus vestium
 25 interdictus, sed non restrictus; poena dictata, sed
 minime secuta est. Iam quartus annus est, ex quo da-
 tum mandatum audivimus; et neminem adhuc clerico-
 rum privatum beneficio, neminem episcoporum su-
 pensum ab officio luximus. At luctu amarissimo
 25 dignum quod secutum est. Quid hoc? Impunitas
 incuriae soboles, insolentiae mater, radix impuden-
 tia, transgressionum nutrix. Et beatus, si omni
 satagas cura malorum omnium primam parentem
 cavere inturiam. Sed ad hoc tu operam dabis. Et
 30 nunc leva oculos tuos, et vide si non aequae, ut prius,
 pellicula distolor sacrum ordinem decolorat; si non
 aequae, ut prius, fissura enormis paene inguina
 nūdat. Solent dicere: Num de vestibus cura est
 deo, et non magis de moribus? At forma haec vestium

deformitatis mentium, et morum indicium est. Quid sibi vult quod clerici aliud esse, aliud videri volunt? Id quidem minus castum, minusque sincerum. Nempe habitu milites, quaestu clericos, actu neutrum exhibent. Nam neque pugnant ut milites, neque ut clerici evangelizant. Cuius ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiunt, utrumque deserunt, utrumque confundunt. *Unusquisque*, inquit ¹⁾, *in suo ordine resurget*. Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine peribunt? Aut, si summe sapiens deus veraciter creditur a summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere, vereor non alibi ordinandos, quam ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. O miserandam sponsam, talibus creditam parasympsis, qui assingnata cultui eius proprio retinere quaestui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed aemuli sunt. Et de his satis, quae sub te sunt, etsi non ad materiae copiam, quae est multa nimis; certe ad id, quod proposui ego. Visenda iam quae circa te sunt, sed ad ea ostium nobis quartus liber aperiet.

LIBER IV.

CAPUT I.

De iis, quae sunt circa pontificem.

1. Si mihi plenius innotuisset, amantissime Eugeni, priora qualiter acceptaris, secundum hoc vel
25 fidentius in reliquum processissem, vel cautius; aut

1) 1. Cor. 15, 22.

certe substituissem omnino. Nunc vero, quia ob locorum distantiam id nunquam datur, non mireris, si prodit exilior sermo anceps, verecunde, fateor, ad medium veniens. "Præmissis itaque considerationis partibus libris prioribus pertractatis in manibus est de his addere, quæ circa te sunt. Et ipsa quidem sub te, sed quo propiora, eo importuniora tibi. Nempe coram posita incuriam non admittunt, non dissimulationem, non oblivionem. Vehementius urgent, turbulentius irruunt: verendum ne obruant. Circa eiusmodi quam sobria et intenta consideratione opus sit, proprio te experimento edoctum satis non ambigo. Alioquin, si non cauta opportunaque interveniat consideratio, occupatio continuabitur, et vexationis non erit modus, et sollicitudinis non erit finis. Non tempus vacuum, non liberum cor: plus laboris, [et] minus utilitatis. Dico autem instantia tua illa quotidiana ab urbe, a curia, a domestica ecclesia tua. Haec, inquam, circa te sunt, clerus et populus tuus, cui specialiter episcoparis, ac per hoc specialis curae teneris debitor. Hi quoque, qui quotidie tibi assistunt, seniores populi, orbis iudices; et qui item de domo et mensa tua sunt, capellani, cubicularii, ministri quique diversis deputati officiis in obsequium tui. Hi te familiarius visitant, frequentius pulsan, molestiusque sollicitant. Hi sunt qui non verentur suscitare dilectam, et antequam [ipsa] velit.

CAPUT II.

De cleri et populi Romani moribus agit, et de veterum pastorum cura ac vigilantia.

2. Et primo quidem clerum illum ordinatissimum esse decet, ex quo præcipue in omnem ec-

clesiam cleri forma processit. Deinde [omne] quod
 perperam agitur te praesente, id tibi turpius. ¹) In-
 terest gloriae sanctitatis tuae, ut quos praeocu-
 lis habes, ita ordinati, ita sint informati, quatenus
 5 totius honestatis et ordinis ipsi speculum, ipsi sint
 forma. Inveniantur prae ceteris oportet expediti ad
 officia, idonei ad sacramenta, ad plebes erudian-
 das solliciti, circumspecti ad semet custodiendas
 in omni castitate. Quid de populo loquar? Populus
 10 Romanus est. Nec brevius potui, nec expressius;
 tamen aperire debeo de tuis parochianis quod sen-
 tio. Quid tam notum saeculis, quam protervia et
 fastus Romanorum? Gens insueta paci, tumultui
 assueta; gens immitis et intractabilis usque adhuc,
 15 subdi nescia, nisi cum non valet resistere. En plaga;
 tibi incumbit cura haec, dissimulare non licet. Ri-
 des me forsitan, fore incurabilem persuasus. Noli
 diffidere: curam exigeris, non curationem. Deni-
 que audisti: *Curam illius habe*; et non, cura, vel
 20 sana illum. Verum dixit quidam:

Non est in medico semper relevetur ut aeger.

At melius de tuis propone tibi. Paulus loquitur:
Plus omnibus laboravi. ¹) Non ait: Plus omnibus pro-
 fui, aut plus omnibus fructificavi, verbum insolens
 25 religiosissime vitans. Alias autem noverat homo,
 quem docuit deus, quia unusquisque secundum suum
 laborem accipiet, ²) non secundum proventum. Et
 ob hoc in laboribus potius, quam in profectibus glo-
 riantum putavit, sicut alibi quoque habes ipsum
 30 dicentem: *In laboribus plurimis.* ³) Ita, quaeso, fac
 tu quod tuum est; nam deus quod suum est satis
 absque tua sollicitudine et anxietate curabit. Plan-
 ta, riga, fer curam; et tuas explicuisti partes. Sane

1) 1. Cor. 15, 10. 2) 1. Cor. 3, 8. 3) 2. Cor. 11, 23.

invenementum, ubi voluerit, dabit deus, non tu. Ubi forte noluerit, tibi deperit nihil; dicente scriptura: *Reddet deus mercedem laborum sanctorum suorum.* ¹⁾ Securus labor, quem nullus valet evacuare defectus. Et hoc dixerim absque praeiudicio divinae potentiae et bonitatis. Scio induratum cor populi huius; sed potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. Quis scit si revertatur et ignoret ²⁾, convertat et sanet ebs? Sed non est propositi mei dictare deo quid facere debeat: tibi utinam possim, quae oportet, et prout oportet, suadere.

3. At locus dubius, et scrupulosa incidit disputatio. Nam ubi adoriar dicere quod sentio? Vix deo satis quid imminet. Clamabitur insuetum; nam iustum negari non poterit. Ego vero ne insuetum quidem assenserim. Nempe assuetum fuisse scio, ac per hoc in dissuetum potuisse venire; sed non redire in insuetum. An vero assuetum quis neget, quod constat non modo aliquando factum, sed aliquamdiu factitatum? Quid illud sit dicam, et non proderit. Cur? Quia non placebit satrapis, plus maiestati, quam veritati faventibus. Fuerunt ante te qui se totos ovibus pascendis exponerent, pastoris opere et nomine gloriantes, nil sibi reputantes indignum, nisi quod saluti ovium obviare putarent, non quaerentes quae sua sunt, sed impendentes. Impendere curam, impendere substantiam, impendere et se ipsos. Unde unus illorum: *Et ego,* ³⁾ ait ⁴⁾, *superimpendar pro animabus vestris.* Et tamquam dicerent: Non venimus ministrari, sed ministrare ⁴⁾; ponebant, quotiens oportuisset, sine sum-

1) Sap. 10, 17. 2) Iocil 2, 14. 3) 2. Cor. 12, 15. 4) Matth. 20, 28.

ptu evangelium. Unus erat de subditis quaestus, una pompa, unaque voluptas, si quo modo eos possent parare domino plebem perfectam. Id omnimodis satagebant etiam in multa contritione cordis et corporis, in labore et aerumna, in fame et siti, in frigore et nuditate.

4. Ubi nunc, quaeso, consuetudo haec? Subiit dissimilis valde; longe in aliud mutata sunt studia, et utinam non in pelus! Cura tamen et anxietas, et aemulatio, et sollicitudo, fateor, perseverant. Translata haec, non imminuta. Testimonium vobis perhibeo, quod nec substantiae parcitis, non magis, quam ante. Diversa autem locatio dissimilitudinem facit. Magna abusio! Pauci ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen. Omne papale negotium illae agunt. Quem dabis mihi de tota maxima urbe, qui te in papam receperit, pretio seu spe pretii non interveniente? Et tunc potissimum volunt dominari, cum professi fuerint servitutem. Fideles se spondent, ut opportunius fidentibus noceant. Ex hoc non erit consilium tibi, a quo se arcendos putent; non secretum, quo se non ingerant. Si stante pro foribus quoquam illorum moram vel modicam fecerit ostrius, ego tunc pro illo esse nolo. Et nunc experire paucis, noverimne et ego vel aliquatenus mores gentis. Ante omnia sapientes sunt, ut faciant malum, bonum autem facere nesciunt. Hi, invisi terrae et caelo, utrique iniecere manus, impij in deum, temerarii in sancta, seditiosi in invicem, aemuli in vicinos, inhumani in extraneos, quos neminem amantes amat nemo, et, cum timeri affectant ab omnibus, omnes timeant necesse est. Hi sunt qui subesse non sustinent, praeesse non no-

runt, superioribus infideles, inferioribus importabiles. Hi inverecundi ad petendum, ad negandum frontosi. Hi importuni, ut accipiant; inquieti, donec accipiant; ingrati, ubi acceperint. Docuerunt linguam
 5 suam grandia loqui, cum operentur exigua. Largissimi promissores, et parcissimi exhibitores: blandissimi adulescentes, et mordacissimi detractores: simplicissimi dissimulatores, et malignissimi proditores. Excurrimus [usque] huc, plenius te atque
 10 expressius admonendum putantes horum, quae circa te sunt in hac parte.

5. Iam ad ordinem recurramus. Quale est, quod de spoliis ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi: Euge, euge? Pauperum vita in plateis divi-
 15 tum seminatur. Argentum micat in tuto: accurritur undique: tollit illud non pauperior, sed fortior, aut qui forte citius praecurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista non coepit; in te utinam desinat. Sed reliqua prosequamur. Inter haec
 20 tu pastor procedis deauratus, tam multa circumdatus varietate. Oves quid capiunt? Si auderem dicere, daemonum magis, quam ovium pascua haec. Scilicet sic factitabat Petrus, sic ludebat Paulus? Vides omnem ecclesiasticum zelum fervere sola pro
 25 dignitate tuenda. Honori totum datur, sanctitati nihil, aut parum. Si causa requirente paulo submissius agere, ac socialius te habere tentaveris; absit, inquit, non decet, tempori non congruit, maiestati non convenit, quam geras personam at-
 30 tendito. De placito dei ultima mentio est; pro iactura salutis nulla cunctatio: nisi quod sublime est, hoc salutare dicamus: et quod gloriam redolet, id iustum. Ita omne humile probrum ducitur inter palatinos, ut facilius qui esse, quam qui apparere

humilis velit, invenias. Timor domini simplicitas reputatur, ne dicam fatuitas. Virum circumspectum et amicum propriae conscientiae calumniantur hypocritam. Porro amatorem quietis, et sibi interdum vacantem inutilem dicunt.

CAPUT III.

De vestium pompa ressecanda, et zelo pontifici necessario.

6. Quid ergo tu? Evigilasne adhuc ad istos, qui circumdederunt te laqueis mortis? Quaeso, sustine paulisper, et supporta me. Immo da veniam, non tam temere, quam timide haec loquenti. Aemulor te aemulatione bona, et utinam quam vehementi, tam utili! Scio ubi habitas; increduli et subversores sunt tecum. Lupi, non oves sunt: talium tamen tu pastor. Utilis consideratio, qua forte inveneris, quomodo, si fieri possit, convertas eos, ne ipsi subvertant te. Quid diffidimus posse reverti in oves, e quibus verti in lupos potuerunt? Hic, hic non parco tibi, ut parcat deus. Pastorem te populo huic certe aut nega, aut exhibe. Non negabis, ne cuius sedem tenes, te neget heredem. Petrus hic est, qui nescitur processisse aliquando vel gemmis ornatus, vel sericis; non tectus auro, non vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus saeptus ministris. Absque his tamen credidit satis posse impleri salutare mandatum¹⁾:
25 *Si amas me, pascere oves meas.* In his successisti non Petro, sed Constantino. Consulo toleranda pro tempore, non affectanda pro debito. Ad ea te potius invito, quorum te scio debitorem. Etsi purpuratus, etsi deauratus incedens, non est tamen quod hor-

1) Ioann. 21, 15.

reus operam curantem pastorem, pastoris heres, non est quod erubescas evangelium. Quamquam si volens evangelizes, inter apostolos quidem etiam gloria est tibi. Evangelizare pascere est. Opus fac evangelistae, et pastoris opus implesti.

7. Dracones, inquis, me mones pascere, et scorpiones, non oves. Propter hoc, inquam, magis aggredere eos; sed verbo, non ferro. Quid tu de-
nuo usurpare gladium tentes, quem semel iussus
10 es reponere in vaginam? Quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum domini dicentis sic¹⁾: *Converte gladium tuum in vaginam*. Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alioquin si nullo mo-
15 do ad te pertineret et is, dicentibus apostolis²⁾: *Ecce gladii duo hic*, non respondisset dominus: *Satis est*; sed: *Nimis est*. Uterque ergo ecclesiae et spiritalis scilicet gladius et materialis; sed is quidem pro ecclesia, ille vero et ab ecclesia exserendus;
20 ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et iussum imperatoris. Et de hoc alias. Nunc vero arripe illum, qui tibi ad feriendum creditus est, et vulnera ad salutem, si non omnes, si non vel multos, certe quos possis.

25 3. Non sum, inquis, melior, quam patres mei. Quem illorum domus exasperans, non illico audi-
vit, sed non irritis? Ideo tu insiste magis, si forte audiant et quiescant: insiste et resistantibus. Dicendo haec forte nimis dicar. Nam nostra illa
30 vox est³⁾: *Insta opportune, importune*. Hunc, si audes, nimium appellato. Prophetarum praecipitur⁴⁾:

1) Ioann. 18, 11. 2) Luc. 22, 38. 3) 2. Timoth. 4, 2, 4. Hebr. 5, 1.

Clama, ne cesses. Ad quos, nisi ad sceleratos et peccatores? *Annuntia*, inquit ¹⁾, *populo meo scelera eorum, et domui Iacob peccata eorum.* Prudenter adverte, et sceleratos perhiberi, et populum domini.

5 Puta idem de his. Etsi scelerati, etsi iniqui, vide ne audias ²⁾: *Quod uni ex minimis meis non fecisti, nec mihi fecisti.* Fateor populum istum exstitisse usque adhuc dura fronte, et indomito corde; sed utrumne etiam indomabili, nescio unde liquido scire

10 possis. Potest fore, quod necdum fuit. Si diffidis tu; sed apud deum non erit impossibile omne verbum. ³⁾ Si dura fronte sunt, durato et tu e contra tuam. Nil tam durum, quod duriori non cedat. Dominus ad prophetam ⁴⁾: *Dedi frontem tuam durior*

15 *rem frontibus eorum.* Unum est quod te absolvit, si sic egisti cum populo illo, ut possis dicere: Popule meus, quid tibi debui facere, et non feci? Si sic fecisti, nec profecisti; est demum quod facias, et quod dicas. Exi de Ur Chaldaeorum ⁵⁾, et dici-

20 to, quia oportet me et aliis civitatibus evangelizare. ⁶⁾ Puto nec poenitebit exsilii, orbe pro urbe
* commutato.

CAPUT IV.

Quales collaterales et coadiutores a pontifice adhibendi, ubi de virtutibus praedicatorum.

9. Veniamus ad collaterales et coadiutores tuos. Hi seduli tibi, hi intimi sunt. Quamobrem si boni

25 sunt, tibi potissimum sunt; si mali, aequè plus tibi. Ne te dixeris sanum, dolentem latera: hoc est, ne te dixeris bonum, malis innitentem. Aut si bonus sis, bonitas tua solius quem fructum afferre

1) Hesai. 58, 1. 2) Matth. 25, 45. 3) Luc. 1, 37. 4) Ezech. 3, 8.
5) Gen. 11, 31 et 15, 7. 6) Luc. 4, 43.

potest, sicut in superiori libro dixisse me memini? Quid, inquam, emolumenti affert ecclesiis dei tua unius hominis iustitia, ubi sententia praevalet aliter affectorum? Sed nec tuta tibi tua bonitas obsessa
 5 malis, non magis quam sanitas vicino serpente. Non est quo te subducas malo intestino. Et e regione bonum domesticum eo amplius, quo saepius iuvat. Sed sive levent, sive gravent, cui rectius imputandum, quam tibi, qui tales aut elegisti, aut
 10 admisisti? Non de omnibus dico; nam sunt quos non elegisti, sed ipsi te. At potestatem non habent, nisi quam tu eis aut tribueris, aut permiseris. Ad idem ergo revertimur. Tibi imputa quicquid patieris ab eo, qui sine te potest facere nihil. His excep-
 15 ptis de cetero non inconsiderate, ut vides, eligendi quique seu colligendi sunt in opus ministerii huius. Tuum est undecumque evocare et adsciscere tibi exemplo Moysi ¹⁾ senes, non iuvenes; sed senes non tam aetate, quam moribus, quos tu nosti,
 20 quia senes populi sunt. An non eligendi de toto orbe orbem iudicaturi? Sane huic negotio non se ingerat rogans. Consilio, non prece agendum est. Sunt quae necessario a nobis rogantium aut extorquet importunitas, aut necessitas meretur. At istud
 25 in his, quae nostra sunt. Ubi autem non licet quod volo facere, quis locus roganti? Nisi forte qui me rogat, hoc rogat, ut quod vult, velle liceat mihi, et non magis ut velim. Alius pro alio, alius forte et pro se rogat. Pro quo rogaris, sit suspectus:
 30 qui ipse rogat pro se, iam iudicatus est. Nec interest, per se, an per alium quis roget. Clericum curiam frequentantem, qui non sit de curia, ad idem noris pertinere ambientium genus. Adulan-

1) Num. 11, 16.

tem, et ad placitum cuiusque loquentem, unum de rogantibus puta, etiamsi nihil rogaverit. Scorpionem non est in facie quod formides; sed pungit a cauda.

10. Si ad talium blanditias cor tuum, ut as-
5 solet, molliri senseris, memineris scriptum ¹⁾: *Omnis homo primum bonum vinum ponit; cum autem inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est.* Pari pondere aestimaveris eius humilitatem, qui timet, et eius, qui sperat. Viri callidi et dolosi proprium esse
10 solet tunc praetendere humilitatem, cum aliquid obtinere voluerit: de qualibus dicit scriptura ²⁾: *Est qui se humiliat nequiter, et interiora eius plena sunt dolo.* De vobis ipsis sumite sententiae huius evidens ac familiare exemplum. Quantos quos suppli-
15 ces admisistis, postmodum sustinuistis graves, insolentes, contumaces, rebelles? Quod quidem interius malum tegunt principia, posteriora produnt. Verbosulum adolescentem, et studentem eloquentiae, cum sapientiae sit inanis, non aliud, quam
20 iustitiae hostem reputes. Pro huiusmodi falsis fratribus dicit tibi magister ³⁾: *Manus cito nemini imponeris.*

11. Excluso itaque universo hoc pestilenti genere hominum, curae tibi maxime sit introducere
25 tales, quos postmodum introduxisse non poeniteat. Turpe est tibi saepius retractare quod feceris, et iudicium tuum frequenter periclitari non decet. Diligenter proinde omne, quod faciendum erit, tracta apud te, et cum his, qui te diligunt. Tracta
30 ante factum, quia post factum sera retractatio est. Sapientis consilium est ⁴⁾: *Omnia fac cum consilio,*

1) Iohann. 2, 10. 2) Eccl. 19, 23. 3) 1. Timoth. 5, 22. 4) Eccl. 32, 24.

et post factum non poenitebis. Et hoc tibi persuade, qui admittendi sunt, difficile in curia posse probari; et ideo, si fieri potest, viros probatos oportere deligi, non probandos. Nos in monasteriis omnes recipimus spe meliorandi; et curia bonos facilius recipere, quam facere consuevit. Quod si plures in ea defecisse bonos, quam malos profecisse probavimus, quaerendi sane quibus nec defectus timeatur, nec profectus optetur, utpote iam perfectis.

12. Itaque non volentes, neque currentes assumito, sed cunctantes, sed renuentes: etiam coge illos, et compelle intrare. In talibus, ut opinor, requiescet spiritus tuus, qui non sint attritae frontis, sed verecundi, sed timorati: qui praeter deum tantum timeant nihil, nihil sperent nisi a deo: qui adventantium non manus attendant, sed necessitates: qui stent viriliter pro afflictis, et iudicent in aequitate pro mansuetis terrae: qui sint compositi ad mores; probati ad sanctimoniam, parati ad obedientiam, mansueti ad patientiam, subiecti ad disciplinam, rigidi ad censuram, catholici ad fidem, fideles ad dispensationem, concordēs ad pacem, conformes ad unitatem: qui sint in iudicio recti, in consilio providi, in iubendo discreti, in disponendo industrier, in agendo strenui, in loquendo modesti, in adversitate securi, in prosperitate devoti, in zelo sobrii, in misericordia non remissi, in otio non otiosi, in hospitio non dissoluti, in convivio non effusi, in cura rei familiaris non anxii, alienae non cupidi, suae non prodigi, ubique et in omnibus circumscripti: qui legatione pro Christo fungi, quotiens opus erit, nec iussi renuant, nec non iussi affectent: qui quod verecunde excusant,

obstinatius non recusent: qui missi post aurum non
 eant, sed Christum sequantur: qui quaestum lega-
 tionem non aestiment, nec requirant datum, sed
 fructum: qui regibus Ioannem exhibeant, Aegy-
 5 ptiis Moysen, fornicantibus Phinees, Heliam ido-
 lolatris, Helisaeum avaris, Petrum mentientibus,
 Paulum blasphemantibus, negotiantibus Christum:
 qui vulgus non spernant, sed doceant: divites non
 palpent, sed terreant: pauperes non gravent, sed
 10 foveant: minas principum non paveant, sed con-
 temnant: qui non cum turba intrent, nec cum ira
 exeant: qui ecclesias non spolient, sed emendent:
 qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant,
 et crimina corrigant; famae provideant suae, nec
 15 invideant alienae: qui orandi studium gerant, et
 usum habeant, ac de omni re orationi plus fidant,
 quam suae industriae vel labori: quorum ingres-
 sus pacificus, molestus exitus sit: quorum sermo
 aedificatio, quorum vita iustitia, quorum praesen-
 20 tia grata, quorum memoria in benedictione: qui se
 amabiles praebeant, non verbo, sed opere: reve-
 rendos exhibeant, sed actu, non fastu: qui humi-
 les cum humilibus, et cum innocentibus innocen-
 tes duos dure redarguant, malignantes coërce-
 25 ant, reddant retributionem superbis: qui non de
 dote viduae, et patrimonio crucifixi se vel suos
 ditare festinent; gratis dantes quod gratis accepe-
 runt, gratis facientes iudicium iniuriis patientibus,
 vindictam in nationibus, increpationes in populis:
 30 qui de tuo denique spiritu instar illorum septua-
 ginta Moysi ¹⁾ accepisse cernantur, per quem sive
 absentes, sive praesentes contendunt placere tibi,
 placere deo: qui ad te redeant fatigati quidem, sed

1) Num 11, 16.

non suffarcinati: simul et gloriantes, non quod curiosa seu pretiosa quaeque terrarum attulerint, sed quod reliquerint pacem regnis, legem barbaris, quietem monasteriis, ecclesiis ordinem, clericis disciplinam, deo populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

CAPUT V.

Exemplis commendatur abstinencia numerum, et arrogantia ministrorum papae perstringitur.

13. Dignum [reor] ad medium venire factum dulcis memoriae Martini nostri. Nosti hoc; sed an memineris, ignoro. Is cardinalis presbyter, functus aliquando legatione in Dacia, tam pauper remeavit, ut paene expensis et equis deficientibus vix perveniret Florentiam. Ibi episcopus loci donavit ei equum, quo Pisas usque, ubi eramus tunc, pervectus est. Postridie, credo, secutus episcopus (erat enim illi causa cum adversario, et agendi aderat dies) coepit requirere suffragia amicorum. Cumque per singulos sollicitarentur, ventum est ad Martinum. Fiducia erat maior in illo, qui non posset immemor esse recentis beneficii. Tum Martinus: Decepisti me, inquit: nesciebam tibi imminere negotium. Tolle equum tuum, ecce in stabulo est. Et hora eadem resignavit illi. Quid dicis, mi Eugeni? Nonne alterius saeculi res est redisse legatum de terra auri sine auro; transisse per terram argenti, et argentum nescisse; donum insuper, quod poterat esse suspectum, illico reiecisse?

14. Sed, o mihi locum suavem, ubi incidit occasio memorandi et nominandi suavissimi odoris virum, episcopum loquor Carnotensem Gaufredum,

qui legationem in partibus Aquitaniae propriis sumptibus strenue administravit, idque annos plures. Rem loquor, quam vidi ipse. Eram cum eo in terra illa, cum a quodam presbytero praesentatus est illi piscis, quem vulgo vocant sturgionem. Percunctatus legatus quanti venierit: Non accipio, inquit, nisi receperis pretium, et resignavit solidos quinque invito et verecundo. Item cum essemus in quodam oppido, domina illius oppidi obtulit ei pro devotione cum manutergio duas vel tres parasides pulchras, ligneas tamen: quas aliquamdiu intuens homo scrupulosae conscientiae, laudavit eas, sed non acquievit accipere. Quando argenteas recepisset, qui ligneas refutavit? Non fuerunt qui possent dicere legato: *Ditavius Abraham.* ¹⁾ Ipse vero cum Samuele libere concionabatur ad omnes ²⁾: *Loquimini de me coram domino; et coram Christo eius, utrum bovem cuiusquam tolerim aut asinum; si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cuiusquam munus accepi; et contemnum illud hodie, vobisque restituam.* O si talium daretur copia virorum, quales perstrinximus nunc! Quid te felicius, quid illo iucundius saeculo? Nonne secunda ab aeternitate illorum tibi temporum beatitudo videretur, cum te, quaquam versum procedens, stipatum videres tam inclyto agmine beatorum?

15. Si te novi, heres, et altum trahens suspitium, tecum loqueris: Putas fore posse quod dicitur? Putas hic sumus, quousque haec fiant? Quis det vivere, ut videre contingat? O si viderem in vita mea ecclesiam dei talibus innixam columnis!

1) Gen. 14, 23. 2) 1. Reg. 12, 3.

O si domini mei, sponsum, cerneram tantae commissam fidei, tantae creditam puritati! Quid me beatius, quid me securius, cum eiusmodi circa me vitae meae et custodes spectarem simul et testes, quibus omnia mea secreta secure committerem, et communicarem consilia; quibus me totum refundere, tanquam alteri mihi; qui, si vellem aliquatenus deviare, non sinerent, frenarent praecipitem, dormitantem excitarent; quorum me reverentia et libertas extollem reprimeret, excedentem corrigeret; quorum me constantia et fortitudo mutam firmaret, exigeret diffidentem; quorum me fides et sanetitas ad quaeque sancta, ad quaeque honesta, ad quaeque pudica, ad quaeque amabilia et bonae famae provocaret? Et nunc reduce oculos mi Eugeni, ad eum, qui nunc est curiae seu ecclesiae statum, et studia praelatorum, eorum praesertim, qui sunt in circuitu tuo.

16 Sed, de his haecenus. Ego palpavi, non fodi parietem. Tibi licet fodere et videre, utpote prophetae filio. Mihi progredi non est fas. Unum dico quod in facie est. Ridicule ministri vestri vestris se compresbyteris anteferre conantur. Non hoc ratio habet, non antiquitas habuit, non consentit auctoritas. Et si de sua consuetudine calumnia struitur, melius profecto illa, quam summus ordo contemnitur. Frivolum tamen satis, unde maxime obtinere id volunt. Nos sumus, inquit, qui in omni celebritate domino papae coniunctiones associamus, sedenti propiores, assidemus, procedentem posteriores praecedimus. Hoc totum non dignitatis privilegium, sed sedulitatis debitum est, diaconi nomen sollemni ipsa administratione interpretans. Denique presbyteris ordinata consensione am-

bientibus molestiam, vos ad pedes sedetis. Propiores assistitis, ut habeat paratiores. In evangelis legimus, quia ¹⁾ *factus est contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse maior*. Beatus es-
ses, si sic cetera circa te tenerentur.

CAPUT VI.

Pontifici non convenire, utpote gravioribus intento, rei domesticae curam, proindeque alteri potius oeconomio committendam.

17. Taedet iam curiae; exeundem palatio; domi expectant nos. Hi non modo circa, sed quodam modo intra te sunt. Non est supervacua consideratio, qua intendis disponere domui tuae, providere his, qui in sinu tuo et in gremio tuo sunt. Ego dico et necessariam. Paulum audi ²⁾: *Si quis domui suae praeesse nescit, quomodo ecclesiae dei diligentiam habebit?* Item ³⁾: *Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior*. Et haec dicens, non te moneri summis occupatum intendere infimis, et quasi minutum fieri, minimis impendere quod maximis debes. Quid te intrices, unde te eripuit deus? *Haec*, inquit ⁴⁾, *omnia adiicientur vobis*. Verumtamen et haec oportet facere, et illa non omittere. At illa per te agens, per te etiam oportet provideas, qui pro te de his provideant. Nam si unus e servis per se non sufficit simul et custodiae iumentorum, et curae mensarum: tu per te quomodo intendere valeas et tuae domui, et domini pariter? de qua scriptum est ⁵⁾: *O Israel, quoniam magna est*

1) Luc. 22, 24. 2) 1. Timoth. 3, 5. 3) 1. Timoth. 5, 8. 4) Matth. 6, 33. 5) Baruch. 3, 24.

domus domini! Vacuum prorsus a sollicitudine rerum minorum et vilium oportet esse animum, tam magnis et tam multis intentum rebus. Oportet liberum, quem nulla sibi vindicet violenta occupatio. Oportet ingenuum, quem nulla deorsum trahat indigna affectio. Oportet rectum, quem nulla seorsum avertat sinistra intentio. Oportet cautum, quem nulla subeat furtiva suspicio. Oportet vigilem, quem nulla ab sese abducat peregrina et curiosus cogitatio. Oportet firmum, quem nulla concutiat repentina turbatio. Oportet invictum, quem nulla fatiget vel continua tribulatio. Oportet amplum, quem nulla coarctet rei temporalis amissio.

18. His te non dubites et bonis privandum, et
 15 ferendum malis, si animum dividens et dei rebus et tuis pariter reculis volueris impertiri. Procurandus quem implices, qui pro te molat. Pro te dico, non tecum. Quaedam per temet facies; quaedam per te et alios simul; quaedam per alios
 20 et absque te. Quis sapiens et intelliget haec? Non est quod inter ista dormitet consideratio tua. Ego vero agenda domus tuae sub eo genere, quod novissimum posui, locanda censuerim. Per alium, ut dixi, illa facies. At is, si fidelis non fuerit,
 25 fraudabit; si non fuerit prudens, fraudabitur. Quaerendus proinde fidelis et prudens, quem constituas super familiam tuam. ¹⁾ Adhuc inutilis est, si tertium desit. Quaeris quid hoc? Auctoritas. Quid enim prodest ei velle, et scire quaeque disponere, prout
 30 necesse est, si quod scit et vult, non potest? Danda ergo facultas agendi pro libitu. Si in praëiudicium rationis putas hoc fieri, memento fidelem,

1) Matth. 24, 45.

qui agere nihilo minus pro ratione volet: attende prudentem, qui agere nihilo minus pro ratione sciet. Sed fidelis sollersque voluntas tunc proderit, cum ei affatim suppetet, unde tota facilitate
 5 mancipetur effectui, cunctis sine cunctatione parentibus. Subdendi igitur omnes. Nullum patiatur contradictorem. Nemo qui dicat, cur fecisti sic? Potestatem habeat excludere et admittere quos voluerit, mutare ministros, transferre ministeria ad
 10 quos, et quando voluerit. Ita timori sit omnibus, ut sit et utilitati. Praesit omnibus, ut omnibus prosit, et de omnibus. Clandestinas et susurratas delationes non recipias adversus eum: magis detractiones censueris. Et hanc velim generalem tibi
 15 constituas regulam, ut omnem, qui palam veretur dicere quod in aurem locutus est, suspectum habeas. Quod si te iudicante dicendum coram ille renuerit, delatorem iudices, non accusatorem.

19. Itaque unus omnibus facienda iniungat, et
 20 uni omnes respondeant. Tu illi habeas fidem, vacans tibi et ecclesiae dei. Si quo minus aut fidelis inveniatur, aut prudens, fidei potius committendum. Sane ex duobus tutius hoc. Quamquam si idoneus non reperitur, etsi minus fidelem, susti-
 25 nere potius consulo, quam te immergere labyrintho huic. Memento salvatorem Iudam oeconomum habuisse.¹⁾ Quid episcopo turpius, quam incumbere suppellectili, et substantiolae suae: scrutari omnia, sciscitari de singulis, morderi suspicionibus, moveri ad quaeque perdita vel neglecta? Ad verecundiam dico quorundam eiusmodi, scrutantium quotidie omnem substantiam suam, numeran-

1) Ioann. 12, 4.

tium singula, de minutis et quadrantibus exigentium rationem. Non ita ille Aegyptius ¹⁾, qui Ioseph omnibus traditis ignorabat quid haberet in domo sua. Erubescat Christianus, Christiano sua non credens. Homo sine fide; fidem tamen habuit servo, super omnia bona sua constituens eum: et hic erat alienigena.

20. Mira res! Satis superque episcopi ad manum habent, quibus animas credant: et cui suas
10 committant facultatulas, non inveniunt! Optimi videlicet aestimatores rerum, qui magnam de minimis, parvam aut nullam de maximis curam gerant. Sed, ut liquido datur intelligi, patientius ferimus Christi iacturam, quam nostram. Quotidianas
15 expensas quotidiano recipimus scrutinio, et continua dominici gregis detrimenta nescimus. De pretio escarum et numero panum cum ministris quotidiana discussio est: rara admodum cum presbyteris celebratur collatio de peccatis populorum.
20 Cadit asina, et est qui sublevet eam: perit anima, et nemo est qui reputet. Nec mirum, cum nec nostros quidem assiduos sentiamus defectus. Nonne ad singulas supputationes istas irascimur, urimur, anxiamur? Quam tolerabilius rerum, quam
25 mentium sustineremus iacturam! *Quare*, inquit²⁾, *non magis fraudem patimini?* Quaeso, tu, qui alios doces, doce te ipsum, si tamen iam non docuisti, pluris te habere, quam tua. Transitoria ista, quae stare tibi nullo pacto queunt, fac ut a te transeant,
30 non per te. Rivas qua fluit, cavat terram: sic discursus temporalium conscientiam rodit. Si potest torrens in agros excurrere sine laesione satorum,

1) Gen. 39, 6. 2) 1. Cor. 6, 7.

et tu te ista sine vulnere mentis posse tractare confidito. Omnimodis consulo studeas, ut tu avertere concursum horum. Multa nescias, plurima dissimules, nonnulla obliviscaris.

5 21. Sunt tamen quae ignorare te nolim, mores quorumque et studia. Non oportet ut vitia domus tuae ultimas scias: quod quam plurimis novimus contigisse. Quapropter, ut dixi, alius alia dispenset: de disciplina tu provide, illud nemini
10 credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit, vel habitus apparuerit: manus tua superpelusmodi; tu alciscere iniuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum. Domum episcopi decet sanctitudo, decet modestia, decet honestas. Ho-
15 rum disciplina custos. Sacerdotes domestici aut ceteris honestiores, aut fabula omnibus sunt. In vultu, in habitu, in incessu illorum, qui circa te sunt, nil residere impudicum, nil indecens patriaris. Discant a te coepiscopi tui comatulos pueros
20 et comptos adolescentes secum non habere. Certe inter mitratos discurrere calamistratos non decet. Et memento quod sapiens admonet¹⁾: *Filiae tibi sunt, noli faciem tuam hilarem ad eas ostendere.*

22. Nec austeritatem tamen suadeo tibi, sed
25 gravitatem. Illa infirmiores fugat, haec reprimit leviores. Illa, si adsit, odibilem; haec, si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec severius velim, nec dissolutius. Quid [hac] mediocritate gratius, ut nec de severitate
30 sis oneri, nec de familiaritate contemptui? In palatio papam, domi te patremfamilias exhibe. Amen

1) Eccl. 7, 26.

te domestici tui; si non, facito ut timeant. Utilis
semper custodia oris, quae tamen affabilitatis gra-
tiam non excludat. Ergo ubique frenanda lingua
praeceptum, maxime autem in convivio. Ille conve-
nientior habitus, si tu actu quidem severus sis,
vultu serenus, verbo serius. Capellani, et qui te-
cum iugiter divinis intersunt officiis, non sint sine
honore. Tuum est tales tibi providere, qui digni
sint. Serviatur eis ab omnibus, tamquam tibi. Ne-
cessaria de manu tua accipiant. His contenti sint,
quae tu provideris illis: tu vide ne egeant. Super
hoc quem forte ab adventantibus petere deprehen-
deris, indica Gieзитam ¹⁾: id de ostiariis, id de ce-
teris officialibus decernendum. Verum hoc ex abun-
danti; nam formam istam iam olim a te positam
recordamur. Quid tuo dignius apostolatu? quid sa-
lubrius ad conscientiam, honestius ad famam, uti-
lius ad exemplum? Optimus canon, qui proiicit
avaritiam ex calumnia ²⁾, hoc est non a conscien-
tia tantum.

CAPUT VII.

Epilogus seu summa eorum, quae in pontifice requiruntur.

23. Libet iam et hunc claudere librum; sed in
calce aliqua velim vel ante dicta quasi epilogando
repetere, vel addere praetermissa. Consideres ante
omnia sanctam Romanam ecclesiam, cui deo au-
ctore praees, ecclesiarum matrem esse, non domi-
nam; te vero non dominum episcoporum, sed un-
um ex ipsis; porro fratrem diligentium deum, et
participem timentium eum. De cetero oportere te
esse considera formam iustitiae, sanctimoniae spe-

1) 4. Reg. 5, 20. 2) Hesai. 33, 15.

culum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsae paranympum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum
 5 insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum caecorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium,
 10 malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terrae, orbis lumen, sacerdotem altissimi, vicarium Christi, christum domini: postremo deum Pharaonis. Intellige quae dico: dabit tibi dominus intellectum.
 15 Ubi malitiae iuncta potentia est, aliquid tibi supra hominem praesumendum. Vultus tuus super facientes mala. ¹⁾ Timeat spiritum irae tuae, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui
 20 irasceris tu, deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum deum, et contra se paveat. Quod reliquum est, de his, quae supra te sunt, incumbit iam disputatio: quam uno libro deo adiuvante solvere spero, et me pariter
 25 absolvere promissione mea.

1) Psalm. 33, 17.

LIBER V.

CAPUT I.

De his, quae supra nos sunt, id est, de deo rebusque divinis, considerationem instituit, ad quas modo per creaturas erigimur.

1. Libri superiores, etsi de consideratione inscribantur, plurimum tamen habent actionis admixtum, dum res aliquas non considerandas tantum, sed agendas docent vel monent. At qui in
 5 manibus modo est, sola in consideratione versabitur. Quae enim supra sunt (id quidem instat) actu non indigent, sed inspectu. Non est quod in eis actites, quae uno modo semper sunt, et in aeternum; porro aliqua et ab aeterno. Et hoc velim
 10 solerter advertas, vir sagacissime Eugeni, quia totiens peregrinatur consideratio tua, quotiens ab illis rebus ad ista deflectitur inferiora et visibilia, sive intuenda ad notitiam, sive appetenda ad usum, sive pro officio disponenda vel actitanda. Si tamen
 15 ita versatur in his, ut per haec illa requirat, haud procul exulat. Sic considerare repatriare est. Sublimior iste praesentium ac dignior usus rerum, cum iuxta sapientiam Pauli ¹⁾, *invisibilia dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Sane hac scala
 20 cives non egent, sed exsules. Quod vidit ipse huius sententiae auctor, qui, cum diceret invisibilia per visibilia conspici, signanter posuit, *a creatura mundi*. ²⁾ Et vere quid opus scalis tenenti iam solum? Creatura caeli illa est, praesto habens per
 25 quod potius ista intueatur. Videt verbum, et in verbo facta per verbum. Nec opus habet ex his,

1) Rom. 1, 20. 2) Ibid.

quae facta sunt, factoris nobilitatem mendicare. Neque enim ut vel ipsa noverit, ad ipsa descendit, quae ibi illa videt, ubi longe melius sunt, quam in se ipsis. Unde nec medium requirit ad ea corporis sensum; sensus ipsa sibi, se ipsa sentiens. Optimum videndi genus, si nullius egueris, ad omne, quod libuerit, te contentus. Alioquin iuvare aliunde, obnoxium fieri est, minusque a perfecto istud, et minus liberum.

10 2. Quid quod et inferioribus eges? Nonne praeposterum hoc et indignum? Plane superiorum quaedam iniuria est, inferiorum operam desiderare: a qua iniuria nemo hominum perfecte vindicabitur, nisi cum quisque, evaserit in libertatem filiorum
15 dei. Nempe erunt hi omnes docibiles dei ¹⁾, et nulla interveniente creatura solo beati deo. Reparitasse erit hoc, exisse de patria corporum in regionem spirituum. Ipsa est deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum; et
20 ne quid hic sibi usurpet sensus seu imaginatio, veritas est, sapientia est, virtus, aeternitas, summum bonum. Unde interim absumus: et ubi sumus, vallis est, et vallis lacrymarum, in qua sensualitas regnat, et consideratio exultat: in qua li-
25 bere quidem et potestative se exserit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis. Quid igitur mirum, si ope indigenae advena indiget? Et felix secundum tempus viator, qui civium beneficium, sine quo transire non potest, in obse-
30 quum convertere potuit, utens, non fruens; urgens, non potens; exactor, non supplex.

1) Ioann. 6, 45.

CAPUT II.

Assignat varias considerationis gradus.

3. Magnus ille, qui usum sensuum quasdam veluti civium opes expendere satagit dispensando in suam et multorum salutem. Nec ille minor, qui hunc sibi gradum ad illa invisibilia philosophando
 5 constituit: nisi quod hoc dulcius, illud utilius: hoc felicius, illud fortius esse constat. At omnium maximus, qui spreto ipso usu rerum et sensuum, quantum quidem humanae fragilitati fas est, non ascensoriis gradibus, sed inopinatis excessibus, avo-
 10 lare interdum contemplando ad illa sublimia consuevit. Ad hoc ultimum genus illos pertinere reor excessus Pauli ¹⁾: excessus, non ascensus; nam raptum potius fuisse, quam ascendisse ipse se perhibet. Inde est quod dicebat; *Sive mente excedimus,*
 15 *deo.* ²⁾ Porro haec tria ita contingunt, cum consideratio, etsi in loco peregrinationis suae, virtutis studio, et adiutorio gratiae facta superior, sensualitatem aut premit, ne insolescat; aut cogit, ne evagetur; aut fugit, ne inquinet. In primo poten-
 20 tior, in secundo liberior, in tertio purior. Puritatis siquidem et alacritatis pariter alis fit ille volatus.

4. Vis tibi has considerationis species propriis distingui nominibus. Dicamus, si placet, primam
 25 dispensativam, secundam aestimativam, tertiam speculativam. Horum nominum rationes definitiones declarabunt. Dispensativa est consideratio sensibus sensibilibusque rebus ordinate et socialiter utens ad promerendum deum. Aestimativa est con-
 30 sideratio prudenter ac diligenter quaeque scrutans

1) 2. Cor. 12, 14. 2) 2. Cor. 5, 13.

et ponderans ad vestigandum deum. Speculativa est consideratio se in se colligens, et quantum divinitus adiuvatur; rebus humanis eximens ad contemplandum deum. Puto vigilanter advertis aliarum hanc esse fructum: ceteras, si non referantur ad istam, quod dicuntur videri posse, sed non esse. Et prior quidem absque intuitu huius multa serit, et nihil metit; sequens vero nisi ad istam se dirigat, vadit, sed non evadit. Ergo quod prima
 10 optat, secunda odorat, tertia gustat. Ad quem tamen gustum perducunt et ceterae, etsi tardius: nisi quod prima laboriosius, secunda quietius pervenitur.

CAPUT III.

Ea, quae supra nos sunt, deum scilicet et angelos, investigari opinione, fide et intellectu.

5. Dixisti, inquis, satis quæ ascendatur: etiam
 15 quo ascendendum, dicere habes. Falleris, si id speras: ineffabile est. Tu me existimas loqui quod oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit? ¹⁾ *Nobis*, inquit, *revelavit deus per spiritum suum.* ²⁾ Ergo quæ supra sunt, non
 20 verbo docentur, sed spiritu revelantur. Verum quod sermo non explicat, consideratio quaerat, oratio expetat, mereatur vita, puritas assequatur. Sane eorum admonitus, quæ supra sunt, non te existimes mitti a me suspicere solem, lunam, stel-
 25 las, non ipsum firmamentum, non aquas, quæ super caelos sunt. Ista siquidem omnia, etsi supra loco, pretio infra sunt, et dignitate naturæ: sunt enim corpora. Tui portio spiritus est, quo superius quippiam frustra quaeris, quod non sit

1) Hebr. 1. 1. 2) 1. Cor. 2. 10.

spiritus. Porro spiritus est deus, sunt et angeli sancti, et hi supra te. Sed deus natura, angeli gratia superiores sunt. Unum siquidem tui et angeli optimum ratio est: deus vero non sui aliquid optimum habet, unum optimum totus. Is, et qui cum eo sunt beati spiritus, tribus modis, veluti viis totidem, nostra sunt consideratione vestigandi, opinione, fide, intellectu. Quorum intellectus rationi innititur, fides auctoritati, opinio sola veri similitudine se tractat. Habent illa duo certam veritatem; sed fides clausam et involutam, intelligentia nudam et manifestam: ceterum opinio certi nil habens, verum per veri similia quaerit potius, quam apprehendit.

6. Omnino in his cavenda confusio, ne aut incertum opinionis fides figat, aut quod firmum fixumque est fidei, opinio revocet in quaestionem. Et hoc sciendum, quia opinio, si habet assertionem, temeraria est: fides, si habet haesitationem, infirma est: item intellectus, si signata fidei tentet irrumperè, reputatur effractor, scrutator maiestatis. Multi suam opinionem intellectum putaverunt, et erraverunt. Et quidem opinio potest putari intellectus; intellectus opinio non potest. Unde hoc accidit? Profecto quia haec falli potest, ille non potest: aut si falli potuit, intellectus non fuit, sed opinio. Verus nempe intellectus certam habet non modo veritatem, sed notitiam veritatis. Possumus singula haec ita definire. Fides est voluntaria quaedam et certa praelibatio necdum propalatae veritatis. Intellectus est rei cuiuscumque invisibilis certa et manifesta notitia. Opinio est quasi pro vero habere aliquid, quod falsum esse nescias. Ergo, ut dixi, fides ambiguum non habet, aut, si habet,

fides non est, sed opinio. Quid igitur distat ab intellectu? Nempe quod etsi non habet incertum, non magis quam intellectus; habet tamen involu-
crum, quod non intellectus. Denique quod intel-
lexisti, non est de eo, quod ultra quaeras: aut, si
est, non intellexisti. Nil autem malumus scire,
quam quae fide iam scimus. Nil supererit ad bo-
nitudinem, cum quae iam certa sunt nobis [fide],
erunt aequae et nuda.

CAPUT IV.

Angeli quomodo considerandi.

- 10 7. His ita expeditis, age iam dirigatur conside-
ratio in eam, quae sursum est Hierusalem, mater
nostra, ac totis tribus memoratis viis caute et vi-
gilanter vestigemus investigabilia: quatenus tamen
licet, vel magis, quatenus nobis donabitur. Et pri-
15 mo quidem cives spiritus esse illic potentes, glo-
riosos, beatos, distinctos in personas, dispositos
in dignitates, ab initio stantes in ordine suo, per-
fectos in genere suo, corpore aethereos, immor-
talitate perpetuos, impassibiles; non creatos, sed
20 factos; id est, gratia, non natura; mente puros,
affectu benignos, religione pios, castimonia inté-
gras, unanimitate individuos, pace securos, a deo
conditos, divinis laudibus et obsequiis deditos. Haec
omnia legendo comperimus, fide tenemus. Quam-
25 quam de corporibus horum non modo unde sint,
sed an aliquatenus sint, haeret sententia aliquorum.
Unde, si quis inter opinabilia magis id ponendum
censuerit, non contendo. Porro intellectu praedi-
tos, non fide, non opinione, sed intellectu capi-
30 mus, quia non possunt huius expertes, et dei si-
mul participes esse. Sunt et nomina quaedam nota

[nobis] similiter ex auditu, per quae harum beatitudinum, etiam quae non liquido mortalium percepit auditus, officia, merita, gradus, ordines utcumque a nobis coniici et discerni queunt. Sed
 5 enim quod ex auditu non est, iam non ex fide; nam *fides ex auditu*. ¹⁾ Itaque opinando ista dixerimus. Ad quid enim caelestium nomina innouerunt, si ne opinari quidem salva fide aliquid licet de rebus, quarum nomina sunt? Angeli, Archangeli, Virtu-
 10 tes, Potestates, Principatus, Dominationes, Throni, Cherubim, et Seraphim haec nomina. Quae significata eorum? Nullane inter illos spiritus, qui simpliciter Angeli, et eos, qui Archangeli nuncupantur, distantia?

15 8. Quid ergo sibi vult gradualis distinctio haec? Putemus Angelos dici (nisi tu convenientius aliquid considerasti) qui singuli singulis hominibus dati creduntur: *missi in ministerium*, secundum Pauli doctrinam ²⁾, *propter eos, qui hereditatem capiunt sa-*
 20 *lutis*: de quibus salvator: *Angeli eorum semper vident faciem patris*. ³⁾ Putemus his praeesse Archangelos, qui, conscii mysteriorum divinorum, nonnisi ob praecipuas et maximas causas mittuntur. E quibus magnus ille Archangelus Gabriel missus
 25 legitur ad Mariam ⁴⁾, ob causam utique, qua maior esse non potuit. Putemus super istos Virtutes esse, quorum nutu vel opere signa et prodigia in elementis, sive ex elementis facta apparent ad com-
 30 monitionem mortalium. Inde est fortassis, quod cum in evangeliiis legas ⁵⁾: *Erunt signa in sole, et luna, et stellis*, paulo post habes: *Nam Virtutes caelorum movebuntur*; hi nimirum spiritus, per quos

1) Rom. 10, 17. 2) Hebr. 1, 14. 3) Matth. 18, 10. 4) Luc. 1, 26.

5) Luc. 21, 26.

signa sunt. Patemus potestates superiores istis,
 quarum virtute potestas tenebrarum comprimitur,
 et coercetur malignitas aëris huius, ne, quantum
 vult, noccat; ne malignari, nisi vel proposit, possit.
 5 Patemus Principatus his quoque iraelatos, quorum
 moderamina et sapientia omnibus in terris principa-
 tus constituitur; regitur, limitatur, transfertur, mu-
 tilatur, mutatur. Patemus Dominationes adeo cun-
 ctis supereminere praefatis ordinibus, ut respectu
 10 horum ceteri videantur omnes administratorii spi-
 ritus, et ad istos, tanquam ad dominos, referri
 regimina Principatum, tutamina Potestatum, ope-
 rationes Virtutum, revelationes Archangelorum, cu-
 ram et providentiam Angelorum. Patemus Thronos
 15 alto etiam ab his evolasse redessu, qui ex eo, quod
 sedent, Throni dicuntur; et ex eo sedent, quod se-
 det in eis deus. Neque enim sedere in eis, qui
 non sederent, posset. Quareis quid illam sentiam
 sessionem? Summam tranquillitatem, placidissi-
 20 mam serenitatem, pacem, quae exsuperat omnem
 intellectum. Talis est, qui sedet in Thronis domi-
 nus, Sabaoth, iudicans omnia cum tranquillitate,
 placidissimus, serenissimus, pacatissimus. Et ta-
 les sibi constituit Thronos, similimos sibi. Pate-
 25 mus Cherubim, ad ipsam sapientiae fontem, prealtissi-
 mi, hauentes, et refundentes flucta scientiae uni-
 versis civibus suis. Et videri me is est, quem pro-
 pheta loquebatur. *Summis impatus iustificans co-
 mitatem dei.* Patemus Seraphim, spiritus totos di-
 30 vino igne succensos, succendunt universa, ut sia-
 guli cives singulasque lucernae caritates et luce-
 tes, ardentes caritate, lucentes cognitione.

1) Psalm. 46, 5.

2) Ps. 121. 12. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

9. O. Eugeni, equidem bonum: est nos hinc esse
 quam fore melius; si quando tamen toti sequamur,
 quoniam ex parte praecessimus. Praecedimus animo,
 et ne ipso quidem toto, sed parte; et parte modica
 5 minus. Affectus in eam mole corporea praegravati,
 et luto haerentibus desideris, sola interiora ardua
 et tenuis considerationis praevolat. Et tamen ex tant
 tillo, quod iam datur (libet exclamare: *Dumtaxat*), ut
 10 *decorem. animi tui; et locum habitationis gl
 10 nique inae. 1)* Quid, si totam se obliget animus; et
 inductis affectibus e cunctis locis; quibus captivi
 tenentur, stetit? Quas ubi oportet; anlando quae
 non decet, dolendo vane; gaudento vanius; et in
 his ineat tota libertate volutans; pulset impetu opt
 15 ritus, et in pinguedine gratiae illabatur. Nonne
 cum ceperit excurrere laeidas mansiones, et statim
 illum etiam Abraham curiosius perscrutari, et sub
 altari, quodcumque est illud, martyrum revisere
 animas; in prima stola secum tam patientissime ex
 20 spectantibus, quanto magis tunc instabit loquens cum
 propheta: *Unam possi in domino; hanc iniquitatem
 ad inhabitantem in domo domini: omnibus diebus vitae
 meae, ut videam voluntatem domini; ac vocem toni
 25 trum eius.* Quidni ibi videatur cor dei? quidni ibi
 25 probetur quae sit voluntas dei bona, et bene qua
 ens, et perfecta? Bona in se, placens in efficien
 tibus, bene placens fruentibus, perfecta perfectis,
 et nihil ultra quaerentibus. Patent viscera miser
 30 erdido; patent cogitationes pueri, divitiae salutis,
 30 mysteria bonae voluntatis; benignitatis arcus, quae
 clausa mortalibus, etiam ipsi ecclesiae suspecta sunt.
 Id quidem salubriter, non debemus tenere, etiam nec
 dum digne amare idonei inveniuntur.

3. 24. m. 44 (1)

1) Psalm. 25, 8. 2) Psalm. 26, 4. 3) Rom. 12, 2.

10) Cernere est in his, qui Seraphim appellantur, quomodo amet qui unde amet non habet, sed est, et qui nihil horum, quae fecerit, odit: quos salvandos fecit, quomodo adveniat, quomodo provehat, quomodo amplectatur, quomodo delicta electae iuventutis, et paleas ignorantiarum eius ignis ille consumens, ipsam sibi purgatissimam et suo amore dignissimam reddat. Cernere est in Cherubim, qui plenitudo scientiae dicuntur, deum scientiarum dominum esse, qui solus solam nesciat ignorantiam; qui totus sibi lux, et tenebrae in common sunt ullae¹⁾; totus sit oculus, et qui minime aliquando fallitur, quia minime clauditur; inquit extra se non quaerit, lumen, sed admovebat, et illud videt, ipse qui videt, ipse unde videt. Cernere est in Thronis, quam non suspectus hominum innocentiae iudex sedeat in his, qui circumvenire nolit, circumveniri non possit, quippe sic amans, et sic videns. Nec vacat sessior tranquillitatis insigne est. De vultu tali iudicium meum prodeat opto²⁾ non limbit auribus, error absit, absit et perturbatio. Cernere est in Dominationibus, quanta sit dominus maiestatis, cuius nutu imperium constat, et imperio iudicet aetas, atque aeternitas termini sunt. Cernere est in Principatibus principum, ex quo omnia, et quomodo a cardine stant, sic ab ipso regi universitatem. Cernere est in Potestatibus, quam potestatis sit principis, quos regit, protegit, contrarias potestates arceat, et propulsans. Cernere est in Virtutibus, nam ubique ac qualiter praesto esse virtutem, per quam omnia, vivificant, efficiant, invigilent, immobilemque, omnia, tamen omniorem utiliter, tenentem fortiter. Quae quidem in minus usitata affecta apud Mortales

1) 1. Ioann. 1, 5. 2) Psalm. 16, 2.

eruperit; miracula nive prodigia vocant.) Cernere
 postremo! et mirum est in Angelis et Archangelis ve-
 ritatem atque experientiam vocis illius. *Quoniam*
ipsi quid est de nobis illi qui talium nos et tantorum
 non desinit. lachryans visitationibus, instruere re-
 velationibus, suggestionibus commovere, sedulitate
 solatiari. In immixtisque illis moribus. CAPUT V.
Gratias et dotes Angelorum a deo in ipsos derivari.
 (1) *Psalm.* Haec omnia contulit illis spiritibus ipse qui
 condidit illos, pulsatque eodem stimulo spiritus, di-
 videns singulis, prout voluit. Haec operatio in illis,
 10 habet dedit operari et villis, sed aliter. Ardent Se-
 raphim, sed igne dei, tunc potius igne dei. Quod
 precipue est virtutis, tantum sed non quantum
 deus, nec quomodo innocentium Cherubim, et in scien-
 15 tia eminent, sed participio veritatis, ac per hoc
 non illi veritas, nec quantum. Sedenti Throno, sed
 insidentis beneficio. Idemque (et ipsi cum tranquilli-
 tate, sed non ad metamuram modumve pacis pacatis,
 pacis, quae exsuperat omnem sensum. Dominantur
 20 Dominati phes, sed sub domino dominatur, et ser-
 vunt pariter. Quid dicere ad summi sempiternum,
 singulare dominum? Praesunt Principes, et regunt,
 sed reguntur et ipsi, ut ait, ut regere iam non a-
 bint, et regere desierint. Praeclit in Potestatibus, fortitu-
 25 do, sed non debent quod fortes sunt, et aliter est
 fortis, et plus, nec sunt fortis, quam ipsa fortitudo
 est. Virtutes pro suo ministerio et potentate statu-
 gunt, excitare corda totipentia hominum in novatione,
 signorum virtus, verò in iis manens ipsa facit
 30 opera. Faciunt et illae, sed in comparatione e-
 rit

1) 1. Pet. 5, 7. 2) 1. Pet. 5, 7.

non faciunt. Denique ¹⁾ tam ²⁾ tam ³⁾ Interest, ut quasi singulariter propheta dicat ad eum ⁴⁾: *Tu es deus, qui facis mirabilia: et idcirco de eo* ⁵⁾: *Qui facit mirabilia magna dolis.* Adhuc Angelus et Archangelus; sed ille germanior nobis, qui non modo adest, sed inest.

12. Quod si dicas posse inesse et Angelum, non inficior. Memini scriptum ⁶⁾: *Et Angelus, qui loquebatur in me.* Atqui differentia et in hoc. Inest Angelus suggerens bona, non ingerens: inest hortans ad bonum, non bonum creans. Deus sic inest, ut afficiat, ut infundat; vel potius, ut infundatur et participetur, ita ut unum perinde cum nostro spiritum esse dicere quis non timuerit, etsi non unam ⁷⁾ personam, unamve substantiam. Habes enim ⁸⁾: *Qui adheret deo, unus spiritus est.* Angelus ergo cum anima, deus in anima. Ille ut contubernalis animae inest, deus ut vita. Itaque sicut anima videt in oculis, audit in auribus, odorat in naribus, in faucibus gustat, tangit in toto reliquo corpore: sic deus diversa in diversis spiritibus operatur; verbi gratia, in aliis amantem se exhibens, in aliis agnoscen-tem, in aliis alia facientem, sicut unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem ⁹⁾. Quis est iste tam communis in vocibus, tam longo in rebus? quomodo quem nostris loquimur verbis, in sua reconditus maiestate, nostros penitus et aspectus effugit et affectus? Audi ipsum quid loquatur hominibus ¹⁰⁾: *Sicut exaltantur caeli a terra, sic exaltatae sunt vias meae a vis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris.* Dicimur amare, et deus; dicimur nosse, et deus; et multa in hunc modum. Sed deus amat ut

1) Psalm. 76, 15. 2) Psalm. 135, 4. 3) Zachar. 1, 14. 4) 1. Cor. 6, 17. 5) 1. Cor. 12, 7. 6) 1. Cor. 12, 7. 7) 1. Cor. 12, 7. 8) 1. Cor. 12, 7. 9) 1. Cor. 12, 7. 10) 1. Cor. 12, 7.

caritas, novit, ut veritas, sedet, ut aequitas, domi-
natur, ut maiestas, regit, ut principium, tuetur, ut
salus, operatur, ut, virtus, revelat, ut, lux, assistit
ut pietas. Quae omnia faciunt et Angeli, facimus
et nos; sed, longe inferiori modo, non utique bono
quod sumus, sed quod participamus.

CAPUT VI.

Principii et essentiae rationem proprie soli deo convenire.

13. Nunc iam transi spiritus istos, si forte, cum
sponsa dicere possis et tu: *Paululum cum partem-*
sissem eos, inveni quem diligit anima mea. 1) Quis est?
10. Non sane occurrit melius, quam *qui est.* 2) Hoc ipse
de se voluit responderi, hoc docuit, dicente Moyse
ad populum; ipso quidem iniungente: *Qui est, con-*
suet me ad vos. Merito quidem. Nil competentius as-
ternitati, quae deus est. Si bonum, si magnum, si
15 beatum, si sapientem, vel quicquid tale de deo di-
xeris, in hoc verbo, instauratur, quod est, est. Nem-
pe hoc est ei esse, quod haec omnia esse. Si et
centum talia addas, non recessisti ab esse. Si ea
dixeris, nihil addidisti; si non, dixeris, nihil minu-
20 isti. Iam si vidisti hoc tam singulare, tam sum-
mum esse; noane, in comparatione huius, quicquid
hoc non est, iudicas potius non esse, quam esse?
Quid item deus? Sine quo nihil est. Tam nihil esse
sine ipso, quam nec ipse sine se potest. Ipse sibi,
25 ipse omnibus est. Ac, per hoc, quodam modo, ipse
solus est, qui suum ipsius est, et omnium esse.
Quid est deus? (Principium 3): et hoc ipse de se re-
sponsum dedit. Multa in rebus dicuntur principia,
sed respectu posteriorum. Alioquin si ad aliquid

1) Cant. 3, 4. 2) Exodus 3, 14. 3) Iohann. 8, 25.

praecedens respicias, ipsum potius principium dabis. Quamobrem si quaeras verum simplexque principium, invenias oportet quod principium non habuerit. Ex quo universam coepit, ipsum profecto minime coepit. Nam si coepit, aliunde coeperit necesse est; a se enim coepit nihil, nisi forte quis putaverit, quod non erat, dare sibi potuisse, ut esse inciperet, aut fuisse aliquid, antequam esset. Quod utrumque quia ratio non consentit, constat nihil sibiimet existitisse principium. Quod vero aliud principium habuit, primum non fuit. Verum ergo principium nequaquam coepit, sed totum ab ipso coepit.

14. Quid est deus? Cui saecula nec accesserunt, nec decesserunt; nec coaeterna tamen. Quid est
 15 deus? *Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia* ¹⁾.
Ex quo omnia, creabiliter, non seminabiliter. *Per quem omnia*, ne alium auctorem atque alium opificem arbitreris. *In quo omnia*, non quasi in loco, sed quasi in virtute. *Ex quo omnia*, tamquam uno
 20 principio, auctore omnium. *Per quem omnia*, ne alterum inducatur principium artifex. *In quo omnia*, ne tertium inducatur, locus. *Ex quo omnia*, non de quo, quia non est materia deus: efficiens causa est, non materialis. Frustra philosophi materiam quaerunt: non eguit materia deus. Non enim officinam
 25 quaesivit, non artificem. Ipse per se, in se omnia fecit. Unde? De nihilo; nam si ex aliquo fecit, illud non fecit, ac per hoc nec omnia. Absit ut de sua incorrupta incorruptibilique substantia tam multa fecerit, etsi bona, corruptibilia tamen. Quaeris:
 30 si in ipso omnia, ipse ubi? Nihil minus invenio, quis capiat locus. Quaeris ubi non sit? Nec hoc

1) Rom. 11, 2.

quidem dixerim. Quis sine deo locus? Incomprehensibilis est deus; sed non parum apprehendisti, si hoc tibi de eo compertum est, quod nusquam sit, qui non clauditur loco, et nusquam non sit, 3 qui non excluditur loco. Suo autem illo sublimi atque incomprehensibili modo, sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est. Denique, sicut ait evangelista ¹⁾, *in mundo erat*. Alias vero, ubi erat, antequam mundus fieret, ibi est. Non est quod quae- 10 ras ultra, ubi erat; praeter ipsum nihil erat. Ergo in se ipso erat.

CAPUT VII.

Deum et simplicem et trium esse.

15. Quid est deus? Quo nihil melius cogitari potest. Si approbas, non oportet assentiaris esse aliquid, quo deus sit, et quod deus non sit. Hoc 15 enim sine dubio melius. Quomodo non melius deo, si deus non est, quod dat deo, ut sit? At melius illam divinitatem, qua dicunt deum esse, non aliud quam deum esse fatemur. Non est ergo in deo, nisi deus. Quid? inquiunt: negas deum habere di- 20 vinitatem? Non, sed quod habet, hoc est. Negas divinitate deum esse? Non, sed non alia, quam quae ipse est. Aut si tu aliam invenisti; adiuvet me trinitas deus; adversus illam tota me contumacia erigo. Quaternitas orbem determinat, non 25 signat deitatem. Deus trinitas est, deus trium singula personarum. Si quartam divinitatem adicere placet, interim ego hanc, quae deus non est, persuasi mihi minime adorandam. Puto quod et tu: nempe *dominum deum tuum adorabis, et illi soli ser-* 30 *vies.*²⁾ Gloriosa vero divinitas, quae sibi honorem

1) Ioann. 1, 10. 2) Matth. 4, 10. Luc. 4, 8. Deut. 6, 13.

non audeat arrogare divinum. At melius statutum
hoc omnino respiciamus, quam sine honore recipimus.
Multa dicuntur esse in deo, et quidem sane catholiceque, sed multa unum. Adhuc si diversa pre-
stamus, non quater unitatem habemus, sed centumita-
tent. Verbi causa, dicimus magnum, bonum, in-
stans, et innumera talia; sed nisi omnia unum in
deo, nec cum deo consideres, habebis multiplicem
deum. Idcirco si scilicet deum ad unum quod sit non
facile ubique inveniunt, sed ad unum quod sit non facile

10. 46. Mihi vero non deest quod cogitem melius
huiusmodi deo tuo. Quæris quid? Mera simplicitas.
Verò iudicio natura simplex multiplici antefertur.
Scio quod ad hæc respondere solent. Non multi,
inquiunt, sed unam tantum divinitatem, quæ omnia
15 illa sunt, deo ut sit conferre asserimus. Asseritis
ergo, etsi non multiplicem, duplicem deum; et
non ad merum simplex pervenistis, usque ad id,
quo melius cogitari non potest. Tam non est sim-
plex, quod vel uni fuerit obnoxium formæ, quam
20 nec virgo vel uni cognita viro. Securus loquor, nec
is quidem, qui vel duplex est, erit meus. Habeo
enim meliorem. Esto quod hunc numero et mul-
tiplici anteponam; sed plane præ simplici sperno.
Meus deus ipse catholice est. Tam non habet hoc
25 et illud, quam non hæc et illa. Est, qui est, non
quæ est. Purus, simplex, integer, perfectus, con-
stans sibi; nihil de temporibus, nihil de locis, ni-
hil de rebus trahens in se, nihil ex se deponens in
re; non habens quod ad numerum dividat, non
30 quæ colligat ad unum. Unum quippe est, sed nomen
unitum. Non partibus constat, ut corpus; non af-
fectibus distat, ut anima; non formis substat, ut
omne quod factum est; sed neque formæ, ut istis
visum est. Magna laus videlicet deo, ut se ab in-

formitate videtur, forma iusta esse contentam. Hoc
 est dicere, etiam pluribus, deum non nisi uni de-
 bere, quod est. Quid? Cuius beneficia sunt, quae
 sunt, ipse pro suo esse alteri benefico inclinabit?
 5 Iustus ista, ut vulgo dicitur, blasphemiam, valet.
 Annon pluris est nullo regere, quam uno? Habe
 reverentiam deo, ut quod pluris est, illi tribuas.
 Si cor tuum usque huc ascendere potuit, deum tu-
 um infra quomodo collocabis? Ipse sibi formam,
 10 ipse sibi essentia est. In hoc interim gradu suspi-
 cio illum: et, si alter potior appareret, illum po-
 tius daret. Numquid querendum, ne cogitatione trans-
 valet illum? Quotumcumque in altum proficiat,
 ultra est. Infra quod homo cogitare possit, altius
 15 nam quaerere ridiculum est; statuere impium. Ul-
 tra, non citra quaerendus est.
 17. Ascende adhuc, si potes, ad cor altius, et
 exaltabitur deus. Non est formatus deus, forma
 est. Non est affectus deus, affectio est. Non est
 20 compositus deus; merum simplex est. Et ut liquido
 moveris, quid simplex dicam: idem quod unum.
 Tam simplex deus, quam unus est. Est autem unus,
 et quo modo aliud nihil. Si dici possit, unissimus
 est. Unus est sol, quod non sit alter: una luna,
 25 quod aequae altera non sit. Atque id quidem deus,
 sed plus. Quid plus? Unus est etiam sibi. Et hoc
 vis tibi declarari? Idem est semper, et uno modo.
 Non sic unus sol, non sic una luna. Clamat uter-
 que non esse se unum sibi; ille motibus, illa et
 30 defectibus suis. Deus autem non modo unus sibi:
 et in se unus est. Nihil in se, nisi se habet. Non
 ex tempore alterationem habet, non in substantia
 31. Psalms 103, 7-8.

alteritatem. Hinc de eo Boëthius: Hoc vere unum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud praeter id, quod est. Neque enim subiectum fieri potest; forma enim est. Compara uni huic omne, quod unum dici potest; et unum non erit. Trinitas est tamen deus. Quid ergo? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus trinitatem? Non; sed statuimus unitatem. Dicimus patrem, dicimus filium, dicimus spiritum sanctum; non tamen tres deos, sed unum. Quid sibi vult iste, ut sic loquar, absque numero numerus? Si tria, quomodo non numerus? si unum, ubi numerus? Sed habeo, inquis, quid numerem, et quid non numerem. Substantia una est: personae tres sunt. Quid mirum? quid vel obscurum in hoc? Nihil, si personae seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero, cum tres illae personae illa una substantia sint, et illa una substantia tres illae personae; quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? Nam vere unum sunt. Aut si tu facile explicatu id putas, dicendo tres, dicito quid numerasti? Naturas? Una est. Essentias? Una est. Substantias? Una est. Deitates? Una est. Non haec, sed personas numero, inquis, quae non sint illa una natura, illa una essentia, illa una substantia, illa una divinitas. Catholicus es: minime hoc dabis.

CAPUT VIII.

Personarum pluralitatem in deo consurgere ex proprietatibus; essentiam tamen unam et simplicem esse.

18. Personarum proprietates non aliud, quam personas; ipsasque non aliud, quam unum deum, unam divinam substantiam, unam divinam naturam, unam divinam et summam maiestatem fides

catholica confitetur. Numera ergo, si potes, aut sine substantia personas, quae ipsa sunt; aut sine personis proprietates, quae ipsae sunt. Aut si dividere quis conetur vel personas a substantia, vel
 5 proprietates a personis, nescio quomodo trinitatis se profiteri cultorem possit, qui in tantam rerum excesserit numerositatem. Dicamus itaque tres, sed non ad praeiudicium unitatis: dicamus unum, sed non ad confusionem trinitatis: neque enim nomi-
 10 na vacua sunt, nec absque significantia cassae voces. Quaerit quis quomodo hoc possit esse: sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamen opinioni ambiguum, sed fidei persuasum. Sacramentum hoc magnum est, et qui-
 15 dem venerandum, non scrutandum. Quomodo pluralitas in unitate, et hac unitate, aut ipsa in pluralitate? Scrutari hoc temeritas est, credere pietas est, nosse vita, et vita aeterna est. Unde, si operae pretium censes, o Eugeni, percurrat nunc con-
 20 sideratio multa una, quo eminentia huius singularis unius fiat evidentior. Est unitas, quae collectiva potest dici, cum verbi causa multi lapides faciunt acervum unum. Et est unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus, vel multae partes
 25 unumquodcumque totum constituunt. Est et coniugativa, qua fit ut duo iam non duo sint, sed una caro. Et est nativa, qua anima et caro unus nascitur homo. Est unitas potestativa, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus si-
 30 bimet semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per caritatem multorum hominum est cor unum, et anima una. Est et votiva, cum anima, votis omnibus adhaerens deo, unus spiritus est. Et est dignativa unitas, qua limus noster a dei verbo
 35 in unam assumptus est personam.

10. Verum haec omnia quid ad illud summum,
 atque ut ita dicam, unice unum, ubi unitatem con-
 substantialitatis facit? Huic uni quodvis illorum si
 assimilēs, erit quoquo modo unum: si compares
 nulli. Igitur inter omnia, quae unum recte dicun-
 tur, arcem tenet unitas trinitatis, in qua tres perso-
 nae una substantia sunt. Secundo, loco illa prae-
 cellit, quae e converso tres substantiae una in
 Christo persona sunt. Porro, haec et quaecum-
 10 que alia dici una possunt, summas illius unitatis
 imitatione, non comparatione, una appellari, vera
 sobriaque probat consideratio. Nec abducimur ab
 hac unitatis professione assertionē trium, cum in
 hac trinitate non recipiamus multiplicatam, sicut
 15 nec solitudinem in unitate. Quamobrem cum dico
 unum, non me trinitatis turbat numerus, qui es-
 sentiam non multiplicat, non variat, non partitur.
 Rursum cum dico tria, non me arguit intuitus uni-
 tatis, quae illa quaecumque tria, seu illos tres, nec
 20 in confusionem cogit, nec in singularitatem redigit.

CAPUT IX.

*Ubi, in, dea simplex, natura est, in tribus personis, sic contra
 in Christo plures naturas in unam personam coalescere.*

20. Idem mihi sentire fateor, et de illa unitate,
 cui secundum ab ista interloquētia una honorēma-
 dedio. Dico in Christo verbum, et carnem
 sine) confusione essentialium in unam esse personam,
 et item absque praedictio) personalle unitatis in
 sua ut interposita manere. Nec negaverim hanc ad
 illud quodque genus unitatis pertinere, quae anima
 et caro unus sit homo. Decuit quippe familiarius
 similisue cuius hominis convenire in constitutione
 30 quod pro homine constitutum est sacramentum. De-
 cuit et cum summa, quae in deo est, et deus est,

Parabola, quae est apud Matthaeum de tribus satoribus, Christi

personae accomodatur. *11*

22. Sed et illa tria sata de Evangelio ¹⁾ mixta
et fermentata in panem unum, si quis ad haec tria
dixerit pertinere, non incongrue id mihi facere vi-
debitur. Quam bene ea mulier fermentavit, ut nec
5 divisione quidem facta carnis et animae a carne
vel anima verbum divideretur! Mansit et in sepa-
ratione inseparabilis unitas. Nec enim quae ex parte
contigit separatio potuit unitati praescribere per-
manenti in totis tribus. Sive coniunctis, sive dis-
10 iunctis duobus nihilo minus perseveravit in tribus
unitas personalis. Aequè unus Christus unaque per-
sona, verbum, anima et caro, etiam mortuo ho-
mine perduravit. In utero virginis, ut sentio ego,
commixtio haec et fermentatio facta est; et ipsa
15 mulier, quae miscuit, et fermentavit. Nam fermen-
tum non immerito fortasse dixerim fidem Mariae.
Plane beata, quae credidit, quoniam perfecta sunt
in ea, quae dicta sunt ex a domino. ²⁾ Perfecta au-
tem non essent, si quo minus iuxta verbum domini
20 esset fermentatum totum, et perpetuo fermentatum
servans nobis tam in morte, quam in vita pariter
unum atque integrum mediatorem dei et hominum
cum sua deitate, hominem Christum Iesum.

17. 17175

23. Advertere est in hoc admirabili sacramento
25 iuxta numerum satorum, mirae et deceptissimae
distinctionis gradus, novum, antiquum, aeternum.
Novum animam, quae de nihilo tunc creata cré-
ditur, cum infusa; antiquum, carnem, quae a pri-
mo usque hominum, id est ex Adam, tractata

1) Matth. 13, 33. Luc. 13, 21. 2) Euc. 1, 15.

- cognoscitur: aeternum, verbum, quod ab aeterno patre coaeternum illi genitum indubitata veritate assertitur. Et in his triplex, si diligenter advertas, divinae potentiae genus: quod factum sit de nihilo aliquid, de vetusto novum, aeternum beatumque de damnato et mortuo. Quid hoc ad nostram salutem? Multum per omnem modum. Primum quidem, quod peccato redacti in nihilum, per hoc quodam modo iterato creati sumus, ut simus illi
- 10 *illum aliquid creaturae eius.* Deinde quod ex vetusta servitute in libertatem filiorum dei translati, in novitate spiritus ambulantes. Postremo, quod de potestate tenebrarum vocati ad regnum claritatis aeternae, in quo iam et consedere nos fecit in
- 15 *Christo.* Alieni sint a nobis, qui Christi a nobis carnem alienare conantur, novam creatam in virgine, et non de virgine sumptam, imple asserentes. Pulchre propheticus spiritus longe ante occurrat huic sententiae, immo blasphemiae impiorum:
- 20 *Egyptionem, inquit, virga de radice Iesse, et non de radice eius nascentes.* Dixisse poterat, et hos de virga, sed maluit, *de radice*, ut unde virgam, inde norem duxisse originem demonstraret. Inde igitur sumpta caro, unde orta virgo: nec nova in virgine,
- 25 *quae prodit ex radice.*

CAPUT XI.

Continuatio considerationis de deo.

24. Forte substomachalis, si adhuc pergitur quaerere, quid est deus? tum quia totiens iam quaesitum est, tum quia diffidit inventum iri. Dico tibi, pater Eugeni, solus est deus, qui frustra quaeri

numquam potest, nec cum inveniri non potest. Doceat te de hoc experimentum tuum; aut si non, experto credito, non mihi, sed sancto, qui ait ¹⁾: *Honus es, domine, sperantibus in te, animas quaerenti*
 5 *te*. Quid ergo est deus? Quod ad universum spectat, finis; quod ad electionem, salus; quod ad se, ipse novit. Quid est deus? Voluntas omnipotens, benivolentissima virtus, lumen aeternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo; creans mentes ad
 10 se participandum, vivificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, iustificans ad promerendum, accendens ad zelum, fecundans ad fructum, dirigens ad aequitatem, formans ad benivolentiam, moderans ad sapientiam, robo
 15rans ad virtutem, visitans ad consolationem, illuminans ad cognitionem, perpetuans ad immortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem.

CAPUT XII.

Deum et bonorum operum pium remuneratorem, et scelerum aequissimum vindicem esse.

25. Quid est deus? Non minus poena perversorum, quam humilium gloria. Est enim rationalis quaedam aequitatis directio inconvertibilis atque indeclinabilis, quippe attingens ubique: cui illa omnis pravitas conturbetur necesse est. Quidni in hanc omne tumidum, vel distortum impingat,
 20 et conquassetur? Vae universo, quod obvium forte offenderit cedere nescia rectitudo; nam et fortitudo est. Quid iniquis voluntatibus tam contrarium et adversum, quam semper conari, impingere semper, et frustra? Vae oppositis voluntatibus, solam
 30 suae profecto aversionis referentibus poenam. Quid

1) Thren. 3, 25.

tam poenale, quam semper velle quod numquam
 erit, et semper malle quod numquam non erit?
 Quid tam damnatum, quam voluntas addicta huic
 necessitati volendi, nolendique, ut ad utrumlibet
 5 iam, sicut non nisi perverse, ita non nisi misere
 moveatur? In aeternum non obtinebit quod vult;
 et quod non vult, in aeternum nihilo minus susti-
 nebit. Digne omnino, ut qui ad nihil afficitur um-
 quam, quod deceat, ad nihil umquam, quod libeat,
 10 evadat. Quis hoc facit? Rectus dominus deus no-
 ster, qui et cum perverso pervertitur. Numquam
 recto pravoque conveniet. Haec enim sibi invicem
 adversantur, etsi non invicem laedant. Laesio al-
 terius est: absit ut dei. *Durum tibi est*, inquit¹⁾,
 15 *contra stimulum calcitrare*; hoc est, non stimulo
 durum, sed calcitranti. Est et turpium poena deus:
 lux est enim. Et quid tam invisum obscoenis fla-
 gitiosisque mentibus? Profecto *omnis, qui male agit,*
*odit lucem.*²⁾ Sed dico: numquid non poterunt de-
 20 clinare? Minime omnino. Lucet ubique, etsi non
 omnibus. Denique *in tenebris lucet, et tenebrae*
*eam non comprehendunt.*³⁾ Videt tenebras lux, cui
 hoc est videre, quod lucere; sed non vicissim a te-
 nebris ipsa videtur, quia tenebrae eam non com-
 25 prehendant. Et videntur ergo, ut confundantur: et
 non vident, ne consolentur. Nec modo a luce: et
 in luce videntur. A quo, vel a quibus? Ab omni
 vidente, ut pro multitudine intuentium sit confusio
 multa. At nullus de tanta numerositate spectantium
 30 molestior oculus suo cuiusque. Non est aspectus,
 sive in caelo, sive in terra, quem tenebrosa con-
 scientia suffugere magis velit, minus possit. Non
 latent tenebrae vel se ipsas. Se vident quae aliud

1) Act. 9, 5. 2) Ioann. 8, 20. 3) Ioann. 1, 5.

non vident. Opera tenebrarum sequuntur illas, nec est quo se abscondant ab illis; ne in tenebris quidem. *Hic est vermis, qui non moritur.*¹⁾), memoria praeteritorum. Semel iniectus, vel potius innatus per peccatum, haesit firmiter, nequaquam deinceps avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus, esca utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitae morientis.

26. Haec secunda mors, quae numquam peroccidit, sed semper occidit. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in aeternum? Qui dicunt montibus: *Cadite super nos, et collibus, operite nos*²⁾), quid nisi mortem mortis beneficio aut finire, aut evadere volunt? Denique, *invocabunt mortem*, ait³⁾), *et non veniet*. Intuere id clarius. Constat immortalem animam esse, nec aliquando absque sua memoria vivere, ne non animam aliquando esse contingat. Itaque durante anima durat et memoria. Sed qualis? Foeda flagitiis, horrida facinoribus, vanitate tumida, contemptu hispida et neglecta. Quae priora, transierunt, et non transierunt. Transierunt a manu, sed non a mente. Quod factum est, factum non esse non potest, etsi facere in tempore fuit; sed fecisse in sempiternum manet. Non transit cum tempore, quod tempora transit. In aeternum ergo necesse est cruciet, quod perperam te egisse in aeternum memineris. Ex-
30 periri erit hoc veritatem vocis illius⁴⁾): *Arguam te, et statuam contra faciem tuam*. Dominus locutus

1) Hesai. 66, 24. et Marc. 9, 45. 2) Luc. 23, 30. 3) Apoc. 9, 6.
4) Psalm. 49, 21.

est, cui omne adversum et sibi adversari necesse est, ut sit sera querela ¹⁾: *O cunctas hominum, quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihi et ipsi gravis?* Ita est, o Eugeni. Non potest deo esse contrarium quid, et sibi et cohaerere; sed qui arguetur a deo, arguetur et a se ipso. Non est sane iam tunc quod aut veritatem dissimulet ratio, aut rationis intuitum anima declinet, membris avulsa corporeis, et in sese collecta. Quo enim id valeat sopitis conclusisque in morte sensibus, per quos utique curiosius exire, et a se ire solebat in eam, quae praeterit, mundi huius figuram? Vides turpibus nihil deesse ad confusionem, cum producentur spectaculum fieri deo, angelis, hominibus, sibi ipsis? O quam male mali omnes locati sunt, utique oppositi torrenti huic directae aequitatis, et huic lumini propalatae veritatis expositi. Nonne hoc est perpetuo tundi, perpetuoque confundi? *Duplici contritione*, ait ille ²⁾, *contere eos, domine deus noster.*

CAPUT XIII.

*De longitudine, latitudine, profunditate, et sublimitate dei
profunde et eleganter disserit.*

20 27. Quid est deus? Longitudo, latitudo, sublimitas et profundum. Quid? inquis. Tenemus te quaternitatis, quam abominatus es, professorem. Minime. Abominatus sum, et abominor. Visus sum protulisse plura, sed unum est. Unus deus signatus est
25 pro captu nostro, non pro suo statu. Divisus est hic, non ille. Voces diversae, semitae multae; sed unum per eas significatur, unus quaeritur. Non divisiones substantiae in quaternario isto expressae

1) Iob. 7, 20. 2) Hieron. 17, 18.

sunt; non dimensiones, quales in corporibus intue-
 mur; non distinctio personalis, qualem in trinitate
 adoramus; non numerus proprietatum, qualem per-
 sonis ipsis inesse fateamur, etsi non aliud a perso-
 nis. Alioquin hoc singulum horum in deo, quod
 quatuor simul; hoc quattuor ipsa; quod singulum
 est. Nobis autem, quia non possumus cum deo sim-
 plicitate contempdere; dum contendimus apprehen-
 dere unum, occurrat velut quadruplicatum. Facit
 10 hoc speculum et aenigma, per quod solum interim
 videre datur. Cum autem *videbimus facie ad fa-
 ciem, videbimus sicuti est.* ¹⁾ Neo enim iam tunc
 fragilis acies mentis nostrae, quantumlibet vehe-
 menter intendens, aliquatenus resiliat, dissilietve
 15 in suam pluralitatem. Colliget sese magis, aduna-
 bit, conformabitque unitati illius, vel potius uni-
 tati illi, ut una uni facies respondeat faciei. Nempe
similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est. ²⁾ Beata
 visio, ad quam merito suspirabat, qui ait ³⁾: *Ex-*
 20 *quisivit te facies mea; faciem tuam, domine, requi-*
ram. Et quia adhuc in quaerendo res est, interim
 ascendamus quadrigam istam, utpote infirmi et im-
 becilles, indigentes tali vehiculo, si forte vel sic
 apprehendamus, in quo apprehensi sumus, id est,
 25 huius ipsius vehiculi rationem. Nam hoc monitum
 habemus ab ipso auriga et primo currus huius ex-
 hibitore, ut studeamus *comprehendere cum omnibus*
sanctis, quae sit longitudo, latitudo, sublimitas, et
profundum. ⁴⁾ Comprehendere dicit, non cognoscere:
 30 ut non curiositate contenti scientiae, tota cura fru-
 ctui inhiemus. Non in cognitione est fructus, sed
 in comprehensione. Alioquin *scienti bonum, et non*

1) 1. Cor. 13, 12. et 1. Ioann. 3, 2. 2) 1. Ioann. 3, 2. 3) Psalm.
 26, 8. 4) Ephes. 3, 18.

facienti, ut ait quidam ¹⁾), peccatum est ei; (et ipse Paulus alio loco ²⁾): Sic currite, inquit, ut comprehendatis. Quid sit comprehendere, inferius declarabo.

- 5 28. Quid igitur est deus? Longitudo, inquam. Quid ipsa? Aeternitas. Haec tam longa, ut non habeat terminum, non magis loci, quam temporis. Est et latitudo. Et ipsa, quid? Caritas. Quibus et ista terminis angustetur, in deo, qui nihil odit eo-
 10 rum, quae fecerit? Denique, *solem unum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super iustos et iniustos.* ³⁾ Ergo et inimicos concludit sinus ille. Nec hoc quoque contentus, evadit in infinitum. Omnem non modo affectionem, sed et cognitionem
 15 excedit, adiiciente apostolo et dicente ⁴⁾: *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi.* Quid plus dicam? Aeterna est. Nisi quod hoc plus forsitan est, quia aeternitas est. Vides tantam esse latitudinem, quantam et longitudinem? Utinam sic vi-
 20 deas non tantam esse, sed ipsam: id esse unam quod alteram; non minus unam quam duas, nec plus duas quam unam. Deus aeternitas, deus caritas est; longitudo sine protensione, latitudo sine distensione. In utroque pariter locales quidem ex-
 25 cedit temporalesque angustias, sed libertate naturae, non enormitate substantiae. Tali modo immensus est qui omnia fecit in mensura; et quamvis immensus, hic tamen modus et ipsius immensitatis.

- 30 29. Quid item deus? Sublimitas et profundum. In altero supra omnia, in altero infra omnia. Li-

1) Iac. 4, 17. 2) 1. Cor. 9, 24. 3) Matth. 5, 45. 4) Ephes. 3, 19.

comprehendit, amplectitur, stringit, tenet, et ait ¹⁾: *Tenui eam, nec dimittam.* Et timor quidem sublimi et profundo, amor lato et longo respondet. Quid tanta timendum quam potestas, cui non potes resistere; quam sapientia, cui abscondi non potes? Poterat minus timeri deus, alterutro carens. Nunc autem perfecte oportet timeas illam, cui nec oculus deest omnia videns, nec manus potens omnia. Quid item tam amabile, quam amor ipse, quo amas, et
 10 quo amaris? Amabiliorem tamen iuncta aeternitas facit; quae dum non excidit, sonas mittit suspitionem. Ama igitur perseveranter et longanimiter, et habes longitudinem: dilata amorem tuum usque ad inimicos, et latitudinem tenes. Esto etiam in omni
 15 sollicitudine timoratus, et sublime profundumque apprehendisti.

31. Aut, si mavis quattuor aequae tuis, divinis quatuor respondere, facis hoc, si stupes, si paves, si ferves, si sustines. Stupenda plane sublimitas maiestatis, pavenda abyssus iudiciorum. Ferrorem exigit caritas, aeternitas perseverantiam sustinendi. Quis stupeat, nisi qui contemplatur gloriam dei? Quis pavet, nisi qui scrutatur profundum sapientiae? Quis fervet, nisi qui meditatur caritatem dei?
 25 Quis sustinet et perseverat in amore, nisi qui aemulatur aeternitatem caritatis? Nempe aeternitatis quamdam imaginem perseverantia praefert. Denique sola est cui aeternitas redditur, vel potius quae aeternitati hominem reddit, dicente domino ²⁾:
 30 *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

32. Et nunc adverte in quattuor istis contemplationis species quattuor. Prima et maxima con-

1) Cant. 3, 4. 2) Matth. 10, 22.

templatio est admiratio maiestatis. Haec requirit cor purgatum, ut a vitiis liberum, atque exoneratum peccatis facile ad superna levet: interdum quoque vel per aliquas morulas stupore et ecstasi ⁵suspensum teneat admirantem. Secunda autem necessaria est huic; est enim intuens iudicia dei. Quo sane pavido aspectu, dum vehementius concutit intuentem, fugat vitia, fundat virtutes, initiat ad sapientiam, humilitatem servat. Virtutum siquidem ¹⁰bonum quoddam ac stabile fundamentum humilitas. Nempe si nutet illa, virtutum aggregatio non nisi ruina est. Tertia contemplatio occupatur, vel potius otatur circa memoriam beneficiorum, et, ne dimittat ingratum, sollicitat memorantem ad amorem benefactoris. De talibus dicit propheta loquens ad dominum ¹⁵¹⁾: *Memorium abundantiae suavitatis tuae exultabunt*. Quarta quae retro sunt obliviscens ²⁾, in sola requiescit expectatione promissorum: quae cum sit meditatio aeternitatis (siquidem quae promittuntur, aeterna sunt) ²⁰longanimitatem alit, et perseverantiae dat vigorem. Puto, iam facile est quattuor nostra haec quattuor illis apostoli assignare, dum longitudinem comprehendit meditatio promissorum, latitudinem recordatio beneficiorum, ²⁵sublimitatem contemplatio maiestatis, profundum inspectio iudiciorum. Quaerendus adhuc fuerat, qui nec satis adhuc inventus est, nec quaeri nimis potest; at orando forte quam disputando dignius quaeritur, et invenitur facilius. Proinde is sit finis libri, ³⁰sed non finis quaerendi.

1) Psalm. 144, 7. 2) Philipp. 3, 13.

SANCTI BERNARDI

ABBATIS CLARAEVALLENSIS

EPISTOLA

AD TOTAM CURIAM ROMANAM, QUANDO ELEGERUNT
ABBATEM SANCTI ANASTASII IN PAPAM EUGENIUM.

*Miratur Bernardum abbatem S. Anastasii, abstractum ab
otio et solitudine, ad totius ecclesiae curiam rapti, timetque
hominem, quieti assuetum, et rebus gerendis minus exercita-
tum, tanto oneri haud parem fore: unde fidei cardinalium
ope eum sublevari rogat.*

Dominiis et patribus reverendis, cardinalibus et
episcopis omnibus, qui sunt de curia, puer
sanctitatis eorum.

1. Parcat vobis deus, quid fecistis? Sepultum
5 hominem revocastis ad homines, fugitantem curas
et turbas curis denuo implicuistis, et immiscuistis
turbis. Fecistis novissimum primum, et ecce novis-
sima illius periculosiora prioribus. Crucifixus mun-
do per vos revixit mundo, et qui elegerat abie-
10 ctus esse in domo dei sui, ipsum vos in dominum
omnium elegistis. Cur consilium inopis confudistis?
Cur pauperis hominis, et mendici, et compuncti
corde iudicium perturbastis? Currebat bene: quid
vobis visum est saepire vias eius, avertere semi-
15 tas, gressus involvere? Quasi descenderet de Hie-
rusalem, et non magis ascenderet de Hiericho, sic
incidit in latrones ¹⁾, et qui se tamquam violentis

1) Luc. 10, 30.

quibusdam diaboli manibus, carnis illecebris, et gloria saeculi potenter excusserat, non tamen valuit effugere manus vestras. Num ideo Pisam deseruit, ut reciperet Romam? Num qui in una ecclesia non sustinuit vicedominatum, dominatum in omni ecclesia requirebat?

2. Quid igitur rationis seu consilii habuit, defuncto summo pontifice repente irruere in hominem rusticum, latenti iniicere manus, et exoussa e
 10 manibus securi et ascia vel ligone, in palatium trahere, levare in cathedram, induere purpura et bysso, accingere gladio ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in
 15 manicis ferreis? ¹⁾ Sic non erat inter vos sapiens et exercitatus, cui potius ista convenirent? Ridiculum profecto videtur pannosum homuncionem assumi ad praesidendum principibus, ad imperandum episcopis, ad regna et imperia disponenda. Ridi-
 20 culum, an miraculum? Plane unum horum. Non nego, non diffido posse fuisse hoc etiam opus dei, qui facit mirabilia magna solus ²⁾: praesertim cum audiam usquequaque ex ore multorum, quoniam a domino factum est istud? ³⁾ Sed nec ego oblitus sum
 25 iudiciorum dei antiquorum, et scripturae plurimos recensentis ex privata seu etiam rusticana vita olim assumptos in voluntate domini ad regendum populum eius. Denique nonne, ut unum e pluribus memorem, tali quodam modo elegit David servum
 30 suum, et suscepit eum de gregibus ovium, de post fetantes accepit eum? ⁴⁾ Ita, inquam, ita et de nostro Eugenio in beneplacito domini potuit contigisse.

1) Psalm. 149, 7 — 8. 2) Ib. 71, 18. 3) Ib. 117, 23. 4) Ib. 77, 70.

8. Non sum securus tamen, quoniam filius delicatus est, et tenera verecundia eius, assueta potius otio et quieti, quam tractandis quæ foris sunt, timendumque ne non ea auctoritate, quæ oportuerit, sui apostolatus officia exsequatur. Quid putatis gerere animi nunc hominem illum, qui de secreto internæ contemplationis et amica solitudine cordis, tamquam infans e gremio et sinu matris subito proturbatus, tractum se ad medium videt, et quasi
 10 eversa ad victimam ductum ad tam inusuetam et insuavia? Nisi dominus supponat manum suam, heu! necesse est obruatur et opprimatur onere insueti et nimio, quod et gigantinis, ut aiunt, vel ipsis quoque angelicis humeris formidabile videatur. Verumtamen quia sic factum est, et, sicut multi dicunt, a domino factum est, vestra interest, carissimi, vestris ferventibus studiis fidelibusque obsequiis sollicite confoveri, quod vestris manibus constat elaboratum. Si qua ergo consolatio in vobis,
 20 si qua virtus caritatis in domino, si qua miseratione pietatis, si qua compassionis viscera, assistite et collaborate illi in opere, ad quod assumptus est per vos a domino. Quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque
 25 sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonæ famæ, hæc ei suggerite, hæc suadete, hæc agite ¹⁾, et deus pacis erit vobiscum.

1) Philipp. 4, 8-9.

SANCTI BERNARDI
ABBATIS CLARAEVALLENSIS.
EPISTOLA

AD DOMINUM PAPAM EUGENIUM PRIMA.

Bernardus Eugenio, recens in pontificem assumpto, gratulatur ac condolet: ipsum ad munus apostolicum fortiter obeundum animat, ut conceptae de se multorum expectationi respondeat.

Amantissimo patri et domino, dei gratia summo pontifici Eugenio Bernardus Claraevallis vocatus abbas modicum id quod est.

1. Auditum est in terra nostra, et celebri sermone vulgatum verbum hoc, quod factum est de vobis a domino. Presseram stylum hactenus, rem tacitus considerabam. Exspectabam enim litteras vestras, et praeveniri a vobis in benedictionibus dulcedinis. ¹⁾ Exspectabam virum fidelem, qui veniret a latere tuo, qui diceret cuncta per ordinem: quid, quomodo, vel qualiter actum esset. Exspectabam si quis forte de filiis meis reverteretur, qui leniret dolorem patris, qui diceret: *Ioseph filius tuus vivit; et ipse dominatur in tota terra Aegypti.* ²⁾
¹⁵ Hinc est quod litterae istae non sunt voluntatis, sed necessitatis, et amicorum extortae precibus, quibus negare non possum modicum illud quicquid residuum est vitae meae. [Iam enim de reliquo breves erunt dies mei, et solum mihi superest sepul-

1) Psalm. 20, 4. 2) Genes. 45, 26.

crum. ¹⁾] Quia tamen semel coepi, loquar ad dominum meum. Iam enim filium dicere non audeo, quia filius in patrem, pater mutatus est in filium. Qui post me venit, ante me factus est; sed non
 5 invideo, quia quod mihi deerat, in eo me habere confido, qui non solum post me, sed etiam per me venit. Nam si dignaris, quodammodo per evangelium ego te genui. Quae est ergo spes nostra, et gaudium nostrum, et corona gloriae? Nonne
 10 vos ante deum? Denique filius sapiens gloria est patris. ²⁾ Amodo tamen non vocaberis filius, sed vocabitur tibi nomen novum, quod os domini nominavit ³⁾ Haec est mutatio dexteræ excelsi ⁴⁾, et multi in mutatione ista gaudebunt. Nam quemad-
 15 modum olim Abram in Abraham ⁵⁾, Iacob in Israel ⁶⁾; et ut de tuis magis praedecessoribus tibi proponam, sicut Simon in Cepham ⁷⁾, Saulus in Paulum ⁸⁾, sic filius meus Bernardus in patrem meum Eugenium laeta prorsus et utili, ut speramus,
 20 translatione promotus est. Digitus dei est iste, suscitans de pulvere egenum, et de stercore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriae teneat. ⁹⁾

2. Superest ut facta hac mutatione tui ipsa
 25 quoque, quae tibi commissae est, domini tui sponsa mutetur in melius, et iam nequaquam Sarai, sed Sara de cetero nominetur. ¹⁰⁾ Intellige quae dico; dabit enim tibi dominus intellectum. Si amicus sponsi es, ne dixeris dilectam eius principem me-
 30 am, sed principem: nil tuum in ea vindicans, nisi quod pro ea, si oportuerit, etiam animam dare

1) Iob. 17, 1. 2) Prov. 10, 1. et 15, 20. 3) Hesai. 62, 2. 4) Psalm. 76, 11. 5) Genes. 17, 5. 6) Ib. 32, 28. 7) Ioann. 1, 42. 8) Act. 13, 9. 9) 1. Reg. 2, 8. Cf. Psalm. 112, 7. 10) Genes. 17, 15.

debes. Si Christus te misit, aestimabis te non ministrari, sed ministrare venisse ¹⁾: et ministrare non solum substantiam, sed ipsam quoque animam, sicut praefatus sum. Verus successor Pauli dicet cum Paulo: *Non quia dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudii vestri.* ²⁾ Petri heres audiit Petrum dicentem: *Neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregis.* ³⁾ Sic enim iam non ancilla, sed libera etiam et formosa speciosissimi sponsi per te in desideratos adsciscetur amplexus. Alioquin per quem alium haec tam debita libertas sperabitur, si et tu, quod absit, in Christi hereditate quae-
ras quae tua sunt, qui iam et ante didiceras, non dico tua non retinere, sed nec tuus esse?

3. Ergo fiduciam talem habens in te, qualem in nullo praedecessorum tuorum a multis retro temporibus visa est habuisse, exultat merito ubique et gloriatur in domino omnis ecclesia sanctorum; sed specialiter illa, cuius uterus te portavit, et cuius ubera tu suxisti. Quid ergo? Nonne et mihi licet gaudere cum gaudentibus? Numquid non ero unus de numero laetantium? Exultavi, fateor, sed cum tremore: exultavi, sed in ipso exultationis meae articulo timor et tremor venerunt super me. Ego enim etsi nomen patris deposui, sed non timorem, sed non anxietatem, postremo nec affectum, nec viscera patris. Considero gradum, et casum vereor: considero fastigium dignitatis, et intueor faciem abyssi iacentis deorsum. Attendo celsitudinem honoris, et e vicino periculum reformido pro eo, quod scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit.* ⁴⁾ Quod quidem ad causam magis,

1) Matth. 20, 28. 2) 2. Cor. 1, 23. 3) 1. Petr. 5, 3. 4) Psalm. 48, 13 et 21.

quam ad tempus arbitror esse referendum; ut sic intelligatur dictum, *cum in honore esset, non intellexit*; ac si diceretur: Honor absorbit intellectum.

4. Et quidem elegeras abiectus esse in domo dei tui; et recumbere in novissimo loco in convivio eius; sed placuit dicere ei, qui te invitavit: *Amice, ascende superius.* ¹⁾ Itaque ascendisti in altum; noli altum sapere, sed time ²⁾, ne forte contingat sero miserabilem illam emittere vocem: *A facie tuae et indignationis tuae elevans allisisti me.* ³⁾ Altiores quippe locum sortitus es, sed non tutiorem; sublimiorem, non securiorem. Terribilis prorsus, terribilis est locus iste. Locus, inquam, in quo stas, terra sancta est; locus Petri est, locus principis apostolorum, ubi steterunt pedes eius. Locus illius est, quem constituit dominus dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae. ⁴⁾ Si forte declinaveris a via domini, sepultus est in eodem loco, ut sit tibi contra te in testimonium. Merito tali pastori, tali nutricio commissa est ecclesia, cum adhuc tenera, cum adhuc in cunabulis esset; cuius edocta magisterio, et exemplo educata omnia terrena calcaret, utpote qui excusserat manus suas ab omni munere, qui dicebat de corde puro et conscientia bona: *Argentum et aurum non est mihi.* ⁵⁾ Haec hactenus.

5. Ceterum causa, quare ante tempus scripserim vobis, haec est. Wintoniensis episcopus, et Eboracensis archiepiscopus non gradiuntur uno spiritu cum Cantuariensi archiepiscopo; sed incedunt

¹⁾ Luc. 14, 10. ²⁾ Rom. 11, 20. ³⁾ Psalm. 101, 11. ⁴⁾ Ib. 104, 21. ⁵⁾ Act. 3, 6.

sibi ex adverso, et haec vetus est de legatione querela. Verumtamen quis est ille, et qui sunt illi? Nonne Eboracensis ipse est, cui te praesente, cum adhuc esses quasi unus ex nobis, fratres tui restiterunt in faciem, eo quod reprehensibilis erat? Sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et praevaluit in vanitate sua ¹⁾. Certum est tamen quod non intravit per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde. ²⁾ Si pastor fuisset, diligendus erat; ¹⁰ si mercenarius, tolerandus: nunc autem cavendus et repellendus, utpote fur et latro. Quid dicam de domino Wintoniensi? Opera, quae ipse facit, testimonium perhibent de eo. Porro archiepiscopus Cantuariensis, cui adversantur, vir religiosus ¹⁵ est, et suaveolentis opinionis. Pro ipso petimus, ut respondeat ei iustitia sua. Verum illorum iniquitas super eos ut sit, sicut scriptum est. *Iustitia iusti super eum erit, et impietas impij erit super eum.* ³⁾ Cum acceperis tempus, secundum opera ²⁰ manuum illorum retribues illis, ut sciant prophetam esse in Israël.

6. Quis mihi det, antequam moriar, videre ecclesiam dei, sicut in diebus antiquis, quando apostoli laxabant retia in capturam ⁴⁾, non in capturam argenti vel auri, sed in capturam animarum? Quam cupio illius te hereditare vocem, cuius adeptus es sedem! *Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem* ⁵⁾. O vox tonitruum, o vox magnificentiae et virtutis, ad cuius terrorem confundantur et ³⁰ convertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion ⁶⁾. Hoc vehementer expectat et omnino expetit a te

1) Psalm. 51, 9. 2) Ioann. 10, 1. 3) Hierem. 18, 20. 4) Luc. 5, 4.
5) Act. 8, 20. 6) Psalm. 128, 5.

mater tua; hoc filii matris tuae, pusilli cum maioribus desiderant, hoc suspirant, ut omnis plantatio, quam non plantavit pater caelestis, tuis manibus eradicetur ¹⁾. Ad hoc enim constitutus es, super gentes et regna, ut evellas et destruas, et aedifices et plantes. Multi audito hoc verbo dixerunt apud se: *Iam securis ad radicem arborum posita est* ²⁾. Multi dicunt in corde suo: *Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit* ³⁾, in quo stermenta sterilia recidentur, ut ea, quae praevalent, uberius fructum afferant.

7. Confortare igitur, et esto robustus: manus tuae in cervicibus inimicorum tuorum. Vindica tibi animi constantia et vigore spiritus partem, quam dedit, extra fratres tuos tibi omnipotens pater, quam et tulit de manu Amorrhaei in gladio et arcu suo ⁴⁾. In omnibus tamen operibus tuis memento te esse hominem, et timor eius, qui aufert spiritum principum, semper sit ante oculos tuos. Quorum in brevi Romanorum pontificum mortes tuis oculis aspexisti! Ipsi te praedecessores tui tuae certissimae et citissimae decessionis admoneant, et modicum tempus dominationis eorum paucitatem dierum tuorum nuntiet tibi. Iugiter proinde meditatione inter huius transeuntis gloriae blandimenta, memorare novissimam tuam, quia, quibus successisti in sedem, ipsos sine dubio sequeris ad mortem.

1) Matth. 23, 28. 2) Ib. 3, 10. et Luc. 3, 9. 3) Cant. 2, 12.

4) Genes. 14, 15.

Annotations.

ANNOTATIONES.

Codd. W. S. et E. 2. exhibent hoc lemma: *Incipit liber primus Bernhardi Claraevallensis Abbatis* (Bernardi Clarivall. Abb. E. 2.) *de Consideratione ad Eugenium Papam*. O. et Ed. Col.: *Incipit liber primus beati Bernhardi* (Bernardi Ed. Col.) *Abbat. Claraevall. de Consid. ad Eugen. Pap. 1. Incipit liber primus Bernhardi abbatis Claraevall. ad Eugenium Papam de Consid. A. 1. cum S.: Incipit liber domni Bernhardi Claraevallensis* (Claraevall. A. 1.) *Abbat. de Consid. ad Eug. Pap.* Supra h. tit. in A. 1. rec. m. scripsit: *Liber beati Bernhardi Abbatis de Consid. R. et A. 2. dant: Incipit liber pr. Bernhardi Abbat. Claraevall. (invers. ord. Claraevall. Abb. A. 2.) de Consid.* In N. ita legitur: *Opus Bernhardi Abbat. Claraevallis ad Eugenium Pap. de Consid.* In E. 1.: *Bernardus Claraevall. libro 1° de Consid. ad Eug. Pap. C. habet: Incipit liber beati Bernhardi Abbat. ad Eug. Pap. de Considerationibus. T.: Incipit liber Bernhardi* (sic) *de Considerations.* Inscriptionem om. M. Ed. Sorg. hunc praefert titulum: *Secuntur quinque libri de consideratione domini Bernhardi Abbatis Claraevallensis ad Eugenium Papam.*

P. 3.

Prologi nulla fit mentio in Codd. Monacc. et Edd. Col. atque Sorg.

1. Subiit O. et I. Tum animus Ed. Sorg. Dein *dictare* ult. quid *animum* (sic) I. Mox *Papa Eugeni beatissime M.; beat. Papa* W. S. O. 2. *vel delectet vel aedificet N., aut aedif. aut delect. vel consol. M.* 4. *laeta exire quidem I.* 5. *Post contendunt com- mate distinxit praeceuntibus* Codd. S. T. C. & I. E. 2., quibuscum faciunt Edd. Col. Sorg. Venet. et Boc. 6. *urget N. Tum illa — ipsa M.* 7. *dignatio tua*] Ita Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. E. 1. 2. & O. I. et Edd. Col. Sorg. Voss.; *tua dign.* editi rell. A.

M. tua abest. Dein quia pro qua c. Edd. Col. et Sorg. habet M. 8. cum praecipere] cui tamen pr. id. liber. Dein te magis A. 2. E. 2. et pr. A. 1. 9. et quidni W. N. S. T. & O., et quid ni A. 2. et I. c. Ed. Col., et quid deceat in (typothetae incuria) Sorg., et quid mihi R., quid incedat M.; decedat N. A. 1. 2. T.; deceat W. S. R. O. & I. c. Ed. Sorg.; deceat vel deceat (sic) Ed. Col. 11. ambulas T. et M. Mox defectui N. 12. Verba amor dominum nescit in A. 2. eadem manus in mg. supplevit; vel dominium dominum S., dominium W.; nescit dominum M. — agnoscit filium et in infulis] „Infularum nomine non tantum mitram, sed universum pontificalia insignia Bernardus intelligit. De his inferius ad librum IV. num. 6.“ Mabillonius 3. 13. est subiectus M. 14. veretur W. c. Ed. Sorg. 17. coram] In T. ab al. m. ad mg. adscripta est gl. hominibus.

1 — 2. excidet C. et A. 2. 2. vel matris Ed. Col. Deinde liberatus sum W. O. M. t. Edd. Col. et Sorg. 3. sed om. N. Tum praedatus E. 2. et Ed. Sorg.; dampnatus Col.; orbatas M. 4. non tam facile erueris] „Atque [i. e. editis Venet. ac Spir.] non mihi ex [e Ed. Venet. c. Spir.] medullis tam facile abstraheris.“ Mabillonius 3. 5. recedat M. 6. Agnari te pauperem A. 2. „Editi [nim. soli Venet. et Spir.] addunt spiritu; at deest plerisque Mss. [immo meis omnibus]. Et vero sententia concinnior est absque spiritu, tametsi additur infra.“ Mabillonius 3. 7. et pauperum et divitum patrem] Prius et vulg. omissum inserui ex Codd. W. S. A. 1. 2. T. R. & I. E., quibus accedunt Edd. Col. et Sorg. Inverso verborum ordine et audit, et paup. p. scribit N. 8. nobi te E. 2. c. Ed. Sorg. Mox pauperum pater T. & I. 9. imitationem pro mutat. E. 2.; esse om. E. 1. 10. nec de priori statui C. Tum successive (sic) Ed. Col. 11. successisse pro accessisse ead. Deinde moneo C. Pro vulg. te proinde recepi proinde te ex Codd. nostris omnibus, quibuscum consentiunt Edd. Col. Sorg. atque Voss.; secundo enim loco proinde a Bernardo cum emphasi poni solet. Vid. I. 5. §. 6. p. 12, 15. I. 8. §. 11. p. 18, 15. II. 3. §. 6. p. 27, 20. II. 4. §. 13. p. 40, 2. III. 1. §. 8. Mit. H. 1. 1. p. 57, 24. IV. 1. §. 15. p. 84, 26. et al. 12. ante matris om. t. Dein in amans scribit M. 13. Amant mordero E. M.; tam magis magisque W. S. A. 1. 2. 10.; celestem multisque in & Vossos et al. M. 14. et om. N. E. 2. et M. c. Ed. Sorg. Deinde favore ordine legitur sin amoris non cordis in Ed. Col. non scilicet et amoris in E. 2. ubi aut. 2207 (3107 Jo.) abed 15. I. O. & .

Lib. I.

Cap. I. §. 1, p. 5, 1. *iam ergo* C. c. Edd. Sorg. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.; *iam ego* M.; *id ergo* Edd. Venet. ac Spir. 4. *dis-
xisse magis debueram* I. — *sciens*] *Intelligens* M. 6—7. *a salute
longius absistere*] Sic Codd. omnes c. Edd. Col. et Sorg.; *long-
ius a sal. abs.* edd. rell. Tum *quia* pro *quod* C.; ante *obstupuit*
in T. interponitur *non*. 9. *id de te* M. 10—11. *ante haec frue-
baris* id. lib. Dein *non putes* A. 2. 11. *fruebar* I. Ante *dissue-
visse* expunximus *his*, quod, ut Edd. Col. Sorg. Tiraq. et pr. Ma-
bill., Codd. nostri omnes rectius omittunt, tametsi legitur in Cod.
Nicolai PP. V. aliisque libris Vaticc.; *desuevisse* correctum in
N., *dessuev.* (sic) in C. 12—13. *non caret dolore* C. 14. *tam
in brevi* A. 2. 17. *Invitus — avelleris a tuae Rachelis amplexi-
bus*] „Usitatum patribus et theologiae mysticae, scriptoribus no-
mine Rachelis et Liae contemplativam et activam vitam designare.
Ambae quidem uxores Iacob, sed alteram secunditas, alteram
venustas commendabat: quae duae dotes disparibus utriusque vi-
tae officiis applicari solent. Eodem sensu Marthae et Mariae no-
mina non raro usurpari videas. Itaque insinuat Eugenium hacte-
nus vitae contemplativae studiis deditum aegre ad activae vitae
negotia descendere, utpote quae varie distrahant mentem, et paenè
obruant, ut vix subinde ad superna ac divina valeat assurgere.

Sane quam molestum sit viris piis et religiosis avelli a san-
ctae contemplationis otio ad negotia saeculi, ad dignitates et ho-
nores tot tantisque occupationibus obnoxios pertrahi, ex sancto-
rum patrum scriptis rebusque gestis constat. Unum libet addu-
cere e summo illo culmine, uti probe conscium doloris et mole-
stiae, quam adferre solet istud quietis et tranquillitatis religiosae
dispendium. *Gregorius M.* sanctiss. Pontifex, eiectus ad illud
summi in ecclesia honoris fastigium, mirum quam deplorat sor-
tem et conditionem suam, pristinam cum praesenti conferens.
Verba eius perquam elegantia sunt et perutilia, meritoque incul-
canda his, quibus adeo non horret animus ad tot curas et con-
templationis remoras, ut potius instar Ephraim, quasi vitula docta
diligere trifuram, avidi ad ista ferantur, et esse sub sentibus de-
licias computent. Sed audiant isti Gregorium gementem et que-
rentem se sub colore pontificatus, ad saeculum reductum, et iam
tantis terrae curis inservire, quantis se in vita laica nequaquam
deservisse meminerit. „Alta enim“, inquit, „quietis meae gau-
dia perdidit, et in his currens, ascendisse exterius videor. Unde
me a conditoris mei facie longe expulsam deploro“ etc. Et paulo
post: „Undeque causarum fluctibus quatior, ac tempestatibus de-

primor, ita ut recte dicam: Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. Redire post causas ad cor desidero, sed vanis ab eo cogitationum tumultibus exclusus redire non possum. Ex hoc ergo mihi longe factum est, quod intra me est, ita ut obedire nequeam propheticae voci, qua dicitur: Redite, praevaricatores, ad cor; sed stultis pressus cogitationibus, solummodo exclamare compellor: Cor meum dereliquit me. Contemplativae vitae pulchritudinem velut Rachelem dilexi sterilem, sed videntem ac pulchram, quae, etsi per quietem suam minus generat, lucem tamen subtilius videt. Sed quo iudicio, nescio, lux mihi in nocte coniuncta est, activa videlicet vita, secunda, sed lippa, minus videns, quamvis amplius pariens. Sedere ad pedes domini cum Maria festinavi, verba oris eius percipere: et ecce cum Martha compellor in exterioribus ministrare, atque erga multa satagere." Ita Pontifex vere sanctissimus In Regist. Lib. I, Epist. 5. Similla habet ibid. Epist. 6. 7. et praesertim 24., Item 25. et 26.

Sed placet et illi eiusdem nominis et culminis Pontificem eadem quoque mente et simili animi aestu loquentem audire. Gregorius enim IX., ubi scribens ad Camaldulenses monachos animum suum in pontificatu exponit, et orationum ab eis suffragia postulat, ita loquitur: „Quia verò importuna supplicantis Liae instantia nos frequenter a suavis perspicacis Rachelis amplexibus avellente ipsi deo precibus insistere non possumus, ut oportet; vos, qui ad pedes eius sedetis, iugiter cum Maria, et quibus ab olim nos iunximus bitumine caritatis, sollicitandos duximus etc.“ Horstius. — „Et id graviter ferebat Gregorius M. ex epistolis et prologo in dialogos. Hadriano etiam IV. quam gravis et molestus fuerit pontificatus, testis est Ioannes Saresberiensis in Polycratici lib. 8. cap. 23.“ Mabillonius 3. 18. *quotiens — totiens*] Ita Codd. plur. et Editt. vet. et hic et al.; *quoties — toties* Edd. Lugd. Horst. Mabill. Nonnulli autem Mss. fluctuant inter utramque formam.

P. 6.

1. *et quotiens conaris* I. Mox *eniteris et non paris*? Mabill. 2. 3. 4., ad quem locum annotavit idem vir doct. in ed. 2. et 4.: „Horstius *eniteris, et non obtines? parturis et non paris*? Editi veteres, et scripti plerique praeferunt lectionem nostram. In nonnullis tamen *eniteris et non parturis* [item in N. A. I. E. 1. C. et in pr. ed. Mabill.]. Sed *paris* rectius ad sensum. Equidem nihilo peccius Horstii lectionem recipiendam putavi, utpote confirmatam Codicibus sex Monacc. aliisque a Vossio inspectis, nec non Edd. Col. Sorg. Gillo. Voss. Tiraq.; et *non parturis, et non pa-*

ris scribit I. — *temptas pro tentas* praeberunt Codd. et Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Vid. Zumpt. Grammat. Lat. §. 12. Deinde *et non arripis* E. 2. 4. *ad om.* T. 6. *haec pro hoc* N. T. I. E. 2. c. Edd. Col. et Sorg. Verba seqq. *nemo te melius om.* E. 1. 7. *dirigere trituram* E. 1. 8. *sic se tuae res habent*] Ita Codd. praeter I., qui *tuae* post *res* ab al. m. superscriptum habet, et M., qui *tuae* omittit, omnes, consentientibus, Edd. Col. Sorg. et Voss.; *sic se habent res tuae* dant Boc. Lugd. Giffof. Thracl. Horst. Mabill.; *sic se res hab. tuae* Venet. et Spir. 10. *pacem tibi* W. S. T. R. O. A. 2. A. Sorg. abest *pacem*. 11. *metuo*] *cupio* W. vel

S. C. O.; *cupio*, *metuo* (vel ab al. m. superscripto) I. 12. *tibi dico* T. Idem *si res assolent*.

Cap. II. §. 2. 14. *Nimis nobis credere* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. I. E. 2. c. Ed. Sorg. 15. *tempore*] *torpore* Fo.; *tepure*, vel

tempore (vel ab al. m. superaddito) I. 16. *abolescat* id. Hb. c. Ed. Sorg.; *vel abolescat* r. m. superscripsit in S.; *abolescat* C. ed

Ed. Col. Verba *et neglecto* om. C. 19. *si aliunde obtynditur* id. habet. Dein *cedat necesse est* Fo.; *cadat* C. 20. *aut cito* E. 1. 21. *accipiet* Fo. 22. *Pro invertat* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. I. E. 2. Fo. et Ed. Sorg. exhibent *mutat*, quod vitium ex compendio male intellecto enatum videtur. 24. *prius prae amaritudine* N. Tum *exhorrescebant* I. Deinde *ipso usq.* Fo. 25. *malum in dulce conuersum est* Ed. Col., *amarum in d. c. e. M.* et mg. Voss., *in male dulce c. e. W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.*, item Ed. Sorg.; *in male in dulce c. e.* (sic) I.; *male in dulce c. e. A. 1.* C. Fo. 26. *super huiusmodi*] Ita c. Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Codd. mel omnes; *super huiuscemodi* Edd. rell. Noster infra Cap. VI. §. 7. inquit: *quid de huiusmodi sentiat*. IV. 6. §. 21. p. 87, 11.: *manus tua super eiusmodi*. De diligendo deo Praefat.: *Quia vero doctis et indoctis pariter in iatiusmodi excusandi mos est*. Mox *nolebat tangere* W. S. O. c. Ed. Col. 28. *Primum tibi importabile videbitur aliquid*] Laedat Mabillonius Serm. XI. in Psalm. 90. nr. 5.

P. 7.

1. *tu iudicabis* A. 2.; *non iudic.* C. et Fo. 2–3. Verba *leues senties* — *paulo post etiam* om. C. 4. *in adversionem* A. 1. T. O. I. M. Fq. c. Ed. Sorg.; item pr. C. Dein *si est gravis* — *dolor, citum* etc. C. et M. Sic *est* addito puncto N.; *sic est gravis* exhibent etiam W. S. T. R. E. 1. 2. C. A. 2. I., nec non Edd.

Col. et Sorg.; sic et (etiam textus Voss.) *gravis et cont.* Edd. Bbe. Lugd. Giffot. Tiraq. Horst. Deinde et citum E. 1. Mox est in W. superscriptum legitur: 6. et aut sanitatem reperit in W. N. S. A. T. R. C. I. E. 2. et in Ed. Sorg.; et ad (primo aut) s. O.

§. 2. 18. *dolorem non sustinens*] „Ita scripti cum vetustis editis] Horstius *dolorem vel non sentiens, vel non sustinens* [vid. Voss. Scholl. et varr. Lectt. p. 5.]“ *Mabillonius* 2. 9. *irrefragabiliter* T.; *desperatus* om. C. 11. *finem* deest in eqd. 12. Verba et ita sensim om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. I. quibuscum conspirat Ed. (Sorg. 15. *ab ipsis*] *ab his* I. Dein, et certe *paulatim* duci prae buerunt Codd. mei omnes excepto N. In quo legitur et certe duci, *missa paulatim* una cum Edd. Col. atque Sorg.; et duci certe paulatim est in editis. rell. 19. *Ne pergas* pro nec p. scripsi iubentibus libris meis omnibus aliisque a Vossio excusis; in quibus est etiam: Qqd. Nicolai M. Accedunt Edd. Col. atque Sorg. Mox *tuam est hanc pro tuam hanc est* prae buerunt Codd. praeter E. 1. omnes; item Edd. Col. atque Sorg. 17—20. *Solum est cor durum; quod bene ipsam non exhoruit; quid nec sentit. Quid me interrogas? Interroga Pharaonem*] Is enim nec monenti Moysi; nec miranti deo; immo nec flagellanti cessit; ut duriciam cordis exueret, aut rediret ad sanctorum mentem. Sic videtur esse homines saeculi negotiis immersos vix aliquando admittere monita pietatis aut salutis consilia. Si quid legunt, vel audiunt huiusmodi, non intelligunt sibi dictum, nempe intellectu aliter intento; aut si intelligant, negligunt tamen; affectu aliter inhiante. Hinc ad verba dei surdi sunt; immo ad verbera stupidi aut potius stipes. Vide quanta occupationum noxa, nisi cautulam Bernardi adhibeas. Horstius. 18. Abest non ab I. 20. *unquam* om. C. 21. 22. 23. *eo* *abstulit* habet I. 22. *cor* *abstulit* *lapideum* C. Mox *debet* et W. S. O. 23. Post *ipsum* r. m. addidit utique in C. 24. 25. *ne pietate molitur; nec movetur* [procedit] *nec piet. movetur* N. 26. *et* *minis* E. 1. 26. *est* *ad* *beneficentia* V. c. Fo. Mox *instituit* N. 27. *saeculum*] *saecula* E. 1. et D. 1.; *seculum* C.; *surdum*, ut Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. in mg.; W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. Fo. c. Ed. Sorg., *surdus* (sic) a r. m. per ras. C. 29. *ad divina* Edd. Col. Venet. et rell. ante Mabillon. 2. 30. *praesentium negligens*] Sic pro *praesentia* negl. W. N. S. A. 1. 2. C. I. E. 1. 2. C. O. I. E. qd. et primo T. Accedunt Edd. Col. Sorg. Voss. Tum *praeviciens* ex corr. T. 32. Verba *praesentium nihil non perit* desunt in Ec.

codicibus, etiam scriptis, invecum in textum." *Mabillonius* 3. 26 — 27. *ubi tuus?*] Desunt haec verba in Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. S. O. I. E. 2. et Ed. Sorg. 28. *servitutis tuae* N.

Cap. IV. §. 5. 29. *Nec mihi opponas — apostoli vocem*] *opponas* receptam e Codd. R. O. A. 2. I. E. 2. et ex Edd. Col. atque Voss.; *obponas* c. Ed. Sorg. scribunt W. N. S. T.; *opponas* pro *reponas*; quod exstat in editis rell., e corr. habet S.; *propnas* C.; *respondeas* M.; *vocem apostoli* omisso nunt. I. Dein *qui* W. S. O. I. M.; *qua* e corr. enatum in N. 30. *Quum pro cum* A. 2. — *me servum feci*] Ita W. S. A. 1. T. R. C. E. 1. c. Edd. Col. atque Sorg.; *me serv. me f.* E. 2.; *me feci serv. O.*; *serv. m. f.* S. rell. tam scripti, quam editi.

P. 19.

1. *illud pro istud* C. — *ille hac servitute*] Hunc ordinem servant W. N. S. T. R. O. A. 2. E. 2., item Edd. Col. atque Sorg. Et ita correctum est in S. Rell. scripti et editi exhibent *hac ille serv.* 3. *quaestus*] *lucris* N. Mox *de toto orbe ad eum* inverso ord. L.; *de toto orbe terrae* W. S. O.; *de f. o. terrarum* N. 5—6. *huiusmodi hominum monstra* C. 8. *se. servum facit* N.; *servum te fecit* I. c. Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. 1.; *homo* om. A. 2. Dein *Christus vivere* dant W. S. T. R. A. 2. E. 2., quibus cum faciunt etiam Edd. Col. atque Sorg. 9. *ut lacrifaceret Christis plures* I. 10. *auget*] *attingeret* C. 12. Verba *quam liberali* om. Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2., neque agnoscit Ed. Sorg. Quare seclusi. Tum pro *conversacioni* (*conversio* W. S. A. 1. O. et primo S.) al. exhibent *conditioni*, momento post Vossium Mabillonio in mg. 14. *tuae* om. I. 15. *audiam* I.; *ipsum potius* N.; *alibi*, utpote omissum in Codd. meis omnibus et Edd. Col. atque Sorg., cancellis circumscripsi. Pro *dominantem* Ed. Col. habet *dominantem*. 16. Post *pretio* in W. ab al. m. illatam enim, quod agnoscit etiam O.; in E. 2. additum *magna*. Mox *noli* S.; *servi effroi* O. Quod sequitur *hominum* deest in C. Dein *quid praesertim servilis indignusque summo pontifici* L. 19. *Deinde*] Ita pro *denique* c. Ed. Sorg. Codd. omnes. 20—21. *aedificamus ecclesiam*] *aedif. ecclesias* I.; *ecclesias aedif.* W. N. S. T. R. O. A. 2. E. 2., quibus accedit Ed. Sorg. 21. *in lege*] Addunt *domini* W. S. O.; *divina* M.; quod utrumque ad ditamentum glossam sapit. 22—23. *leges Iustiniani, non domini*] *Legum abusus* fecit, ut sancti viri et zelo iustitiae ferventes acriter subinde in leges censuram ferant. Verum non tam leges ipsas, quam abusum et ipsos abutentes feriant. Horum sane vi-

tio fit, ut leges saepe non nisi lites sint aut serant. Nempe et vinum abfit in vitium non sua, sed abutentium culpa: nec eapropter vinum recte culpaveris. Quid enim abusu non possit depravari? Legum porro usum maxime corrumpunt ambitio et lucri cupiditas. Hinc nulli fere causae, qualiscumque ea sit, patrocinium deest: hinc illae litium ambages, antequam ad causae metam, id est sententiam, pervenias. Sed haec de re cap. X. redibit sermo.

Hoc loco Bernardus evocat Pontificem ab immodica legum Iustiniani et litium occupatione. Quid autem vetat id ad ceteros quoque ecclesiae praelatos, immo et omnes ecclesiasticos extendere, quorum plures videmus ad legum et iurium studia ferri propensius, eo quod magis ad splendorem, quaestumque et vitae commoda spectare putentur?

At quae ista praepostera vitae et studiorum ratio, ut toti homines sint in legibus Iustiniani, quorum tota voluntas et voluptas esse debebat in lege domini? Nonne hoc ipso vitae genere et instituto (utpote clerici, id est, in sortem domini cooptati) profitentur? Nonne huiusce rei se ipsos quotidie commonefaciunt, cum praecedente propheta beatos illos pronuntiant, quorum *voluntas est in lege domini et in lege eius meditantur die ac nocte*? Iam vero illi in scripturis divinis hospites ac peregrini, a libris piis et spiritualibus alieni ac fastidiosi, in codice et digestis, novellis ac libellis, legibus ac litibus maiori gustu et voluptate versantur. Cum codice evangeliorum, ac gestis sanctorum nihil illis commercii, nisi quod verba psalmorum raptim cursimque demurmurant et chori pensum festinanter absolvunt. Hinc ad profana, nedum vana studia sese convertunt. Quae hic meditatio divinae legis? quae sacrarum rerum et statui ecclesiastico congruentium tractatio? Et tamen clamant quotidie: Quomodo dilexi legem tuam, domine! Tota die meditatio mea est! etc. Mirum, si non viderentur testem cordis sui deum; aut certe propriam conscientiam, ne forte arguantur mendacii, qui utriusque testimonio convincuntur, nihil minus diligere, quam quod ore profitentur. Quorsum enim quotidie recitamus psalmos? Nonne ut congruentes verbis sensibusque psalmorum affectus induamus, et mores monitis divinis conformemus? Quis autem credat eos sentire quod asserunt, aut certe per os divini vatis assertum repetunt quotidie, beatum dicentes illum, qui in lege domini scrutatur et meditatatur die ac nocte? Quid mirum, si tales videamus succo verae pietatis paulatim destitui, nullo divinarum rerum vegetari influxu, sensim sine sensu exarescere, tandemque penitus emori.

Hinc *Petrus Blesensis*, vir doctissimus et ipse legum peritis-

simplicis. *Res*“, inquit, „plena discriminis est in clericis uero lo-
gum. Totum enim hominem ad se sibi vindicat, et cum suspen-
dat a spiritualibus, a divinis appellat“ epist. 26. Et alibi: „*Hanc*
(legum tractatio) vix unquam pacifica est, quia semper litigat
de contractibus vel quasi de maleficiis, vel quasi de variis figu-
ris causarum, de actionibus et obligationibus, de iudiciis, de
sententiis et appellationibus, et aliis, quae, cum sopira lites de-
beant, semper cineres litium excitant iam sopitos.“ Ita ille epi-
stola, qua clericum regis Angliae a studio jurisprudentiae ad sa-
crarum litterarum studia, veluti statui ecclesiastico magis con-
grua, provocat in Tubis nostris discipl. eccles. Tub. 6. pag. 553.
Sic et apud Baron. Tom. XII. ann. 1165. n. 2. *Ioannes Sarisberi-*
ensis Thomam archiepiscopum Cantuariensem, qui demum pro ec-
clesia gloriosus martyr occubuit, a studio legum dehortatur, ut
pote quae magis curiositati, quam utilitati serviant. „*Malletem*, in-
quit, vos ruminare psalmos et B. Gregorii morales libros evol-
vere. Quis a lectione legum et canonum compunctus surgit“?

Similem *Carolo Barromaeo*, sanctissimae praesuli, mentem fulsae
lego. Usitatum enim, inquit scriptor vitae, iuriconsultorum scien-
tiam, qua fuerat occupatus adolesceas, minime iam in pastoral
cura ad se pertinere arbitratus est. Theologica et canonica tan-
tum novit, quantum cardinali magnam ecclesiam regenti efficere
posse concessum est. Ex Theologia scripturas divinas potissi-
mum sequebatur, tum veteres patres, interpretesque illos, qui
solidiorem sensum amplectuntur. Canonum ea scientia perlicua-
da erat, quae patrum et acta representans ecclesiae componen-
dae atque ordinandae rationem continet. Dolens autem eos con-
muni consuetudine tantummodo canones ad interpretandum seligere
qui ad lites iudiciaque valent, constituit ipse, qui illa declarandis
praecesset, unde sacra malorum instituta, et ritus optimumque ec-
clesiae administrandae genus hauriretur. Lib. XII. cap. XI.

Porro superiora omnia cum grano salis accipe. Sobriam enim
legum scientiam et usum, non quacesui, sed iustitiae et veritatis
patrocinio utilem, nemo sapiens damnat. Id solum monentur sa-
cri ordinis homines, ut noverint praecipuas sui status partes et
officia, ament digna et debita vocationi suae studio, et praepo-
stere occupari caveant, ne negligant scire in primis, quae per-
fectionem sui status magis magisque promoveant, ne minorem
praecipuas, maiorem villioribus et alienis curam ac industriam im-
pendant. V. Lindanum episc. Ruremund. lib. de Imposit. fug.,
ubi quaerit, cur multi clericorum hodie plures faciant iurispruden-
tiae studia, quam theologiae. *Heretius*. — „Hic non sulphantur

absolute Iustiniani leges, sed earum abusus, cum vel eis utuntur ecclesiastici non ad finiendas, sed ad serendas lites; vel eas praeferunt legibus divinis. Hinc Bernardus merito indignatur *silere illam, garrere istas*. Confer caput X. "Mabillonius 3. 23. et istud

C. 28. *obsecro* om. C., habet post *sustines* C. 31. *clamare* N.; dein *cum propheta ad dominum* idem et I. c. Ed. Sorg.; *cum proph. ad deum* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. 32. *iniqui mihi* C.; *inique* A. 2.; *lex tua, domine* I. 33. *I ergo* I om. C. et Edd. Col. atque Sorg.; *ita ergo* exhibent N. et A. 1.; *i tu ergo* W. T. R. O. A. 2. *Tu* in C. per ras. insertum a r. m.; primo enim videtur habuisse *ita*. *Tu ergo sine i* dant S. et I. c. Ed. Sorg. Mox *te li-*
berum aude habent W. S. O.

P. 11.

1. *etiam cui* W. S. O. 3. *es* intercidit in I. 6. *tibi* om. N. 8. *miserabilior* — *miserior est*] *miserabiliorem* W. et O.; *est* om. R. 8—9. *quid me sis facere* — ?] Sic Codd. Mon. et Edd. Col. Sorg. Voss. Inverso ord. *vis me* editi rell. 9. *ab occupati-*
onibus his (istis pro his a r. m. ad mg. adscripto) I. 11. *vale*
dicere N. et A. 2. 11—12. *si rumpere, et non magis interrumpere ista hortarer*] *magis* c. Ed. Sorg. om. Codd. mei omnes, exceptis C. E. 1. et M.

Cap. V. §. 6. 12. *ergo* om. S. 14. *Si quid vivis* A. 2. 18—19. *totus esse vis omnium*] Ita pro *tot. vis esse omn.* W. S. A. 1. 2. T. R. E. 1. 2. C.; *tot. omnibus vis esse* C. 19—20. *omniū omnibus* C. Deinde *quid humilitatem* typothetae incuria Ed. 2. Mabill.; quod vitium repetitum est in huius libri edit. singulari (Paris. 1661. 8.) et in, nqvissima Gaumana omnium Bernard. Opp. 22. *integra et plena sit* I. 25. *lucraris* N. S. T. R. I.; *ipsam pro unum* I. 26. *esto etiam tu ex habentibus unus*] — *ex habent. tu unus* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg. 28. Post quo superscriptum *eris* in C. — *valena spiritus*] Ita Codd. mei omnes, excepto E. 1., in quo haec desunt; neque aliter legitur in Edd. Sorg. et Voss. Rell. libri typis descripti exhibent usque quo *sp. vad.* Mox verba usque quo non recipis te et ipse te in vice tua inter alios (sic) a diversa manu habet I.

P. 12.

6—7. *pectoris tui* N. et M. Immo constr.: *omnes bibunt de pectore tuo tanquam de fonte publ.* 7. *seorsum tu sitiens stabis* pro *tu seors. sit. st.* c. Ed. Sorg. dant Codd. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. Comparant Horstius et Mabillonius Bernardi Epist.

VIII. 1. ad Brunonem Colon. et infra Lib. H. cap. 2. 8. *penitus se* W. S. C. O.; *se prorsus* I. 9. *diriventur* W. S. A. 1. 2. T. R. C. C. O. I. M. c. Ed. Sorg. 10. *bibent* C. et I. 11. *pueri* om. id. *pueri* habet N. 12. et omissum in N. C. E. 1. I., ut in Ed. Col.; superscriptum a r. m. in C. 15. *bonus est* I. 18. *Quid indulgentia?* T. Mox enim om. I. 22. *Nam, ut confido; tu N.*; ut a r. m. superscriptum in S. 23. *nostra meticulosa informatione non eris contentus*] Hunc verborum ordinem tuentur W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., itemque Edd. Col. et Sorg.; *nostra non eris met. inform. cont.* est in libris rell. et scriptis et editis. 26. *tutius mihi iudico*] Ita c. Edd. Col. et Sorg. Codd. W. N. S. A. 1. 2. R. C. O. I. E. 2.; *tutius iudico mihi T.*; *mihi tutius iudico* Codd. et Edd. rell. 27—28. *non secus*] *haut secus* ha
W. T. R. O. E. 2. c. Ed. Col. (*aut s. Sorg., ut s. A. 1., ut s. C.*), *haud s. S. Dein moneri (moneretur A. 1.) oportuit sapientem (sapientes I.)* N. A. 1. T. R. C. C. E. 1. 2. I., *moveri op. sap. M. c. Edd. Col. et Sorg., monere op. sap. W. S. O.*

P. 13.

Cap. VI. §. 7. 2. *sapiens inter vos*] Ita pro *inter vos. sap.* c. Edd. Col. et Sorg. Codd. Monacc. omnes. 3—4. *Ad ignominiam vestram dico* W. S. A. 1. C. O. 5. *ad iudicium*] Sic pro vulg. *ad iudicandum* c. Edd. Colon. atque Sorg. Codd. mei omnes, excepto O., in quo legitur *ad iudicia*. *Ad iudicium* in mg. notavit etiam Vossius. 6. *tu apostolicus*] *tu* om. A. 1. C. et E. 2. c. Ed. Sorg. Dein *apostolice* habent Edd. Venet. ac Sp̃r., *apostolatus* W. N. S. A. 1. T. R. C. O. I. M. et Edd. Col. atque Sorg., *in apostolatu* E. 2. 6—7. *vile officium* I. 7. et om. C. et I. 9. *implicet* W., *implicet* (superscr. a r. m. vel cat) S. 10. *fortiora* c. Edd. Col. et Sorg. Codd. T. C. (hic a corr. m.) et E. 2. 11. *tempora haec* C. 13. *tui tu* T. 14—15. *In quale mox iudicium tu ventres?*] Ita W. N. S. A. 1. T. C. R. E. 1. C. O. I. M. consentientibus etiam Edd. Col. et Voss.; *in q. iud. mox tu ven.?* A. 2. et E. 2.; *in q. iud. tu mox. v.?* Ed. Sorg. Rell.: *in q. tu iud. mox v.?* 15. *dicet* I. 16. *tuum* (pro suum) ex corr. C. — *ignorans primatum*] „Ita scripti, praeterquam in quodam codice Vaticano, in quo legitur *personatum*; quem Vossius hic et in consequentibus secutus est, ubi eadem vox occurrit.“ *Mabillonius* 3. 17. Post *sedem deletum suam* in I. 19. *puto* om. N. Tum *haec* pro *hoc* W. N. S. T. R. I. c. Ed. Sorg., *hic* E. 2. et Ed. Col. 20. *sederit iudex* T. Mox *diverso*

rum terminorum W. N. S. A. 1, T. R. O. I. et Edd. Col. atque Sorg. *disjunctum term.* E. 2. 23. *Erit illud* *Erit istud* N. Nemo ut sedeant iudicantes iuxta illud Matthaei XIX. 28. : *Sedebitis et vos etc.* *Mabillonius* 3. 24. *maior esse* S. *Dein qui misit eum* N. 28. *magister et dominus* Ita c. Edd. Col. Sorg. et Voss. Codd. mei omnes; *dominus et magister* Edd. rell.

P. 14.

1. *videtur esse* I. 2. *non om.* E. 1. 7. *propter illa siquidem* Hanc lectionem loco vulg. *quoniam propter illa* praebuerunt Codd. omnes, quibuscum consentiunt etiam Edd. Col. atque Sorg. Quod sequitur *et om.* N. 10. *potestatem habet pro hab. pot.* scripta auctoritate Codd. W. S. A. 1. 2. T. R. C. S. O. I. E. 2. M., quibus accedunt Edd. Col. et Sorg. Dein pro *dimittendi* receptum *dimittere* ex Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. et Edd. Col. atque Sorg. — *maior* abest a W. N. S. R. O. I.; *videtur maior* habent T. C. et Ed. Col. — sequens *et*, quod erasum est in T., Cod. C. et Ed. Col. om. 18. *fortioribus* pro *potioribus* C., dein *occupati* L. 19. *quid apostolus censuit* Ita c. Edd. Col. et Sorg. libri Mon. omnes, excepto M. in quo, ut vulgo, legitur, *quid cens. apost.* 20. *enim* om. N.

Cap. VII, § 8. 22. *est* om. E. 1. *Mox incurere* scribit N. 23. Verba *causa* — *urgente* desunt in E. 1. Proxime in istis habet N. 25. *hoc pro haec* S. Tum *innumerabilia et talia* (et ab al. m. superscripto) I. 26. Verba *si fortia dicerem* om. T. 27. *quoniam* *quando* W. et O.; *sunt* deest in C.

P. 15.

3. *cedere necessitati* Ita pro *nec. ced.* Codd. mei omnes, *nec* discrepant Edd. Col. Sorg. et Voss. *Mox liceat* C. 11. *etsi tamen ex parte* *etsi non totum* *tamen ex parte* C. et (ex corr. r. m.) S.; *etsi tantum ex p.* E. 2. *licet ex parte* mg. Voss. et Mabill. 12 — 18. *hortatur* ipse I. 15. *denique deinde* W. N. S. T. C. R. S. O. I. E. 2. M. item Edd. Col. et Sorg. c. mg. Mabill. 16. *quam* abest a W. N. S. A. 1. T. R. O. I. M. et Ed. Col. 18 — 19. *Necessitate* W. N. A. 1. T. C. R. O. I. E. 2. M. consentientibus Edd. Col. et Sorg. Ita et tres Voss. Tum *plane* pro *sane* N. 19. *forte* abest ab I. *Secundum deinde prius et*, utpote omissum in Codd. Mon. et tribus a Vossio excussis, item in editis Col. et Sorg. 20. *poterunt* I. 21. *recordaberis* T. 24. *prius* W. S. O. 26. Verba *dirigit actus* om. E. 1. 27. *accessus* Fo. *Mox honesta vitam* (omissis verbis) C. Deest postremo in Fo. 29. *divinarum pariter et humanarum rerum scientiam* Pa.

ante rerum c. Ed. Sorg. ponant T. R. A. 2., post rerum W. S. A. 1. & G. I. Po. pariter scientiam rerum exhibet N. 30. colla pro cogit 1. 51. investigat W. O. Fo. E. 2. item ex corr. P. et C. permutatione haud inusitata. Conf. Annot. ap. H. 2. §. 9. p. 27, 2 et 3. H. 4. §. 7. p. 28, 10. H. 7. §. 14. p. 30, 23. V. 2. §. 4. p. 93, 1. V. 3. §. 5. p. 94, 7. 32. fuscata N. 31. et Ed. Sorg.

1. incorruptum aut correptione egens c. Ed. Voss. E. 1. et primo E. incorrupt. aut corrept. eg. E. et M. 4. est om. W. et O. M. c.

Cap. VIII. §. 9. 5. Ibi pro ibi etiam C. Dein advertere licet tibi T. R. A. 2.; sed licet tibi pro tibi est ex glossemate fluxit. Vid. Zumpt. Grammat. Lat. §. 227. Cf. V. 4. §. 10. p. 99, 1. al. et 10. §. 23. init. ibique annot.; adverte W. S. O., est om. Ed. Sorg. Dein suavissimum concentum quendam, I. quendam suavissim. conc. Ed. Sorg. 7. videtur loco I. 8. esse matrem W. S. O. 10. parit N. 14. ex abest a W. N. S. T. R. O. I. et Ed. Sorg. 18. est om. W. N. S. A. 1. T. R. E. O. item Edd. Col. et Sorg.; pro est ergo in I. legitur enim. Deinde in solis recandis superflua est, sed et in admittendis necessarius c. Ed. Col. dant W. S. T. nec non R. in quo sed a r. m. superscriptum legitur; est sed sine et scribit O. est; sed et, quod habet I., enatum ex sed est; et om. M. 21. sed uictor] sed et auct. W. N. T. R. O.; et a r. m. profectum in E. Dein videbatur c. Edd. Col. et Sorg. exhibent W. S. T. R. O. A. 2. 26. non praecedere l.

§. 10. 1. de quattuor] Ita pro ex quattuor c. Edd. Sorg. et Col. Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. E. O. T. E. 2. Fo. Tum ex consideratione W. N. S. T. E. O. A. 2. et Col. atque Sorg. Dein mente praebent Sorg. 5. 6. quod sibi fieri debet] Recepti hanc verborum ordinem ex Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. E. O. I. E. 2. Fo.; quibuscum faciunt et Edd. Col. atque Sorg. Vulg. legitur quod sibi velit fieri. 17-18. nec necessarium nec tantum W. N. S. T. R. O. A. 2. 23. secundum supputationem sibi a deo datum] Sic Codd. Mon. 4. Edd. Col. et Voss. omnes excepto F. in quo ut vulg. legitur secundum sapientiam sibi dat. Cf. Cap. IX. §. 12. p. 19, 21, 22. 23. ut a deo datus Voss. et Column. 3. ap. Voss.; nec non ab editis Col. et Sorg.; cancellis circumscripsi. Mox pro nec. fast. et deum necessaria

ut instituta ex hisdem libris, quorum solus variat M.; exhibens
int. sit. Deinde vulg. legitur ostendit dominus, arguens
in evangelio illorum temperantiam. Sed novum verborum ordi-
nem inceptur W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. M., dno
Vatic. et Calubia B. una cum editis Col. atque Sorg.; *dominus
meus arguens illorum temperantiam* habet C. 31. in animo]
in anima W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2., item Edd.
Col. et Sorg. 32. placere post hominibus ponunt W. S. O. 33.
rursus] Ita pro rursus W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et editi
Col. atque Sorg. Prius vel om. W. S. O.; dein illa vel ista pro
ista vel illa scripsi. et W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2.
et editis Col. atque Sorg.

P. 18.

3. illo modo medio W. S. A. 1. C. O.; hoc mod. med. I. 4.
solo, puro] Ita W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., nec non Edd.
Col. atque Sorg.; puro, solo rell. libri tam scripti, quam editi.

§. 11. 10. proprium esse singulorum c. Edd. Sorg. et Voss.
exhibent Codd. omnes, excepto C., qui c. vulg. lectione: *esse pro-
prium singularum*, conspirat. 12. sed essent omnes una] si es-
sent o. u. W. S. N. T. O. I. E. 2., item Edd. Col. et Sorg. De-
inde unum. Ed. Col. 15. una proinde] Sic A. 1. et R. Cf. annot.
ad Prolog. p. 4, 11. — proinde una Gillot. Tiraq. Horst. Mabill.;
una perinde W. N. S. T. C. O. A. 2. I. E. 2. M., itemque
Edd. Col. et Sorg.; perinde una Venet. Boc. Lagd. Voss. 16.
nec pro non C. 18. Verbi gratia id. 19. reliquit W. N. S. C.
O. I. M. c. Edd. Col. et Sorg. Deinde pro cuique tribuit scripsi
tribuit cuique praecedentibus Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O.
E. 2. et Ed. Sorg.; cuique om. I. 23. Sic pro sed C. 24. vel
ipsa maxime I. 25—26. suffocare hinc inde] Ita c. Ed. Sorg.
Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. M.; suff. hic inde C. et
E. 2.; suff. huic et inde Ed. Col.; hinc inde suff. libri rell. tam
scripti, quam editi. 31. porro possessio] Desunt haec verba in
E. 2. Additum eius in W. N. S. T. R. A. 2. I. et Ed. Sorg.; in
C. superscriptum est. 34. quini diu W. N. S. T. R. O. I. E. 2.
Deinde neglectum, post habitum W. S. O. E. 2., neglectu post
habitum I.

P. 19.

3. et a paucis I. 5. quaerit corr. ex requirit in I. Dein forti-
tudo vendicat C. 7. Seclusus est, utpote omissum in Codd. nostris
praeter E. 2. omnibus et Edd. vetustissimis. Tum hoc pro haec
W. C. O.

Cap. IX. §. 12. 12. *Quid tamen, si te docet]* „Alia illi est
 Interpunctio: *Quid tamen? Si te philosophia, aut totum repente
 devoveris, praedecessores tui etc.* Quidam habent *Quid tamen?*
 Mabillonius 3. Comparat idem vir doct. in ing. L. IV. cap. 2. §. 2.
 15. Praeposit. a om. A. 1.; subito, quod nec Codd. Mon. neque
 Edd. Col. Sorg. et Voss. agnoscunt, uncis coercui; tam devoveris
 Voss. Mox videberis id agere T. 16. *coram]* Ita pro illorum
 Codd. Mon. c. Edd. Col. Sorg. et Voss. Statim et om. C. 19.
simul omnia T. Deest omnia in E. 2. et Ed. Sorg. 20. *in mo-*
dum redigere T.; *corrige in modo* mendose! I. 22. *sibi a deo*
datam Voss., *a deo sibi dat.* Lugd. Gill/Tinac., *a deo tibi dat.*
 I.; *tibi a domino d. C., tibi dat. a deo* Ed. Col. 23. *utere malo*
alterius I. 25. *exemplum id.* 28—29. *numquid tamen istud ter-*
rui beatum papam Gregorium? S. Gregorius inter ipsos armo-
 rum strepitus sacris studiis intentus, velut alter Archimedes, et
 quidem Praefat. lib. 2. Hom. in Ezech. testatur duobus se incom-
 modis turbari in proposito, nimia obscuritate visionum, et terrore
 imminentium malorum. Nam *Agilulfum*, inquit, *Longobardorum*
regem, ad obsidionem nostram summo opere festinantem Padum
transisse cognovimus. Unde pensate, fratres, in caliginosis ac
mysticis sensibus penetrare, quid valeat mens misera, timoris
sui perturbationibus occupata etc. tamen obscurissimam et ex-
 tremam partem Ezechielis eo temporis tam diligenter, quam ele-
 ganter exposuit, uti inquit S. Bernardus. Videant nunc praelati
 ecclesiae, ceterique viri ecclesiastici, quomodo in pace et tran-
 quillitate viventes utantur otio concessso, an ad sacra studia, an
 ad vana et saecularia negotia. Quam multos heu! videre est ali-
 enis, otiosis et indignis occupari! Quid autem interest, an otio-
 sus sis, an male occupatus? Olim certe sancti praesules etiam
 in gravissimis negotiis invenerant otium vacandi deo, et nunc in-
 venient, quibus cura et parsimonia temporis erit." *Horatius.* 30.
Et tempore E. 2., *eo nempe tempore* Codd. M. et Nicolai V.

P. 20.

1. *quod ex eius praefatione liquet]* Ita unus E. 1. c. Ed. Ve-
 net. ceterisque, quae eam subsequuntur sunt; *quod ex eius ipsius*
verbis liquet C. M., unus Vat. ap. Voss. et Ed. Col.; *quod ex eius*
praefatione ipsius verbis liquet c. Ed. Sorg. rell. Codd. nostri;
quod ex ipsius verbis liquet liber Nicolai V. Unde scribendum vi-
 detur aut *quod ex eius praefatione liquet*, aut *quod ex ipsius*
verbis liquet. 2. *Ezechielis partem* N.

Cap. X. §. 13. 4. *dies sunt alii* N. 5. *alii mores hominum*

W. N. S. A. 1. 2. T. & O. I. c. edito Sorg.; *alii mores sunt hom. R. 6. non instant; sed exstant iam L. 7—8. Calumniatores multi*] Addunt W. S. T. R. O. I. E. 2. et Ed. Sorg. *iniusti*, quod a r. m. superscriptum habet &; *iniusti multi* dat N. 8—9. *potentiores opprimunt* (obpr. W. S. R. E. 1. O.) *pauperiores a.* Edd. Col. Sorg. et Voss. exhibent Codd. omnes praeter C., in quo, ut vulgo, legitur *pot. paup. oppr.* 10. *non negare iudicium iniuriam patientibus*] Ita Codd. omnes consentientibus libris edd. Col. Sorg. Voss.; *non neg. iniur. pat. iud.* edd. rell. 11. *agitantur ventilentur* C. Mox *iudicare quis potest?* N. A. 1. 2. T. R. I. E. 2. M. et Edd. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. Horst. Mab. 1.; *iudicare quis potes?* Gillot. et Tiraq.; *quis iudicare p.?* W. S. O.; *iudicari quis p.?* &; *iudicari quid potest?* E. 1. et Edd. Col. Voss. Mabill. 2. 3. 4. 5. 15. *deceat*] Ita Voss. in mg. et Edd. Mab. 2. 3. 4. 5.; Codd. autem nostri omnes et Edd. rell. *deceret.* 23. *mala verum* W. S. O. c. Ed. Col. 27—28. *iustitiae vias pro iudicii vias* Codd. W. N. S. T. O. I. E. 2. et Edd. Col. atque Sorg.

P. 21.

1—2. *breviter decidere causas assuescas* C. Perstringit artes fraudesque advocatorum, quibus adeo curae non est controversiis sopiendis admove manu, ut potius oleum affundant. Nimirum seruntur lites ex litibus, controversiae controversias excipiunt, nullaue remora sisti vel inhiberi rixarum ille cursus potest. Sed et sumptibus atteruntur litigantium facultates, cautiusque plerisque esset de iure suo decedere, quam iuri experiundo sortis nonnunquam minus idoneae damnum impendiorum iactura cumulare. Causas itaque Bernardus vult breviter decidi, omnes litium ambages recidi, cum nihil ita absque labore manifestam faciat veritatem, uti brevis et pura narratio.

In quam sententiam multa variis conciliorum decretis statuta legimus; sed utinam praxim in curiis et tribunalibus videremus! Concilii Trident. Sess. 24. cap. 20. de reform. et Sess. 25. cap. 10. de reform., ubi inter alia sic habet: Admonet sancta synodus tam ordinarios, quam alios quoscumque iudices, ut terminandis causis, quanta fieri poterit, brevitate studeant, ac litigantium artibus, seu in litis contestatione, seu alia parte iudicii differenda in modis omnibus, aut termini praefixione, aut competentis alia ratione occurrant, etc. Vide Concil. Lateran. ult. Sess. 10. et in Cle. Saep. de verb. sig. c. finem litibus etc. fin. de dō et cont. cap. 2. de re iud. etc. constitutus, de procur. cap. Nonnulli de rescr.

Cle. Dispendiosam, de iudiciis et alibi saepius. Horum canonum observantiam magnus ecclesiasticae disciplinae zelator Car. Borromaeus studiose promovit; de quo memorabile est: *Notariis scribisque fori eius tempore accidisset, ut peritiam earum litum, quas de beneficiis alibi tam frequenter inter clericos esse solent, paene dedicerent*, lib. 7. vitae cap. 36. Thomam quoque Morum, Angliae martyrem, a protrahendis in foro causis alienissimum fuisse Siuptionus in vita eius testatur: *Nam causis omnibus et litibus adeo expeditis, et liberavit tribunal suum, ut quadam vice expedita causa, dum sequentem proferri iuberet, responsum acciperet, nullam illic amplius superesse*. Ita in vita eius, mihi pag. 39. *Horstius. 2. frustratorius et venatorius C. 4—5. Alias aliis C., tum multis N. 6. nec dignas audientia] ne d. aud. W. N. S. R. C. S. O. E. 1. 2. A. 2. I. M. et primo A. 1. Accedunt Edd. Col. et Sorg. 7—8. sunt manifesta T. Tum ad iudicium impudentia*

procedentia L. Mox imprudentia illorum Q. 11. audientias E. 1. 12—13. suo solius poterant satis confundi iudicio W. N. S. T. R. O. I. c. Ed. Col.; suo (sic ex corr. S.) solius item habet Ed. Sorg. omisso satis. 15. magis et C. 17. unius minime foetor sentitur A. 1. E. 1. C. S. M. et Ed. Voss, un. foet. non sentitur W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., itemque Edd. Col. et Sorg. 18. unquam om. W. N. S. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Edd. Col. et Sorg.; verbi causa, unquam inverso ordine habent A. 1. C. S. Pro avarum avarus, immundum immundus, luxuriosum luxuriosus scripsi avarus avarum, immundus immundum, luxuriosus luxuriosum auctoritate Codd. excepto E. 1., in quo haec desunt,

omnium, itemque editorum Col. et Sorg. 20. ambitionis W., ambitionis S. N. S. A. 1. T. I. Fco., quibuscum conspirant Edd. Col. et Sorg. 21. qui horreat Fo.; horret W. S. O. c. Ed. Col.; exhorreat Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Dein ambitiosus pro ambitionis Codd. N. I. et Nicol. V. 22. latronum liber Nicol. V., itemque Edd. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.

Cap. XI. §. 14. 25. adversum impudentiam W. et S. 29. nec recipit, nec facit N.

P. 22. 1. sedet in throno] sedit iud. N. T. I. E. M. et Ed. Col. sedit i. S., sedens iudicis M.; unde Natal. et Al. Nicolai V. Tum negoliantes pro puniens W. S. O. 1. iustis modi C. S. ne pro nec I. 10. vindicando] interdicendo W. N. S. T. R. O. I. una cum

Edd. Col. et Sorg.; *intercedendo* E. 2. 11. *Sec. attemptare*, Vid. annot. ad p. 6, 2. 12. *tibi proficiet* C. 16. *quaedam digna nutueris audientia* T. 17. *fideli quodam modo ipsius causae* C. 19. *aliquid addere* I. 20. *principio sane* N. Deinde *huius libri* pro *istius* E. 1.; *sit modo* W. S. A. 1.; in S. *deletum modo*. 21. *operet te* S. Ante minus in eodem libro expunctum *aliqua*; Tum *suasionis* pro *suavis* W. S. O.; vel *suasionis* superscriptum in I. Dein et si C. et E. 2.; si et Codd. rell. c. editis ante Mabill., qui om. et.

Lib. II.

Cap. I. S. 1. 25. *me absolvere* N.

P. 23.

1. *non est ita*] Sic pro vulg. *non ita est* Codd. Mon. et Edd. Col. et Sorg. Cf. supra p. 13, 16. — *incidimus* — *in tempus grave*] Praepositionem ante *tempus* om. Codd. Mon. et Edd. ante Giffot. omnes. „Expeditio in Orientem hortatore S. Bernardo suscepta infelicer cessit. Hinc nata contra vtrum sanctum murmura et calumniae. His hoc capite antidoton sive apologeticon opposita. Item quoque faciunt alii scriptores, ne putes ipsum Bernardum solam suae causae et innocentiae assertorem. Vide *Gaufrid.* lib. 3. vitae cap. 4. *Otho Prising.* de gest. Frid. lib. 1. cap. 60.; ubi multis hac de re philosophatus tandem concludit *expeditionem illam, etsi cum tanta Christianorum strage coniunctam fuisse bonam et salutarem, si non pro dilutatione terminorum, vel pro commoditate corporum, attamen ad militum salutem unitarum.* Additque, quamvis si dicimus sanctum abbatem (Bernardum) spiritu dei ad excitandos nos afflatum fuisse, sed nos ab superbia lasciviaque nostram salubria monita non observantes merito rerum personarumque dispendium deportasse, non sit a rationibus vel antiquis exemplis dissonum. Ita *Otho*, qui praesens interfuit, et quae oculis suis vidit, sincerius enarrare potuit. Vide Epist. Joann. Abb. *Odumarti* inter Epist. Bern. 333. [ap. Mabill. 386] et *Wll. Tyrillum* ap. *Baron.* ann. 1148.; ubi de causis frustratae expeditionis. Sed libet unum prae ceteris istius aetatis audire bonae notae et fidei scriptorem causas infelices belli diligentius disserentem. Id est *Guillelm. Neubrigensis* lib. 1. de reh. Angl. cap. 20. *Legimus, inquit, olim numerosissimum domiti exercitum unius hominis etiam occulte peccantibus scelere ita inquinatum et favore divino nudatum, ut enervus et languidus appareret. Con-*

Cle. Dispendiosam de iudiciis et alibi saepius in potestate stare observantiam magnus ecclesiasticae disciplinae in hoc constantia-romanus studiosè promovit; de quo me in tanta tam contru- scribisque fori eius tempore accidisset; nam disciplinam mala quae de beneficiis alibi tam frequent- tamquam pollutis et im- paene dedicerent, lib. 7. vitae cu- triserit. Castra enim a cu- Angliae martyrem, a protraher- castra illa nostra casta non fuisse Stapletonus in vita eto- piam quendam licentia multorum spir- litibus adeo expeditis, et quaeque de multitudine et instructu vice expedita causa, dum brachium suum superbe ponentes, in acciperet, nullam illic miserantur, misericordia atque poten- pag. 89." Horstius. declaratumque in eis est, quia deus su- adis C., tum mult- autem dat gratiam. Praeterea in terra N. S. R. C. S. cum quo foedus percusserant, et quo in- Edd. Col. et vel abundabant, minus a rapinis proceder- tantum sanguinis Christiani periculum, Christianas 12—13 Denique venalibus prohibitis, cum pro R. O. hostium insidias nostri non va- Sorr- propter hostium insidias, deinde hostium ser- primo exercitus fame contahuit, deinde hostium V- Turearum gladios inebriavit, vel Christia- ignominiosissimae atque infelicissimae, ser- excepisse insidiis vel hostilibus congerendis, cum quo foedus percusserant, et quo in- quod statum libertatis mutavit. Nec superbis atque immundis castigandis minis sorte caelestes, et plerumque, ut dicitur, effusa desuper erat defuere caelestes, et plerumque, ut dicitur, effusa desuper intemperantiarum nubium inundatio de exercitu nostro plus mi- mai, quam hostilis gladius. Itaque duorum exercituum maxi- ta cum parte longe maiore diversis casibus et cladibus profliga- dentes Hierosolymam venerunt, et nulla re memorabili facta in- glorie recesserunt. Ita Neubrigensis." Horstius. Scilicet cum homines huius saeculi conquerebantur de infelici eventu sa- crae expeditionis Bernardo hortante anno MCXLVI. susceptae, quae post tres annos infeliciose cessit. Mabillonius Ed. III. 2. quae vivendi usus bene v. u. T. 2. Christiano censentur nomi- nel Chr. non cens. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. J. E. 1. 2. et Ed. Sorg. 11. Effusa est contentio, locus desumptus ex vitiosa lectione, verum 40. psalmi CVI. ubi Bernardi tempore legabatur contentio, ut apud Willelmum Tyrensem lib. 16. cap. 21. pro eo quod genuina lectio habet contemptio, in Graeco ἰκανόσω. Mabillonius. — contemptio scribit I. 12. dominus errare fecit eos] Abest dominus a Codd. W. S. O., ut ab illo Nicol. V. Delm N. S. R. c. Ed. Sorg. scribunt eos fecit, eos fecit dominus T.;

visio fecit I.; *facit* O. c. Ed. Col. 15. Post *confusus* ad in C. 18. *vero* deest in I. 19. *visi sumus* legitur in 2. M. et Ed. Sorg.; *visi sumus* in Ed. Col. Dein *cur* item in Ed. Sorg. Absunt voculae in eo ab I. 20.

Ita pro *sed iub. te* W. N. S. A. 1. 2. R. C. S. consentientibus editis Col. et Sorg.; *te* om. T. S. 24. *adhuc interim* I. Mox *sacrilegas voces* W.

eos eduxit W. S. T. R. O. A. 2. c. Ed. Sorg. Post

W. et S. sine causa addunt *eos*. 27. *domini iudicia* I.

mi videar id. 29. *beatum* hominem W. S. O.

§. 2. 31. *valet comprehendere* inverso ord. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *potest compreh.* M.

P. 24.

3. *fui* om. I. 4 et 5. *memini* id. c. N.; ita priore tantum loco O. 5. *sic se habent*] Intercidit *se* in Mabill. Ed. 8. Dein

mentes mortalium pro mort. corda E. 2. 6. *necesse* ^{non} esse omia-

so cum C. ^{nos} *necesse est* N. 8. *est pollicitus* N. C. S. 9. *aliter* om. I. 12. *quod* om. id. Dein *temeritate* id. c. T., et mox *inopinati* S. T. S. O. I. 17—18. *increduli illi et rebelles* W. S. T. R. O. A. 2. I. c. Ed. Sorg.; *incred. et reb. illi* N.; ab E. 2. abest illi. 22. *viam*, superscr. *vel vitam*, W.; *vitam* N. T. O. I. 22. *redirent* C. 23. *ceciderunt illi* W. S. T. R. A. 2. E. 2. item Ed. Sorg.; *cec. isti* O. 26. *Nec enim* I. 28. *illud pro aliud* id. 30—31. *Denique ipse designavit*] Ita pro *design. denique ipse* c. edito Sorg. libri Mon. et Column. ap. Voss.; *denique ipse dominus dep.* C., ut liber Nicol. V. et alii duo Mss. a Vossio laudati; *denique ipse praesign.* Ed. Col.

§. 3. 32. *causa potiori*] *causa potentiori* W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. M. c. Ed. Sorg.

P. 25.

5. *Ascenderunt* pro *ascendunt* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2.; *ascendite* A. 1. et S.; *denuo* om. I. 7. et *secundo* id. habet. 8. *certamine inferiores*] Ita pro *inferiores cert.* W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *infer. in certamen* Col. 10. *meo hortatu*] Quid ad suscipiendam expeditionem contulerit Bernardus; docent eius epistolae 256, 268 et 386. atque liber 3. de eius vita cap. 4.^m *Mabillonius* 2. — Dein iterum scribit I. 12—13: *in quo*] cum W. N. S. T. R. A. 2. E. 2. et ex corr. per ras. S.; ut A. 1. 13. *essent* pro *forent* C. 15. *parent tertio* W. S. O.;

tertio parant A. 2. et I. c. Ed. Col. 18. *ipse ad ista pro ad ista ipse scripsi praecurrentibus* Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *ipse respondeam ad ista* habet A. 2. Ab Ed. Col. adest *ipse. — parcendum verecundiae meae* Scilicet non sustinet praedicare miracula, quibus deus approbavit eius praedicationem et hortationes ad expeditionem sacram de quibus in libro 4. de eius vita cap. 5. et seqq. vide sis epistolam ad Tolosamps. Mabillonius 3. 20. et secundum ea W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Dein tu audisti I.

§. 4. 22. *prosequi ista me* I. 23. *quod om.* T. 29. *et qui parem habet* C. 30. *tibi datam* I. 31. *de om.* T. 32. *vel sic om.* C.

P. 26.

1. *aliquid unde] aliud — ut C. 3. vice apologiae]. vitae (sic) excusationes*
apologia R., *vitae apologia* (sic) T.; *in te pro apologia* Ed. Sorg.; *in te vel ad te pro apologia* E. 2.; *ad te apologia* A. 2.; *quae ad te apologica dicta sunt, in te apologetice dicta sint* W. S. O.; *ad te apologetice dicta sunt, vitae apologetice dicta sunt* I. Pro sint in T. R. A. 2. E. 2. et Edd. Col. atque Sorg. Item legitur sunt. Mox *qualicumque* I. et pr. O. 4—5. *me habent excusatum]* Ita pro hab. me exc. cum Edd. Sorg. et Voss. Codd. Mon. omnes excepto O., ubi deest habent. Alio ord. *me te pariter hab. exc.* Ed. Col. 7. *Perfecta cuique et absoluta excusatio]* Sequuntur hunc verborum ordinem, ut Edd. Sorg. et Col.; ita Codd. mei omnes; in quibus etiam Fco., praeter N., in quo, ut vulgo, legitur: *Perf. et absol. cuique exc.* 8. *Mihi autem* W. S. A. 1. S. O. 6. 11. *fieri ex duobus pro fieri e duobus scripsi praecurrentibus* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et Edd. Sorg. atque Voss. 13—14. *Libens in me excipio* W. S. A. 1. S. O.; *excipiam* C. Tum *linguas detrahentium maledicas* idem. 16. *Nec recuso* C. Deleto *inglorius* in eod. scriptum *ingloriosus*. Mox *in gloriam dei* habet I. Dein *mihi* id. om. 17—18. *Quia pro quoniam* W. S. A. 1. R. S. O. 19. *consortem Christi fieri* A. 2. et E. 2. c. Ed. Sorg. 20. *cor illi* Ed. Sorg. 21. tam deest in I. 22. *Verba ad suum ministerium* om. E. 2.; *ad mat. suam* habet Ed. Sorg. Tum *in eo* A. 2., *in eo quo* I.
 Cap. II. §. 5. 24. *primum* E. 2. 25. *id. pro idem* praehuerunt Codd. mei omnes et Edd. vetustissimae. 27. *sq. magis* E. 1. Tum habent I. 28. *magis pro quidem, et mox incertusque id; et certus* C.

P. 27.

2. *cogitatio intensa ad investigandum* C.; *ad vestigandum* N. O. I. Mox *intensio* c. Ed. Voss. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C.

intensio
S. O. I.; *vel intentio* om. M. In E. 1. est *investigatio* (sic) E. 1. 3. *investigantis* C. S. E. 2. Fco. et Edd. Sorg. atque Col. Dein pro *quamquam soleant ambae pro invicem indifferenter usurpari* auctoribus Codd. meis omnibus, quibuscum facit utraque editio vetustissima, scripsi *quamquam sol. indiff. pro invic. usurp.* Pro *soleant* in E. 2. legitur *soleat*.

Cap. III. §. 6. 5. *ad considerationis fructum attinet* W. S. O.; *ad consid. pertinet fruct.* C. 6. *tibi om.* N. 8. *intendaris* E. 2. 9. *vero pro tibi* I. et *mundum universum* W. S. O. Fo.; *mundum* om. M. Dein *laceraris* habent W. et S. 11. *ad sapientiam* mutatum in *sapientia*, ut exhibent Edd. Vanst. et Spir., in C. 12. *ego senserim*] Ita pro *senserim ego* Codd. praeter E. 1. dantes et Fo. c. editis libris Col. Sorg. Voss. 13. *omnia licet* E. 1. Dein *omnium mysteria* Fo., *myst. omnia* E. 1. 14. *profundum maris* I. *si te nescieris*] Comparat Mabill. supr. L. I. cap. 5. 16. *facies* C. *Quicquid* scribendum fuit. pro *quidquid* iubentibus libris. Men. W. N. S. A. 1. 2. R. C. E. 1. Fo., item Edd. ante Mabill. omnibus, excepta Voss. 18. *igitur pro ergo* E. 1. Mox *non est sapiens. Sibi sapiens erit* T. R. S. et primo S.; *sibi sapiens non est. Sibi sap. er.* W. A. 1. O. et ex corr. S. 19. *ipse primus* I. 20. *incipiet* W. S. O. I. Dein *consideratio tua* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *tua incipiat cons.* C. Cf. supra l. 7—8. Post *consideratio tua* C. annectit *quae si praecedat* etc. (l. 25.) intermediis om. 21. *sed* ante et intercidit in W. N. S. T. R. C. S. A. 2. I. Fo. et utraque Edit. vetust. Part. et om. E. 2. 22. *revocaveris* in C. mutatum in *revocabis*, quod legitur in N. G. A. 2. I. E. 2. et edito Sorg.; *revoces* dat Col. 26. *ut non egrediatur*] *ut egrediatur* I., *ut regrediatum* E. 2. et Ed. Sorg.; *ut non progred.* N. 27—28. *tibi nemo* l.

P. 28.

2. *ad salutem tuam incipis* I.

Cap. IV. §. 7. 4. *hace om.* E. 2. 6. *et non agnoscit* Ed. Sorg. Pro *ita* C. habet *es.* 8. *et manusculis* I. 9. *illud primum* N. I. *primum* hoc I. 10. *vestigare*] *vestigare* T. *intest.* I. et E. 2. c. Ed. Sorg. Mox in *definitione* om. W. et O. 12. *libet, si licet* dant fidem libris, 13. *Voculus* in *ocb* ante *quod* superscriptas habet

1. Prius aut id. om. 14. *saltem* pro *saluti* Ed. Sorg. Tum *afferi* N. 15. *mortaleque* mortale E. 2. et Ed. Sorg. 16. *is, qui tibi* W. S. O. Tum inde E. 1. 17. *rursus* W. S. O. Mox *confirmet* pro *confortet* iidem libri. Mox *neglectu* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2., *neglectum* Ed. Sorg. 19—20. *consideranda praesens requirit* locus I. E. 2. et ex corr. C. c. Ed. Sorg.

Cap. V. §. 8. 22. *Nam qui sis* A. 2.; et om. I. 23—24. *praetereundum mihi* id. habet liber. Mox *linquendum* id.

P. 29.

1. *assumpta* I. et mg. Voss. 3. *es* om. I. 5. *est* id. non habet. 6. *ad singula opera tua, imperia* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.; item Ed. Sorg.; in C. r. m. superscripsit *opera*. 8. *in ipso honore* W. S. A. 1. C. O. I. 9. *a pectore tuo* C. Dein *clipeus tibi est* pro *cl. est tibi* praebuerunt Codd. nostri omnes, quibus eum consentiant Edd. Col. Sorg. Voss. 10. *non neglectum* in I. 11—12. *in domo domini, dei mei* A. 2. 12. *Quale est hoc, de paupere et abiecto levare?* Omisso hoc I. habet *levare*. „Monet ut veteris fortunae memoria contineat se intra limites modestiae. Idoneum sane frenum ad arrogantiam et tumorem animi comprimendum ac sistendum. Exemplum huius rei praecellarum ac celebre dedit Agathocles Siculus, qui figulo patre natus et ignobilis tandem regno Siciliae potitus est. At ne honoris species abriperet extra metas honestatis, immemorem unde esset, et quam in lubrico eum fortuna collocasset, ortus sui memoriam conservavit, utens vasis fictilibus, quorum intuitu figuli se filium esse recordaretur. Id quod Ausonius eleganti expressit epigrammate. Quod praeter alios etiam adfert Nicolaus Serarius in historia Meguntina, ubi agit de Willegise, archiepiscopo eiusdem ecclesiae, qui itidem obscuro loco natus, sed demum factus archiepiscopus, quanto maior fuit, tanto se submissius gessit: ideoque studebat identidem pristinae conditionis suae recolere memoriam. Et quia patre carpentario natus erat, passim in aedificiis et parietibus retas, fabrile scilicet parentis opus, pinxit, addito hoc elogio: *Willegise, Willegiae, quis fueris, ne obliviscere*. Et hoc velut insigne sibi perpetuum sumpsit, cuius intuitu semper originis suae memoriam aleret, idque in hodiernam usque diem civitas Meguntina nesciat. Vide Serarium loco citato, mihi pag. 723., ubi alia quaedam symbolica de rota adfert, et de vitae brevitate ac fortunae volubilitate notat re philosophatur. Horatius 14. de excois S. T. O. I., ut Voss. in mg. 16. vidit E. 2. c. Ed. Sorg., *fidis* W. S. O., *confidit* mg. Voss. Dein *si quo minus* E. 2. 18.

celsitudo tibi, sollicitudo I., ubi omissum in N., superscriptum in C. 20. *Huic]* *Hic I., hinc c.* Edd. Col. Sorg. et mg. Voss. rell. Codd. nostri omnes exceptis S. et M. 21. *tandem* om. N. et C. Dein O. scribit *novissimum tenere locum*, pro quo in W. S. A. 1. est *nov. possidere loc.*, quod primo exhibebat etiam S.; inverso ord. *nov. loc. cum rubore ten.* I.

Cap. VI. §. 9. 23. *nequivimus* W. S. A. 1. R. S. O. I. 24. *aliquid omnimodis attendendum* S. A. 2. I. c. Ed. Sorg. *omnimod. aliquid attend.* N. 25—26. *Nam cum propheta similiter*
et
levaretur Ed. Sorg., *nam cum proph. s. l. A. 2.* 27. *plantes in*
vel *album*
nomine meo S. 28. *factum* S. c. Ed. Sorg., *factum* W., *album* O. 29. *spiritalis* W. S. A. 1. 2. R. S. O. I. E. 2. M. c. Ed. Col. Sorg. Voss.

P. 30.

1. *senserimus* E. 1.; *sentiamus de vobis* W. N. S. A. 1. O. I. Deinde nobis *impositum* W. T. R. O. I. 6. *de prophetis]* Ita pro *ex proph.* Codd. Mon. et Edd. ante Mabill. 2. omnes. 3—4. *potestate par* I. 5. *alium* E. 2. 7. *ad te]* *de te* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. Mox *dei gratia* Ed. Col. 8. *namquid]* *non quidem* c. Ed. Sorg. libri Mon. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. 9. *qua* Ed. Sorg., item ex corr. S. 10. Post *mensur* I. om. est. 11. *Disce de exemplo* E. 2.; *exempla praesidere prophético* I. 11—14. *Verba non tam ad imperitandum* — — — *ut opus facias prophetae* om. E. 2. 14. *facias opus* E. 1. Tum *equidem* pro et *quidem* N. et S. 15. *ascendet* I. 16. *elaborando* id. 17. Pro *emundare* in contextu Codicis S. omissio ibi a r. m. margini adscriptum legitur *eruncare*. 18. *et aliquid* W. N. S. T. O. I. E. 2. c. Ed. Sorg. *Et*, quod in C. superscriptum est, habet etiam O.; sed *aliquid* ante *reliquerunt* interserit. 19. Deest *ipsi* in W. S. T. R. O. A. 2. E. 2., item in Ed. Sorg.; *ipsi aliquid* habet Col. 20. *tu* pro *duo* S. 21. *es om.* W. N. S. T. R. O. E. 2., haec eum praecedentibus iungentes. Post *successori* in S. additur *duo*. 25. *verb]* *autem* W. N. S. O. I. Dein *vendita* (te eraso) tibi C. 26. *Ut probes te heredem* I. 27. *torpes* T. 28. *die* om. S.

§. 20. / 30. *dissolutum* A. 2. Nil pro nihil scribendam dupi praenuntiis duodecim Codd. et Edd. Col. Sorg. Boc. Lugd. & tibi om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2., quibuscum consentit Ed. Sorg. Quare seclusi. 32. *hereditatis* potius I.

1. *divitiis et gloriam* N. Dein *blanditur delicias* P. L. 4-5. *omnia prospectes*] Ita Codd. praeter E. 1. omnes, nec discrepant Edd. Col. Sorg. et Voss., *prospectes omnia* Edd. rell. 6. *Etehim enimvero profectus* (sic) C. 7. *Quando restitui ex* Codd. meis omnibus et ex Edd. Sorg. Voss. ceterisque ante Mabill. 2., ubi vir. doct. ex Cod. Nicol. V. et alio Vat. (vid. Voss. Scholia et varr. Lectt. p. 50.) recepit *quomodo*. *Quomodo enim* habet Ed. Col. Mox *quando*, superscr. *vel ubi*, N. Deinde *non ociari* (licet W. S. S. (hic ex corr.) et O.; *non lic. ociari* N. T. R. I. M. S. *Neque locus* E. 1., *non l. l. 9. Nunquid* E. 1., *qui pro quid* A. 2. Dein *misit* L. 10. *hoc om.* N. 11. *non est argentum* L. 13. *Abest not* ab E. 1. Mox *libito* habet C. 15. *quod — spectat quantum — spectat* W. N. S. T. R. O. O. A. 2. L. E. 2. et Ed. Sorg.; q. (i. e. quae) — *spectant*, quod placet, M. 18. *tibi haec* W. S. O.; *hoc tibi* N.; *tibi hoc* T. R. A. 2. E. 2. 19. *ille tibi pro tibi ille* receptum ex libris W. N. S. T. R. O. A. 2. L. E. 2. et Ed. Sorg. 22. *dominantem* L. 24. *est om.* T. A. 2. E. 2.; *in evangelio est inverso ord.* habet E. 1. 26. *benefici* L. 27. *Plane verum* C.

S. 11. 29. *I ergo tu, et tibi usurpare aude*] I om. Ed. Sorg. Ita ergo dant N. A. 1. S. I.; *igitur tu* O.; *igitur et tu* Ed. Col. Dein *usurpare et tibi aude* A. 1, et S. *Quomodo ergo tu et tibi usurp. audes?* M. Similiter Horatius Epist. II. 2, 76.: *I nunc, et versus tecum meditare canoros*, et l. 6, 17 sq. *I nunc, argentum et marmor vetus aeraque et artis Suscipe, cum gemmis Tyrios mirare colores*. Ubi vid. Interpret. 30. *aut apostolicus*] *aut apostolatus* (sic) his scriptum in N.; *apostolatus* exhibent etiam W. S. T. R. C. O. A. 2. L. 31. *ab alterutro prohiberis*] *ab utroque proh.* W. N. S. T. R. O. A. 2. c. Ed. Sorg. Mox *simul* om. L., superscriptum habet W.

P. 32.

1. *sumpro illarum* L. Tum *deus queritur* T. 3. et *non cognovi*, *omisso* *ego*, L. et M. cum Edd. Col. Venet. ceterisque ante Mabill. Post *cognovi* W. N. S. T. C. O. A. 2. L. E. 2. M. et Edd. Sorg. Voss. Venet. c. cet. ante Mabill. addunt *eos*, *que non vel tenemus* *opus*. S. *habemus* R. O. et receptum e Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. L. E. 2. et Edd. Col. Sorg. Voss. 12. *sicut prout* *tamquam* W. N. S. A. 1. S. O. M., itemque Edd. Col. et Voss. Mox *abest iam* ab L.; *titulo iam hoc habet* S. 12. *putat* li. 12

— 19. *praesignavit*] Ita c. Ed. Sorg. et mg. Voss. nostri Codd. omnes exceptis E. 1. et M., in quibus, ut vulgo, legitur *praesignavit*. 19. *Christi pro tibi* T. 20. *videtur illa* pro *illa videtur* W. S. T. R. A. 2. E. 2.; *videntur illa* O. et Ed. Sorg. 23. *eorum* om. C.

§. 12. 26—27. *gloriae genere* E. 1. et I. 28. *transmisit* M.; *reliquere* pro *transmisere* Edd. Veneta et ceterae ante Mabill. 29. *in cruce Christi* I.

P. 33.

1. *suum* om. E. 1. Dein *accipiet mercedem* E. 2. *tamen* quod a r. m. superscriptum legitur in E., om. W. S. A. 1. O. I. Tum *sed* pro *et* A. 2. et I. 4. *diligenter* om. E. 1. 6. *ager est enim mundus*] *ager enim est m.* N. T. C. et Ed. Sorg.; *est enim ager m.* Col. 8. et om. A. 2. Mox *est* pro *es* habet I. 12. *circumierunt*] Ita libri Mss. praeter E. 1., in quo haec desunt, omnes consentientibus editis Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Gillot. Voss. Tiraq.; *circumierunt* Lugd. Horst. Mabill. 13. *Et tu ergo* E.; *quosdam* et *tuas* om. I. 14. *sint* I. 19. et *siliquarum* pro *aut siliq.* praebuerunt c. Ed. Sorg. nostri Codd. omnes exceptis E. 1. et M.

§. 13. 24. *Ante Isaac est repera* in E. 25. *istum* om. W. N. S. T. C. O. A. 2. I. E. 2., itemque Ed. Sorg. 26. *habet illa* A. 2. Dein *exierant* I. 27. *tu tantum* W. N. S. T. C. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. 29. *excitari* primo scriptum fuerat, posthac eo deleta, correctum est *haesitare* in C. 31. *ante opus aestimasse* W. S. A. 1. O. et primo E.

P. 34.

1. *virtutum sumptus computasse* W. S. A. 1. O. et Ita pr. E.; a corr. autem manu *sumpt. virt. comp.* 4. et om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. c. Ed. Sorg. 7. *inreparationibus* T. Mox *ad alligandos reges* E. 2. 9. *Si facis haec*] Ita pro *si haec facis* c. Ed. Sorg. libri Mon. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. 10. *ministerium te* pro *ministerium te recepi* ex Codd. W. N. S. T. R. C. E. 1. 2. O. A. 2. I. et Ed. Sorg.; *te ministerium* habet Col. 11. *Exturbare*] *Exstirpare* I. et in mg. Voss. Dein *haec est* A. 2. 12. *in pascua securi* id. c. I. 15. *hoc te facere oportere* N. T. R. I.; *hoc. fac. op.* E. 2.; *facere oportere* item exhibent W. S. O. A. 2. c. Ed. Sorg.; *oportet fac.* est in Col. 16—17. *tibi est* ead. habet ead.; *illi* pro *tibi* A. 2. Sed a W. N. S. A. 1. T. R. C. O. I. E. 2. et Ed. Sorg. abest tibi. 18. *et non faciens*

Cis. Dispendiosam, de iudiciis et alibi saepius. Horum canonum observantiam magnus ecclesiasticae disciplinae zelator Car. Berromaeus studiosè promovit; de quo memorabile est: *Notariis scribisque fori eius tempore accidisse, ut peritiam eorum litum, quae de beneficiis alibi tam frequenter inter clericos esse solent, paene dedicerent*, lib. 7. vitae cap. 36. Thomam quoque Morum, Angliae martyrem, a protrahendis in foro causis alienissimum fuisse Stapletonus in vita eius testatur: *Nam causis omnibus et litibus adeo expeditis, et liberatis tribunal suum, ut quadam vice expedita causa, dum sequentem proferri iuberet, responsum acceperet, nullam illic amplius superesse*. Ita in vita eius, mihi pag. 39. *Horstius*. 2. *frustratoris et venatoris* C. 4—5. *Alias aliis* C., tum multis N. 6. *ne dignas audientias ne d. aud.* W. N. S. R. C. S. O. E. 1. 2. A. 2. I. M. et primo A. 1. Accedunt Edd. Col. et Sorg. 7—8. *sunt manifesta* T. Tum ad iudicium *impudentia*

praecedentia I. Mox *imprudencia illorum* U. 11. *audientias* E. 1. 12—13. *suo solius poterant satis confundi iudicio* W. N. S. T. R. O. I. c. Ed. Col.; *suo* (sic ex corr. S.) *solius* item habet Ed. Sorg. omisso *satis*. 15. *magis et* C. 17. *unius minime foetor sentitur* A. 1. E. 1. C. S. M. et Ed. Voss. *un. foet. non sentitur* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., itemque Edd. Col. et Sorg. 18. *unquam* om. W. N. S. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Edd. Col. et Sorg.; *verbi causa, unquam inverso ordine habent* A. 1. C. S. Pro *avarum avarus, immundum immundus, luxuriosum luxuriosus* scripsi *avarus avarum, immundus immundum, luxuriosus luxuriosum* auctoritate Codd. excepto E. 1, in quo haec desunt,

omnium, itemque editorum Col. et Sorg. 20. *ambitionis* W., *ambitionis* S. N. S. A. 1. T. I. Fco., quibuscum conspirant Edd. Col. et Sorg. 21. *qui horreat* Fo.; *horret* W. S. O. c. Ed. Col.; *exhorreat* Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Dein *ambitionis* pro *ambitionis* Codd. N. I. et Nicbl. V. 22. *latronum* liber Nicol. V., itemque Edd. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.

Cap. XI. §. 14. 25. *adversum impudentiam* W. et S. 29. *nec recipit, nec facit* N.

P. 22.

1. *sedet iudicium* sedet iud. N. T. et E. et Ed. Col. sedet i. C.; *sedens iudicium* May. iud. Nat. et Ale. Nicolai. V. Tum *negotiantes pro puniens* W. S. O. 1. *iustismodi* C. 6. *ne pro nec* I. 10. *vindibando* interdicens W. N. S. T. R. O. I. una cum

Tum *nihil* E. 1.; *mihi ipsi* I. 6. Pro altero et in eisdem libris legitur et. Neutrum habet Ed. Col. Dein *intra angustias* I. 7. *bono conscientiae* G. et Fo. 11. *te noris esse* O. et E. 2.; *noris te esse* W. Te ab ead. m. superscriptum in S. 12—13. Cui *nihil addi possit* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg.; *cui nihil addi non p.* I. 13. *ipsum pro illum* C.; dein *existimas* T. et M. 16. *relinquo* W. N. S. T. R. O. A. 2. E. 2. consentiente Ed. Sorg. Dein *sententiam illam* C, Mox *divis* N. T. C. E. 1. 2. M., item

ⁱⁿ editi Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd.; *divis* (sic, ab al. m.) S. 19. Verba *considera*, non om. I. Mox *te summum dici* habet Cod. T. 21. *ministrorum* id. 25. *ad summum* I. 26. *putari velle* N., *putare* I. 29. *investigare* id. 30. *acceperis* T. Dein *ut* S. T. R., *vel aut iam ut* A. 2. 33. Alterum *apposit* deest in E. 2.

P. 37.

1. *sapiens unquam* E. 1. 3. *extunditur* pro *excluditur*, quod exhibent duodecim Codd. Mon. et Edd. ante Mabillon., soli tuerentur C. et M. Conf. supra I. 2. §. 2. p. 6. 4. *dict* pro *dicere potuit* E. 1., *dicere poterit* W. S. R. O. A. 2. 5. *repetendae*] *repente* I. 6. *locusque* pro *loci illius* C. Dein *paulo* abest ab E. 1.

Cap. VIII. §. 15. 13. *tu ordine* I. Mox *dignitate* *Moses* (vocc. intermed. om.) id. 16. *traditae sunt* id. 18. et om. C. et I. 19. *et prae ceteris* liber posterior. Proxime *assignatos sibi* G. 21. *Tibi universi crediti, uni unus*] „Magis arridet haec lectio, quam Vossiana: *Tibi universos credidit uni unus.*“ Mabillonius 3. — *unus uni* Ed. Col., *uni omnes* W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. 21. *pastor* pro *pastorum* T. et I. Tum *pastor omnium* prior liber. 22. *probare* W. S. O. 23. *non dico* om. I. 27. *civitatis populos*] Ita W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. M. c. Ed. Sorg., *populos civit.* rell. scripti et editi. Mox *certe* pro *certi* prae-buerunt Codd. omnes excepto E. 1., in quo huius capituli pars maxima deest, itemque editi Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. 30. *nihil distinguitur* I. Mox *discipuli* id.

P. 38.

4. *perfecta mea* om. C. 7. *sunt plebes sortiti* C. Dein *sacramentum* superscripto *unitatis* S. 8. *ecclesiae columna* W. N. S. A. 1. 2. T. R. G. O. I. c. Ed. Sorg. 9—10. *universitatem* *Petro* W. S. A. 1. O. 11. *fratris sui* I. 12. *est* om. id. 13. *qui se* id. habet.

§. 16. 14. *in partem sollicitudinis*] „Nec placet ista lectio ex

adfecit. Anathema in medio tui est, Israel: non potes stare adversus hostes tuos, donec deleatur ex te, qui hoc contemnitus est scelere. Porro in nostro illo exercitu tanta tam contra Christianam, quam contra castrensem etiam disciplinam mala increverunt, ut mirum non sit, quod eis tamquam pollutis et immundis favor nequaquam divinus arriserit. Castra enim a castratione dicuntur luxuriae. At castra illa nostra casta non erant, in quibus utique infelici quadam licentia multorum spirabant libidines. Praesumentes quoque de multitudine et instructu copiarum atque ita carnem brachium suum superbe ponentes, in domini, pro quo aemulari videbantur, misericordia atque potentia minus confidebant, declaratumque in eis est, quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Praeterea in terra Christiani imperatoris, cum quo foedus percusserant, et quo iubente venalia vel afferebantur vel abundabant, minus a rapinis temperabant. Immisit ergo eis infensus imperator hinc famem, inde hostem, tanti sanguinis Christiani periculum. Christianas minime perhorrescens. Denique venalibus prohibitis, cum pro victualibus congerendis propter hostium insidias nostri non valeret excurrere, primo exercitus fame contabuit, deinde hostium exceptis insidiis vel Turcorum gladiis inebriavit, vel Christianae statum libertatis ignominiosissimae atque infelicissimae servitutis sorte mutavit. Nec superbis atque immundis castigandis irae defuere caelestes, et plerumque, ut dicitur, effusa de super intempestivarum nubium inundatio de exercitu nostro plus minuit, quam hostilis gladius. Itaque duorum exercituum maximorum parte longe maiore diversis casibus et cladibus profligata cum parte residua dum illi magni principes aegre exitium evadentes Hierosolymam venerunt, et nulla re memorabili facta in glorie recesserunt. Ita Neubrigensis. Horetius. — Scilicet cum homines huius saeculi conquerebantur de infelici, eventu sacrae expeditionis Bernardo hortante anno Moxlvi. susceptae, quae post tres annos infelicioiter cessit. Mabillonius Ed. III. 2. *paene vivendi usque bene p. u. T. 9. Christiana consentur nomine Chr. p. u. cens. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. J. E. 1. 2. et Ed. Sorg. 11. Effusa est contentia*, Locus desumptus ex vitiosa lectione versus 40. psalmi CVI. ubi Bernardi tempore legabatur contentio, ut apud Willelmum Tyrensem lib. 16. cap. 21. pro eo quod genuina lectio habet contemptio, in Graeco ἡ ἀσέβεια. Mabillonius. — contemptio scribit I. 12. dominus errare fecit eos] Abest dominus a Codd. W. S. O., ut ab illo Nicol. V. Dab. N. S. R. c. Ed. Sorg. scribunt, eos fecit, eos fecit dominus T.

eos in intro fecit I.; *facit* O. c. Ed. Col. 15. *Post confusi* additur *sunt* in C. 18. *vero* deest in I. 19. *usi sumus* legitur in N. R. O. A. 2. M. et Ed. Sorg.; *visi sumus* in Ed. Col. Dein *currimus* in C.; Item in Ed. Sorg. Absunt voculae in eo ab I. 20. *sed te iubente*] Ita pro *sed iub. te* W. N. S. A. 1. 2. R. C. S. O. I. E. 2. M. consentientibus editis Col. et Sorg.; *te* om. T. 23. *eius furor* S. 24. *adhuc interim* I. Mox *sacrilegas voces* W. S. O. 26. *eos eduxit* W. S. T. R. O. A. 2. c. Ed. Sorg. Post *occideret* W. et S. sine causa addunt *eos*. 27. *domini iudicia* I. 28. *mihi videar* id. 29. *beatum*] *hominem* W. S. O.

§. 2. 31. *valet comprehendere* inverso ord. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *potest compreh.* M.

P. 24.

3. *fui* om. I. 4 et 5. *memini* id. c. N.; Ita priore tantum loco O. 5. *sic se habent*] Intercidit *se* in Mabill. Ed. 3. Dein *non* *mentes mortalium pro mort. corda* E. 2. 6. *necesse esse* omia-
non
so cum C. *necesse est* N. 8. *est pollicitus* N. C. S. 9. *aliter* om. I. 12. *quod* om. id. Dein *temeritate* id. c. T., et mox *inopinati* S. T. S. O. I. 17—18. *increduli illi et rebelles* W. S. T. R. O. A. 2. I. c. Ed. Sorg.; *incred. et reb. illi* N.; ab E. 2. abest *illi*. 22. *viam*, superscr. *vel vitam*, W.; *vitam* N. T. O. I. 22. *redirent* C. 23. *ceciderunt illi* W. S. T. R. A. 2. E. 2., item Ed. Sorg.; *cec. isti* O. 26. *Nec enim* I. 28. *illud* pro *aliud* id. 30—31. *Denique ipse designavit*] Ita pro *design. denique ipse* c. edito Sorg. libri Mon. et Column. ap. Voss.; *denique ipse dominus des.* C., ut liber Nicol. V. et alii duo Mss. a Vossio laudati; *denique ipse praesign.* Ed. Col.

§. 3. 32. *causa potiori*] *causa potentiori* W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. M. c. Ed. Sorg.

P. 25.

5. *Ascenderunt* pro *ascendant* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2.; *ascendite* A. 1. et S.; *denovo* om. I. 7. et *secundo* id. habet. 8. *certamine inferiores*] Ita pro *inferiores* cert. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *infer. in certamen* Col. 10. *meo hortatu*] „Quid ad suscipiendam expeditionem contulerit Bernardus, docent eius epistolae 256, 289 et 386. atque liber 3. de eius vita cap. 4.ta Mabillonius 2. — Dein iterum scribit I. 12—13. *in quo*] *eum* W. N. S. T. R. A. 2. E. 2. et ex corr. per ras. S.; ut A. 1. 13. *essent* pro *forent* C. 15. *parent tertio* W. S. O.;

tertio parant A. 2. et I. c. Ed. Col. 18. ipse ad ista pro ad ista ipse scripsi praecedentibus Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. et Ed. Sorg.; ipse respondeam ad ista habet A. 2. Ab Ed. Col. abest ipse. — parcendum verecundiae meae] Scilicet non sustinet praedicare miracula, quibus deus approbavit eius praedicationem et hortationes ad expeditionem sacram, de quibus in libro 4. de eius vita cap. 5. et seqq. vide sis epistolam ad Tolosamps. Mabillonius 3. 20. et secundum ea W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Dein tu audisti I.

§. 4. 22. *prosequi ista me* I. 23. *quod* om. T. 29. *et qui parem habet* C. 30. *tibi datam* I. 31. *de* om. T. 32. *vel sic* om. C.

P. 26.

1. *aliquid unde] aliud — ut C. 3. vice apologiae] vitae (sic) excusationes*
*apologia R., vitae apologia (sic) T.; in te pro apologia Ed. Sorg.; in te vel ad te pro apologia E. 2.; ad te apologia A. 2.; quae ad te apologica dicta sunt, in te apologetice dicta sint W. S. O.; ad te apologetice dicta sunt, vitae apologetice dicta sunt I. Pro sint in T. R. A. 2. E. 2. et Edd. Col. atque Sorg. item legitur sunt. Mox qualicunque I. et pr. O. 4—5. me habent excusatum] Ita pro hab. me exc. cum Edd. Sorg. et Voss. Codd. Mon. omnes excepto O., ubi deest habent. Allo ord. me te pariter hab. exc. Ed. Col. 7. Perfecta cuique et absoluta excusatio] Sequuntur hunc verborum ordinem, ut Edd. Sorg. et Col., ita Codd. mei omnes; in quibus etiam Fco., praeter N., in quo, ut vulgo, legitur: Perf. et absol. cuique exc. 8. Mihi autem W. S. A. 1. S. O. 11. fieri ex duobus pro fieri e duobus scripsi praecedentibus W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et Edd. Sorg. atque Voss. 13—14. Libens in me excipio W. S. A. 1. S. O.; excipiam C. Tum linguas detrahentium maledicas idem. 16. Nec recuso C. Deleto inglorius in eod. scriptum ingloriosus. Mox in gloriam dei habet I. Dein mihi id. om. 17.—18. Quia pro quoniam W. S. A. 1. R. S. O. 19. consortem Christi fieri A. 2. et E. 2. c. Ed. Sorg. 20. cor me Ed. Sorg. 21. iam deest in I. 22. Verba ad suam materiam om. E. 2.; ad mat. suam habet Ed. Sorg. Tum in eo A. 2., in eo quo I. Capillus §. 5. 24. primum E. 2. 25. id primum praenue-
runt Codd. mei omnes et Edd. vetustissimae. 27. se magis E. 1. Tum habent I. 28. magis pro quidem, et mox incertusque id; et certus C.*

sat, al. relaxavit. 9. hoc pro hunc N. et I. c. Edd. Sorg. atque Voss. Statim non incautus fuit W. N. S. T. R. A. 2. E. 2; non fuit incautus C. et Fo. c. Ed. Sorg. 12. gloriem vel nitens I. Tum sanctus David, sapiens (ita et Voss. in mg.) Salomon R. 1.; sanctior D., sapientior S. C. 13. nimis om. A. 2. 16. sed pro si I. 19. etiam ille magnus Fe. 20. indecuntior est I. 22. irrepperit Fe., irrisit C.

Cap. XIII. §. 22. 23. *sapientiam om. T., scribi sapientiam N.; scribe Fo. 25. Addunt est post otiositas W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. Fo. c. Ed. Sorg.; dein superscriptum enim in W. 26. Inter saeculares nugae nugae sunt] Inter saec. nugae sunt W. O. E. 2. Fo. c. Edd. Sorg. et Col. „Nugas et otiosas fabulas facessere iubet ab ore sacerdotis, quidni pontificis? Serilis tantum et utilibus id patere vult, nempe evangelio consecratum, nec vano sermone, quamvis alii eum urbani nomine colorent, profanandum. Simile prorsus priscoe et rigidae virtutis exemplum reliquit B. Pet. Damianus, qui taedium vitae publicae et desiderium quietis ac solitudinis vel hinc accepisse vel certe acuisse videtur, quod illi cum moribus, facetiis, iocis, vel, ut verbo Bernardi utar, nugis curialium minus conveniret. Audiamus ipsum in epistola, qua se apud pontificem et cardinales ob demissum episcopatum Ostiensem excusat. Fuit, fuit olim, inquit, sed iam elapsum est tempus, ut modestiae pudor, mortificationis insigne, digna severitas et sacerdotalis genii valeat censura servari. Nam ut me solum digne coarguam, videtis ipsi, quia protinus, ut ad vos venio, ecce sales, ecce facetiae, ecce lepores, urbanitates, dicitates, volumina quaestionum, omnesque verborum inanum petes insolenter erumpunt, quae nos non iam sacerdotes, sed potius oratores ac rhetores, sive, quod inhonestum est, scurras ostendunt. Mox enim, ut verba conserimus, paulatim quaedam lenocinia confabulationis alternae surrepunt, quae omnem animi rigorem indecenter emolliant, et severitatis robur in excussum risum et turpia ioca dissolvant. Hinc est, quod mens extra se sparsa confunditur, acies cordis obtunditur, lux divini amoris extinguatur, terror in alios et reverentia sacerdotalis amittitur, et quod periculosius est, recte vivendi linea, quae aliis ad exemplum proponenda fuerat, non tenetur. Quod si nos vel pudore vel metu haec declinare contemnimus, mox inhumani, rigidi et quos Hyrcanae genuerint tigres, sacri iudicamur. Reprimamur; nam, ut turpiores atque ineptiae, pudore suffunderentur. Videlicet venatus, aucupium, alearum insuper furiae vel scaechorum etc. Ita illud, ubi vides quam bello Bernardo consen-*

tiat, et quales in sacerdotibus pugas detestetur, quas hodie multi ecclesiasticorum, nedum praelatorum, adeo non censent cum Bernardo blasphemias, ut ne quidem veniales culpas existiment. Quam hic Bernardus Eugenio cavendam monet vaniloquii culpam, eam alius olim sanctissimus pontifex *Gregorius* proposito sui exemplo velut ipse reus graviter et pathetice reprehendit. Nam dum expendens verba Ezechielis: *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël*, onus vocationis suae ponderat, in haec verba prorumpit, quae merito etiam corda nostra percellant. Pauca nos excerpemus, tu integra suo loco lege Homil. XI. in Ezech. *O quam dura mihi sunt ista, quae loquor! quia memet ipsum loquendo ferio . . . qui otiosis verbis saepe implicor, et ab exhortatione atque aedificatione proximorum torpens et negligens cesso. Qui in conspectu dei factus sum mutus et verbosus: mutus in necessariis, verbosus in otiosis etc. Et quidem in monasterio positus, valebam et ab otiosis linguam restringere, et in intentione orationis paene continue mentem tenere. At postquam cordis humerum sarcinae pastoralis supposui, colligere se ad semet ipsum assidue non potest animus, quia ad multa partitur . . . Quia autem necessitate loci saepe viris saecularibus iungor, nonnumquam mihi linguae disciplinam relaxo. Nam si in assiduo censurae meae rigore me teneo, scio quia ab infirmioribus fugior, eosque ad hoc, quod appeto, numquam traho. Unde fit, ut eorum saepe et otiosa patienter audiam. Sed quia ipse quoque infirmus sum, in otiosis sermonibus paulisper tractus, libenter ea loqui incipio, quae audire coeperam invitus. Et ubi taedebat cadere, libet iacere etc. S. Ambrosius, ubi de officiis agit, iocandi disciplinam a saecularibus viris tradi solitam sibi praetereundam arbitratur. Nam licet interdum, inquit lib. I. cap. 23., honesta ioca ac suavia sint, tamen ab ecclesiastica abhorrent regula.*

Sacros sane oratores, qui, ut verbis Bernardi utar, *consecrarunt os suum evangelio*, hic cautos esse par est, ne ad nugas et ludicra tum privatim, tum publice defluant. Irascor concionatoribus, qui pro suggestu iocos subinde seu facetias et lepidas fabellas proferunt, quales etiam in quibusdam recens editis cuiusdam religiosi concionibus exstare video. Legant illi *Chrysostomum* in cap. 5. epist. ad Ephes., ubi ostendit, quam sit Christianae gravitati conveniens, ridiculis abstinere: quae qui legerit, inquit *Carolus Regius* S. I. in oratore Christiano, non poterit non mirari, quantum plerique Christiani populi oratores ab ea gravitate distent, quam ille vir sapientissimus iure ab ipso populo exigebat, ubi deinde praesentem Bernardi locum tuis inculcat. Qui

proinde prudenter monet concionatori fugiendum, modum agendi magis aulicis, quam religiosi viris convenientem et eorum, qui magis spiritu huius mundi, quam spiritu dei vivunt, proprium: magisque sapit mores quosdam, quos hodie politicos vocamus, quam simplicitatem evangelicam. *Ex hoc genere est*, inquit lib. II. cap. 16., *levis et iuvenilis in familiari usu libertas sub praetextu hilaris et laetioris cuiusdam conversationis ridicula dicta et facta et lepidas historias intermiscendi, ut hoc modo amicos et viros nobiles familiaribus colloquiis detineant*. Ita scriptor ille ad formandum sacrum oratorem perquam idoneus, dignusque qui versetur in omnium concionatorum manibus.“ *Horstius*. 29. *intervenendum est* W. et O.; *est* superscriptum habet S. Post caute id. om. copulam. Pro *nugacitati* in W. N. S. T. R. I. E. 2., ut in Ed. Sorg., legitur *nugacianti*; *nuga anti* (rasura in medio verbo ^{est} relicta) habet O. 30. *quod*, non modo S.

P. 45.

1. *sed et* T. A. 2. E. 2. 2. *Considerasti* I. 3. *sacrilegium* C. O. M. c. Edd. Col. et Sorg.; item primo S. 5. *requirent* W. Dein *profecto* om. I. 6. *urbanive eloquii nomine* W. et O.; *colorant nomine* Fo.; *decolorant* C. 9. *an pro aut* W. N. S. A. 1. 2. R. C. C. O. E. 2. M.

Cap. XIV. §. 23. 12. *quod* om. C. Idem habet *fatigare*. — [*fatigem intuitum*] Vossius notat in quibusdam legi *animum*. At Bernardus *intuitum* scripsit, id est considerationem, qui titulus operis est.“ *Mabillonius* 3. 14. *pro illa*] Praepositionem c. Ed. Sorg. om. W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. Et ita primo exhibebat N., in quo nunc est illi. 16. *solet iudicantibus* Fo. 17—18. *te latere* W. S. O. 18. Pro *illud*, quod om. Fo., Ed. Sorg. habet *istud*. 19. *peccati te reum al. ord.* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. consentiente Ed. Sorg. 20—21. Omissis vocc. *et non potius* legitur *diudicans* in C.; *iudicas* pro *diudicas* habent W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. E. 1. 2. I. Fc. et Edd. ante Mabillon. omnes. Sed vid. III. 4. §. 15. init. Dein *miserorum* W. N. S. T. R. A. 2. I. E. 2., item Ed. Sorg.; *miserorum iudicas* O. 24—25. *super te* N. et C. 25. Verba *iuxta prophetam*, quae om. Fco., in C. supra post *veraciter* inserta sunt. 28. *inde* om. N. C. et I. 29. *abdicatio* pro *addictio* habet Fc.; dein *praeiudicio* omissa, quae sequitur, praepositione in.

P. 46.

2—3. *te praesidere* I. et pr. C. 5. *intendenda*] Novem Codd.

Mon. c. edito Sorg. dant intuenda. 7. sermo brevis W. S. T. R. O. A. 2. E. 2., quibus accedit Ed. Sorg. Dein et competentior C.

Lib. III

Cap. I. §. 1. 8. Abest *ponit* ab I. 19. *pervenerunt*] Sic pro *pervenerunt* c. Ed. Sorg. Codd. mei omnes. Ita et Noster I. 9. §. 12. p. 19, 25.: Non *desuere* Romani pontifices. I. 10. §. 13. p. 20, 6—7.: *Fraus*, et circumventio, et violentia *invaluere* super terram. II. i. §. 3. p. 25, 2—3.: *Terga dedere* sceleratis ultores sceleris. II. 6. §. 9. p. 30, 17.: Non plane totum *quivere* emundare prophetae. Cf. II. 6. §. 12. p. 32, 27. sq. II. 6. §. 13. p. 35, 3. III. 1. §. 2. p. 48, 18. III. 2. §. 6. p. 51, 23. et §. 10. p. 55, 13. IV. 2. §. 3. p. 70, 28—29. et §. 4. p. 71, 29. *Venerunt* habet Ed. Col. — 22. „Non tam praesentia corporis, quam mentis providentia, supra in lib. 2. num. 12.“ *Mabillonius* 2. 23. *incensus ignis* C.; *igne* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg.

P. 47.

7. *contingit*] *contingat* A. 2. 8—9. *Non enim, ut reor, per omnem modum* W. et O.; ita et E. 2., om. tamen *ut*; *non enim per omnem, ut reor, modum* S. T. R. I. 10. *ut erasum* in C. *Verba super illum* om. W. S. A. 1. O. I. Item *tu* l. 13. I. 15. *hoc creationis iure* dat C. 17—18. *in hereditatem* W. S. T. et pr. W. A. 2. 19. *concede* W. S. O. I. et primo C. 20. *Pars enim* T.

§. 2. 24. *praesit* l. Proxime *villico villa* C. 25. *parvulus* pro *parvus* praebuerunt Codd. nostri omnes et Edd. Col. atque Sorg. 26. *sui* om. C.; *domini sui* exhibent W. S. T. R. O. A. 2., item Ed. Sorg. 27. Verba *ut provideas* in clausula sunt posita in W. N. S. T. R. C. O. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg. 28. *ut procures* om. C.; solum *ut* T. Ceterum in I. haec ita leguntur: *Ita et tu praesis, ut consulas; ita procures, ut serves; ita provideas, ut prosis; ita prosis, ut praesis.* — Dein *aervias* pro *serveas* receptum e Codd. W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg. Desunt verba *et prudens* in hoc edito. Max *dominus constituit* W. S. T. R. C. A. 2. I., itemque Ed. Sorg.; *dom. constituerat* A. 1. 31. *illi* W. S. O.

P. 48.

1—2. *hominibus homo* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. M. Accedit Ed. Sorg. In Col. est *homini homo*. 5. Desunt verba

nullum tibi venenum in E. 2.; *tibi* in T. A. 2. et Ed. Sorg.; *omisso nam*, in I. legitur *tibi nullum venenum*. Mox *timeo* pro *fermido* habet E. 2. 6.—7. *tribuas tibi* N. 7—8. *existimes* W. S. N. T. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Edd. Sorg. Lugd. Gilet. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. 1. 9. *nunc* om. E. 1. 10. *tibi ipsi* dat C. 13. Post *in evangelio* delet *domini* C. 14—15. *sed debitorem, non dominatorem* scribitur in T. et A. 2. 17—18. Desiderantur verba *et qui sapient, non desipiant* in Edd. Horst. et Mabill. 20—21. *Iudaeis et gentibus*] Ita c. Ed. Sorg. nostri Codd. omnes exceptis C. et M., qui cum editis rell. post *Iudaeis* inferiunt *Graecis*, quod est merum glossema. Pro *gentibus* Ed. Col. habet *gentilibus*.

§. 3. 22. *proinde tuam dare operam* A. 1.; *pr. dare tuam operam* W. N. S. R. O. A. 2. I. E. 2. conspirante Ed. Sorg.; *pr. d. op. tuam* T. 31. *nam* om. A. 2.

P. 49.

1. *eiusmodi* E. 1. 2. *perimant*] *pereant* I. 7. *tibi* om. W. N. S. T. C. O. A. 2. I. E. 2., ut Ed. Sorg. 8. *metam ponere* habet A. 2.; deest *metam* in I. 10. *substitit, putamus* A. 2.; *substitit* C. O. M.; item Edd. Col. Sorg. Voss. 11. *qui pro quis* I. 13. *abstittisse* C.

§. 4. 14. *est ratio*] Ita pro *ratio est* Codd. Mon. praeter E. 1., a quo haec absunt, omnes, quibuscum faciant editi Sorg. et Voss. 15. *vel non* C. 16. *veritate* h. 17—18. *plenitudo gentium* A. 2. Proxime abest ut ab E. 1. 19. *contingit* W. S. T. C. G. et Edd. Col. atque Sorg. 23. *destinatus est formam fidei tradere Anglis*] Ita Col., Ven. ceteraeque ante Mabill., qui, ut videtur, e tribus libris Vatic. (ap. Voss. p. 77.), quibuscum faciunt Mon. C. et M. recepit, *destinatus — tradidit*. Codd. N. S. A. 1. 2. R. C. I. c. Ed. Sorg. exhibent *destinatus* (om. *est*) — *tradere*; T. *destinatur — tradere*. Sed *destinatus est — tradere* cum Edd. laudatis item tument Mss. nostri W. O. E. 1. 2. Inverso ord. *fidei formam* habet E. 2. Voc. *fidei* om. W. N. S. A. 1. 2. R. T. C. O. I. Defn *Anglicis* (ita et tres illi Vatic.) *tradidit* scribit M. Vitiose *angelis* c. Ed. Col. liber E. 2. et primo A. 2. „De legatione porro Augustini a S. Gregorio missi et sociorum, eorumque praedicatione, miraculis, et Anglorum conversione copiose scribit ipse Gregorius in regist. lib. 5. epist. 53. usque ad 59. lib. 7. epist. 112. lib. 9. epist. 48. usque ad 60. et epist. 71. etc. ac Beda in vita S. Gregorii, et in historia ecclesiast. Anglie. lib. 2. cap. 1. 2. etc. Vossius. 25. Omittuntur verba *et nobiscum non sunt* in

W. S. T. R. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg.; nec distinguitur in his libris ante *iuncti*. Alterum *nobiscum* abest a N. A. 1. E. 1. C. et Ed. Col.; *qui nobiscum iuncti fide sunt* exhibet O. 26. in ipsa *fide* T. Dein *claudicaverunt* c. Edd. Col. et Sorg. Codd. mei omnes. 28—29. *servit pro saevit* I. 29—30. *parvulos ecclesiae — deglutire festinat*] *festinant* C. O. E. 2. „Id intelligendum de Henricianis, qui parvulos a baptismo excludebant, de quibus in epist. 61. et in sermon. 65. et 66. super Cantica. Terra Austri videtur dici Hispania, ex qua qui revertebantur in Italiam Romani, transibant per agrum Tolosatensem, ubi tum Henriciani maxime grassabantur. Dicta *terra Austri* Hispania, quod quodam modo Galliae australis sit, aut certe allusione facta ad terram austri, ex qua regina Saba cum thesauris processit ad invisendum Salomonem.“ *Mabillonius* 3. 30. *ubi sit haec*? N. T. R. A. 2. E. 2, c. edito Sorg. Tum *vir* pro *vestri*, ut mg. Voss. et Mabill., Cod. M.; unde C.

P. 50.

3. *audivissemus*] *audissemus* Mabill. 5. *praevidere* C. 13. *feriemur* male W. S. A. 1. T. R. C. C. O. E. 2. Fo. c. Ed. Sorg.

§. 5. 7. *facit* E. 1. 9. *Dum enim quique quae* Fc. 13. *feriemur* W. S. A. 1. T. R. C. C. O. I. E. 2. Fo. c. Ed. Sorg. 28. *Seclusi verba immo quid aliud*, utpote omissa in Codd. Mon. et Edd. ante Mabill. omnibus. Enotavit ea Vossius e Codd. Column., duobus Vat. et illo Nicol. V., unde Mabillonius in textum recepit. Dein *spiritalia* cum iisdem libris a Vossio citatis et Ed. Lugd. exhibent W. N. S. A. 1. 2. R. C. O. I. Mox *saltem* noviss. liber. 29—30. *Quotiens*] Ita Codd. omnes et Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.; *quoties* editi rell. 31. *ab* om. I.; superscriptum ab al. m. habet S. 32. *est* pro *autem* W. S. O. Mox *regenerare molitur* iidem. 34. *aliquatenus huic* C.

P. 51.

Cap. II. §. 6. 6. *pio opus est intuitu* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. M. Fo. et Edd. Sorg. atque Voss.; *p. intuit. op. est* E. 1. 6. *fuit magna* Fc., *fiat m. Fo.*, *necessitate fuit* W. S. A. 1. O. I. Abest *fuit* ab Ed. Col. 7. *male reddatur utendo* Fo. De re conferenda est, monente Horstio, Bernard. Epist. 178. et ibid. not. 8. et om. Fo. Dein *eas posse* c. Fc. scribit id.; *pervenire eas* I. 9. Post *summo* additur *suo* in Fc. 14. *Appellatur ad te* „Vid. S. Bernard. Ep. 237 et 238.“ Horstius et Mabillonius in

ng.; *ad te de toto mundo exhibet* E. 1. 16. et c. Ed. Sorg. om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. I. E. 2. Quare uncis coërcul. 11—12. *non gaudebis primatu* E. 1. 18. *tam decorum, quam ut* T. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. 18—19. *oppressi effugiant, versuti non refugiant*] „Sic quidem legunt hactenus impressa, nec Vossius alterius lectionis meminit, etsi alias complures adferre solitus (vix enim quidquam habent ejus scholia praeter diversas lectiones). Mihi tamen semper visa fuit nervosior et magis emphatica fore sententia, si verbis transpositis ita legeretur: *oppressi refugiant, versuti non effugiant*. Et ecce, dum Mss. consulo, sic in Confluentino exemplari perantiquo et probae notae invenio. Immo si sententiam cum antecedentibus et consequentibus conferas, sic omnino videtur legendum. Id enim vult, ut facilis pateat aditus oppressis ad sedem apostolicam refugientibus. Versuti vero, si et ipsi easdem pulsent fores, id est, si audeant ipsi quoque callidis et iniquis suis molitionibus praesidium apud pontificem quaerere, non *effugiant* iustam pontificis iram et ultionem, seu non evadant impune. Nam hanc esse mentem Bernardi clare patet ex sequentibus, ubi urget curandum, pontifici, ut laesus sentiat opem, laedens indignationem. Nam si inique appellans id ferat impune, id fore iniquarum appellationum fomitem ait.“ *Horstius*. — „*Non refugiant*, id est, *non confugiant*, quo sensu verbum *refugere* familiare est apud probos etiam auctores. Hinc vox *refugium*.“ Mabillonius 3. Pro *effugiant* scribitur *fugiant* in C.

que
et A. 2. 20. *tam recti alienum* O. Dein recto al. N. 21. *qui pertulit* T. 26. *pariter auctor* C.

P. 52.

1. *ille* om. C. 2. *si non pro fine* id., sive Edd. Col. Venet. Spir. Voss. 3. *ita* om. W. et O. Tum *sese fecisse* dat N. 5. *irrideat* primo id.

S. 7. 6. *illam pati* I. 8. *tibi*] *Christi* id. 9. *ni fallar* N. 10. *nec appellanti prosit* c. Ed. Sorg. libri nostri W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. E. 2.; *nec appellandi* (sic) *pros*. I. Deinde *nec appellatio obsit* I., *nec obsit appellato* M. Proxime *fatigatus frustra* O., *fatigatur homo* N. 13. *qui voluit proximum*] „Supple laedere, quod alii [sc. Vossius] temere in textu addunt.“ Mabillonius 3. 13—14. *inique et impune iniquum est et iniquarum* etc. N. 14. *et inique impune* I. Post *impune* repetitur *appellasse* in W. et O. 15. *Iniqua — omnis appellatio* etc.] „Qua de re prudentissime Concil. Trident. Sess. 13. c. 1. de Reformatione. Cum igitur

res criminum plerumque ad evitandas poenas; et episcoporum subterfugienda iudicia, querelas et gravamina simulent, et appellationis diffugio, iudicis processum impendant, ne remedio ad innocentiae praesidium instituto ad iniquitatis defensionem abutantur, atque ut huiusmodi eorum calliditati et tergiversationi occurratur, ita statuit etc." *Horatius*. 16—17. Post appellare W. et O. addunt dico, quod in S. superscriptum est. 17. non graves I.: non quod graveris, sed ut graves, licet N.; licet, sed si graveris licet Fo.; sed graveris A. 1. et S. 18—19. omnino improbe W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. 20. Quid pro qui A. 1. C. et pr. S. 21. quia om. W. S. O. I.; nisi quis liquet scribitur in A. 1. 25. quo addixerunt W. S. R. O. 26. suffragia N. 31. vigilat W. S. T. R. O. A. 2. E. 2., itemque Ed. Sorg. 33. modum pro morem Fo. Delu sunt pro sunt Fo.

P. 29.

2. Volentes malignari, nonne] His verbis desinit E. 1. in fine nullus. 4. ex ipsis I. 5. Post versum additur est in A. 2. Dein nomen primo exhibebat S. Mox dextrae dant T. et Ed. Col.

§. 8. 8. tui om. Fe. 9—10. matrimonia audeant solvere W. S. A. 1. O. M. Dein aut pro vel W. S. O. c. Ed. Col. 12. huiusmodi W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. conspirante Ed. Sorg. Mox nullatenus N. T. et a pr. m. S. c. E. 2. 14. beneficiisne N., beneficii sui C., et beneficiis W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.; item Ed. Sorg. Coniunctionem disiunctivam om. I. et Ed. Col. 15. remedium invenis N.; remed. morbo inven. T. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg. 23. est om. C. Dein meum non commentari scribitur in W. S. O.; contestari in C. 25. inveniuntur, suam innocentiam defensuri C. 26. ad haec dicere N., d. ad hoc C. 28—29. Cessuris Romae domi cedere satius] „Alii legunt: Sessuris Romae domi sedere satius, uti Edit. Antverp. Cuyckil. Alii: Cessuris Romae domi se dare satius. Sed prior lectio retinenda, utpote plurimis Mss. conformis, Vossio etiam teste. Sensus enim est: Subterfugunt curiam, inique appellati, etsi causae iustitiae fulti, malentes cedere vel succumbere domi, quam in curia (ubi fere appellantes triumphant non aequitate causae, sed ope fautorum etc.) se iudicio committere, viae periculis et incommodis se exponere, inane sumptus facere q. d. Malunt domi quiescentes causa cadere, quam frustra foris periclitari, cum facile videant, quis in curia causae exitus expectandus sit ob vires et favores partis adversae. Quam multi tales etiam hodie, qui non iustitiae, sed pecuniae inopia, aut amore quietis et otii, aut metu partis adversae, fortunae aut fau-

toribus praevalentis, malunt potius cedere, quam iudiciorum aleam subire. Quin et Ulpianus iurecons. Tit. 11. de rei vindicat. testatur praetorem eius factum improbare, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret. *Haec enim verecundia eius et cogitatio*, ut ipse inquit, *qui lites execratur, non est vituperanda etc.*“ *Horstius.* — *Cessuri* c. Ed. Sorg. male libri Mon. omnes exceptis N. C. M. Tum *sedere* A. 1. Deinde *satis* T.

§. 9. 30. *omnino non* C., *me omnino deterri* his C. *Discredere* pro *decredere* scripsi praeceuntibus libris Mon. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2., quibuscum facit etiam Ed. Sorg. Eodem verbo utitur Noster Epist. CLVIII. p. 159. A.: *Multi ac audivisse nunc perhibent, quibus discredendum non est.* 31. *tibi pro mihi* I. Mox *quae sunt hodie* W. S. T. O. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg.

P. 54.

2. *restituet* I. 3. *Prius et om.* T. A. 2. I. E., item Ed. Sorg. 4. *inventi sunt*] Ita libri omnes et scripti et editi ante Mabill., qui pro *sunt* invexit *sint.* 9. *Nil tibi solae exhibent* Edd. Tiraq. Horst. Mabill. Deinceps *illi* A. 2. 10. *eloquii* N. 11. *iam om.* W. O. A. 2.; *vertitur iam* habet C. Mox *novimus* T. (hic e corr.) C. M., item Edd. Col. Sorg. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. 13. *hoc pro hic* C. 14. *affectes* I. 15. *tua unius iustitia hominis*] Ita Codd. nostri omnes praeter C. et M., qui c. Edd. exhibent *tua un. hom. iust.* E quibus tamen Sorg. dat *tua iust. un. hom.* A C. abest *tua.* 17. *loci illius*] *luculentius* C.; *loci istius* I. Vid. infr. Lib. IV. cap. 5. *Erit om.* N. T. A. 2. E. 2. Mox *qui pro quae* C.

§. 10. 23. *contemnendas*] *reprehendendas* C. — *nec usurpandas omnino*] „Id est, vitio captandas aut admittendas.“ *Mabillonius* 3. 26. *contemptus om.* C., *necessitatem contemptus* habet N. 28. *Annon* A. 2. 29. *ipsum quoque ius* N. C. A. 2. Fo. 31. *etiam rebus* I., et *pret.* C. 32. *demit*] *deminuit* T. et A. 2.

P. 55.

4. *esse mundo bonum appellationis* I. c. Ed. Sorg.; *mundo esse bonum appell.* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. E. 2. Fo.; *appellationis* N. C. A. 2. I. Fo., ut Ed. Sorg. 6. *quidem pro quidam* W. S. T. O. E. 2. 8. *ac manu tenendae* Fo.; *manu tenendae* item W. N. A. 1. 2. T. R. C. C. O. I. E. 2. Fe. c. Edd. Col. et Sorg.; *manutenendae* Codd. et Edd. noll. Quod sequitur *sunt* abest a W. N. S. O. A. 2. I. E. 2. M., ut ab Edd. Col. atque

Sorg. 10. *etiammodi* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 1. Fco.; item duae Edd. vetust. 11. *iniquitati*] *necessitati* I. 13. *de proprio cessere iure*] „Huc pertinent quae dicta sunt supra num. 8.: *Cessuris Romae domi cedere satius*. In simili causa *Iuvenalis* Sat. VIII. [v. 97.]: *Furor est post omnia perdere nauum*.” *Maillonius* 2. 14. *fatigarentur itinere* I.

§. 11. 18. *desponsarat* A. 1. C. C., *desponsarant* M., *desponsavit* W. N. S. T. R. O. I. E. 2. c. Ed. Sorg., *uxorem desponsavit* inverso ord. A. 2. 23. *debere*] Addidit *Vossius*: *Quid plura?* ex Codd. Vaticc. et ex illo Nicol. V., Sirlet. atque Columnn. 24—25. *frustrantur omnes apparatus* (*paratus* Ed. Sorg.) *illi* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; *apparatus* A. 1. C. M. et Ed. Col.; *paratus ille* C. 25. *Descendere* C. *Utrumque suam* om. O.; alterum abest a W. S. C. I. 27. *Romam itum et reditum est* A. 1. et C., *Romam iterum reditum est* E. 2. 28. *Parisiis* pro *Parisiis* sine flexu interdum usurpari docet *Du Cange* in Glossar. ad scriptores med. et infim. Latinitatis s. v. Dein *contingit* I. c. Ed. Col. 29. *Rursus* N.; deinceps *in eadem civitate* pro *in civit. ead.* recepi iuventibus Mss. nostris praeter C. omnibus et Ed. Sorg. Tum *desponsata sibi uxore* ex corr. habet W., neque aliter legitur in R. 34. *frustratoriae*] *suffragatoriae* A. 2.

P. 56.

6—7. *defuncto sancto episcopo*] Scilicet Hugone, qui ex abate Pontiniacensi creatus fuerat episcopus Autisiodorensis, post cuius mortem, quae anno MCLl. accidit, gravis contentio de eligendo successore orta est, qua de re legendae Bernardi epistolae 276, 277. et 280. “*Maillonius* 3. 9. *ad urbem* I. 11. *vidisset* A. 2. 12. *ascitis* W., *ascitis* N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. C. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *a scitis* (sic) Venet.; *assatis* Col.; *assumptis* M. Deinceps *sibi quos potuit* A. 2.; *potuit sibi potuit* (sic) I. 13. *suam fecit* A. 2.

§. 12. 14. *Verba et innumeris talibus* desunt in Fo. 17. *paene* om. C. Mox *istum* pro *illum* habet I. 18—19. *contemptum cohercere* Fo. 19—20. *praefocare* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E.

2. M. Fc. et Ed. Sorg. 20. *fiat* T. Tum *eius usurpatio* W. S. O. I. 22. et om. C. 26. *immo suffugio* c. Ed. Sorg. om. Codd. Mon. praeter C. et M. omnes. „Laudat hoc facientem Eugenium, sed Innocentium II. olim aliter agentem graviter perstringit Epist. 178. *Recta gesta*, inquit, *ab ipsis* (episcopis) *destruitis*, *iuste*

destructa statuitis etc. Vid. Epist. et ibidem notas. "*Horstius*. 27. *qui* om. I. Tum *citius agnoscere* dat Fo. Dein *possint* exhibent N. C. & A. 2. I. E. 2. M. c. Fc. et Ed. Voss. Mox *etiam* pro *enim* W. S. O. 28. *possint* N. C. & A. 2. I. Fc. 30. *quod*] Ita Codd. mei omnes, Fco. et Edd. ante Horst. et Mabill., in quibus est *quam*. Dein *multorum quoque per hoc* Edd. a Venet. usque ad Mabill. omnes. *Quoque* om. Cod. Nicol. V., et al. legitur teste Vossio p. 90. *perinde per hoc*, quod Mabillonio placuit. Sed Codd. Mon. ad unum omnes, in quibus et Fco., c. Edd. vetustissimis *per hoc* non agnoscunt, prout nonnulli libri a Vossio inspecti. Quare uncis coercui.

P. 57.

1. *contemptus* W. S. A. 1. O. I. et pr. &.

Cap. III. §. 13. 5. *dico*, quod om. T., C. post *consideratione* addit. 8. *putas* c. Ed. Sorg. dant libri Mon. W. S. A. 1. 2. T. R. & I. E. 2. 12. *beneficiis* pro *beneficus* mendose I. 13. Item pro *beneficis* W. et O. c. Ed. Sorg. 16. Post *omnium*, ut in Edd. Sorg. Gillot. Voss. Tiraq. Horst., in Mss. W. N. S. T. R. A. 2. I. E. 2. insertum *pontifice*, quod a r. m. superscriptum habet &. 17. *filios* om. I. 19. *identidem* exhibent A. 2. et Edd. Col. Lugd. Gillot. De qua scribendi ratione vid. *Cellar.* Orthograph. Lat. s. v. *Idemptidem* est in O. et E. 2. 22. *sit a te* habet id. 23. *superiore* N.; *secundo*, quod glossam redolet, Edd. Veneta ceteraeque ante Mabill. Respicit nim. Noster Lib. II. cap. 4. 25. *scripserim* (om. *ista*), *sed* C.; *illa* pro *ista* M.

P. 58.

1. *pauperioribus* C. & I. c. Ed. Voss., unde Mabill. in mg. 2. *detumuisse*] *detinuisse* (sic) S. et E. 2.; *detinuisse* M., ut Edd. Col. Lugd. Gillot. Tiraq. Horst. 3. *Sagmarii*] „Mira hic lectionis varietas: alii *Sagittarii*, alii *Saginarii*, alii *Sagenarii*, alii *Summarii* et *Saumarii*. Apud Blesens. Epist. 14. eadem vox legitur: *Summarii instant Summariis*. Sed utrobique restituenda vox *Sagmarius*. Nam *σάγμα* Graece idem, quod onus vel sarcina. Unde *sagmarios* dixeris *oneriferos*, *oneris baiulos*, *clitellarios*. Reperitur eadem vox *Sagma* Levit. XV. v. 9. ed. vulg. apud LXX. *ἐπίσagma*. Ubi teste Bonfrer. significat ephippium, seu quicquid equo vel iumento insternitur ad equitandum, licet et pro clitellis seu oneribus, quae iumentis imponuntur, positum legamus. Eo tamen loci *Sagma* vel *episagma* asini aliud significare non potest, nisi *ephippium*. Hinc dictus *equus sagmarius* ap.

Lamprid. in Heliogabalo, et *mula sagmaria* apud. *Rhodigin.*, nempe qui iam ephippio vel oneribus gestandis idonei sunt. *Godescalcus Stevechus* Comment. in Veget. Lib. II. cap. 18. gloria-
tur se primum ius postliminii huic voci in *Vegetio* restituisse, cum alii *Sagittarii*, vel *Saginarii* vel *Sagarii* legendum putarent. Vide etiam *Watium* in Gloss. Matth. Paris. "*Horstius.* — „*Summarii*, alii *Saumarii*, rectius *Sagmarii*, a Graeco σάγμα, id est equi clittellarii seu sarcinarii, Gallis *Sommiers*, unde formatum *Summarii*." *Mabillonius* 3. Recepi *Sagmarii* ex libris Mon. W. N. S. A. 1. T. R. C. O. S., praeunte iam *Horstio*; *saginarii* c. Ed. Sorg. male habent I. et E. 2.; *saumarii* A. 2.; *somarii* M.; *summarii* Edd. Col. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Mabill. Dein *levati* N. A. 2. I. c. Edd. Col. Sorg. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. *Horst.*; *leviati* (typothetae errore) Venet. et Spir. 5. *aurum Roma refudit*] En hexametri hemistichium. De eiusmodi naevis in prosa oratione cavendis vid. *Heinecc.* Fundament. stili cultior. ed. Niclas. P. I. c. 1. §. XIX. 17. — *auro Roma refunditur* scribit M. Verba *Roma refudit* in Ed. Col. corrupta sunt in *rationaliter fugit*. „*Al. refugit*“ testante Mabill. in mg. In seqq. id deest in C. 8. *Maguntinus* N. S. T. A. 2. I. E. 2. M., item Edd. Col. Venet. Spir. Boc. Lugd. Voss.; *Maguntinus*

Henricus Arnoldus

Sorg. *Moguntinus*, *Coloniensis* W. et O.; et alter *Coloniensis* A. 2. „*Henricus* I. archiepiscopus *Moguntinus* gravatus suorum canonicorum calumniis et implorans sedem apostolicam absolutus est. Scribit pro eo *Bernardus* Epist. 302. Effecerunt tamen canonici, quibus odio fuit ob studium reformandi, corruptis pecunia legatis apostolicis, ut demum ann. 1153. deponeretur, si fides habenda *Conrado* archiepiscopo *Mog.*, qui circa ann. 1250. historiam scripsit. Vide *Serar.* in *Mogunt.* p. 816. in *Henr.* I. et *Baron.* Tom. XII. ann. 1153. nr. 5., ubi ob diversas scriptorum sententias dicit dubium esse, iustene depositus sit. *Coloniensis* alter, id est, *Arnoldus*, qui ex praeposito S. Andreae in archiepiscopum electus ann. 1138. post annos aliquot de simonia accusatus est. De hoc *Arnoldo* auctor magni *Chron. Belg.*, canonicus reg. S. August., prope *Nussiam* testatur, eum in concil. *Remensi* praesente *Eugenio* de simonia accusatum una cum archiepiscopo *Moguntino* sententiam depositionis accepisse. Dictis vero archiepiscopis pro sua reconciliatione *Romam* accedentibus et *Henrico* *Moguntino* gratiam obtinente *Arnoldum* *Coloniensem* reconciliationem impetrare non potuisse, cum tamen pro ea obtinenda plurima obtulisset." *Horstius.* — „*Henricus* scilicet *Moguntinus*, eo nomine primus, *Arnoldus* *Coloniensis*: hic simoniae accusatus,

ille violatae castitatis. In utrumque sententia depositionis lata. Moguntinus, in cuius gratiam Bernardus epistolam 302. scripsit, purgatus et absolutus; Coloniensis, etsi plurima pro sua absolutione obtulisset, indulgentiam impetrare non potuit.“ *Mabillonius*

Mogantino Coloniensis

3. 9. *alteri* — *alter* W. et O. 11. *egrediariis* W. S. O. 13. *ad illam* C.; *haec ab illa* N. et I. 14. *in perditione* N. S. T. O. c. Edd. Col. et Sorg. 15. Verba *zeli in ista plus* absunt a T. — *ille de transmarinis partibus*] „Forte Willelmus intrusus in sedem Eboracensem, de quo Bernardi epistolae 235 et 238. et seqq. His adde quae de Eugenio III. refert *Ioannes Saresberiensis* in Polycratici Lib. V. Cap. 5., ubi Eugenius laudatur, quod *nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat, aut cui credebatur li- tem imminere.*“ *Mabillonius* 3. 17. *pro episcopatibus* I. 20. *in cardinalium* *promptiores* vel *prompt.* vel *para manus alias* W. et O. *Mox potentiores* W.; *potent.* O.; *potent.* R.; *promptiores* pro *potent.* T. et A. 2., ut Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. in mg. 21. *manus servans* A. 1.; *servans manus* W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. 25. *notaretur*] *appareret* W. S. O. 26. *Sed pro sãc* N. Post *consultum om. est* in C. 27—28. *tua beneficentia* W. O. et ex corr. S. *Mox iidem munera diligunt.* 30. *Audire gravat?*] *Audi, reclamatur* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. Tum *eo om. libri nostri praeter* A. 1. C. et M. omnes, quibus accedit Ed. Sorg. 31. *quod pro quo* T., quo *id* A. 2. Dein *modestius* T. 32. *Iam pro tam, et me Christi gloriam silere* C.

P. 59.

1. *adhuc*] *ad hoc* W. S. O.; item A. 1. et C., commate tamen praefixo. Ante *adhuc* distinguunt M. et Edd. Sorg. atque Voss. Dein *tibi respondebitur* habet N.

Cap. IV. §. 14. 4. Deest *aliud et enim* in A. 1.; *enim* item in W. S. O. I. 5. *pertinere fortassis* exhibent W. S. A. 1. O.; *aliud* *nomen* c a b d *fortasse* C.; *forsitan* I. *ad idem* *pertinere enim fortassis* quis dicat (sic) C. 6. *haec pro hoc* N. T. A. 2. E. 2. M. 8. Desunt verba *aut speciem esse* in C. 9. *negarim* N. et I. 10. *pariter* om. N. T. R. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg. Inverso ord. *species pariter* habet I. 18. Post *induit abest dominus* a W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et ab Ed. Sorg. 20. *dei imitatore* c. Ed. Sorg. exhibent Codd. omnes exceptis C. et M. 21. *fidelis fiducia, conscientiae decor, tuus splendor bonae opinionis* A. 2. 23. *fortitudo*

^{tua}
nostra N. 26. ^{a c d b}tuas om. I. Pro vestire id. habet induera. 27.
suos illa mulier fortis G.

P. 60.

3. *vestiris* W. N. S. A. 1. 2. T. R. G. O. 1. M., item Edd. Col. Sorg. Boc. Lugd. Voss.; *vestiri* C. et Edd. Venet. ac Spir. 6. *te* om. W. S. R. C. O. Dein pro *tollo* N. A. 1. I. exhibent *tolero*, quod in G. mutatum est in *tollo*. 7. *et querimoniam* al. m. in mg. addidit Codici C.; *querimonias* c. Edd. Col. et Sorg. dant G. et E. 2. Ante *queremoniam* C. infercit *non*. 7. *Truncari se clamitant*] „Quales probet improbetve Bernardus exemptiones, vide hic num. 18. et confer epistolam seu opusculum ad Henricum Senonensem cap. 9. infra.“ *Mabillonius* 2. 9. *aut* om. N. 15. *haec* N. A. 2. I. E. 2. M. Dein *potestas* W. et Ed. Col., item pr. O. Tum *sed et utrum debeatis* W. N. S. R. O. I. c. Ed. Sorg.; et om. E. 2. et M.

§. 15. 20. *Spiritualis*] *Spiritualis* N. et Ed. Col.; *spreverat* C. Mox *omnia* pro *omne* restitui ex Codd. et Edd. ante Horst. omnibus; nec discrepant Fco. Dein *iudicat* A. 2. Pro *ut* N. *vel ut*; *ne ipse a nemine indicetur* Ed. Col. Tum *et ipse* N. c. Ed. Sorg. *Diiudicetur* pro *iudicetur* receptum e Codd. W. S. T. C. O. I. E. 2., quihuscum faciunt Edd. Veneta et seqq. ante Mabill. omnes; *diiudicatur* (*iudicatur* N.) typothetae incuria irrepsit in Sorg. 22. *praeveniens* C. 23. *et* om. A. 2. Fco. et libri editi ante Mabill. 2. 24. *constat* Fco. 25. *quod* om. T. 26. *quod* in eodem superscriptum. Dein *licet et decet* dat Fo. 27. *erit* om. C. 28. *haec tria ipsa*] Ita Codd. exceptis C. et M. omnes, consentiente Ed. Sorg., Voss. *tria haec*; in mg. „al. *ipsa*. al. *ista*“ pro *haec*. Vulgo *haec* abest. 30. *et* c. Ed. Sorg. om. Mss. nostri praeier C. et M. omnes. 31. *orationem* pro *rationem* I.

P. 61.

2. *rationis omnis* C. 4. Post *cuius* illatum *menti* in W. N. S. R. O. A. 2. I. E. 2., ut in Edd. Sorg.; in T. *mentis*. Dein fidem libri exhibent *ratione utenti*. 6. Pro *honoris iniuriam* dedi *intur*. *hon.* praecuntibus libris meis praeter unum M. omnibus, itemque Edd. Sorg. atque Voss. 8. *proprium*] *obprabrium* I. 9. *est* om. W. S. C. O. 10. *factus illis sine est* I. Mox pro *item* in A. 2. legitur *vero*, in T. et R. *vere*. 11. *cum* pro *non* T. 12. *aut* pro *atque* dant W. S. A. 1. O.; *autque* (sic) I.; et Ed. Sorg.

14. *sint non* A. 2. 15. *etiam* om. I. Mox *volo te* legitur in T. 16. *centum oves*] „*Centum* aliis. At parabola 2. Regum 12. habet *plurimas* oves. *Centum* a quodam imperito invecum ex parabola evangelii de centum ovibus Lucae 15.“ *Mabillonius* 2. Probat scilicet vir doct. lectionem *multas*, receptam quidem iam a Bocardo, editore Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst., sed nee meorum Codd. ullo confirmatam, neque Editionibus Col. Sorg. Venet. Spir., in quibus libris omnibus, ut in tribus Mss. Vaticc. a Vossio laudatis, legitur *centum*, excepto uno S., in quo hiat lacuna, supra qua r. m. scripsit *plurimas*. Quare equidem *multas* merum esse glossema censeo. 17—18. *venit* C. Paulo post *rerum tenebat summam* A. 2. 20. *a te deus* C.

§. 16. 23. *inde* om. C. 26. *ibique* I. Tum *liberatorum* C. *episcopis monachis* mo-
27. *non admodum pudenda* N. T. A. 2. I. 27—28. *in his — in*
illis W. S. O. 28. *Matris noxiae* iidem. 28. *sancta saecularitas*
T.; voc. *sancta* C. per ras. a r. m. habet; *sancta singularitas*
dat N. Mox *peccent* Ed. Sorg.; *licentius peccent* W. S. O.; *lic.*
peccet A. 1. et C. c. Ed. Col.

P. 62.

5. Pro *quam*, quod om. I.; N. habet *quae*. 6. *inquiens* post *sua* inserit N. 8. Pr. et om. M. et Ed. Col. Dein pro *extollitur* E. 2. scribit *extinguitur*. Verba *et cui* (*qui* male Edd. Mab. 2. 3. 4. 5.) *subtrahitur*, *uritur* quae T. a r. m. in mg. habet, desunt in W. S. R. O. E. 2., itemque in Ed. Sorg.; *et cui subtr.* desiderantur etiam in M.; *et zelatur cui subtr.* habet A. 2. Pro *uritur* al. teste Vossio scribunt *murmurat*. 9. *quomodo qui subtrahit innocens?* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. 11. *quo pro qui* A. 2. 14. *dixi* I. 17—18. Verba *est bona* om. I., *arbor bona* habent W. S. C. O. 19. *odia* om. R. et I. 21. *perpetuasque* A. 2.; *que* om. C. 22. *homo* pro *sermo* I. 23. *non licet* C. 24. *ducor* pro *adducor* T. R. A. 2 E. 2., quibus accedit Sorg. Verba *licitum consentire* — — *Tunc* (om. denique *tibi*) *licitum* a r. m. in mg. habet T.

§. 17. 26. *licitum*] *illicitum* I. 28. *posuere* id. 29. *cuique* repetitur post *servare* in C. 30. *suam* I.

P. 63.

6. *tamquam sublimioribus in multis* I. 7. *Non tua ergo*] Ita pro *non ergo tua* c. Edd. Col. et Sorg. libri Mon. omnes. 7—8. *sunt et mediocres*] sed. med. N. 8. *inferiores*] *inferiores* T. A.

2. et Ed. Sorg. 10—11. *Monstrum facis, si manus submovens digitum facis pendere de capite, superiorem manu, brachio collateralem*] „Ita habet editio Vossii. Sed obscura sententia. Clarior videbatur futura, si ita legeretur: *Monstrum facis, si manum submovens digitum facis pendere de capite*, q. d. Sicut monstrum esset, si submotā manu digitus immediate penderet a capite, essetque manu superior et propinquior capiti, quam manus; ita monstri instar esset, si in corpore Christi mystico membra inferiora non dependeant a superioribus, v. g. monachi ab episcopis, sed immediate a supremo, id est, ipso capite ecclesiae, summo pontifice. Haec mens Bernardi, quamvis in hanc sententiam vulgata lectio etiam trahi possit.“ *Horstius*. Pro *manui* N. O. I. c. Ed. Col. habent *manu*. Ita l. 12. quattuor Codd. Vat. et Columu. notante Vossio p. 102. 12. *est* om. I. 14. *tu* item om. I. Mox *esse*, quod ab A. 2. abest, ab al. m. habet C. 15. *quosdam vero prophetas, quos vero evangelistas* I. 19. *Atqui pro atque certe*
S. R. C. A. 2.; *at qui* W. et T.; *at certe qui* O.; *ad* N. Tum *Christo*
iure pro *vere* N. 20. *capiti* W. et O. 25. *hanc formam* W. S. O. 26. *quae* pro *quia* c. Ed. Sorg. libri nostri W. N. S. T. O. A. 2. I. E. 2. Mox *e caelo habent* W. S. O.; *in caelo* N. 27. *quicquam facere* W. S. O.; a C. abest *quicquam*. 29. *Vide ut omnia facias* W. N. S. A. 1. C. O.

P. 64.

§. 18. 2. *descendentem* om. I. 4. *Seraphin ac Cherubin* id. habet; *Cherubin et Seraphin* C.; *Cherubin et Seraphim* quattuor Vaticc. ap. Voss. 5. *ad archangelos et angelos* Codd. mei omnes una cum Edd. Col. et Sorg.; item quattuor Vaticc. 6. *ita quoque hic* T. 8—9. *abbates, presbyteri* N.; *et (pro vel) abbates* W. S. O. 10. *deum*] *dominum* C. 11. *duxit* pro *ducit* c. Ed. Sorg. exhibent Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. Mox *dicant episcopi* I. 14. *dicentem quempiam* id. Proxime *nolo esse sub archangelis* W. S. O. 17. *Quis* T. Deinceps *inquiris* I. 18. *positos* om. C. 20. *inter dispensatores dei* A. 2. 21—22. *Ubi necessitas urget, excusabilis dispensatio est* etc.] Notanda Bernardi in materia dispensationum sententia, nempe ut non nisi necessitate urgente, et communi utilitate suadente dispensetur. Iam vereor saepius dispensari, ubi necessitas et utilitas vel non est, vel tantum privata est. Quid autem hic est dispensare sensu Bernardi, nisi dissipare? Et his merito illa eiusdem S. Patris verba ingerimus: *Quid tibi frustra quispiam blanditur de absolutione*

apostolica, cuius conscientiam divina ligatam tenet sententia? Ep. 1. ad Robertum Nep. Item illa: *Apostolicam, inquit, licentiam quaesivimus et impetravimus. O frivolum satis remedium, quod non est aliud, nisi more protoplastorum cauteritatis conscientias texere perizomata, videlicet ad velamentum, non medicamentum. Utinam non licentiam quaesissetis, sed consilium, id est, non ut liceret et c.* Ita Bern. Epist. 7., ubi notatu dignissima circa dispensationes a num. 7. usque ad 10. *Horstius.* — „*Ioannes Saresberiensis in Polycrat. Lib. IV. Cap. 7.: Nec tamen dispensationem legis subtraham manibus potestatum; sed perpetuam praeceptionem, aut prohibitionem habentia libito eorum nequaquam arbitror supponenda. In his itaque dumtaxat, quae mobilia sunt, dispensatio verborum admittitur, ita tamen, ut compensatione honestatis aut utilitatis mens legis integra conserveatur. Lege sis apud eundem Lib. VII. Cap. 17.*“ *Mabillonius 2.* — *excusabilis est dispensatio W. S. O. 23. non propria]* „*Vossius in margine notat non tua, quasi propria referendum sit ad pontificem, non ad eum, cui conceditur dispensatio.*“ *Mabillonius 2. 24. nihil]* Ita pro *nil* libri Mss. mei et Edd. ante Horst. omnes excepto uno Cod. E. 2., in quo legitur: *cum horum aliquid deest. Mox videlicet pro fidelis W. S. O. 31. de eis C.*

P. 65.

Cap. V. §. 19. 4. *sunt subiecti A. 1. et C.; subiecti sunt W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. M. consentientibus editis Col. et Sorg. 8—9. si flores fructus parturiant obedientia fidelium populorum]* Ita W. S. C. E. 2. et Edd. Sorg. Venet. Spir. ceteraeque ante Mabill., qui recepit *obedientiam*, cui plures eorum Codd. favent; et *obedientia* habet O.; *fructum* — *obedientiam* M. Ante *obedientiam* distinguitur in I. et Ed. Col. *Ob- edientium* scribit R.; dein *populorum fidel. A. 1.*, neque aliter primo exhibebat C. 11—12. *observantur N. 13. subreptum]* *surreptum* cum Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Tiraq. libri N. E. 2. M., *subrectum A. 1. et C., subiectum W. T.*

vel tractum

O. A. 2. I., *subiectum R., subiectum* Ed. Sorg. 15. *innumerabilia W. et O. 21—22. Praecipimus, aisti]* Pro his verbis in C. est *praecepisti decretum. Aisti* om. I. Vid. Conc. Rem. Can. 2. in *Harduin. Actt. Concill. Tom. VI. P. II. p. 1301.*, ubi pro *ut* legitur *quod. 24. scissura* Hard., item mg. Gillot. et Tiraq.; *figura* Edd. Venet. ac Spir. 26. *ita* om. I. 27. *ut* pro *et* Hard. 28—29. *dignitas clericorum exigit* E. 2. c. Ed. Sorg.; item pr. R. *Ordinis* om. W. N. S. A. 1. 2. T. C. C. O. I.; inverse *cleri-*

corum ordinia exhibet Ed. Venet. c. Spir.; *ordinis clericalis* Hard. 30. *infra quadraginta dies*] Reduxi hanc lectionem e Codd. nostris omnibus, quibuscum faciunt Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. pro *intra*, quod post Gillot., Voss. Tiraq. et Horst. probaverat Mabillonius, praesertim quum etiam in Conc. Rem. l. c. legatur *infra*, quod medio aevo passim pro *intra* usurpatum fuisse notat *Du Cange* s. v. Mox *obtemperarint* W. N. S. T. R. O. A. 2. I.; *obtemperarunt* E. 2.; *obtemperant* C. 31. *officiis et beneficiis* C.

P. 66.

1. *praeifixam*] *praefatam* marg. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mab.; *praedictam* C. et marg. Voss. 4—5. *ab episcopali officio* ^u
abstineant Conc. Rem. 6. *sibi* om. C. 6—7. *Illud etiam diximus ad nectendum* R. c. Ed. Sorg.; *adnect.* W. N. S. A. 1. 2. T. C. S. O. A. 2. I. E. 2. et Edd. Venet. Spir. Voss. Sumpsit etiam haec ex Conc. laud. Can. 9., ubi verba *vel decanum* absunt. Verbum *ordinetur* post *decanum* addit C.; moxque in Conc. Rem. Can. cit. legitur *vel presbyter*, et l. sq. *vel praepositi*. Ante *decani* insertum et in l. 10. Pro *sunt* ap. Hard. est *existunt*, in seqq. *suscepto honore*, dein *etiam* pro *autem*, et paullo post, ut in C., *merito vitae*. 15. *ordines* pro *honores* l.

§. 20. 16. *tu* om. l. 18. *promoventur in ecclesia* N. 19. *luxus vestium interdictus* etc.] „Aevo Bernardi luxum et molliem vestium inter clericos eo magis et paene impune grassatam censent plerique, quod e prima nobilitate tunc plures in clerum adlecti ei iam pridem elegantiae assueti aegre se ad modestiam et frugalitatem sacro statu dignam componerent: quin ei hoc modo pristinum splendorem et stemmatis excellentiam peculiari vestium cultu tueri vellent, ne forte e plebe instar ceterorum viderentur assumpti. Si quis prudens hoc in iis studium probet? Nam una cum statu et vitae genere mores habitumque mutari par erat; vel certe ita statuere secum praecipuum hominis deo sacrati decus et ornamentum esse virtutem, modestiam, pietatem. Sed quia hic fere depravata plurimorum errabat opinio, sanctis et religiosis viris semper curae fuit, vomica illam iu communem perniciem in dies magis magisque tumescentem acriori stilo pungere. Accesserunt et diversorum ecclesiae praesulum, nec non conciliorum decreta ad reprimendum luxum vestium edita, quae tamen S. Bernardus non observari dolet ac queritur. Vide Tract. de moribus et off. Episc. contra luxum vestium in cler. etc. cap. 2.“ *Horstius*. 21. *est secuta* S. 23. Ante *suspensum* C. infercit *privatum*. 25.

Quid hoc?] Ita W. S. T. C. I. A. 2. E. 2. et editi ante Mabill., qui male habet: *Quod hoc?* In A. 1. legitur: *Quid est hoc?* Et ita primo E., ubi *est* corr. m. puncto supposito delevit. *Quid*

^e
hoc ex corr. habet O. *Quid haec impunitas?* (sic) M. 27. omnia T. 28. *malorum* om. Codd. mei omnes una c. editis Col. et Sorg.; *malorum omnium* inverso ord. legunt Edd. Venet. et Spir. 31. *pellicula discolor*] „De inconcinnis illis vestibus clericorum lege opusculum ad Henricum archiepiscopum Senonensem cap. 2. infra, et *Horstii* notas in hunc locum.“ *Mabil-*

de
lonius 2. Mox *decorat* pro *decolorat* C. — *si non aequē, ut prius, fissura enormis et c.*] *Aequē* om. T. „Sacris decretis severe cavetur, ne clerici vestes ferant virgatas, partitas, scacatas. Maiores nostri vocabant *fractilatas* vestes et pomposas (vid. Chron. Windesheimense Lib. II. cap. 47.), quae videntur concisae fuisse vestes, latissimis rimis et hiantibus, quales videmus in Gallorum thoracibus aestivo tempore, quibus fiebat, ut seminudi esse viderentur, et, ut cum *Petro Chrysologo* loquar, *artificiosa nuditate vestiti*, Serm. 122. Id S. Bernardus *fissuram enormem* appellat, *quae paene inguina nudet*: eo quod olim non thoraces modo haberent ea ratione fenestratos et hiantes, verum etiam et femoralia late fissa, ut ex antiquis picturis constat. Quare cum clerici extra chorum longiorem vestem posuissent, in omnium oculos incurrebat illa amictus turpitudine, quae modestorum oculos animosque offenderet. Ita fere *Cresoll.* in *Mystag.* Lib. IV. Cap. 13. Sect. 5. Ubi etiam addit morbum illum dire in Germania grassatum; sed et a praesulibus magna vigilantia laboratum, ne licentius latiusque serperet. Et quidem deinceps diversos Colonien- ses praesules adducit, qui pastoralis cura et censura invalescentem abusum reprimere studuerunt. Tales fuerunt Conradus anno 1260., Walramus anno 1337., Willelmus anno 1353. et 1360., qui inter alia sic ait: *Monemus universos et singulos clericos, ne de cetero vestes partitas, virgatas, taliatas, scacatas etc., aut omnino rubeas, aut omnino virides, aut glaucas, aut botonatas, vel nodatas et c. deferant.* Omitto ceteros.“ *Horstius.* 33. Num] Non I. et pr. &.; numquid W. et O.

P. 67.

2. *esse aliud* W.^o N. S. T. R. O. I. A. 2. et Ed. Sorg. 8. inquit om. Fo. 8.—9. in ordine suo Codd. Mon. c. Ed. Sorg. omnes. Sed praestat vulgata. Conf. Annot. ad. Tract. de grat. et liber. arbitr. p. 142. 12—13. *vereor non alibi ordinandos*] Ita

libri Mss. nostri et Edd. Col. Sorg. Boc. Lugd.; *vereor ne alibi eos ord.* Fo.; *credo ordinandos, ubi — inhabitet* Ed. Venet. c. Spir. *Istos*, quod Edd. rell. post *vereor* insertum habent, facile subintelligi potest. Quare expunximus. Dein *ordinatos* C.; *inhabit* etiam Boc. et Lugd. 15. *quae* pro *qui* W. et O. 16. *propria* T. R. A. 2. E. 2. Omittunt nim. hi libri c. W. S. O. quod mox sequitur *quaestui*. Tum *reverentur* exhibet C. 18. *si* pro *etsi*. Codd. mei praeter C. et M. c. Ed. Sorg. omnes. 20. *iam* om. C. 21. *liber quartus* (ita et C. & c. Edd. Col. atque Voss.) *aperiat* W. N. S. T. A. 2. I. E. 2. consentiente edito Sorg.; *aperiat* item O.; *aperit* C.; *aperiet liber quartus* M.

Lib. IV.

Cap. I. §. 1. 23. *innotuisses* W. S. O. B. et Ed. Col. 24—
25. *videntius* pro *vel fidentius* T.; *vel* om. libri nostri praeter C. et M. c. Ed. Sorg. omnes.

P. 69.

2. *id* om. I. Pro *minime* idem c. W. S. T. R. & A. 2. E. 2. et Ed. Sorg. habet *me minus nosse* (*me min. nosce* O.); *meminisse*, superscripto *minime*, A. 1. Post *minime* N. addit *nosse*, B. *meminisse*. 3—4. *ad modum* T. et A. 2., *admodum* N. S. O. 5—6. *de his* om. I. Dein *quae circa te sunt addere* al. ord. exhibent N. T. R. A. 2. E. 2., nec nōn Ed. Sorg. 8. Post *coram* in N. deletum *te*. 11. *huiusmodi* W. S. T. R. C. O. A. 2. I. E. 2. M.; *huius modo* (sic) Ed. Sorg. 15—16. Verba *et sollicitudinis non erit finis* post *non liberum cor* inserunt W. S. O. 17. *Seclusi et*, utpote omissum in undecim Codd. et Ed. Sorg. 18. *tua illa* pro *illa tua* scripsi praeceuntibus libris omnibus praeter M., a quo *tua* abest, eodemque verborum ordine utuntur Edd. Col. et Sorg. 20. *specialiter*] *spiritaliter* W. S. C. O. B. A. 2. I. M. et primo &, de qua utriusque vocis confusione vid. Annot. ad Bernardi nostri Tractat. de grat. et liber. arbit. p. 165. Mox *spiritalis* C. et M. 22. *qui quotidie tibi assistunt*] Ita pro *qui tibi quot. assist.* W. N. S. A. 1. 2. T. R. & O. B. I.; *qui quot. assist. tibi* E. 2. c. Ed. Sorg. 23. Post *domo* N. addit *tua*. 24. *et mensa sunt tua* c. Ed. Sorg. W. S. T. R. A. 2. E. 2. et pr. &; *sunt* om. O. Mox post *ministri* W. N. S. A. 1. 2. T. R. & O. B. c. Ed. Sorg. inserunt *quoque*. Hoc additamentum habet etiam Ed. Voss., omisso tamen *quique*, cuius loco in I. scriptum est *qui*. 27. *verentur*] *venerunt* C. 28. *etiam* pro *et* E. 2. Tum *ipsa*, quod Codd. mei c. Edd. Col. et Sorg. ad unum omnes omittunt, uncis coërcui.

Cap. II. §. 2. „Vide *Baron.* an. 1144. n. 3. et 1145. nr. 3. et 7. et an. 1152. n. 1, Conf. Ep. *Bern.* 242.“ *Horstius* et ex eo *Mabillonius*. 29. *primum* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., itemque Edd. Col. et Sorg.

P. 69.

1. *omne*, quo non opus, merito om. Codd. Mon. solis exceptis C. et M. c. Edd. Col. et Sorg. Quare secludendum censui. 2. *agit* C. Mox *tibi* om. R. 3. *ut quosque* C. 4. *ita formati sint* I. 5. Post *speculum* N. addit *sint*. 6—7. *ad officia expediti* N. 8. *ad semet custodiendos* pro *ad sese custod.* scripsi suadentibus Codd: meis omnibus et editis Col. atque Sorg. 10. Margo libri C. habet gl. *loqui*, utpote ante *potui* inserendam. 11. *tamen aperire debeo de tuis parochianis*] Post *tamen* Edd. Venet. et Spir. inserunt *totum*, quod Codd. mei non agnoscunt. *Debeo* in vulgatis libris omissum recepi ex Codd. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Ed. Sorg. *Aggradiar tamen aperire* scribit C. Dein Edd. Gillot. Tiraq. et Horst. exhibent *paroecianis*. 12. *saeculis notum* S. 13. *cervicositas* pro *fastus* Edd. Venet. et Spir. 15. *subdi* om. B. 16. *hoc* (pro *haec*) *dissimulare* N., *hanc d.* T. R. A.

nam

2. et ex corr. S. 17. *noli* I. 19. *et* om. A. 2. 20. *sana illum*] Ita pro *sana illud* Codd. Mon. omnes consentientibus editis ante Horst. et Mabill. Pronom. *quidam*, (nimir. *Ovidius* Epist. ex Pont. I. 3, 17.) deest in T. 22. *de tuis propono tibi*] Ita A. 1. C. S. B. M. et Edd. Col. atque Voss.; *propono de tuis tibi* c. Edd. Sorg. Venet. Spir. ceterisque praeter Mabill. 3., ubi est *propone de tuis tibi*, Codd. Mon. rell. 24. *aut plus*] atque *plus* C. 25. *non* pro *autem* B. 26. *suum* om. I. 27. Ante *accipiet* W. A. 1. S. O. B. inserunt *mercedem*, quod glossam redolet. I scribit *recipiet*. 28. Verba *in laboribus* om. id. 33. *explicuisti*] *explevisti* Horst. et Mabill. in mg.

P. 70.

1. *dabit* om. S. A. 1. B.; *dat deus* exhibent W. N. T. R. O. A. 2. I.; *deus dat* E. 2. c. Ed. Sorg.; item S. verbo *dat* a r. m. adiecto; *deus dabit* M. 7. Abest *deus* a R. et I. Mox *istis* om. C. 8—9. *ignoscat deus* T. et A. 2. Dein *convertatur* T. c. R. 10. *mihi* pro *mei* B., *dictare mihi* I. Tum *ut possum* C.; *possem* N.

§. 3. 14. *adordiar* B., *adorior* C. Dein *sentiet* mendose I. 15. *quod imminet* N. S. A. 1. 2. T. S. O. B. I. E. 2. M. et Edd. Col. atque Sorg. 16. *insuetum*] *indissuetum* W. N. S. A. 1. S. O. B., *indisuetum* I. 17. *scio fuisse* A. 2. De re vid. Lib. I.

cap. 9. 18. *indissuctum* N. T. & O. A. 2. B., *indisuctum* I. 19. *indisuctum* T. 20. *quod constet* N. T. A. 2. E. 2. Dein *non aliquando modo* I. 24. *totis* N. 25. *nil sibi reputantes pro nihil s. r. prae-buerunt* Codd. et Edd. ante Mabill. 2., omnes. 26. *putarent obviare* C. 29. *unus eorum* N. 30. *ait*] *autem* C. Dein *impendar* B. c. Ed. Sorg. Mox et om. M. 31. *diceret pro dicerent* W. S. R. & O. A. 2. E. 2. M. et Ed. Sorg. Tum *ministrare, sed ministrari* S. et pr. W., et l. sq. *ponebat* R. C. A. 2. E. 2.; item e corr. &, adstipulante Ed. Sorg.

P. 71.

2. *et una pompa* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Dein *una quaeque voluptas* W. S. O. Mox *eos* om. C. 3. *posset* e corr. &. In seqq. *omnimodo* M. 4. *Deest satagebant in duodecim* Codd. Mon. et Ed. Sorg.; E. 2. dat *faciebant*. Tum et pro *etiam* C. et A. 2.

§. 4. 11. *sed non imminuta* T.; *sed* a r. m. superscriptum in &; *immutata* habet C. Dein *testimonium perhibeo vobis pro t. vob. perh.* c. Ed. Sorg. dant Codd. praeter C. et M. omnes. 14. *non facit* T. 15. *omnes ad manus* W. S. O. 16. *illi undecim* Codd. nostri, quibuscum faciunt etiam editi Col. Sorg. Lugd.; *illae* c. Edd. rell. soli agnoscunt libri Mon. A. i. C. B. 21. *libus*

dentibus (e corr. r. m.) T. 22. *tibi consilium* I. 25. *nolo*] *nolim* T. R. A. 2. E. 2. et e corr. &; item Ed. Sorg.; *voluerim* ty-po-thetae errore Col.; *noluerim* Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mabill. 1. 27—28. *ut faciant malum*] Ita W. N. S. A. 1. 2. T. R. & B. I. E. 2. M., al. a Voss. collati, assentiente etiam Ed. Sorg.; *ut f. mala* Codd. et Edd. rell. Respexit quidem Bernardus Hierem. 4, 22.: *Sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt*; sed quum in nostro loco subsequatur *bonum, malum* multo aptius videtur ob antithesin. 28—29. *invisi caelo et terrae* N. — *utrique iniecere manus*] „Id est, terrae et caelo, quod mox explicat. Hae turbae contigere incentore Arnaldo haeretico, qui Romanis auctor fuit, ut Romae antiquum rei publicae statum restituere molirentur unica sacrorum cura pontifici relicta. Quam ob rem Eugenius ex Urbe migrare coactus fuit. Haec fuse in Bernardi Epistola 243. et apud Barontium [ann. 1152].“ Mabillonius 3. 30. *in* ante *invicem* om. A. 2. 33. *Deest omnes* in C.

P. 72.

2—3. *ad negandum frontosi*] „Sic in Epist. 193. *frontosus ad verecundiam*, num. 1.“ Mabillonius 2. 9. *Seclusi usque omis-*

sum in Codd. nostris et Edd. Col. atque Sorg. 10. *ammonendum* W. S. A. 1. C. & O., *ammonendi* Ed. Col.

§. 5. 12. *decurramus* C. 13. *emunt* Edd. Venet. et Spir.,

cu

indeque Voss. et Mabill. in mg. 17. *praecurrerit* (sic) C., *praecurrit* c. Ed. Col. libri nostri N. T. O. A. 2. I. M., *praecurret* W. S. R.; *percurreret* Ed. Sorg. 18—19. *utinam in te* R.; *non desinat* T. 22. *pascuae hae* T., *pascuae haec* (sic) W. S. R. O. A. 2. E. 2. 23. *sic ludebat Paulus*] Ita c. Ed. Sorg. Codd. Mon. omnes exceptis C. et M., qui cum vulgatis libris exhibent: *sic Paulus ludebat*. Pro *ludebat* in Ed. Col. legitur *lugebat*; dein videas in W. S. T. R. O. A. 2. et Ed. Sorg. Ita ex corr. habet etiam &; *videre est* Fco. Mox *pro dignitate sola* W. S. O. A. 2. E. 2., quibus accedit Ed. Sorg.; *pro sola dignitate* T. R. I. M. 25. *datur totum* Fco. 26. *vel parum* I. 27. *aut socialius* A. 1. & B. E. 2. M. una cum Ed. Voss. Pro *tentaveris* scr. *temptaveris*. 28. *absit, inquit, non decet*] „Vide unde corruptela principum ac praelatorum: nempe a malis consiliariis et familiaribus. Utpote qui tantum norunt blanda suggerere, ac non nisi placentia loqui. Hinc eleganter *Seneca*: Monstrabo tibi, inquit, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit, scilicet ille, qui verum dicat. . . . Non vides, quemadmodum illos in praeceps agat extincta libertas, et fides in obsequium servile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet dissuadetque, sed adulandi certamen est, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissime fallat? Lib. VI. de benefic. Cap. 30. Hinc *S. Ambrosius*, quamvis Theodosii imperatoris acre ingenium et vehementem impetum nosset, minus tamen hinc, quam a familiarium suorum consiliis metuebat. Ideo imperatori scribens epistolam 28. id ab ipso enixius postulat, ut animi sui motus, quamvis acres et vividos, sibimet potius, quam aliis regendos committat. *Utinam*, inquit, *si nemo mitigat, nullus accendat! Libenter cum natura impetum committo tibi: ipse te revocas et pietatis studio vincis impetum naturae*. Et recte quidem: quod quamvis a vehementi principis ingenio non posset non timeri, plus tamen ab improbis familiaribus metuendum esset. Ambrosii voto fidem faciunt quae de Theodosii imperio olim florantissimo leguntur apud Baronium Tom. VI. ann. Christi 446.: *Ita plane Theodosii imperium pro arbitrio aulicorum, non pro ratione constiti administratum interiit, tantaque moles corruit*. Hoc ergo restat, ut principes accurate dispiciant, quos in numerum familiarium adlegant. Audiant, immo spectent et sequantur

Davidis exemplum. Ecce, dictum et factum eius egregium et vere regium. *Non habitabit in medio domus meae, qui facit superbiam: qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum*, Psalm. 100. [7.]“ *Horstius*. — *non congruit tempori N. T. R. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Dein non maiestati convenit N. bene*

30. *De placito N. Mox pro salutis iactura Fo. 31. cunctatio*, add. gl. *inquisitio*, C. 32. *dicamus*] Ita Codd. mei omnes et Edd. ante Mabill. 2. 32. *quod* om. B. 34. *Alterum qui*, quod C. inter versus habet, deest in A. 1. et B.

P. 73.

2. *ne dicas* I. 3. *proprium* W. et O. *Dein conscientiae abest* ab I. 4. *et* om. B.

Cap. III. 6. *loquendi* I. *Dein aemulor enim te* C., ut Mss. Vat. et ille Nicol. V. ap. *Voss*. p. 117. *Post te* W. S. A. 1. O. B. *inserunt dei*. 12. *sunt tecum* I. *Paulo post tu tamen* C. 13. *quam pro qua* T. et C. *Tum inveniris posterior liber*. 14. *convertens* C.; *eos convertas* pr. C. 16. *verti in lupos*] *çverti* (sic) R., *reverti* M., *everti* Mabill. 3. 17. *hic* om. W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. M., item Edd. Col. et Sorg. *Quod sequitur comma delendum*. 21. *non aura tectus* N. *Deinde et non vectus equo albo* A. 1. C. B.; *nec v. e. a.* Ed. Col.; *non nec nectus e. a.* (sic) I. “*Observa morem tunc fuisse, ut pontifex equo albo uteretur, quod etiam probat Sugerius in libro de vita Ludovici Grossi apud Chesnium Tom. IV. p. 318. Mabillonius 3. 24. credit* W. N. S. A. 1. 2. R. C. O. B. I. E. 2. c. Ed. Sorg. *Om. satis* N. T. R. A. 2. E. 2. M. 25. *succesti* scribunt N. et M.; *non successisti* A. 1. B. et pr. C. 26. *Post consulo illatum te in* W. O. I., *a te* in A. 1. et B., *tibi* in N. et S., *tibi haec* in T. R. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg. 28. *Etsi purpuratus*] „*Petrus Damiani pontifici rubram capam tribuit in Lib. I. Epist. 20. Hadrianus IV. apud Ioannem Saresberiensem in Polycratici Lib. VIII. Cap. 23. ait, coronam et phrygium, quod alio nomine regnum vocant, clara merito videri, quia ignea sunt. De phrygio Innocentii II. vide Sugerium loco mox allato.*“ *Mabillonius 3. Tum et deauratus* B. *Proxime quod* om. I.

P. 74.

3. *voles* A. 2. et I. *Mox et pro etiam* W. N. S. A. 1. T. R. C. O. B. I. E. 2. et Ed. Sorg. *Dein est tibi gloria* M.; *tibi est scribitur in* W. S. O. A. 2. B. *Opus fac pro fac opus recepi ex* Codd. nostris omnibus, quibuscum faciunt etiam Sirlet., Column.

et ille Nicol. V., nec non editi vetustissimi. Tum *opus pastoris* A. 2.

§. 7. 6. *me* om. R.; *mones* C. 8. *sed verbo, non ferro*] *non ferro, sed verbo* W. S. A. 1. 2. C. O. B. Praeferenda tamen vulgata. Ita Noster et infra p. 79, 22.: *sed actu, non fastu*. — *Quid tu denuo usurpare gladium tentes*] *gladium usurp. temptes* M.; *temptas* Ed. Col. Pro *tentes* scr. *temptes*. „Ubi docet utrumque gladium competere ecclesiae, et spiritualem scilicet et materiale. Sed illum ab ecclesia, hunc pro ecclesia exserendum; illum sacerdotis manu, hunc eius nutu, sed manu militis et ad iussum imperatoris. His verbis utuntur longa serie politici, ut sectarios sileam; immo theologi plures et canonistae, qui olim (forte etiam hodie) imperatoribus et principibus contra pontificem armatis navarunt operam: et cum alibi ferro decertaretur, illi non minus calamo rem egerunt. Contendunt illi non competere pontifici gladium materiale, sed ut supremum caput ecclesiae, posse imperatorem, utpote dignius et potentius ecclesiae membrum, simili ratione alios principes ad hoc requirere, ut arma commodet ecclesiae, eamque contra hostes defendat, non vero propria auctoritate posse movere bellum. Et ad hoc nituntur praesenti loco Bernardi, ut qui velit non manu, sed nutu tantum pontificis, iussuque imperatoris temporalem gladium exseri. Similia proferunt eiusdem verba ex Epistola 256. ad eundem Eugenium: *Exserendus*, inquit, *nunc uterque gladius Christo denuo patiente, ubi et altera vice passus est. Per quem autem, nisi per vos? Petri uterque est, alter suo nutu, alter sua manu, quotiens necesse est, evaginandus. De quo enim minus videbatur, ad Petrum dictum est: Reconde gladium tuum. Suus ergo erat, sed non sua utique manu educendus* etc. Sed vide Gloss. in Cap.: *Unam sanctam*, ubi praesens Bernardi locus commode explicatur. Vide etiam epistolam Gregorii IX. ex editione Vossii de duplici gladio pontificis et usu utriusque ex professo tractantem. Item Petrum Damiani Lib. IV. Epist. 6., ubi gladium materiale non videtur permittere ecclesiae; sed annotatione sat prolixa antidoton auctor nescio quis (forte ipse qui edidit, Constantinus Caietanus) adhibet. Item lege Baron. ann. 1053. Sed videat omnino lector Sixtum Senensem virum doctissimum ex Ord. Praed. Lib. VI. Biblioth. sanct. Annot. 72., ubi prolixe Bernardi verba explicat, eaque a sinistris interpretationibus Calvinii, Feri aliorumque vindicat. Sufficiet lectori haec indicasse: nec enim vacat ista nunc prolixius discutere, cum has notas videam praeter mentem excrescere.“
Horstius. 10. *tamen* om. A. 2. 13. *Tūo ergo et ipse forsitan*

nutu E. 2.; *forsitan tuo nutu* c. Edd. Col. et Sorg. Codd. W. N. S. T. R. O. I. et pr. S. 14. *et si ullo modo* I. 15. *et his dicentibus* W. S. O. I. M. 16. *responderes, sed dominus* C. 17. Ante *sed* rubro colore deletum *satis* in S. Pro *sed* in C. legitur *et*. Tum *est*, quod A. 1. et B. om., superscriptum a r. m. habet S. Deficit ergo in T. 17—18. *Uterque ergo ecclesiae, et spiritualis scilicet gladius et materialis* ecclesiae om. S. Dein *spiritualis* dant C. et B. Quod sequitur *scilicet* deest in S. „De utroque gladio conf. Bernardi Epist. 256. ad Eugenium, et Ioann. Saresberiens. Lib. IV. Cap. 3. et Sixt. Senens. Lib. VI. Annot. 72., ubi hunc Bernardi locum explicat.“ Mabillonius 3. Mox *his* pro *is* mendose scribit O. c. I. Superaddita est gl. *materialis* in priore *spiritualis*

libro et in W. 19. *ille vero* W. et O. Dein *coërcendus* pro *ex-te*

serendus I. 20. *is* (te ex corr. r. m. adiecto) S. Tum al. ord. *manu militis* A. 2. Deinde *ad sacerdotis nutum* pr. A. 1. 22. *arripe illum*] Ita Codd. c. editis ante Mabill. 2. omnes. 24. *vel om.*

T. R. A. 2. E. 2. Dein *certe vel* W. S. T. R. O. A. 2., *certe* S. *vel* a r. m. superscripto; *vel certe* E. 2.

S. 8. 25. *Num sum* W. S. R. O. *Sum* om. M. Deinceps id. *iniquis*, in mg. al. *inquis*. 26. *non dico exasperans* I.; *non dico, non audivit* C. 28. Ante *resistentibus* partic. *et* abest a C. 29. *Nunc* pro *num* R. A. 2. et M. 30. *Adiecimus est* e duodecim Codd., quorum unus E. 2. inverso ord. scribit *vox illa est*, et ex Ed. Sorg. Ante *importune* interponitur et in W. S. A. 1. S. C. O. B. Dein *huc* pro *hunc* scribit I. 31. *dicatur* pro *praecipitur* B.

P. 75.

1. *nisi sceleratos et ad peccatores* A. 1. et primo S. 4. *domini* meum T. 5. *Putat idem de his*] Hunc verborum ordinem pro vulg. *puta de his idem* recepi ex Codd. meis omnibus, quibusque faciunt etiam Edd. Col. Sorg. Voss.; *de iis idem* habent Venet. et Spir. 6. *audedas* mendose I. Tum *ex his meis minimis* N. et C., *ex minimis meis his* A. 1. S. B., *ex meis minimis* T. R. E. 2. Deinde *non fecistis* I. 8. *dura* om. id. 10—12. *necdum dura fronte sunt* intermed. om. id. 12. *tu contra* A. 2. Ante *tuam* influxit gl. *frontem* in R. 14. *tuam* corr. manus debent C. et S. Dein *frontibus eorum duriores* al. ord. exhibet I. 16. *si sic egisti* pro *si egisti* c. Ed. Sorg. dant W. N. S. T. R. S. O. A. 2. I. E. 2., quibus obtemperandum putavi. 28. *et non profecisti* W.

N. S. A. 1. C. O. B. 19. Post *dicas* pon. duo puncta. Pro *de Ur* duodecim Codd. Mon. scribunt *de urbe*, ut legitur in Ed. Sorg. In C. *ur* correctum est ex *urbe*. *Ur* c. Edd. Col. Venet. et Spir. item habet M.; *Hur* exstet in Edd. Boc. Lugd. ceterisque 20. et aliis civitatibus oportet me Ed. Col.; et me I. 21. *exsilii* om. id. 22. *mutato* C., *commutatos* I.

Cap. IV. §. 9. 23. ad *collaterales — tuos*] „Ioannes Saresberiensis in Lib. V. Cap. 10. agit de *lateribus potestatum*, his scilicet, qui principibus debent assistere. Mabillonius 3. 24. *seduli sunt tibi* W. S. A. 1. O. B. I.; *sunt* r. m. delevit in C.; *tibi seduli* habet A. 2. His B. annectit verba *potissimum sunt* (intermed. om.). In seqq. *neque* pro *aeque* R. 27 — 28. *sis bonus* B. Dein *bonitas tua solius recte* Codd. mei uno excepto C., ubi *tua* depravatum est in *tui*, in quo persistunt omnes editi. Cf. p. seq. l. 2 — 3.

P. 76.

1. in *superiori libro*] Sic undecim Codd. c. Edd. Col. et Sorg. pro in *superiore libro*. Conf. III. 3. §. 13. p. 57, 22 — 23. Dein *me dixisse memini* N. c. Ed. Sorg.; *me* om. T. et A. 2. Respicit nim. Noster Lib. III. Cap. II. §. 9. c. fin. 2. *emolimenti* Ed. Sorg.,

^u
emolimenti C. 5. *vicina serpente* W. S. A. 1. O. E. 2., *vicina serpenti* T. R. A. 2. Dein *non est quod* W. et S. 8. *iuvant* I. Mox *relevant* C. 9. *Prius aut* om. C. 10. Pro *admisisti* in A. est *assumpsisti*. 10 — 11. *quos tu non elegisti*, quod placet, A. 2.; *non abest* a T. 12. *tu* om. R.; item *prius aut* N. 13. *id* pro *idem* habet C. 13 — 14. *pateris* W. S. A. 1. O. B. I. c. Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. 14. *facere nihil potest* W. S. O.; *nihil. pot. fac.* E. 2. una cum Ed. Sorg. 16. *huius ministerii* I. 17. *undecumque*] *unumquemque*, superscripto vel *undecumque* S. 19. *non tam aetate, quam moribus*] Part. *non* om. Codd. Mon. praeter C. et M. omnes. 20 — 21. *An non eligendi de toto orbe*] *eligendi* om. I. „De electione cardinalium utilissime hic monet et instruit pontificem, et vult illos non ex una gente vel natione, sed de toto mundo eligi. Idem statuit Concil. Basil. Sess. 23. et postremo iisdem verbis Trident. Sess. 24. Cap. 1. de reform. Quos (cardinales), inquit, *sanctissimus Romanus pontifex ex omnibus Christianitatis nationibus, quantum commode fieri poterit, prout idoneos repererit, assumet*. Ratio in primis est, quia id cognoscendis causis et rebus per omnem ecclesiam emergentibus, statuque omnium gentium explorando necessarium est. Neque enim graves in gubernatione committuntur errores, quam ignorantia sta-

tus rei p. At vix fieri potest, ut exteri omnia perspecta habeant, aut ita, ut par est, cordi illis sint, quae ad alias gentes instruendas, conciliandas regendasque pertinent. Deinde, quia cum omnium gentium principibus, rebus publicis, regibus agendum est, expedit in consilio esse omnium gentium optimates, quorum opera res et negotia felicius tractentur. Denique, ne in consistorio et iudicio ecclesiae, quod par est omnium esse sincerissimum, studia, et aemulationes nationum sentiantur, dum natio aliqua se contemptam arbitratur adeoque sibi deesse fautores et patronos queritur.“ *Horstius*. — „His consonat concilium Tridentinum Sess. 24. Cap. 1. de reformatione. Quanta fuerit Alexandri III. cura et sollicitudo ad perquirendos ex omnibus ecclesiae catholicae partibus viros pios et doctos, qui ad cardinalatum promovendi essent, argumento est Petri tit. sancti Chrysogoni, presbyteri cardinalis, epistola ad ipsum.“ *Mabillonius* 3. 23. *a nobis necessario* I. 25. *nostra*] *ura nra* N. Mox *licet mihi* W. et O. 26. *qui locus roganti* c. Ed. Sorg. Codd. W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. I. E. 2. et pr. S.; *qui rog. loc.* B. 27. *aut pro hoc* I. 28. *et non magis ut velim*] „*Horstio ut non magis velim*, sed mendose: et paullo ante, *ut quod vult, hoc liceat mihi* apud Vossium.“ *Mabillonius* 2. — *ut aliud velim* W. S. O. I.; *aliud velim*; omisso *ut*, T. R. O. A. 2. E. 2.; item Ed. Sorg. 31—32. *Clericum curiam frequentantem*] „Clericos in curiis frequentes merito de ambitu suspectos adeoque honoribus, quos ambiunt, indignos alii quoque principes censuerunt. Ita Philippus II. rex Hisp. clericum quemdam designarat episcopum; sed mox, ut intellexit eum adesse in curia, revocavit collationem laceratis, quae iam desuper confectae erant, litteris. Vide *Petrum Damiani* et *Petrum Blesensem* adversus clericos curiales. Item Cl. *Espencaeum* digress. in Epist. ad Tim. Lib. II. Cap. 10. Sed hoc magis indignum et minus ferendum, si qui praesules, et praelati neglecta residentia et posthabitis ovibus haereant in curiis, praebeant se assecclas regum ac procerum: et qui tales detinent sine causa vel non remittunt ad suos, forte non erunt minus culpabiles. Huius rei indignitatem considerans *Gentianus Hervetus*, scribens in canon. concil. Chalcedon p. 43., ita loquitur: *Miserabile certe, miserabile boni omnes illud Romae iudicant spectaculum, cum catervae cernantur episcoporum, qui malunt assectando cardinales se eorum servitio mancipare, quam in sua paroecia suum obeundo munus Christo servire. Quos certe (durior sententia) si summus pontifex flagellis non ex ecclesia, sed ab urbe Roma ad ecclesiam suam expelleret, is mihi vicarii Christi officio rite fungi videretur*. Ita ille.“ *Horstius*. 31. *an per se, an per alium* Fo. 33. *ambigentium* S.

P. 77.

1. Post *loquentem* deleatur comma. 2. *etsi* A. & B. Deinceps nil Fo., non nihil I. 3. *pungit cauda* Gillot. Voss. Tiraq.

§. 10. 4—5. *assoles* I. Tum *emolliri* R., ut Voss. in marg. 6. *vinum bonum* c. Edd. Col. et Sorg. Codd. N. A. 1. T. R. & B. I. E. 2., nec non Fo. 7. Deest *quod* in I. 9. *esse proprium* Fco. 10—11. *cum obtinere aliquid voluerit* T. R. & (hic a corr. m.) E. 2. et Ed. Sorg. 11. *de talibus* T. 12. *nequiter se humiliat* Fo., neq. h. s. Fc. 13. *ipse sume* M.; *sumo* Horst.; *sumite* pro vulg. *sume* receptum ex duodecim Codd. et Ed. Sorg. Pro *sententiae* (*sententiam* est in N. A. 1. B.) M. exhibet *finem*. 15. *admisistis* — *sustinuistis*] Ita Codd. omnes exceptis T., in quo est *admisisti* — *sustinuistis*, et R., qui, ut Horst. et Mabill., exhibet *admisisti* — *sustinuisti*; et cum libris manu scriptis, in quorum numero est etiam Fo, mire consentiunt editi rell. 16. Post *insolentes* male repetitur *graves* in I. Dein al. ord. *rebelles*, *contumaces* Fo. Proxima verba *quod quidem* — — *principia* desunt in T. 18. *Verbosum* M. Fo. et Ed. Col., ut mg. Voss. Mox *eloquentia* mendose W. S. O. I. 19. *sapientiae cum primo* &, *sapientia sit* I., *sit sapientiae* N. Ante *non aliud* (*aliud* dat C.) W. et. O. inferciunt *maius*, quod in I. ante *inanis* irrepsit. 21. Post *magister* in C. superscriptum est *gentium*. Dein *nemini cito* habet A. 2.

§. 11. 23. Pro *itaque*, quod om. W. S. O., in I. est *quoque*. Dein *hoc universo* scribit A. 2.; *pestilenti* male om. C. 24. *sit maxime* habet A. 2. Mox *tales* deest in B. 27—28. *Diligenter proinde*] *Deinde proinde* I.

P. 78.

1. *non poenitebit* W. S. T. R. O. A. 2. consentiente Ed. Voss. 2. *difficile*, cuius loco post v. *in curia* W. S. T. R. & O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. exhibent *non*, om. N. A. 1. B.; *etiam* (pro in) *curia probari posse* scribit C. 3—4. *deligi oportere* N. A. 1. T. R. & E. 2.; *eligi* (eraso d) *op. W.*; *el. op.* etiam O. A. 2. et I.; *elegi* (sic) *op.* Ed. Sorg.; *diligi op.* S. et B.; *oportere elegi* (sic) Ed. Col.; *oportet eligi* mg. Voss.; *oporteret eligi* M.

§. 12. 11. *non volentes, neque currentes assumito*] „Non nisi dignos assumi iubet; at digni solum qui fugiunt. Nam cur plurimi tam avide honores desiderant? Nempe quia onera non considerant. Meditantibus quidem honores blandiuntur; at pensantibus onera horrore sunt atque formidini. Iam quis credat illos

rite functuros obtentis honoribus, qui ne quidem eorum onera vel officia norant aut curant? At in sanctis viris semper observatum invitos et coactos ad honores et dignitates pervenisse. Et tamen quo aegrius susceperunt impositas dignitates, eo dignius fideliusque gesserunt. Nimirum qui honorem fugiunt, non blandientem foris speciem, sed latentem intus aculeum respiciunt, hunc terri abstinere et fugiunt. Cum vero, etsi reluctantes, fugere nequeunt, quin se divinae providentiae et superiorum obedientiae subiiciant et humeros sarcinae submittant, necessitas illis virtutis laborisque fit calcar et stimulus, dum hoc sibi incumbere sentiunt, ut omnibus modis conentur se suscepto muneri praestare pares. Ita mox mittunt manum ad fortia, ad laborem se vocatos agnoscunt, ideoque non libet otiari aut delictari, sed curant sic praeesse, ut prosint et de commissio sibi talento quandoque respondere possint. Talis erat Heliodorus, quem Hieronymus sacerdotium recusantem commendat. *Merebatur, inquit, negando, quod esse nolebat; eoque dignior erat, quo se clamabat indignum.* Talis quoque Papa Cornelius, quem laudat Cyprianus Epist. 52., non, ut quidam, vim fecisse, ut episcopus fieret; sed vim passum, ut episcopatum acceptaret. Saluberrime ergo sanxit Leo imperator sub annum dom. 469. l. 31. C. de episc. et cleric.: *Non pretio, sed precibus ordinetur antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quaeratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat: sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus.* De ceteris qualitatibus eligendorum cardinalium vide concil. Lateran. sub Leone X. Sess. 9. de reform. cur. Item c. *Bonae*, de postul. praelat. c. *Exsecrabilis*, ext. de praeib. Anton. Flor. 3. p. summ. Tit. 21. Cap. 2. §. 2. Hieron. Platum lib. singulari de statu card., cuius doctrina ceteris quoque praelatis et ecclesiasticis viris facile accommodari potest. *Horstius.* — „Praeclare ad haec Gregorius M. in Lib. VI. Epist. 4.: *Sicut locus regiminis desiderantibus negandus est, ita fugientibus offerendus.* Ad hunc quoque modum Leo imperator l. 31. C. de episc. et cleric.: *Tantum ab ambitu debet esse sepositus antistes, ut quaeratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat: sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus.*“ Mabillonius 3. 12. et renuncientes (sic) Ed. Col.; retinentes, in mg. renitentes Sorg.; renitentes W. N. S. T. R. O. A. 2. l. E. 2. 13. ut om. C. 14. requiescit N. 15. et timorati C. et E. 2., ut liber Nicol. V. Seq. qui c. Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. et Mabill. 1. om. Codd. Mon. omnes. Dein praeter Dominum exhibent Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd.

Gillot. Voss. Tiraq. Horst. 16. *tamen pro tantum*, quod ab O. abest, scribunt W. S. A. 1. 2. C. S. B. M., item duo Vat. et Column., quibus congruit Ed. Mabill. 1.; *tamen non timeant*, *nihil nisi a deo sperent* habet Ed. Col. Lectio *qui praeter deum tantum timeant nihil*, quam Mabillonius in 2. Ed. recepit, fluxit ex Cod. Nicol. V. 17. *manus non attendant* c. Ed. Sorg. exhibent W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. B. I. Part. neg. om. E. 2. 18. *viriliter stent* A. 2. Laudant Vossius et Mabillonius in mg. Nostri Epist. 188. 21. *Verba mansueti ad patientiam* om. I. 31. *non alienae cupidi, suae non prodigi* N. et I.; *non al. cup., sed suae prod.* R. et E. 2. c. Ed. Sorg.; *non al. cup., sed prod. s. T.; et non al. non cup., sed suae prod.* S.; — *sed s. non prod.* W.; *alieni non cup., suae rei non prod.* C.; *non alieni cup., sed sui prod.* A. 2. 32. *quilibet pro qui* I. 33. *quotiens*] Vid. Annot. ad p. 5, 18.

P. 79.

3. *requirent* I. 4. *Ante exhibeant* irrepsit gl. *praeferant* in A. 1. S. B. 5. *Phinees*] Fluctuant Codd. inter *finees*, *fineen* et *fneem*. Scripturam *Heliam* et *Helisaeum*, quam sequutus sum, confirmant Codd. plerique et Edd. ante Mabill., qui inexit *Eliam* et *Elisaeum*. 11. *cum turba*] „Id est, *cum tumultu*“ Mabill. in mg. 14. *sed crimina corrigant* W. S. A. 1. O. B. In seqq. *ne pro nec* B. 15—16. *et superscriptum legitur* in S.; *usumque* exhibent A. 1. et B. 18. *molestus exitus*] „Ita plerique scripti, in quibusdam *non molestus*, Vossio *modestus*. At praeferenda nostra lectio, ut sensus sit, quorum exitus seu mors tristitiam ac maerorem affert.“ Mabillonius 3. *modestus* T. et ex corr. C. 19. *et aedificatio* S.; in W. et erasum. 20. *memoriae* I. 25. *qui non de dote viduae* etc.] „Vide notas ad Epist. 271., concil. Trident. Sess. 25. Cap. 1. de reformat., ubi verba Bernardi pulchre confirmat; canones Apost. can. 39. et can. 75., concil. Antioch. c. 25. et Carthag. IV. Cap. 15. et 31., Matiscon. Cap. 13., Hispal. I. Cap. 1. Videat, si cui libeat, *Cornel.* in Ezech. 44., ubi occasione praecepti divini, quo pontifex prohibetur lugere super mortuo, ne quidem, patre et matre, haec habet: Haec sacerdotes veteris testamenti, coniugiis, filiis familiae illigati: quid iam faciant sacerdotes et episcopi novi testamenti, quos deus caelibes et illiberos esse voluit, ut a curis terrenis ad caelestia mentem transferrent, eamque totam in deo bonisque aeternis defigerent? Quare sapienter monet S. Basilius in constitut. monast. Cap. 23.: *Scientes itaque intolerabile detrimentum huius erga cognatos affectus*,

*fugiamus illorum curam, tamquam diabolicam ad nos impugnam-
dum armaturam.* Sed ecce, inquit doctor sapiens, hisce satan
invidens insidias ex latere ponit, dum cognatos pro filiis substi-
tuit, eosque curandos, et ex imo sensim ad summos opum et
dignitatum gradus provehendos esse suggerit; in illis extollen-
dam et perpetuandam esse familiam, iu illis conservandum et ce-
lebrandum apud posteros nomen: ita nimirum,

Cum factor rerum privaret semine clerum,

Ad satanae votum successit turba nepotum.

Haec est fraus, hic laqueus diaboli, haec petra scandali, in quam
non pauci alias boni impingunt, ut ab hoc cognatorum affectu
se vinci et vinciri sinant, iisque opes et status iugi cura et
studio sine fine accumulunt, etiam e bonis ecclesiae, cum ani-
mae et salutis suae suorumque gravi periculo. Gliscit enim,
serpit et crescit haec cupiditas instar ignis latentis, quo ma-
gis illi indulgetur, tandemque fit insaturabilis, et in immane
evadit incendium. Ita sacerdotes, qui caelestes esse debe-
bant, fiunt terreni et summi fiunt imi: ita quos animo excelso
omnia humana despicere, illisque altiores esse aliosque id ipsum
docere oportebat, ad ea conversi prolabuntur, mentemque subli-
mem ad infima haec deprimunt.

O curvae in terras animae et caelestium inanes!

Quam hi a Christi et priscorum patrum virtute degenerant! Vide
haec et in similem sententiam plura apud *Cornel. a Lapide* in
Cap. 44. *Ezech. v. 25.* "*Horstius. 30—31. instar illorum se-
ptuaginta*] Ita pro vulg. *illorum instar sept.* undecim Codd. Mon.
c. Edd. Col. Sorg. et Voss.; *inst. sept. ill. A. 1. S. B. 32*
tibi placere c. Ed. Sorg. Codd. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2
et ex corr. S. Deinde *et placere deo C.* In seqq. *quidem* deest
in C.

P. 80.

1. *similiter* pro *simul* W. S. O. I.; Item A. 1. et B. omisso
quod sequitur *et*, quod primo neglectum fuerat etiam in S. Abest
eadem particula ab Ed. Col. Dein *quod non* exhibent W. S. O.
4. *cleris* pro *clericis* W. N. S. A. 1. S. O. B. I. et Sorg.; *clero*
T. et A. 2.

Cap. V. §. 13. 7. *reor*, quod ex Edd. Venet. et Spir., qui-
buscum facit liber Nicol. V., recepit Mabillonius, om. duodecim
Codd. Mon. et duo Vat. cum editis Col. atque Sorg. Quare unciis
coërcui. *Nunc pro reor* exhibent Edd. Boc. Lugd. Gillot. Voss.
Tiraq. Horst. *Dignum venit ad medium factum* scribit M. Cete-

rum venit pro venire dat etiam C. Post *dignum* subintell. est. 8. *memoriae* om. C. — *Martini nostri*] „Is presbyter cardinalis ab Innocentio II. creatus anno 1130. et ab eo in Daciam missus. Hoc factum ex Bernardo laudat *Ioannes Saresberiensis* in Lib. V. Cap. 15., uti et sequens Gaufridi episcopi Carnotensis.“ *Mabillonius* 3. 10. in *Dacia*] „Ita constanter editi et scripti. *Dania* legit Manricus.“ *Mabillonius* 2. 12. *loci illius* N. Mox *eis* N. et I. Tum us-

que *Pisas* ex corr. R. 13. *ibi* pro *ubi* C. et M.; ^u *ibi* S. *Tunc* om. M. Pro *pervectus* legitur *perventum* in C., *provectus* in T. B. M. et Ed. Col. 14. *Postero die* T., *post triduum* O. et M., ut Edd. Venet. Spir. et mg. Voss. Dein pro *credo*, quod om. I. et M., in O. legitur *vero*. 15. Desunt verba *illi causa* in N. R. E. 2. et Sorg. Pro *illi*, quod om. W. S. A. 1. S. B. I., in O. et A. 2. est *ei*, in T. et. 17. *sollicitaretur* W. S. T. R. O. B. A. 2. E. 2. M. una cum editis Sorg. Venet. ceterisque ante Mabill.; *cumque singulos sollicitaret* Cod. Nicol. V. 18. *maior erat* W. A. 1. O. C. B. Mox *possit* N. et I. 19. *Tunc* pro *tum* C. et M., ut

b me a

mg. Voss. 20. *Recepisti* B.; *decepisti depositi memor*, inquit C.; *me* om. I. Proxime *nesciam* scribit id. 23. *mi*, cuius loco in E. 2. scribitur *o*, ante *Eugeni* abest a W. S. T. R. O. A. 2., itemque ab Ed. Sorg. Mox *redisse* — *transiisse* — *nescisse* exhibent Horst. et Mabill.; *redisse* — *transire* — *nescire* Ed. Sorg. In lectione autem a me recepta persistunt et Codd. et Edd. rell. omnes. Ante *argentum* abest part. et ab I. Mox *insuper donum* legitur iu duodecim Codd. Mon. *Donum illico* (om. *insuper*) *quod potuerit* — — *reiecissee* habet M. Igitur vulg. verb. ord. solus tuetur C.; *insuper dominus* (sic) est in Ed. Sorg.

§. 14. 28. *nominandi*] *rememorandi* I.

P. 81.

1. in *partibus Aquitaniae*] „De hac legatione in Aquitaniam contra Henricianos lege Lib. II. de vita Bernardi Cap. 6. et Lib. III. Cap. 6. Bernardi varias ad Gaufridum istum epistolas habes in [Bernardi Opp.] Tomo I.“ *Mabillonius* 2. 3. *loquar* I. Dein *ipse vidi* C. 4—5. *praesentatus est illi piscis*] Ita W. N. S. T. R. C. O. A. 2. E. 2. c. Edd. Col. Sorg. et Voss.; *pr. est ei p.* I.; *illi pr. est p.* M.; *pr. illi est p.* Codd. et Edd. rell. 5. *vulgo vocant*] v. *nominant* S. T. et A. 2.; *vulg. nominat* W. S. O.; *vulgo nominavit* E. 2. c. Ed. Sorg.; v. *notant* N. et I. Dein *sturionem* W. C. O. M. 7. *acceperis* A. 1. S. B. I. Tum et *signavit* A. 1. et T. Additur *ei* in C. 8. *cum essem* R. 9. *oppidi illius*

N.; *ipstus opp.* W. S. A. 1. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. Mox *illi pro ei* W. S. A. 1. 2. R. C. & O. B. E. 2. et Sorg. Ab I. abest ei. 10—11. *parapsides*] Ita pro *paropsides*, quod receperunt Gillot. Tiraq. Horst. itemque Mabill., c. editis rell. scripti mei omnes. Vid. *Du Cange* Glossar. med. in infim. Lat. v. *parapsis*. 11. *tamen lineas* A. 1. (ex corr.), B. et pr. &. 13. *Quando*] *Quomodo* mg. Voss. et Mabill. 14. *accepisset* pro *recep.* N. et C. c. Ed. Col. 15. *qui possent dicere legato*] Ita W. N. S. A. 1. 2. T. R. & B. E. 2., quibus accedit Ed. Sorg.; *q. p. dic. legatum* (sic) I.; *q. potuissent dic. legato* Ed. Col.; *q. dic. p. leg. O.*; *q. p. leg. dic. C.* et editi rell.; *q. praesente leg. dicerent* M. Dein *nos ditavimus* N. 16. *libere*, quod om. C., A. 2. post *concionabatur* insertum habet. 18. *cuiusquam*] Ita, ut bibl. Lat. vulg. et Codd. et Edd. ante Mabill., qui inveniit *cuiuspiam*. 19. *an asinum* W. N. S. T. R. & O. A. 2. I. E. 2. c. editis Sorg. Venet. Spir. et mg. Voss. 20. *munus* om. A. B. M. 22. *talium*] *talis modo* (sic) B. Dein *virorum daretur copia* Ed. Col.; *d. cop. vir. pro d. vir. cop. c.* Ed. Sorg. exhibent Codd. mei omnes et illè Nicol. V., quos sequutus sum. 23. *iocundius illo saeculo* A. 2. 24—25. *illorum temporum tibi* W. S. O.; *temp. tibi illor.* N. T. R. A. 2. I.; *temp. vel* (pro *tibi*) *illor.* F. 2. c. Ed. Sorg.; *ubi pro tibi* B. Pro *temporum* in C. comparet rasura. Tum *videtur* male habet B. 26. *qua versum* M.; *quaquam vers.* W. S. O. C. B. A. 2. I. et Ed. Col.; *quamquam vers.* T.; *vers. quamquam* E. 2. c. Ed. Sorg.

§. 15. 28—29. *suspirium*] *spiritum* Gillotus et Tiraq. c. mg. Voss. et Mabill. 31. *et videre* A. 1. et B. c. Ed. Col. Dein *contingatur* I.

P. 82.

3. *quid me securius*] Ita pro *quidve securius* W. N. S. T. R. O. B. A. 2. I. E. 2., nec non Edd. Sorg. Venet. et Spir. 4. *expectarem* I. 5. *secreta* om. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; *secure secreta* exhibent A. 1. C. & B. consentientibus editis Col. et Voss.; *secrete* pro *secreta secure* M. Post *committerem* inserui et ex Codd. W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et Edd. Sorg. atque Voss., quod fecisse me nunc poenitet. Cf. I. 10. et 12. 9. *excitarent*] *suscitarent* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc.; *expergefacerent* C. et mg. Voss. 10. *vel libertas* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. conspirante Ed. Sorg. 11. *et fortitudo* om. T. R. A. 2. E. 2.; item Ed. Sorg. 12. *confirmaret* C. 15. *et quaeque bonae famae* W. et O.; *quaeque et b. f. S.* Dein *provocarent* R. et E. 2. c. mg.

Voss. Mox educ l., *reducito* c. Ed. Voss. habet C. Hic post *oculos* addit *tuos*. 16. *seu pro sive* receptum e Codd. W. N. A. 1. T. R. O. S. B. I. E. 2. M. editisque libris Col. et Sorg.; *curiae statum seu ecclesiae* scribit C.; *vel eccl. stat.* A. 2.

§. 16. 19—20. *non fodi parietem*] „Proverbialis locutio, petita ex Ezechiellis Cap. 8., quasi diceret: Ego leviter tantum et obiter, et summis quasi digitis rem tetigi: tunum est altius rimari omnia et perscrutari, quae vitia deformat ecclesiam eiusque ministros etc. Ita fere Horstius.“ *Mabillonius* 2. 23. *presbyteris pro compresbyt.* c. Ed. Sorg. libri Mon. W. S. T. R. C. O. A. 2. I. E. 2.; *cum presb.* Ed. Col. et pr. N. 25—26. *calumniarentur* C. 26. *illa profecto* W. S. A. 1. O. B. 27. Post *unde* B. adiungit *tamen*. 28. *id obtinere* A. 1. R. B. Post *sumus* duodecim Codd. Mon. c. Ed. Sorg. addunt *omnes*, 30. *sedenti propiores assidemus*] „Ita hic locus ex Codicibus scriptis restitutus, et recte; nam Romano more servi dominum praecedunt, digniores postremi sequuntur. In editis *priores sequimur procedentem*.“ *Mabillonius* 3. Dein *praecedentem* — *praecedimus* Ed. Col.; *procedente (procedenti* A. 2.) — *procedimus* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.; *procedimus* item C. 31. *non om.* B. 32—33. *diaconii* W. S. A. 1. S. O., *diaconio* M.

P. 83.

1. *et eos (pro vos) ad pedes exiles et propiores assistitis* I. 2. *ut paratiores habeat* A. 2.; *ut parat. sitis* O. Deinceps in *evangelio* I. 3. Post *discipulos* deletum est *Iesu* in S. 4. *maior videretur esse* A. 2. Seqq. desunt in I. 4—5. Verba *beatus es, si* — *tenerentur* om. I. 5. Pro *circa te cetera* scripsi *cetera circa te* praecedentibus duodecim Codd. Mon. editisque libris Col. Sorg. Voss.; *cetera ita circa te* habet C.

Cap. VI. §. 17. 6. *Leg. exeundum*. Mox W. S. T. R. I. E. 2. et Ed. Sorg. post *domi* inserunt gl. *domestici*, quae in S. margini adscripta est.; ante *domi* A. 2. 7. *Hi enim non intra, sed circa te, sed quoniam* (sic) *intra te sunt* I.; *quoquomodo* pro *modo* T.; *quomodo* R.; *qui post modo* A. 1. et B. Tum *circa te* W. S. T. R. A. 2. E. 2., item Ed. Sorg. 9. *quo intendis* W. S. O. 10. *his* om. C., itemque verba et in *gremio tuo*. 11. Ante *necessariam* r. m. superscripsit *rem* in R. 15. *Et haec replicans tibi, non moneo* (om. *te*) C. 17. *quis pro quod* C.; a B. abest *quod*. 18. *deus eripuit* habet N. 21. *At ille* W. S. O. 22—23. *unus de servis* W. S. O.; *unus servus* E. 2. et M. c. Ed. Sorg.; *est servus* T. et A. 2.

P. 94.

3—4. *Oportet liberum esse* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., quibus accedunt Edd. Sorg. et Voss.; *op. esse liber.* A. 1. et B.; *esse post liberum superscriptum* in C. 4. *violata* W. N. R. ^{vel olenta} ^{en} C., *violata* S., *violata* C. 6—7. *Oportet rectum, quem nulla avertat sinistra intentio* om. T. Post *rectum* C. addit *quem nulla subeat* etc. intermediis om. 9—10. Verba *et curiosa* desunt in N. 11—12. *Oportet* — *tribulatio* in mg. habet C. 12. *vel* om. T. et R. 13. *Deest rei* in B.

^{vel rebulis}

§. 18. 16. *reculis* om. R.; *reculis* habet N.; *rebulis* dant W. S. A. 1. O. B. I.; *rebus* C. c. Ed. Sorg. 17—18. Verba *pro te dico* a N. T. R. A. 2. et E. 2., ut ab Ed. Sorg., absunt. 27—28. *tertium*] *initium* W. S. T. R. O. A. 2. I. conspirante Ed. Sorg. 29. *ei* om. C. 30. *vult et scit* habet N. *Dein et non potest* R. c. I. 31. *agendi* om. A. 2. 32. *haec fieri* dant W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. M. et Ed. Sorg.

P. 95.

1. Ante *agere* deletum *haec* in R. Verba *nihilo minus pro ratione* — *qui agere* desunt in eod. libro; *volet et sciet* (intermed. om.) habet I. 4. *suppetit* A. 1. 2. O. B. I. 4. *facultate* A. 2. 6—7. *Nullam — contradictionem* C. 7—8. *sicut, potestatem* habeat I. 11—12. *prosit omnibus* pro *omn. pros.* B. 12. *et cura de omnibus* W. et O. Mox *elationes* B. 14. *velim*] *veluti* B., *velut* Fo.; *generalem* in mg. habet, ut post *tibi*, quod C. omittit, inserendum Cod. N. 15. *hominem* pro *omnem* dat Fo. Mox *veretur palam* Fc. 16. *in aurem locutus est*] Ita W. S. T. R. C. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Conf. Luc. 12, 3. 17. ^o*ille* om. A. 2.; *ille* (o a r. r. m. superscripto) habet T.; *illo* I. c. Fc.

§. 19. 19. *facienda omnibus* C. 21. Post *fidelis* additur *aut non fidelis* in C. 22. *aut prudens* inveniatur al. ord. scribit N. 23. *Sane ex duobus* pro *sane e duobus* c. Ed. Sorg. praebuerunt Codd. nostri excepto M. omnes. 24. *reperitur non idoneus* W. S. O.; *non id. rep.* T. R. A. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Mox *fidelis* exhibet N. 25. *huic immergere laborinto* (sic) C. 26. *Iudam* om. N. 27. *Quid episcopo turpius* etc.] „Huc spectat concilium Carthaginense IV. Can. 20.: *Ut episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet; sed lectioni et orationi et verbi dei praedicationi tantummodo vacet*: quod intelligendum de scrupulosa

et minutiori rei familiaris cura, non de generali inspectione, quas episcopo non male convenit, nisi is adsit minister, qui hanc curam omnino suppleat, quod raro invenias. Ad *Gregor. Naz.* in carmine de vita sua et *Possid.* de vita S. Augustini Cap. 24. "*Mabillonius* 3. 30. et moveri B. 31. Verba dico quorundam desunt in Fc. 32. omnem om. T. R. C. A. 2. E. 2. et Ed. Sorg.; substantiam suam omnem scribit Fo.

P. 86.

1—2. *exigentibus* mendose I. Dein *Aegyptius* ille N.; ille om. C. 3. *ignoravit* Fo. 5—6. *fidem non avertit a servo* C. 6. *servo suo* W. S. O.

cui

§. 20. 9. et quibus R.; et quibus C. et Fo. Dein *res suas et facultates committant* M. 12. *gerant curam de maximis* Fo.; *gerunt* W. S. O. M. 15. Deest *quotidiano* in A. 2. Tum *reciprocantes scrutinio et continuo* habet Fo. 17. *de numero* pro et n. N. 20. *Cadet* T. 21. *nemo* (om. est) qui reputet c. Ed. Col. Codd. nostri A. 1. C. 3.; *non est qui rep.* W. N. S. R. O. A. 2. I. E. 2. et Sorg. Post *reputet*, cuius loco in M. est *succurat*, W. S. O. I. addunt *eam*. Contra *et nemo reputat* scribit Fc. 22. *sentiamus assiduos defectus* Fc. 26. *Quaeso te, tu* N. et I. 27. *te ipsum, doce* A. 2. 30. *qui fluit* M. et Fc. Mox *sicut pro sic* Fo. 32. *in agro* E. 2. et Fo. Tum *discurrere* Fco.

P. 87.

1. et tu sine vulnere mentis ista posse te tractare W. S. O.; *ista ante posse insertum* habent T. R. A. 2. E. 2. *Posse* om. Fo. 2. *Omnimodo* W. N. S. T. R. 3. O. B. I. E. 2.; *omni modo* A. 1. 2. et Sorg.; *omnibus modis* Fo.; *omninode* M. Dein *a te avertere* pro *avert.* a te scripsi lubentibus libris Mon. omnibus, item Fco, editisque Col. Sorg. et Voss,

§. 21. 5—6. *moresque et studia* W. O. I. In S. superscriptum *que*. Pro *quorumque*, quod om. E. 2., est *quoque* in A. 1. et B. 7—8. *contigisse novimus* W. S. O. 13. *excessus* T. 14. Desunt verba *deceat modestia* in Mabill. 3. 15. *aut fabula* (*fabulae* M.) *sunt omnibus* A. 1. B. M.; *aut affabiles sunt* Ed. Col. 17. Ante *incessu* abest in a B. 18. *nil — nil* Ita c. Edd. Col. et Sorg. libri Mss. nostri omnes; *nihil — nil* Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq.; *nihil — nihil* Horst. et Mabill. 21. videl. *episcopos* *mitratos* N. 22. *quid pro quod* W. S. O. Mox *fili* M. 23. *nolo*

S. Abest tuam ab eodem libro et M. Deinde W. S. O. exhibent ad eas hilarem ostendere, E. 2. hil. ost. ad eas, M. hil. eis ost.

§. 22. 25. deprimit B. 26. assit W. S. A. 1. 2. T. R. C. O. B. E. 2. c. Edd. Sorg. Col. Venet. Spir. Boc.; inverso ord. odibilem, si assit N. 28. Ergo pro ego A. 1. et B. Tum nec solutius C. 29. hac om. duodecim Codd. Mon. et Ed. Sorg. Quare seclusi. 31. patrem familias te C. et B.

P. 88.

1. sed et pro si non W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; sed non facito B. Dein timeant te T. 2. oris custodia I. 3. frenanda ubique A. 1. et B. 5. si tu actu] sed actu N. T. C. A. 2. Tu item om. Codd. rell. c. Edd. Col. et Sorg. 6. serus A. 1. B. et pr. C., serens W. S. O. 7. intersunt divinis officiis C.; intersint T. Dein, ut Edd. Venet. et Spir., sine condigno honore C. 8. tibi tales W. S. O. Mox qui digni sunt W. S. C. O. B. E. 2. M., itemque editi Col. et Sorg. 10. accipiant] requirant N. 12—13. deprehenderis] Ita W. N. S. T. R. C. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; deprehendes vulg. Dein aestima pro indica E. 2. 15. iam om. C. 19. hoc est pro et una cum Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. et Boc. praehuerunt Codd. nostri omnes excepto C. — tamen pro tantum c. Ed. Sorg. dant N. S. I.

Cap. VII. §. 23. 22. vel] iam T. 24. Romanam sanctam et-

clesiam A. 1. B. et pr. C. Mox praees auctore S. 25. esse matrem N. 26. non dominum episcoporum] „Hoc spiritu animatus erat Gregorius M. Eulogio Alexandrino scribens in hunc modum: Ego enim, inquit, non verbis quaero prosperari, sed moribus; nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est honor universalis ecclesiae; meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Ita vir re, ut nomine Magnus Lib. VII. Epist. 30. indict. 1.“ Mabillonius 3. 28. te oportere B.

P. 89.

4. saeculi pro cleri A. 1. C. B. 8. senium I. Mox metum malorum A. 1. C. B. 10—11. mediatorem pro moderatorem N. 12—13. Christi om. B. Idem ante Christum c. A. 1. interponit et. 14. haec, quae I. 15. malitia iuncta est potentiae Ed. Col.; iuncta est item c. Ed. Sorg. scripti nostri omnes exceptis C. et M. 21. auditorem W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. et Sorg. Abest deum a B. Item et a T. O. A. 2. E. 2., nec non ab Ed. Sorg.; econtra exhibent W. N. S. R. I. 23. iam om. N.

Lib. V.

P. 90.

Cap. I. §. 1. 1—2. *inscribantur*] *scribantur* W. S. T. R. O. A. 2. 2. E. 2. c. Sorg. 3. *cum* pro *dum* iidem scripti c. eodem edito. Dein *non tantum considerandas* M.; *consid. non tantum* Sorg. 4. *vel* pro *sed* C. et M.; *sed et* W. S. A. 1. 2. T. R. O. I. et ex corr. eiusdem manus C. Vid. *Zumpt. Gramm. Lat.* §. 725. 6. *sunt supra* C. — *id — instat*] „Sic legendum, non *constat*, id est, id modo exsequendum restat.“ *Mabillonius* §. — *constat* A. 2. et ex corr. C.; *ea — instant* 2. Mox idem *aspectu*. 7—8. *in eis* c. Ed. Sorg. om. Codd. nostri omnes exceptis C. et M. 8. *sunt semper* W. S. A. 1. O. C. et Ed. Col. 10. Scripsi *sollerter*; sed operae non paruerunt. Inverso ord. W. N. S. T. R. O. A. 2. I. 2. E. 2., uti Sorg., exhibent *advertas sollerter*. 11. *totiens*] *quotiens* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. C. I. E. 2.; *quotiens vel totiens* C.; *totiens* T. in mg. 12. *reflectitur* 2.; *inflectitur* E. 2. Tum *invisibilia* A. 2. 13. *seu intuenda* W. S. T. R. A. 2. 2. E. 2. c. Sorg. 16. *Sic considerare repatriare est*] Ita quattuor libri Vat. et ille Nicol. V. c. Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd. et Mabill. 2. 3. 4. 5.; *considerare vel appropriare repatriare est* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. C. I. 2. E. 2., ut Sirl. ac Column., quibus congruit textus Voss. et Horst.; *vel approbare* pro *vel appropriare* 2. c. Gillot. et Tiraq.; *considerare, appropriare, repatriare est* Mabill. 1.; *considerare vel repatriare appropriare est* C. et quidam Vat. ap. Voss.; *considerare est appropriare* (sic, puncto supposito) M.; *si* (ita et W. S. R. A. 2.) *conderare appropirare est* pessime Ed. Col. *Appropriare a Ducangio* (Glossar. med. et infim. Lat. s. v.) explicatur *approximare, appropinquare*, Gall. *approcher*. De verbo *repatriare* conf. infr. §. 2. p. 91, 16. sqq. 17. *atque dignior* W. S. T. R. O. A. 2. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. Tum *divinior* pro *dignior* Ed. Col. 20. *vidit deest* in I. Mox *huius auctor sententiae* exhibent A. 1. et C.; *auctor h. sent.* W. N. S. T. R. A. 2. I. 2. E. 2. et Ed. Sorg.; *auct. h. scientiae*, superscr. *sententiae*, O. 21—22. *visibilia per invisibilia* C.; *per invisibilia* Ed. Col. et Mabill. 3. 23. *scala* C. et Ed. Sorg. 24. *illi praesto est* W. S. O.; *praesto est* item A. 1. R. 26. *ex* om. Ed. Sorg.; *ex eis* scribit C.

P. 91.

2. *Deest enim* in N. 3. *illa ibi* W. S. O. Tum *ibi* pro *ubi* Mabill. 3. 5. *ipsa se* T. 7. *quod nosse libuerit* C., itemque Edd. Lugd. Gillot. Tiraq. Horst. Mabill. 1.; *quod nosce* l. mendose Venet. Spir. Boc. 7. *iuvare* M.; „al. *iniuriari*“ Gillot. Voss. Tiraq.

et Horst. in mg. 8. Post *aliunde* del. comma. Dein *est fieri* N.; et ita primo C. 9. *illud* pro *istud* N. Dein idem *quod minus* pro *et m.*; ac *minus*, ut Ed. Sorg., W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.; ad *minus* A.; *minusque* C.

§. 2. 12. Del. comma. Tum *opera* pro *operam* exhibent N. T. R. I. A. 13. *vindicabitur*] *liber iudicabitur* C. 14. *in libertatem gloriae filiorum dei* T. et A. 2. c. Ed. Voss. *Gloriae* C. a rec. m. inter vers., C. in mg. habet. In Ed. Sorg. om. *dei*. 15. *hi erunt* primo R. 16. *deo beati* N. 20. *ibi* pro *hic* C.; *sibi* om. M.; *sibi usurpet hic* exhibent W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; *usurpet hic sibi* A. 1. et C.; *sibi usurpare velit hic* A. Dein *carnis sensus* C. et liber Nicol. V., prout Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst., indeque Mabill. in mg. Tum *sive* pro *seu* A. 22. *Unde*] *A quo* C. et duo Vat. c. Edd. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Dein *sive imaginatio* A. 23. *vallis est, et vallis lacrymarum*] Ita pro *vallis est lacrymarum*, quod exstat in Edd. Gillot. Tiraq. Horst. et Mabill., Codd. nostri omnes unacum Fco. et editis Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. Voss. Particula *et* h. l. posita pro *eaque, et quidem*, ut infr. Cap. IV. §. 9. p. 98, 4., ubi legitur *sed parte, et parte modica nimis*. 25. *Abest quidem* a Fc. 26. *spiritalis* W. S. A. 1. 2. T. R. O. C. I. E. 2. M. editique Venet. Boc. Lugd. Voss. Mabill. 1. 27. *ergo* pro *igitur* A. et A. 2. Mox *vel loco vocis advena* A. 28. *Et* om. C.; item *secundum tempus viator* Fc. Pro *civium* id. habet *sensum*.

P. 92.

Cap. II. §. 3. 1—2. *veluti quasdam civium opes* A. et Fc. Eodem verborum ord. utitur Ed. Col., omissa voce *civium*. Dein *dispensatione* pro *dispensando* scribit A. 5. *dulcius hoc* Fo. 6. *istud fortius* A. 2. et A.; *esse*, quod superscriptum habet C., E. 2. et Fo. om. 7. *Abest ipso* ab A. 1. C. et Fo. 10. *contemplando interdum* A. 2. Tum *ad alia sublimia* T. 12—13. *raptum fuisse potius* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. A. E. 2. et ex corr. C. 13. *se ipse* pr. A. 15. *Deest ita* in R. 17. *superiorum* A. 2. 19. *vagetur* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. 2. et Ed. Col. 21. *pariter* om. N.

§. 4. 24. *distingui*, superscr. vel *exprimi* C. Dein *siquidem* pro *si placet* A.; *primam, si libet* Fc. 27. *dispensatio est consideratio* mendose A., *consideratio est* A. 1. et Fco.; item l. 29—30. Fc.

P. 93.

1. *ad investigandum deum* W. N. S. T. R. O. A. (hic ex corr.) E. 2. Mon., item Edd. Sorg. Col. Venet. Spir. 2. *consideratio est* A. 1. et Fo. 5. *si non*] *nisi* W. S. T. R. O. A. 2. A. E. 2., et Ed. Sorg. 6. *ad istam*] i. e. *speculativam* W. 7. *prior*] c. gl. *dispensativa* W. 8. *sequens*] superscr. gl. *aestimativa* in W. 8—9. *dirigat se* Fc. 9. *quidem* pro *quod* W. S. A. 1. R. C. O. I. A. Fo. consentiente Ed. Sorg.; *quidam* E. 2.; *prima quidem* N. T. A. 2. 10. *optat*] *aptat* Edd. Mabill. 2. 3. 4. 5.

^o
Tum *adorat* C.; *adorat* N. Fo. et Edd. Col. Gillot. Tiraq.; *adoratur* E. 2. 12. *et nisi* A. Tum *ad primam laboriosius*; *secundam* M. Dein *labor. itur*, *secunda quietius itur*, *tertia pervenitur* A.; *itur et pervenitur* c. Ed. Sorg. libri W. S. T. R. O. A. 2. et ex corr. eiusdem manus C.; *labor.*, *sec. quiet. itur*, *tertia et pervenitur* E. 2.

Cap. III. §. 5. 14. *inquam* W. S. O.; *inquit* M. Tum *quo*
^m
pro *qua* W. S. R. O. A.; *quomodo* A. 15. *quo* (*modo* a glossatore superscripto) W., *quomodo* O. Mox *debes*, superscr. *vel habes* R. 17—18. *nec pro et — non* O. A. A. 2. E. 2. M. et Cod. Nicol. V. c. Ed. Col.; *non om.* C. 18. *inquit*] *siquidem* C. 23. *te* id. om. 24. Post *susplicere* inserunt *caelum* A. 1. et C. Mox *stellam* pro *stellar* habet I. 26. *supra caelos* C., *sub caelo* R. 28. *est spiritus* A. Verba *quo superius — — spiritus est* (sic) in mg. supplet T. 29. *frustra quippiam* A.

P. 94.

3. *tui*] *eorum* A. 5. *est totus* W. S. O.; *tot. est* A. Dein *is i. e. deus* A. in contextu. 6. *velut* W. N. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. Dein *totidem viis* W. S. A. 1. C. O. I. 7. *vestra* pro *nostra* N. et I. Mox *investigandi* T. E. 2. Fo. una cum Ed. Sorg. 8. *intellectu*] *et intellectu* M., prout Edd. Venet. Spir. Voss.; *et intelligentia* A. Tum *rationi intellectus innititur* C.; *innit. rat.* Fo. 9. *sed fides* Fc. 12. *certi nil*] Ita pro *certi nihil* N. A. 1. 2. T. R. C. C. (hic ex corr.) I. E. 2. M., quibus accedunt Edd. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd.; *certe nil* typothetae errore; *nil certi* W. S. O. A. Fc. et pr. C.; *certum nil* Fo.

§. 6. 15. *cavenda* om. Fc. Post *confusio* idem liber addit *est*. 16. Deest *opinionis* in A. Dein *figat fides*, ut in Ed. Sorg., legitur etiam in W. S. T. R. O. A. A. 2. E. 2.; *figat* in N. Mox *fixum est* R.; *certumque sine est* A. 19. Deest *fides* in R. 21.

putatur N. 23. *Et quidem*] *Equidem* A. 1. Dein *putari potest* A. 2. et Cod. Nicol. V. 24. *intellectus autem opinio*, tum id pro hoc liber Nicol. V. Post *opinio* additur *putari* in W. O. E. 2. Verba *unde hoc accidit?* *Profecto* — — *ille non potest* desunt in O. 25. *quod pro quia* Cod. Nicol. V. Tum *hic* W.; *hoc* N. C.; Dein *falli et fallere* Cod. Nicol. V., unde Vossius in contextu;

^{non}
falli vel fallere C.; *falli potest* (om. *ille non potest*) C. Verba seqq. *ille non potest* om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. A. I. E. 2. Fo.; item Ed. Sorg. 26. At pro *aut* W. S. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2. Fo. c. Ed. Sorg. Deinde *si falli potuit intellectus, intellectus non fuit*, ut Ed. Sorg., libri nostri W. S. T. R. A. O. E. 2. 28. *sed et* W. S. A. 1. 2. T. R. O., item Ed. Sorg. Praestat tamen vulg. Vld. Annot. ad V. 1. §. 1. p. 90, 4. 29. *ita deest* in A. Mox *quaedam voluntaria* habet C. 31. *cuiusque* Fc. Tum *visibilis* A. Deinde *et certa* W. N. S. A. 1. T. R. O. C. I. Fo. 33. *est, vel esse potest pro esse nescias* c. Ed. Sorg. libri nostri W. S. T. R. O. C. A. A. 2. I. E. 2. et per ras. C.; *nescias* om. N.

P. 95.

1. *non est fides* W. S. O. A. Pro igitur, quod, prout Ed. Sorg., Codd. nostri omnes omittunt exceptis M. et Fc., Fo. scribit ergo. 3. *quod non habet* id. 6. *intellexi* N. Tum *nec pro nil* A. 7. *scimus iam* Fc. 8. *nisi cum quae* W. S. O. Ante *quae* in Fc. insertum *illa*. Pro *certa* in C. omisso ibidem superscriptum legitur *caeca vel clausa*. Quod mox sequitur *fide* neque ullus meorum Codd. agnoscat, nec Vossius, qui istam lectionem ex libro Nicol. V. ante Horstium et Mabillonium invexit, in tribus Vat. et Column. deprehenderat. Quare uncis coërcui. Ceterum aliquot libri Mon., prout illi tres Vat. atque Column., quibuscum faciunt Edd. Venet. et Spir., ante *nobis* distinguunt. 9. *aeque deest* in Fo.; *aeque erunt* scribit A. 2.

Cap. IV. §. 7. 11. *quae est mater nostra*, ut Edd. Sorg., Gillot. Tiraq. Horst., Codd. nostri W. N. S. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2.; *matrem nostram* M. 12. *tribus totis* A. 1. et C. 13. *investigemus* A. 1. et primo C. Tum *invisibilia* A. Deinde *tamen quatenus* W. S. O. 14. *quatenus* a. r. m. superscriptum in C. 18. *corpore aethereos*] „Dubitanter hac de re loquitur Bernardus Sermone V. in Cantica, hancque quaestionem versat in omnes partes, quae antiquis patribus admodum ambigua et difficilis visa est, adeo, ut magister sententiarum non ausus sit quidquam hac de re definire. Nunq̄ recepta sententia est angelos esse incorpo-

reos. Adi *Estum* in Lib. II. sentent. Dist. 8. et *Sixtum Senens.* Lib. V. Annot. 8. "*Mabillonius* 3. 16. in *personis* A. 17. in *dignitate* A. 1. 21. *castimonia*] *sanctimonia* c. Ed. Sorg. Codd. W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et ex corr. C. et S. 23. et *obsequiis* om. N. 25. *horum* in S. mutatum est in *eorum*, quod reperitur etiam in Cod. E. 2. et Ed. Sorg. 26. *sint* om. A. 2. Tum *erit* pro *haeret* R. 27. Absunt verba *magis id* a M.; *id magis* c. Edd. Sorg. et Voss. dant W. N. S. O. T. R. A. 2., et ex corr. S. Pro *id* omissio in E. 2. Ed. Col. habet *ideo*. 30. *expertes huius* A. 31. *esse participes* N.

P. 96.

1. Seclusi nobis, utpote omissum in W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. S. A. I. E. 2. et in Ed. Sorg., nec omnino necessarium. 2. et *quae* A. Abest non a M. Tum A. exhibet *a liquido*. Mox *percipit* C. et Ed. Col. 4. *ac discerni* C. Dein *sed etenim* A. 2. 5. *non est ex fide* N. 7. *si non* mg. Voss. ex uno aut altero Cod. Vat.; *sed non* A. 8. *aliquid salva fide* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., item Ed. Sorg. 10. Deest *Potestates* in T. 11. Pro *Cherubin* — *Seraphin* e T. A. 2. et O., quibuscum consentiunt Edd. Col. Voss. Gillot. Tiraq. Horst. et Mabill. 1. scripsi *Cherubim* — *Seraphim*; et om. Horst. Mox *significatura* exhibent W. S. A. 1. O., *significatio* T. R. A. A. 2. I. E. 2. conspirante edito Sorg. 14. *sunt Angeli* A. 1. Tum verba *et eos, qui* om. C.; *illos pro eos* dat M.; *eorum* A. Dein *etiam dici Archangeli* A. 1. et primo S. Post vero deletum *dici*; *dici* (*dicti* N.) *nuncupantur Arch.* I.; *nunc. Arch.* W. S. T. R. O. S. A. 2. E. 2.

§. 8. 15. *Quid ergo sibi vult gradualis distinctio haec?* Desunt haec verba in C. Ergo om N., superscriptum habet R., post *sibi*, quod abest ab E. 2., c. Edd. Col. et Sorg. ponunt W. S. A. 1. 2. T. O. S. A. I. Dein *gradalis* est in W. N. S. A. 1. 2. R. O. S. A. I. E. 2. M, ut in omnibus Mss. Vat., in Bes-sar., Column. al., quos inspexit Vossius. Et ita legitur in Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc Lugd. Voss. „Novem esse Angelo-rum ordines, nec plures, nec pauciores, gradu ac dignitate inter se distinctos sententia est multorum patrum consensu tradita. Nam ita sentit *Ignatius* Epist. ad Trallian. *Dionys.* de caelest. Hierarch. Cap. 6, ubi ex instituto eam rem tractans tres constituit Angelorum hierarchias et singulas in tres ordines subdividit. Hos sequuntur *Gregor.* Hom. 34. super Evang., *Hieron.* Lib. II. Apol. adv. Ruff., *Chrys.* Hom. IV. super Gen., *Rupert.* Lib. III. de process. Sp. S. Cap. 6. et *Bernardus* noster praeter locum

praesentem Serm. de S. Martino et Hóm. VIII. in Cant. In ordine tamen horum ordinum constituendo patres variant, nec certae collocationis rationem habuisse videntur. Qua de re vid. S. Thom. 1. p. q. 108. a. 6. Porro observa Bernardum de hac materia sobrie admodum et opinando potius, quam affirmando loquutum. Nam quot sint Angelorum ordines, et quibus inter se proprietatibus discreti, res est a sensibus atque experientia mortalium longe remotissima. Proindeque in loco obscuro et caliginoso non temere figendus gressus, neque ex humanis rationibus definiendum, sed procedendum caute, quousque scripturae sacrae et ecclesiae nobis auctoritas praeluxerit. Unde et sancti patres hanc rem parce et sobrie sibi tractandam putarunt, ut videre est apud *Hilarium* Enarr. Psalm. 129., *August.* in Ench. 58., ubi fatetur ingenue se ignorare, quomodo se habeat beatissima illa et suprema societas, et quae ibi sint differentiae personarum. Idem Lib. ad Orosium cont. Priscill. et Orig. profitetur; sed nec in ea ignorantia ullum esse periculum ait. Quin et ipse *Dionys.* de caelest. Hierarch. Cap. 6., ubi tractationem de Angelorum ordinibus aggreditur, praefatur solum Deum et Angelos scire, quot sint et qui caelestium naturarum ordines. Sed vide S. Thom. loc. cit. art. 5. et 6. et ibid. Comment. "*Horstius.* 16. *Putamus* E. 2. et M. 19. *capiunt hereditatem salutis* T. R. A. 2 E. 2. 20 *Angeli*, ait N. 23. *et ob praecipuas et maximas* R. 25. *ad Mariam virginem* I. 26—27. *super istos Virtutes esse* *istos*

per archangelos istos A.; *super* (ex corr. r. m.) *esse virt.* C., qui a pr. m. procul dubio exhibebat *his praeesse virt.*, prout legitur in A. 1.; *super virt. istos esse* M. — *quorum*] „Ita Mss.“ *Mabill.* in mg. pr. Ed; *quorum* Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst., itemque Codd. Mon. C. A. M. Tum *vel prodigia* T. et R. Deinde verba *sive ex elementis* et *apparent* desunt in I.; in (pro ex) *elem.*, omis. *facta*, habet A.

P. 97.

1. *signa et virtutes* C. Pro *potestates* scr. *Potestates*. Tum *istis superiores* habent M. et Ed. Sorg; *superiores virtutibus istis* A. 2. *quorum potestates* id. 5. *Putamus* M. Post v. *his additur potestatibus* in A. 6. *principatus in terris* A. 1.; *in terra* C. A. et E. 2. 7. *limatur* I. 9. *cunctis eminere* id. 10. *eorum ceteri* W. S. T. R. O. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. 14. *Thronos* om. A. 15. *et pro etiam moxque ab his dominationibus* habet id. Tum *avolasse* A. 2. 16. Verba *Throni dicuntur* — — *quod* om. A. Tum *ex eo quod sedentur vel quod sedeant* (sic) habet

Ed. Col.; *in eis sedet deus* N.; *in ipsis* pro *in eis* Ed. Sorg. 17. *in eis sedere* A. 1. T. C. 18. *non sedent, possent* T. Mox quam pro *quid* Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. in mg. Tum *senserim* Ed. Col.; *illam sessionem dicam summam* (sic) A. 23. *placidissimus* deest in W. et O. 24. Prius sibi om. W. S. A. 1. 2. T. R. O. C. A. I. E. 2., itemque Ed. Sorg.; *constituit sibi* habet M. 25. Scripsi, ut supra, *Cherubin* pro *Cherubin* c. I. et editis Col. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mabill. 1., et l. 29. *Seraphim* pro *Seraphin* praeceuntibus iisdem editis, quibuscum facit Cod. I. *Seraphym* exhibent T. et R. Post *sapientiae* deletum *suae* in R. 26. *fluentes* A. 1., *refluentes* A. 27. *his* (i. e. *is*) *ne sit* id. 28. *laetificat* W. S. O. A. E. 2. c. Ed. Sorg. 29—30. *igne divino* W. N. S. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2., itemque Ed. Sorg. 31. *Verba ardentis et lucentes* desunt in T.

P. 98.

§. 9. 1. *nobis* pro *nos* A. 2. *quam*] *qn* (i. e. *quidni*) M. Tum *foret* Cod. Nicol. V., indeque Voss. in textum recepit; ita etiam Edd. Venet. et Spir. Deinde *tamen aliquando* A. Pro *toti sequamur* (*toti sequemur* est in M. et Ed. Col.) W. N. S. R. O. A. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. exhibent *consequimur*, A. 1. T. C.

ex

§. 1. *consequemur*. 3. *qua iam parte* C.; *praecessimus* deletum in C., omissum in E. 2., ut in Ed. Sorg. Post *praecessimus* ex seqq. irrepserunt *verba affectus iacent* in Ed. Col. Tum *prae-*

vel *praecedimus*

cedamus W. et O., *praecedamus* S. 4. *et non ipso qd* M.; *ne quidem ipso* c. Ed. Sorg. W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. A. I. E. 2.;

animo

dein *toto* W. et S. *Verba et parte* desunt in Mabill. 2. 3. 4. 5. Vossius ex Cod. Nicol. V. scripsit *et parte quidem modica*; sed additamento *quidem* non opus. Similliter Noster de grat. et lib. arb. Cap. V. §. 15. c. f.: *et hoc ex parte, et parte satis modica*. Conf. Annot. ad V. 1. §. 2. p. 91, 23. Bene comparavit Vossius *verba apost. 1. Cor. 13, 9, 10 et 12. 9. et locum habitationis gloriae*

vel *quid*

tuae om. T. 10. *Quod si scribit* id. c. A. 1., *quod* S. Tum *col-*

affectus

ligit O. 12. *tenentur* S. 14. *ineat*] *inhiat* C., *inhiat* A. 1. Paulo post *pulsetur et impetu* E. 2.; *in impetu* N. S. A. 1. T. R. O. S. I. M., item Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Mabill. 1., *cum impetu* Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. 15. *illidatur* W. S. O. 16. *lucidissimas* W. N. S. T. R. C. O. A. A. 2. I. E. 2., item ex corr. r. m. C.; nec differt Sorgia. 17. *etiam illum* W.

§. O. M. et pr. G.; *illum lucidum Abrahæ etiam* Ed. Voss.; et pro *etiam* A. Idem *curiosum*. 17. *sub altari, quodcumque est illud*] Ita c. Edd. Col. et Sorg. Codd. nostri omnes pro — *quod illud est*. „Ex his verbis patet Bernardum Sermone II. in festo omnium sanctorum non ita sensisse de altari filo, quasi intellecta aut fide id sibi constaret; sed tantum opinative sententiam suam dixisse. Haec fusius in praefatione ad tomum 3.“ *Mabilionius* 2. 20. *tunc stabit* A. 2. 22. *in domo domini, in loco domini?* Quidni A. Verba *ut videam* etc. desunt in W. S. O., ut in Edd. Venet. Spir. Boc. Tuth *dei* pro *domini* scribit I. Dein *et visitem* exhibent N. A. 1. 2. T. R. C. G. I. E. M. c. Sorg. 25. *quod sit* A. 26. Deest *plucens* in I. Pro *in effectibus* Codd. mei omnes excepto uno M. exhibent *in affectibus*, ut duo aut tres Vat. et Column., nec non Edd. Sorg. Venet. ac Spir. 27. *in fructibus* ^{dum} M. 28. *nil* Fo. 32. *Id est* A. Mox *nec digne* A. 1., nec *digne* (ex corr. r. m.) G.

P. 99.

§. 10. 1. *Seraphim*] Ita pro *Seraphin* T. et I. c. editis Col. Sorg. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. 1.; *Seraphym* T., ut supra. ^{i. e. deus} 2. *amet* W. et O. 3. *fecerat* N. 4. *salvando* I. Verba

^{d a} *quomodo provehat* om. C. 5. *electae*] *elét* (sic) A. „In quibusdam neglectae, sed mendose. Hic enim agitur de electis.“ *Mabilionius* 2. Respexit nim. Noster monente Vossio Psalm. 24, 7. 7. *sibi abest* ab Edd. Horst. et Mabill. 8. *Cherubim* pro *Cherubin* recepi ex A. et editis Col. Sorg. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. 1.; *Cherubym* habet T. 9. Pro *dicuntur* omnes fere Codd. nostri exhibent *dicitur*, ut Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. Mox *et dominum* W. S. O. 10. *solum solus* N. 11. *non sint in eo* A. 2. Deest *non* in A. 12. *oculus sit* N.; et om. id. c. A. 13. *quaerit* Fo., ut Voss. in mg. 14. 15. *videat ipse, qui videt ipse* W. et O. c. Ed. Sorg.; *videat ipse, qui videt, ipse, unde M.* 17. *circumpetere pro circumvenire* T.; *circumvenire* correctum e *circumviere* in O. 18. *quippe* c. Ed. Sorg. duodecim libri Mon. om.; *quippe sit amans et sit videns* hypothetæ errore habet Ed. Col.; *quippe qui sit amans et videns* Voss. Tum *vocans* A. 20. *culus* pro *culi* W. S. O. S. I. 21. *absit* om. A. et A. 2.; et *absit perturbatio* exhibent W. S. A. 1. G. O. 21. *Cernere est et in dominationibus* S. T. R. O. A. 2. E. A. G. Sorg. 24—25. Deest *principium* in A. 26. *rei* pro *regi* exhibent W. S. R. O.

1. *Mox est* om. W. S. O. A. I. 23. *protegat* A. 29. *est*, omis-
sum in W. S. T. O. A. A. 2. I. M., inter versus habent R. et
C. *Intercedit aequaliter* in C.

P. 100.

signa

1. *sive prodigia* C.; *sive signa prod.* T. R. A. 1. 1.; *sive
signa et prod.* W. S. O. 2. *in Angelis est* C. 4. *est cura* N.
Dein *quia pro qui* A.

Cap. V. §. 11. S. *Deest illis* in A. et *mox ipse* in I. 9.
illos c. Ed. Sorg. duodecim Codd. ex nostris non male omittere
videntur, quum ex praegressis facile intelligi possit. *Summus* for-
tasse rectius abest a tredecim libris Mon., ut a tribus Vat. et
Column. Vid. 1. Cor. 12, 11. 10. *Pro voluit legitur vult* in Codd.
nostris omnibus et in Edd. Sorg. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.;
voluit autem, quod recepit Mabillonius, reperitur in tribus
illis Codd. Vat. atque Column., et in editis Col. Venet. Spir.
Boc. 11. *Ardeant* exhibet A. Dein *Seraphim* pro *Seraphin* re-
ceptum ex Edd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. et Mabill. 1.; *Sera-
phym*, ut solet, scribit T. 13. *praecipuum in eis est* C. 14.
Cherubim] Ita h. l. T. Congruunt Edd. Gillot. Voss. Tiraq. et
Horst. c. Mabill. 1.; *Cherubin* dant Codd. et Edd. rell. — *in
scientia eminent*] Ita libri Mon. omnes consentientibus editis Col.
et Voss. Rell. om. in. 15. *participatione* C. ex corr., C. A. E.
2.; ita etiam Edd. Col. atque Sorg. 17. *indesidentis* (sic) A. 20.
et, quod ab Edd. Mabillon. abest, recepi ex Codd. W. N. S.
T. R. O. A. 2. I. E. 2. M., quibus congruunt editi Sorg.
Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Contra *sed serviunt* exhibent A. 1. et
C. c. Edd. Col. Venet. Spir. Boc. Lugd. 21. *haec pro hoc* W.
S. O. 22. *singulare dominium*] Ita duodecim Codd. Mon., nec
non Edd. Col. et Sorg.; *et sing. d. M.*, *singulareque d.* cum edi-
tis Venet. Spir. etc. unus C. 23. *sed et reguntur et ipsi* W. R.
O. A. 2. I. Prius et superscriptum legitur in S.; *et reguntur*
(om. *sed*) scribit T.; *et sed reg. et* (sic) C. 23. iam abest ab
A. 2. 24. *sed regi* I. E. 2. M. 26. *tam fortes* W. et O.; *fortes*
S. *Est*, quod in clausula legitur, post *fortis* habet N. 29. *per-
manens* C. et E. 2. c. Ed. Sorg. 30. *opera haec* W. S. A. 1.
C. O.

P. 101.

cum (r. m.)

2. *propheta singulariter dicat* N.; *propheta dicunt* C.; *cum
pr. dicant* E. 2. et Ed. Sorg. 13. *item de eo* N. A. 1. C. I. M.
consentientibus Edd. Col. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss.;

dem
item de eodem W. S. T. R. O. A. 2. c. Ed. Sorg.; item de eo
(dem a. r. m. adiecto) S.; nunc de eodem A.; de eodem E. 2.
4. magna (magnus T.) om. N. et A. 1. Tum assunt W. N. S. A.
1. 2. T. R. C. O. A. 2. E. 2. M., nec discrepant Edd. Col. et Sorg.
5—6, sed et inest N. T. C. A. 2. E. 2. Vid. Annot. ad p. 90, 4.

§. 12. 7. Quid pro quod C. 8. qui om. W. S. O. A. 9. Est
pro atque T.; at quidem est N.; atque inde est A., atque idem
(at quidem I.): Et respondens (respondit R. I. E. 2. c. Ed. Sorg.)
dominus angelo, qui loquebatur in me. Est differentia (edisse-
ram W. S. O.) et in hoc W. S. R. O. I. E. et Ed. Sorg.; item-
que S. (a r. m.) et A. 2. in mg. 10. et non ingerens A. 13.
inde, superscr. perinde C. Mox spiritu W. N. S. O. A. 2., qui-
buscum facit etiam Sorg. 14. dicere om. I. Mox non etiam personam
unam scribit A. 15—16. Habens et adhaerens id.; quid adhaereat
I. Tum vero pro ergo id. 18. Post inest C. in mg. supplet hoc,
et post vita repetit inest. Tum sicut diversa in diversis anima
videt A. 1. et S.; sicut anima diversa in diversis videt W. S.
O. I.; videt anima A. 20. in toto corpore reliquo C. 21. Ante
spiritibus superscriptum est deus in E. 2. Mox verbi gratia
(verbi causa exhibent A. 1. C. S. M.; verbi causam I.) om. A.
22. se amantem habet A. 1.; in S. superscriptum se ante exhi-
bens. Proxime cognoscentem dat I. 25. Praepositio in ante rebus
abest a N. T. A. M. 27. Prius et om. A. 28. loquitur habet id.
31. Dicitur amare et deus, dicitur et nosse deus exhibent W.
S. A. 1. O. (verbis dicitur et nosse deus in novissimo libro mar-
gini adscriptis), et primo S., in quo post nosse conspicitur ra-
sura; dicitur amare et deus, dicitur nosse (post nosse erasa
partic. et) deus reperitur in C.; dicitur amare et deus, dicit (sic)
nosse et deus in Ed. Col.; dicitur et am. d., dicitur et n. d. cum
quodam libro, quem Vossius inspexit, scribant N. T. R. A. 2. I.;
dicitur et amare et deus, dicitur et n. d. ex corr. habet S.;
dicitur am. d., dicitur et noscere (sic, om. voc. deus) A.; dicitur
d. et am., dicitur et n. d. E. 2., prout Ed. Sorg. Vulgatam
igitur lectionem cum quattuor Codd. Vat., illo Nicol. V., Bessa-
rion. ac Colum. ex nostris servavit unus M.

P. 102.

4. et om. T., superscriptum habet S.

Cap. VI. §. 18. 11. haec pro hoc W. S. O. Mox docente
Moyse A., Moyse dicente T. 12. iniungente} urgente A. 1. 14.
quae est deus Fc. Mox si sapientem, si beatum A.; patientem

pro sapientem M. 15. *quidquid* A., *quidquid est* Fc. Tum *dixeris de deo* A. et Fo. 16. *qui est*, omisso *altero est*, W. S. T. R. O. A. A. 2. E. 2. Alterum *est* item om., ut in Ed. Sorg., in A. 1. et C., erasum in C.; *qui deus est* habet I. 17. *quod pro hoc* Fo. Deinde *ei est* Ed. Sorg. Mox *si etiam* Fo. 18. Deest *centum* in Ed. Col. Post *addas* adiectum *alia* in W. S. A. 1. O. et primo in C.; *et alia* c. Ed. Sorg. exhibent N. T. R. A. A. 2. I. E. 2. et ex corr. C. 19—20. *nihil minuiſti iam*. Si A. 1. I. et pr. C., item Ed. Col.; *iam*, quod r. m. deleuit in C., om. N. T. R. A. A. 2. E. 2., et Edd. Sorg. Venet. Spir. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. 22. *iudicat* A. 1. et C. 24. *esse potest* Fo. Dein *ipsi sibi* I. 25. *hoc* om. T. Mox *solus ipse* C. M. et Fc. c. Ed. Col. Post verba *et omnium esse* idem liber addit haec: *Sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est*. 27. *Quis est deus?* S. et A. 1. 29. *si pro sed* I. Proxime *si et aliquid* om. A.; *ad superscriptum* a r. m. in O., omissum in edito Col.

P. 103.

1. *ipsum dabis potius principium* E. 2.; *dabis princip.* W. S. T. R. O. A. A. 2., itemque Ed. Sorg. 2. *simplex quoque* A. 3—4. *habuit* Codd. nostri praeter C. et M. omnes consentientibus editis Col. Sorg. Venet. Spir. 4. *ipsum* om. A.; *cepit profectum*, *ipsum* T. et A. 2., item primo R.; *profecto ipsum* W. N. S. A. 1. R. (lic ex corr.) C. C. O. I. M. c. Edd. Col. et Sorg.; *quod cepit profectum est ipsum* E. 2. 5. *cepit pro coeperit* A. I. M. 7. *dari* A. 1., *sibi dare* A. 2. 8. Post *inciperet* I. addit *aut fuisse inciperet*. 11. *habuerit* C. Deinde *principium* pro *primum* c. Ed. Sorg. libri nostri omnes exceptis C. et M. Quod sequitur *non abest* ab A. 1.

§. 14. 13—14. Verba: *Quid est deus?* — — *nec coaeterna tamen* in mg. habet O., om. A.; *nec saecula* scribit I.; — *non accesserunt* exhibent W. S. O. M. Fc. 14. *sunt protamen* A. 1. Deinde *tum quid* W. S. O. 16. Verba *non seminabiliter* etc. usque ad *per quem omnia* (I. 20.) desunt in A. 17. *aliud* — — *aliud pro alium* — — *alium* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. C. I. E. 2. et Sorg.; *actorem* primo C.; *atque* om. A. 2. 19. Deest *quasi* in C. 21. Ante *artifex* a r. m. superscriptum *sicut* in A.; in A. 1. male repetitum *alterum*. 22. Deletum est *principium* post *inducatur* in R. 23—24. *efficiens causa est materialis* W. N. S. A. 1. O. C. I.; *eff. c. est causae* (hoc vocabulum superscriptum habet C.) *materialis* T. R. C. A. A. 2. E. 2. — *Frustra philosophi materiam quaerunt*] C. in mg.: *Plato, Aristoteles, Epicurus de deo et mundi principio nimis erraverunt*. De hac re dignus est

qui videatur *Crœuzerus* ad Plotin. p. 104, b. seq. 28. *per omnia non omnia* A. 31. *ubi ipse?* W. S. O. — *Nihil minus invenio, quis capiat locus*] Ita W. S. O. c. Edd. Sorg. et Mabill. 3., in quarum posteriore annotatur: „Necessaria haec disunctio. Alii habent: *Nihil minus invenio. Quis capiat locus?* Ex sensu huius loci et sequenti membro apparebit necessitas nostrae restitutionis.“ 32. Ante *capiat* in W. superscripta est gl. *eum*. Dein *ne hoc c.* editis Sorg. Bœ. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mabill. 1. exhibent Codd. Mon. N. T. R. A. 2. E. 2. M.; et ita correctum in C. e *neque*, quod reperitur in W. S. A. 1. O. I.

P. 104.

2. *si pro sed* I. 4—5. Desunt verba *et nusquam non sit, qui non excluditur loco* in A. 9—10. *ultra quaeras id. Pro voca. ubi erat* in texta omissis C. in mg. habet *ubi erat, cum*. Dein post ipsum additur *solum* in I.

Cap. VII. §. 15. 13. *assentias* W. S. O. 14. Tum *aliquid esse* A. 1. 14. *quod pro quo* c. Edd. Col. Sorg. Gillot. Voss. Tiraq. et Horst. dant Codd. W. N. S. R. O. I.; itemque primo exhibebant A. 1. et C., nec aliter legit Helfferichius. Sed monuit iam *Mabillonius* 3.: „Mendose in antehac editis *quod deus sit*. Ratio ex consequentibus perspicua. Infra: *Negas divinitate deum esse*, aliis male *divinitatem*.“ Verba seqq. *et quod deus non sit* om. A. 16. Abest *dat* ab I. Aut pro *at* scribunt N. et A. 1.; *at* ex corr. r. m. habet C. 17. *Deest illam* in W. S. T. R. O. A. 2. E. 2., ut in Ed. Sorg. — *qua dicunt deum esse*] „Scilicet Gilbertus Porretanus episcopus Pictaviensis eiusque sequaces damnati in concilio Remensi sub Eugenio III. anno 1148.“ *Mabillonius* 3. 18. *fateamur* Ed. Col.; *fatentur* I. Mox *ergo* c. Edd. Col. Sorg. Venet. ac Sptr om. Codd. Mon. omnes; item Fco. 20—21. Verba: *Non, sed quod habet, hoc est. Negas divinitatem deum esse?* in mg. supplet O.; *et hoc est* scribit I. 21. *divinitatem*, ut O., male exhibent etiam W. N. S. A. 1. 2. T. I. M., quibus adstipulantur Edd. Col. Venet. Sptr. Bœ. Lugd. Gillot. Voss. et Tiraq. c. Horst. Alio ord. legitur *deum divinitatem esse* in A., et *deum esse divinitatem* c. Ed. Sorg. dat E. 2. Dein *sed abis*, prout Ed. Sorg., etiam T. R. A. 2. E. 2.; *sed aliam* S. A. 1. I.; *sed aliam nego* W. et O. 23. *te trinitas* W. S. O. Ante *trinitas* in C. deletum est *sancta*. Supra *illam* notata gl. s. *quartam* in W. et O.; *illam vel quaternitatem* ex Cod. Nicol. V. temere receperat Vossius, eumque sequutus est Horstius. 24. *determinat orbem* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg. 25—26. *singularè nomen pro singula* N. A. 1. et ex corr. C. 27. *iterum ego*

hanc E. 2.; *interim ego mihi hanc* N. Idem l. seq. om. *mihi* 29. Deest *soli* in S. et R., prout in Ed. Sorg.

P. 105.

3. *esse dicuntur* W. S. O. A.; *esse* om. Ed. Col. Tum *equidem* pro et *quidem* A. 1. et A. 5. *quaternitatem, sed centenitatem habemus* A. 6. *Verbi gratia* W. S. O. A. M. Fo. c. Ed. Voss. Tum *dicamus* Ed. Col. Deinde *bonum, magnum* Fc. 7. *haec* pro *nisi* id. 8. *habetis* A. Dein *multa* superscriptum in T. et C.; *multa, multiplicem deum* exhibent R. et A. 2., item Ed. Sorg.; *permulta multiplicem* W. S. O. E. 2.; *deum* om. Ed. Col.

§. 16. 10. *desse* N. et A. 2. 11. *huiusmodi*] Ita pro *eiusmodi* c. Ed. Sorg. libri nostri praeter M. omnes. Mox *vera* pro *mera* N. 15. *sola* pro *illa* A.; *sunt* om. W. S. T. R. O. I. E. 2. una cum edito Sorg.; praesunt, quod erasum est, C. superscriptum habet *est*, quod reperitur etiam in A. et A. 2. Dein *afferre conferimus* primo A.; a corr. autem manu aff. *contendimus*. Statim *asseris* et in seqq. *pervenisti* Ed. Col. 16. *multiplici* (sic) *esse, tamen duplicem* id. liber. *Tamen*, quod item agnoscunt W. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Ed. Sorg., et a corr. m. habent C. et S., haud dubie ex glassemate fluxit. 17. *pervenisti* A. 1. C. S. I. 18. *Mendose quod* pro *quo* c. Ed. Col. W. S. O. A. et a pr. m. A. 1. 2. Deum *excogitari* N. Sed vid. supra §. 15. init. Mox *tamen* pro *tam* A. 20. Pro *virgo* id. corrupte *viro*. 21. *quod* pro *qui* A. 1. et S. 22. *numeroso*] *universo* W. c. Q. et Ed. Col. 23. *spernam* W. S. O. 24. *Tamen* pro *tam* Fc.; *tam hoc non habet* A. 1. et pr. S.; *haec tam non habet* W. S. O. I. 25. *illa est. Est* Fo. 28. *in se* pro *ex se* id. Verba *ex se* post in eis r. m. iteravit in S. 30. *tollat, colligat in unum* Fo. Mox *sed* erasum in C., omis- sum in N. T. R. A. 2. E. 2. et in edito Sorg. 31. *unicum mendose* A. c. Ed. Sorg. 32. *distat*] *constat* A., *dividitur* Fo. 33. *uni formae* W. S. A. 1. O. I.; *forma* A., ut mg. Voss.

P. 106.

§. *sibi*

2. *uni* S.; *sibi* superscriptum a r. m., ut inserendum ante *uni*, in O. 3. *quod* pro *quae* A. 4. *alteri beneficio*] Ita ex libris Mon. soli S. A. et M.; *alterius beneficio* Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst.; *alteri beneficio* W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. I. E. 2. et pr. S., itemque Edd. Sorg. Col. Venet. Spir. et ex Codd. Mabill. 1. „Quidam“, annotavit Mabillonius in 2. Ed. „cum Hqrstio habent *alterius beneficio*. Sed planior sensus *alteri beneficio*, ut in purioribus mss.“ In O. nec *beneficio* est, nec *benefico*. De-

inde Sorg. *inclinabitur*. 6. Desunt verba *annon pluris est — uno?* in E. 2. Quod recepi *egere* pro *indigere* una cum hoc libro scripto et Edd. Col. atque Sorg. item praebuerunt rell. Codd. omnes. 7. *tribuas illi* N. et A. 2. 9. *forma sibi* Fc. 10. *gradu interim* A. 1.; *gradu* ante *interim* inter vers. habet S. 11. *apparet* A. 14. *quidem* pro *quod* W. S. O. Tum iidem *posset*. 15. *statim est impium* A.; *stultum est, impium est* pro *statuere impium* exhibent W. S. O.; *stultum est et imp.* (per ras.) S.; *stultum est, et impium est* Ed. Sorg.; *stultum et impium est* N. T. R. A. A. 2. I. E. 2.; *impium est* Venet. c. Spir.

§. 17. 17. *Ascende, si adhuc potes* Boc. Lugd. Gillot. Tiraq. Horst.; *ascende, si potes adhuc* Voss.; *ad cor altius, si potes* A. 18. Ante *forma* repetitur *deus* in Fc. 23. et om. Fc., *quo modo* A. 24. *Unde est sol unus* W. S. R. O. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; *unde sol est unus* T.; *unus* post *sol* repetitur in A.; item in S., in quo incipienti lin. a corr. m. praefixum est. Sit om. Fc. 26. et pro *sed* A. Mox et *sibi* Fc. Dein *haec* pro *hoc* W. S. T. O. 27. *tibi vis* E. 2.; *tibi*, utpote in textu omissum, al. m. in O. ad marginem adscripsit. Verba *idem est* desunt in T. R. A. A. 2. E. 2., ut in Ed. Sorg.; *est* om. M. 28. *sicut unus sol, et sicut una luna* W. S. O. I.; *sicut — —, non sicut* A. 1. et S.; *non sicut unus sol non sic una luna* Ed. Col.; *non sicut sol unus, non sicut luna una* A. A. 2. et E. 2. c. Ed. Sorg.; *non sicut sol unus, non sicut una luna* in T. et R. 29. *non esse se unum*] Ita duodecim Codd. Mon. c. Fc. et Edd. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq. Horst. Mabill. 1.; *se* om. Fo. c. editis Col. et Mabill. 2. 3. 4. 5.; inverso verborum ordine scribitur *se non esse un.* in A. 2., et *non unum se esse* in N. Mox *sed ille* Fo.; *ipse* pro *ille* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. A. 1. E. 2., quibus accedit Ed. Sorg. Superscripta in W. et O. gl. *sol*. Dein *ille* (sic) et A. 2.; et *illa* N. Supra *illa* in W. et O. notata gl. *luna*. 30. *enim* pro *autem* c. Ed. Sorg. scripti nostri R. S. A. A. 2. E. 2. Tum *modo non* Fc.; *unus* om. E. 2. 31. *et in se unus sibi, et in se unus est* W. S. R. O. c. Ed. Sorg.; et (om. in) *se unus sibi, et in se unus est* E. 2.; *non se* (pro et in se) *unus sibi, et in se unus est* I.; et *nisi unus est* Ed. Col.; *sed et unus sibi, et se unus est* C.; *sed et alius sibi et in se unus est* A. 32. *non est ex substantia alternitatis* A.; *alternationem* Fc. et Ed. Col.; *altercationem* Ed. Sorg.

P. 107.

1. *alterationem* N. — de eo Boëthius] de deo, boetius Ed. Col.; *boetius de eo* A. 1.; *boecius* E. 2. c. Ed. Sorg.; *boetius*

rell. scripti et editi. Exstat hic locus ap. *Boëth.* de trinitate et unitate p. 1122. ed. Basil. 1570. *Hoc est vere unum* W. S. A. 1. 2. T. O. I. 2. *non est numerus; est* om. ed. Basil. c. Fo. 3. *præterquam id* ed. Basil.; *praeter illud vel id* C. 4. *uni huic*] Ita tredecim Codd. Mon. c. Fc. et editis Sorg. ac Voss.; *huic uni* A. et Fo.; item Edd. rell. excepta Col., in qua *uni* deest. 5. — 6. *Deus trinitas est, deus trium singula personarum. Quid ergo?* Fc. 6. *tamen est* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2. et Sorg. 12. *Sed* om. E. 2. 13. *ut numerem pro quid num.* A. 2. 14. *Una vero substantia, tres (tres illae Fo.) personae, tres (et tres illae Fo.) personae una substantia sunt, una natura, una essentia, una deitas* Fco. 15. *quidve obscurum* W. N. S. T. R. C. Q. A. A. 2. I. Bene. *Quidne* (typothetae incuria) Ed. Sorg.; *quodve* E. 2. 17. *personae illae cum tres* I. Deest *illa* in M.; deinceps *una* e tredecim Codd. et Ed. Sorg. receptum. Pro *sint* T. R. C. A. A. 2. E. 2. c. Ed. Sorg. exhibent *sit*. 18. Post *substantia* additur *sit* in W. et O. Mox *numerum* ab al. m. superscriptum in O. 19. *verae* Mabill. 3. 20. At pro *aut* N.; ac Ed. Col. Deinde eadem habet: *si putes id facile explicatu*. Post *si* reperitur *unum* pro *tu* in A.; *tu facile* (*fac. tu* E. 2. et Sorg.) *id putas explicatu* (*explica tu* I. et E. 2. c. Sorg., *explicatum* A.), *dicito, quid numerasti, dicendo tres* c. Ed. Sorg. exhibent W. S. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2.; *tu fac. id put., dicendo explica tu tres, dicito quid (quod A. 1.) numerasti* N. et A. 1.; *tu id put. fac. explic., dicendo tres, dicito* (verbis *quid numer. omissis*) M.; *tu fac. id put. dicendo explic. tres, dicito quid numer.* (ut Colum.) a m. pr.; ex corr. autem r. m. — — *explic., dicito quid num., dicendo tres* G. Vulgatam servant plurimi Mss. Vaticani, teste *Vossio* p. 173, et ex meis unus C. 22. *Naturas* superscr. gl. *numerasti* W. et O.; *natura una est, essentia una est, substantia una est* A. Tum *non haec sunt, sed tres in personis, inquis numero* W. S. O.; *tres personas, inquis, numero* T. R. A. 2. E. 2. c. Sorg.; *inquis, numero* scribunt etiam N. et I.; *tres personae, inquit, numero* male habet A. Ante *quas* Edd. omnes puncto et post *divinitas* aliae interrogationis signo, aliae puncto distinguunt excepta una Mabill. 3., ubi doctissimus editor interpunctione ista emendata annotavit haec: „Ex his omnibus facile quisvis intelliget, quam vere hoc Bernardi opusculum *multae utilitatis* vocet *Ernaldus* in libro 2. de eius vita, in quo scilicet tanta de natura divina disseruit, ut videatur in tertium caelum assumptus, et audisse quaedam verba, quae non licet homini loqui, et regem in decore suo vidisse. 24. sunt A. 25. dei-

tas C. 26, non pro minime Ed. Col., ^{vel bit} dabis hoc A.; haec dabis W. S. A. 1. O.

Cap. VIII. §. 18. 27. Post proprietates et l. sq. post deum in O. additur dico, quod superscriptum habet W. 30. et p. sq. l. 1. Deest fides in A. 1. et Ed. Col.; catholica fides inverse ord. exhibent W. N. S. T. R. O. A. A. 2. I. E. 2. c. Ed. Sorg.; fides post catholica superscriptum in C., fide (sic) a r. m. in S.; ecclesiam cath. legitur in M. et Fo., cath. confidatur each in Fc.

P. 100.

1. igitur pro ergo W. N. S. T. R. O. O. S. A. 2. I. E. 2. ^{a. substantia}
 a. Edd. Col. et Sorg., item mg. Voss. 2. ipsa W. et O. Deia ^{a. personae}
 est pro sunt A. 2. 3. proprietates W., ^{a. personarum} proprietates O. Tum ^{a. personae}
 ipsae W. et O. 4. Prius vel om. N.; pro altero scribitur aut in Fo. 5—6. se trinitatis A., trinitas se Fo. 6—7. in tantam rerum excesserit numerositatem] Ita c. Edd. Col. Sorg. et Voss. libri mei N. S. T. R. A. A. 2. I. Fo.; in t. r. excessit num. W. A. 1. C. S. O. E. 2. Fc.; in t. r. num. excesserit M. et Ed. Venet. c. rell. 10. mysterio vacua Fo. Tum neque pro nec A. Post cassae voces C. addit Sabellianus hoc, ut legitur in Edd. Venet. ac Spir.: Sabellianum hoc exstat in Boc. et Lugd. Sed hoc additamentum merum est glossema. 11. quomodo hoc possit esse] Ita c. Edd. Col. atque Sorg. Codd. N. A. 1. 2. T. R. S. I. E. 2. M. Fco., nec non duo libri Mss. ex iis, quos inspexit Mahillonius; ita et A. (omisso tamen hoc); quomodo hoc, quod catholice esse dicimus exhibent Edd. Venet. Spir. et Boc.; quomodo illud, quod catholicum esse dicimus dat Lugd., quam sequutae sunt rell., neque aliter primo legebatur in C. Post vero, illud eraso, correctum est hoc, deletis item verbis seqq. quod cathol. esse dic. — quomodo haec possint esse scribunt W. S. O. Post esse pro interrogationis signo posuimus semicolon, ita ut ante quae-rit subintelligenda sit coniunctio si. Vid. Theod. Schmid, ad Horat., Epist. I. 6, 29. 12. Pro hoc, quod E. 2. et Ed. Sorg. om., A. exhibet id; non hoc Fc.; non rationi non perspicuum O, 13. tamen, abest a M. 14. est persuasum Fc. Mox equidem pro et quidem scribunt N. A. 1. A. Fo., etiam quidem, et l. sq. nec pro non habet Ed. Col. 16. Desunt verba: et hac unitate in I. Deinde ut pro aut una cum Ed. Sorg. dant A. 2. et A., item e corr. C. et S. 17. haec W. S. O. Dein est temeritas Fo. Est h.

l. om. Ed. Col., itemque c. N. post *pistna*. *Et credete pium* sine est habet M. Post *credere* additur enim in A. 1. et C. 19. a ante *Eugeni* om. T. Mox ante *consideratio* Fo. infert *nostra*, quod post *consideratio* adiecit Fo. 20. multa et proxime: *huius* om. A. 21. *Et unitas* scribit E. 2. Dein *collective* M. 22. *verbi gratia* Fo. Tum *faciant* A. 23. *unum:acervum* id. c. T., Deh pro *est et* (*est etiam* dat Fo.) *recepti et est*: e W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. C. O. I. E. 2. M. Fc. editisque Cal. Sorg. Venet. Spir. Boc. Lugd.; et *sic* habet M. 25. *unumquodque*, ut; in Ed. Col., legitur in C. et Fo.; *quodcumque* in M. Post *tantum*, quod; ab Ed. Col. abest, T. et A. 2. addunt *vel formabile ac forma unum formatum*. Pro *constituunt* exstat: *faciunt* in Ed. Sorg. Mox *coniunctiva* exhibent W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. A. I. E. 2. Fo. una cum Ed. Sorg. 26. Desant verba *iam non dup* in R. 27. *Et* om. Fo.; *est et* scribit A. Dein *quoniam* pro qua M. Proxima nascitur *unus homo* id. Dein: *est et* id. et Fo. *Potestativa* corruptum in *potestatis* in Edd. Venet. et Spir. 30. *semper* om. Fo. Tum *est et* scribitur in A. et Fc., *et est* in T. 31. *hominum multorum* exhibet E. 2. Abest *hominum* a Fc. Dein *unum est cor* legitur in A., *unum cor* in W. S. T. R. O. E. 2. 32. *est votiva* dat Fo.; tum *votis anima omnibus* E. 2., *vot. omn. anima* Ed. Sorg. 33. *adhaerendo deo* A. *Et* om. W. et O.; *est et* exhibent A. M. et Fo. una cum Edd. Sorg. Venet. atque Spir. 34. *linus*

^{ns}
ani (sic) C. Tum *a verbo dei*, ut Ed. Sorg., item praebent W. S. T. R. O. A. 2. E. 2.

P. 109.

§. 19. 1. *haec* om. Fo. — *quid ad illud*] *quid?* Aliud W. N. S. T. R. O. A. 2. et Ed. Sorg.; *quia ad aliud* Ed. Col.; *ad istud* Fc., *ad illum* A. 1. C. Fo.; *ad illud* om. E. 2. et *illud* A. 2. *ubi unitatem*] *nisi unitatum* (sic) N. 3. *uno* Ed. Col. Tum si *assimiles quodvis illorum* A.; *illorum* explicatur suprascriptis verbis: ante *dictorum unorum*, in W. et O. Mox iidem supra *compares* habent gl. *illi uni*, et si modo erit *unum* supra nullo, culus loco in A. 1. et Fo. est *nullum*. Supra nullo in A. rec. m. scripsit *modo*. 5. *inter omnia*, quae (qua ex corr. O.) omnia dant W. S. O. I. Ab A. 2. abest *quae*. In Ed. autem Col. exstat *quod* — *diditur*. Pro *recte unum* recepinus *unum recte* ex Codd. N. A. 1. 2. T. R. C. C. E. 2. M. Fc. et Edd. Col. Sorg. atque Voss. 6. Ad. v. *unitas trinitatis* (alt. voc. deest in Ed. Col.) W. et O. exhibent gloss. marg. in *divinitate*. Dein *quae* pro qua N. S. et I. c. Ed. Sorg. 7. *sunt*] *Primo est* C. Tum *secunda loco*

Mo illa S. In mg. librorum W. et O. reperitur gl. in divinitate. 8. quae pro qua N. A. 1. T. I. c. Ed. Sorg. Mox sunt una in Christo persona E. 2.; substantiae sunt — persona sunt Ed. Sorg.; in Chr. una persona sunt Fc. 9. et alia quaecumque M. 10. dicti alia possunt una Fo., possunt una c. Ed. Sorg. Codd. W. N. S. T. R. O. A. 2. A. I. E. 2. 14. hac om. Ed. Col. Mox recipimus N. T. E. 2. et Ed. Sorg., recepimus R. A. 2. A. 15. dico] dicimus A. 16. trahit primo, et ex corr. turbat C. 17. non partitur] Ita pro nec partitur W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. G. O. I. Feo. & Edd. Col. et Sorg.; non patitur M. (patitur etiam Ed. Venet.) non aperitur A. 19—20. non in confusionem cogit Codd. Nicol. V., Bessarion. et Column.; non cogit in confusionem Fo.; cogit (quaerit A.) in conf.; in confusione Ed. Sorg., Hortsius addit [pnmr. verbo cogit] naturae. Sed deest aliis editis et miss. Mabillonius 2. 4. et 5. Immo reperitur in Ed. Voss. et Codd. Nicol. V., Bessarion. atque Column.

Cap. IX. §. 20. 21. Item, et mox confiteor Ed. Col.; videor et fateor M.; fatear (ita etiam W. S. T. O. A. 2. I. et Ed. Sorg.) sentire A. Post v. unitate additur tua (omisso cui) in M. 22. secundus ad ista A. Supra ista legitur gl. unitate, et supra una, quod deest in M., gl. plur. in W. et O. 23. verbum] Supraddunt gl. deitatem iid.; et animam W. S. O. I. Suprascripta est gl. humanitatem in primo et tertio. 24. personam esse A. Dein at pro et Ed. Col.; et om. R. et A.; itenque contra exhibent T. A. 2. et E. 2. 26. negaveris A.; hanc c. gl. unitatem W. et O. Tum quoque ad illud Fo., et pertinere unitatis id. c. N. E. 2. et Ed. Sorg. 28. quippe] quoque Fo., enim Ed. Col. 29. cum homine M. 31. et quae deus est Fo.

P. 110.

1. in unitate Ed. Sorg. — tres personae] Suprascriptam habent gl. in divinitate W. et O.; et 2. gl. in humanitate Christi supra v. convenientissima W., cum hum. Chr. O. 3. una sint persona Fo., in una persona A. 4. pulchrum Ed. Col.; inter utramque (utrumque A.) pulchre unitatem Fo. 5. mediator est E. 2. et Ed. Sorg. Pro hominisque, quod om. S., Fo. habet hominumque, W. autem c. O. et I. et hominum. Conf. p. 111, 22. Dein homo, isque Christus Iesus W. S. O. 7. Post sacramentum iidem inferciunt exhibeat se, T. R. A. 2. I. E. 2. exhibeat, pro quo in Ed. Sorg. legitur exhibeant. 8. similitudine] sollicitudine A. 9—10. duabus — unitatum Fc. 10. media consistens unitatum O. 11. praeminere in C. mutatum in praeminere,

quod tenent Codd. rell. c. Fco. et Edd. Col. atque Sorg. 12. *inferiori* O. et Ed. Col., *inferior* Venet. ac Spir.

§. 21. 13. *sed pro tamque* A., *tamquam* E. Dein *expressio* unionis ex corr. C., *expressioris* Fo., *expressoris* Ed. Sorg. et unius vim Col. Mox perfert M. Praepositionem ante qua om. E. 2. et Ed. Sorg. 15. *ita ut* W. S. A. 1. C. O. I. Tum illa duo M. 16. *videlicet* et Fo. 17. et om. R. Dein *pronunties* habet C. 18. *vel* abest ab O. 19. *non absurdissime putas* I. 21. *potens* W. N. S. A. 1. 2. T. R. O. A. I. E. 2. Fo., item ex corr. C. et C.; *potestatis* Ed. Col. Tum *sit anima* O. et Fo. et *sic pro sit* Fe. 22. *vitalis* Ed. Col. Dein verba *non parum seclusi*, utpote omissa in Codd. nostris praeter C. omnibus, nec non in Fco. et Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. 23. *asstringere* N. et E. 2., *constringere* M., *astringerem* R. Pron. *sibi* omissum in W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. O. A. I. E. 2. Fo. et Ed. Sorg., *erasum* in C. 24. *illum hominem* W. N. S. T. R. O. A. 2. A. I. E. 2. c. Ed. Sorg. 25. *est* om. R. 26. *forti astringendo* (sic) Ed. Col. Tum *praedestinatio est* Fo., *praedestinatione* E. 2. c. Ed. Col. 27. *Quid enim* Fo.; *quid enim est* A. 1. Dein *aeternitate longius* M., *long. est aetern.* A. 28—29. *incidente*] *intercedente* E. 2. 29. *intercedi* A. 1. Tum *haec* *erasum* in C.; *potuit haec unitas* inverso ord. N. et M. 31. *haec sensit* W. S. O., *sentit* A., et *iste pro ille* O. Mox *et pro est* Ed. Col. 32. *calciamenti*] Ita pro *calceamenti* c. Edd. Col. Sorg. Venet. Spir. Boc. atque Lugd. Codd. nostri omnes excepto A., in quo est *calciamentorum*. Deinde *eius pro huius* W. O. A. et Ed. Sorg.

P. 111.

Cap. X. §. 22. 1. et om. A. 1. Dein *mixtum et fermentatum* exhibet Ed. Col. 2. *in unum panem* O.; *vivum pro unum* M. 3. *facere mihi videbitur* Ed. Sorg.; *videbitur fac.* W. S. O. A. et Ed. Col.; *videtur fac.* M. 6. et *anima* Ed. Sorg., *vel ab anima* Col. Proxime part. et om. E. 2. et M. c. Ed. Sorg. 7. *Neque enim* M. Dein *qua parte* Ed. Col. 8. *contingit* A. 1. C. I. 10. *ut nihilominus perseveraverit* E. 2.; *perseveraverit* item M. 11. *unus deus Christus* I. Deleto *Christus* rec. m. inter vers. scripsit *deus* in C.; *deus pro Christus* item exhibent W. N. S. T. R. C. O. A. 2. A. I. E. 2. et Ed. Sorg. 13. *duravit* A. 1. et primò C., in quo *per a r. m.* superscriptum legitur. Proxime *ut ego sentio* dat M. 14. *commixtio et fermentatio haec* W. N. S. T. R. O. A. 2. A. I. E. 2. et Ed. Sorg.; *haec* om. A. 1. Mox *ipsa est* W. et O.; *est* inter vers. habet S. Id. v. post *mulier*

adversionis Codd. nostri omnes exceptis C. et Fc., itemque Edd. Sorg. et Venet. c. Spir.; *animadversionis* Col.

P. 114.

2. Verba et (coniunctionem om. A. 2.) *semper nolle quod numquam non erit* desiderantur in Edd. Col. Horst. et quinque Mabill. 3. *sicut pro quam* M. 3—4. Verba *huic necessitati et nolendique* absunt a M.; *nolendique* in textu neglectum a rec. m. in mg. habet Fo. Mox *ad neutrum* Ed. Venet. c. Spir.; itemque primo C., in quo tamen posthac correctum est *ad utrumlibet*. Pro iam exstat *nam* in Ed. Col. Partic. *non*, utroque loco omisa in Edd. Venet. et Spir., a corr. m. suprascripta est in C. 6. *moveatur enatum ex foveatur* in E. 2. Laudat *Mabilionius* in mg. Ed. 2. Nostrum de grat. et lib. arbit. Cap. IX. §. 31. 7. et om. A. et Fo. Verba seqq. *quod non vult* pr. liber ab al. m. habet. Tum id. scribit *nichilominus in aeternum*. 8—9. *numquam* A. E. 2. Fc. 9. *ad nil* Edd. Gill. Voss. Tiraq. Horst. et quinque Mabill.; *numquam ad nichil* Fc. Dein *quod liceat* M. 10. *redeat pro evadat* A. Tum *quid* C. itemque Edd. Boc. Lugd. Gill. Voss. Tiraq. Horst. Deinceps *haec pro hoc* Fco. In seqq. *dominus* abest a Fc. et *noster* ab E. 2. 11. et om. Fo. Dein *sic pro cum* exhibet A. 12. *convenit* id. Tum *hoc* T. Idem *invicem sibi una cum* Ed. Voss.; *sibi adinvicem* M. 14. *est tibi* A. 1. G. O. A. I. E. 2. M., *est, inquit, tibi* N. et A. 2.; *inquit* om. O. et A. c. Ed. Sorg. 15. *hoc est non durum* T. 17—18. *flagitiosisque] que* erasum in A. 19—20. *Nunquid poterit declinari?* Fo.; *potuerunt* W. S. O., quibus accedunt Edd. Col. et Sorg. 20. *Minime. Omnino lucet* T. Dein *utique* primo C. Pro *etsi* legitur et in Ed. Col. 22. *comprehenderunt* W. S. T. C. O. A. 2. A. E. 2. M. Fo., quibus adstipulantur Edd. Col. Sorg. Venet. et Spir. c. Boc. Desunt reliqua usque ad verba: *Et videntur ergo* in W. N. S. A. 1. 2. T. R. G. O. A. I. E. 2. itemque in Ed. Sorg. „Hanc periodum post sequentem: *Et videntur* etc. collocant quidam Codices Vaticani; sed haec lectio aptior.“ *Mabilionius* 2. 4. 5. 24—25. Iterum *comprehenderunt* M. Fc. et Edd. Col. Venet. Spir. atque Boc. 25. Abest *ergo* ab A. 1. G. et I. 26. *ut consolentur* dant O. et E. 2. Mox *in luce: et a luce* A.; *etiam in luce* E. 2. 27. *vel a quibus]* Intercidit *a* in Mabill. 2. 3. 4. 5.; *vel ab omni* est in Ed. Col. 32. *suffugere]* *effugere* N., *suffragari* M. Proxime et minus id. M. 33. *Sed vident quae alii* etc. M.

P. 115.

2. qui A. Tum *se abscondat* A. 1. et. ex corr. G.; *abscondant*

se W. S. T. O. I. c. Ed. Sorg.; *abscondat se* N. R. A. Dein nec pro
ne Ed. Col. 3. *moritur*] *Add. in aeternum* E. 2. 6. *evellendus* A.
 Tum *conscientia* W. S. O. 8. *mordacem*] *mendacem* E. 2. 9.
incidere manus A. Verba seqq. *mortis — et vitae* desunt in M.

§. 26. 11. *Haec est* W. S. O. A. c. Edd. Venet. ceterisque
 ante Mahill. 2. omnibus. Pro *peroccidit* est *occidit* in Col. Verba
sed semper occidit a corr. m. habet C.; et pro *sed* scribit A. Dein
semper om. M. In seqq. pro *illis*, quod abest a W. et O., legitur
illi in S., *semel illis* in A. 1., et *semper* pro *semel* in T. et A.
 Tum *et* (*quia* habet Ed. Col.) pro *ut* c. Ed. Sorg. scribunt W.
 N. S. A. 1. 2. T. R. C. & O. M. 14. *cooperite* Codd. nostri
 exceptis N. I. et M. omnes. 15. *quis nisi* A.; *ni* pro *nisi* C.
 17. *venit* M., *invenient* C. Mox *id* om. M. Proxime idem scribit
animam esse immortalem, Tum *sine* pro *absque* Ed. Sorg. 19.
aliquando a r. m. inter vers. habet O. 20. *Ita durante* Ed. Col.
 Ante *memoria* abest copula ab A. 21. *horrida; foeda flagitiis,*
facinoribus, hūitate tumida (sic) id. 23. *Quae prima* id. Post
priora additur *erant* in E. 2. Verba *et non transierunt* id. c.
 T. et M. om. 24. *a manu*] *animam* Ed. Sorg. Dein *non mente*
 A. 1. et C. 25. *factum non esse non potest, etsi facere* etc.]
 Ita Codd. c. Ed. Sorg. omnes exceptis C., in quo, ut in editis
 post Sorg., legitur: — *non potest. Proinde etsi f.*, et M.,
 qui c. Ed. Col. scribit: *Proinde et f.* Pro *etsi* exhibet *sed si* E. 2.
 27. *in tempore* id. c. N. T. R. A. 2. A. et Ed. Sorg. Tum *quae*
 Col. 28. *transiit* Sorg. Mox *cruciet necesse est* A.; *ut cruciet*
 E. 2. 29. *te* om. T. R. A. 2. A. E. 2. et Ed. Sorg.; *egisse te*
 habet N. Dein *memineris in aeternum* scribitur in W. N. S. T.
 R. O. A. A. I. E. 2. et in Ed. Sorg.; *memores* in M. Post *ex-*
periri add. *ergo* in N. Tum *hic pro hoc* E. 2.; *veritate* Ed. Col.
 31. *et esse statutam* ead. Verba: *Dominus locutus est — —, ut*
sit sera querela ab al. m. in mg. habet C.; *loquutus* scribit E. 2.

P. 116.

1. *etiam sibi* E. 2. 2. *ut* om. A. et seq. *sit* C. 3. *me po-*
suisti W. N. S. C. O. A. E. 2. M. et Ed. Sorg. Proxime *mihī*
 pro *mihimet ipsi* R. et A. 2. c. Ed. Sorg. 4. *O Eugeni, ita est*
 Col. In seqq. *contrarium esse* W. N. S. T. R. A. 2. A. E. 2.,
 itemque Ed. Sorg.; *contrarius esse quisquam* Fo. 5. *quod pro*
quid Ed. Col. Tum *sibimet ipsi* W. S. O. Mox *omnis, qui pro*
sed qui C. et *arguitur — arguitur* Fo. Quod sequitur *et* om. A.
 Dein N. scribit *a semet ipso*. 7. *nunc* A. Post *quod male repe-*
titur iam tunc in M. 8. *intuitum declinat anima* A. 2. et qui-

dam Mss. a Vossio collati. Tum *abrupta membris corporis* (*corporeis* A.), *in sese* (*in se* A.) *collecta* Codd. nostri praeter C. omnes c. quibusdam a Vossio inspectis, editisque libris Col. Sorg. et Boc.; *avulsa membris corporis, et in sese collecta* Edd. Venet. atque Spir. Deinde *quid enim valeat* W. S. O.; *volat* Ed. Col. Pron. *id*, quod om. W. N. S. A. 1. 2. T. R. S. O. I. E. 2. M. et Edd. Col. Sorg. Venet. atque Spir.; eraso suprascriptum est *ire* in C.; *declinare* pro *id* habet A. Conf. Voss. p. 186. 10. *so-*
pitis] *solutis* O. Dein *contusisque* C.; *que* neglectum in Ed. Col. 11. Desunt verba *et a se ire* in N. 12. *praeteriit* Ed. Sorg. Ita et primo C. Pro *mundi istius* e Codd. W. S. A. 1. 2. T. R. C. O. I. E. M. et Edd. Col. atque Sorg. recepi *mundi huius*, quod e quibusdam Mss. enotaverat etiam Vossius p. 186. Inverso ord. N. et A. exhibent *huius mundi*. 13. *desse nihil* A. 1. et S.; *esse* pro *desse* A. 14. *in despectum pro spectaculum* Ed. Col. Paulo post *et angelis et hominibus id., et hominibus* E. 2. Tum *et sibi ipsis* M.; *et sibi met ipsis* A. 15. *malis* C. Dein *homines pro omnes* A. et M. c. Ed. Col. Proxime *ubique* W. S. O. Post *torrenti* abest *huic* a Codd. nostris praeter C. et M. omnibus, nec non ab Ed. Sorg. Mox pro *et legitur etiam* in eod. libro. 19. *ait illi* Ed. Col.; *contere illos, ait ille* A.

Cap. XIII. §. 27. 21. *et* om. N. et A. Tum *profunditas* exhibet E. 2. *Quis pro quid* A. 2. *Quid? inquis* om. A. *Quid? in-*
⁸
quid dat O. Deinde *tenemus quaternitatem — professionem* Ed. Col. 24. *plurima* W. S. A. 1. S. O. I. M. Fc. et Ed. Col. Proxime *significatus* est M. 25. *pro statu suo* A. In seqq. *hic est* N. T. R. C. A. 2. I. E. 2. M. et Ed. Col. atque Sorg.; *hic* omisso ante *vores* illatum, *sed* in A. Primo *multae semitae* R. 27. *unus pro unum* A. 2. et A. c. Ed. Sorg. In proximis *non sunt divisiones* Ed. Col. 28. *isto ex istae* (ita W. et O.) enatum in S.

P. 117.

1. *dimensiones]* Ita soli C. et M. c. Edd. Col. Venet. Spir. et cet.; male *divisiones*, ut mg. Voss., Codd. rell., quibus ad-
stipulatur etiam Ed. Sorg. 2. *quale* Col. 3. *adoremus* E. 2. In
seqq. *quales* A. et E. 2. 4. Pro *ipsi*, quod abest a N., scribitur
ipsum in Fc. Mox *confitemur, et si singulis in personis* N. 6.
quattuor — quattuor] Ita Edd. Venet. Spir. Boc. Voss., *quatuor*
rell. et Codd. 7. *deo* c. edito Sorg. om. Codd. nostri omnes ex-
ceptis C. et M., quorum tamen in posteriore scribitur *dei*; *cum*
deo contendere habet Ed. Col. 9—10. *quod facit hoc* N., *hoc facit*
M. 10. *per quae* id. M. Proxime datur *interim videre* A. 1. et S. Vi-

dere, quod pro *videri* receptum, confirmant etiam Codd. rell. c. editis ante Mabill. 2. omnibus. 12. *iam* om. A.; *tunc iam* inverso ord. exhibent W. S. A. 1. C. O. 13. *fragiles acies* Ed. Sorg., *acies fragilis* N. Mox et (ita ex corr. r. m. C.) *vehementer* Ed. Sorg. 14. *resiliet*, *dissiliet* I., *resiliet dissilietque* M.; nil nisi *dissiliet* W. S. T. R. O. A. 2. A. E. 2. 15. *Colliget sese*] Ita Edd. Gillot. Tiraq. Horst. et Mabill. Conf. p. 116, 9. *Colliget se* Codd. omnes c. editis rell. 16. *conformabitque* ^{uni} *confirmabitque*

Voss. in mg.; *confortabit* omisso *que* C. 17. *ut una* M. Dein *respondent facies faciei* N. et A. 2. 19. *ad* om. E. 2. Mox *aspi-*

^{vi}
rabat M., *suspirabat* (ex corr. r. m.) C., *suspiravit* W. S. T. R. O. A. 2. A. E. 2. c. Edd. Col. et Sorg. Dein *propheta*, *qui ait* C. et Ed. Voss. 20. *domine* om. Sorg. 21. *inquirendo* ead. assentientibus libris Mon. A. 1. C. A. E. 2. Mox *ascendamus interim* C. et ex Ms. Vat. textus Voss. 22. *quadrigam istam*] *istam* om. Ed. Col. „Per quadrigam autem hic quattuor illa anteposita intelligit, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum, quorum apposite alibi meminit apostolus, dicens: *Ut positis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sūt latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum* etc., ut est Ephes. 3, 18., ad quem locum hic respexit sanctus Bernardus.“ Vossius. — Verba seqq.: *utpote infirmi — indigentes tali vehiculo* desunt in I. 23. *Vos indigentes* primo omissum post *vehiculo* a r. m. in mg. adiectum habet O. Deinde: *Ascendamus, si forte* etc. una cum Ed. Lugd. scribit C. assentientibus Cod. Vat. et illo Nicol. V., quos sequutus est Vossius. Statim ibi pro *vel* W. N. S. T. R. O. A. 2. I. E. 2., quibuscum facit Ed. Sorg. Tum *sit* A., *hic* E. 2. 24. *id est* om. T. R. A. 2. A. E. 2. c. Ed. Sorg. 25. *ratione* habet T. 26. *et primo* om. C. 27. *cum omnibus sanctis comprehendere* inverso ord. dat N. 29. *dicit* pro *dixit* receptum e Codd. omnibus et Edd. Col. atque Sorg. 30. *non ut* Edd. Venet. et Spir.; *non* om. A. 2. 31. *Non est in cognitione fructus* exhibent N. T. R. A. 2. A. I. E. 2. et Fo. c. Ed. Sorg. 32. et p. sq. l. 1. *ut ait quidam, et non facienti* N.

P. 116,

1. Verba *ut ait quidam* om. M. Tum *illi* R., *illi* W. N. S. O. Quod sequitur et abest ab E. 2.; item *inquit* l. sq., ubi *sic* *discurrite* habet A. 3. Quod sic pro *quid sit* scribitur in T.

§. 28. 5. *igitur*] ergo Fo.; *est igitur* Ed. Col. 6. *tam longa* est Fo., *t. est longa* E. 2. 8. *Et quid ipsa?* Fc. et Ed. Col.

Proxima verba *et ista* in textu neglecta a r. m. in mg. habet O.; *ipsa* pro *ista* legitur in C. 9. *angustatur* N. Mox *quia* pro *qui* Ed. Col.; et A. 2. Tum *nihil eorum odit* W. S. O.; *n. horum od.* N. A. 1. 2. T. R. O. A. I. E. 2. Fo., quibuscum facit etiam Ed. Sorg.; *n. odit horum* C. et M. c. Edd. Col. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gill. Voss. Tiraq. Horst. Mabill. 1. 10. *fecit* A. et M. 11. *et pluit*] Ita pro *pluit* Codd. nostri c. Fco. editisque ante Horst. omnes. 12. *inimicos includit* A. 1. 2. O. M. Fc. et Edd. Col. Venet. atque Spir.; *includit inimicos* W. N. S. T. R. O. A. I. E. 2.; item Ed. Sorg.; *induit* pro *includit* C. Tum *finis ille* M. 13. *Ne pro nec* W. S. A. 1. 2. O. O. A. I. E. 2. M. et Fco. c. Edd. Sorg. Venet. Boc. Lugd.; *de* N. Mox *quoque* ab hoc libro abest; *hocque* (sic) scribitur in Fc. Mox *sed evadit* Ed. Sorg.; *evadit* primo, ex corr. *vadit* T.; *vadit* C. 14—15. *cogitationem excedit* Fo. 15. *ac dicente* N. 16. *supereminentiam* M. 17. *forsitan* M., *forsitan pluris* C. 18. *quia*] *qui* W. S. T. R. O. et Ed. Sorg., *quam* A., *qua* E. 2. Proxime *est* om. A. 2. Tum *latitudinem* esse scribit C. 21. *ne pro nec* Fo., *non* Fc. 22. *aeternitas est* W. N. S. O. A. 2. A. I. E. 2. Fc. et a corr. m. C. et O. His libris accedunt Edd. Sorg., Venet. atque Spir. Quod sequitur *deus* om. C. 23. *altitudo* pro *latitudo* E. 2. 24. *In utraque et mox quidam* A. Dein *temporalesque excedit* C.; *et temporales* A. 2. E. 2. et Fc. una cum Ed. Sorg.; *temporales sine que* W. S. T. R. O. M. 27. *quia* pro *qui* Ed. Sorg. Tum *fecit omnia* A. §. 29. 31. *supra omnia*] *super omnia* W. S. O. A. 2. A. E. 2. Verba seqq. om. A. *Subter* pro *infra* exhibent W. S. A. 1. 2. T. R. O. E. 2. Fo. et Ed. Sorg.; ita correctum ex *infra* in C., e *supra* in O. *Intra omnia* dant Fc. et Edd. Venet. Spir. Boc. Lugd. Gillot. Voss. Tiraq.; item, sed inverso ord. *intra omnia in altero* Col.

P. 119.

2. *stare, inquam, eam* M., *undique eam* pr. R.; *firmiter undique* Fo. Abest *undique* ab I. Mox *sibi immobiliter* scribit M.; *eam sibi* Fo. 3. Post *potentiam* additur *eius* in A. 4. *Ex quo et (etiam E. 2.) respondent ista* Ed. Sorg. et E. 2.; *ex quo itaque resp.* Ed. Col.; *et ista resp. et ista sibi* C. 5—6. *aeque* om. N. et E. 2. 6. *cognoscitur* habet poster. lib. una cum Ed. Col. Dein *ammirante* M. et Edd. Col. atque Sorg. 8. Verba *et scientiae* om. W. S. T. R. O. A. 2.; itemque Ed. Sorg. Pro *in-scrutabilia* legitur *incomprehensibilia* in N. et A., quibus accedit Ed. Lugd. Deest *sunt* in A. 1. et M. 9. *illius*] *eius* W. S. A. 1. 2. T. R. O. I. E. 2. assentientibus editis Col. et Sorg. Dein *ha-*

bet pro libet I. 10. *horum* c. Ed. Sorg. om. N. T. ¶. Seq. *utrumque* receptum e W. N. S. A. 1. 2. T. R. C. §. ¶. I. E. 2., quibuscum faciunt etiam editi Col. Sorg. Lugd. Gillot. Tiraq. Horst.; *utrumque* habent Boc. et Voss.; *utcumque* M. c. Mabill.; *utcumque* Edd. Venet. et Spir.; *utrumlibet* O. 12. *o potentia sapiens*] *o sapientia potens*, ut supra, M. 13. *affectus* S. et Ed. Col. Dein *multipliciter* E. 2., et c. Ed. Col. *operationes diversae* id. lib.; *effectus diversus*, *operationesque multiplices* M. Proxime *una* om. Fc.; *res una* exhibent A. 1. et Fo. 16. *subtilitas* pro *sublimitas* Fo. Deinde *profundum* id.

Cap. XIV. §. 30. 18. *Noverimus* Ed. Col. Tum *hoc* Venet. c. Spir. *Non pro num* C. et M., item Ed. Col.; *unum* E. 2. Part. et om. M. et Fco., quibuscum consentit Ed. Col. 19. *Non eam* W. S. O. Dein *comprehendet* O. 20. *tamen* abest a N. T. R. A. 2. ¶. E. 2. et Ed. Sorg. 21. *Ac pro at* habet Ed. Col., *an* Fo. 22. *Paulus apostolus* C. 23. *igitur*] *ergo* Fco. 24. *et comprehendisti* Ed. Sorg. 25. *ex pro esto et dat* Fc.; *et experimento scies tuo* Ed. Sorg.; *tu pro tuo* E. 2. c. Ed. Col. 27. *amor sanctus* N. et ¶. 27—28. *anima affecta* O. Fc. et Ed. Sorg., *anima effecta* E. 2. Proxime *suis* om. ¶., delet O.

P. 120.

3. *longo latoque* A. 1. et Cod. Nicol. V., *longoque* Codd. rell. c. editis ante Horst. omnibus. Sed aptior omnino lectio *lato et longo*, iam a Vossio commemorata. Deinceps *respondit* T. 4. *potentia*] *potestas* Fo. Tum et hic et I. sq. *potest* W. S. O. 5. *a qua pro cui* M. Deinde *non abscondi potes* (*potest* W. T. O.) W. T. R. O. A. 2. I. E. 2. una cum Ed. Sorg. 6. *alterius carens* Ed. Col. 7. *perfectum* ex corr. C. Mox *ut timeas* Fc. Tum *eum* pro *illum* C. et O., et *oculus non pro nec oculus* Fo. 8. *omnia potens* Fco. 10. *quo* om. W. S. O. In seqq. *dulcis* pro *iuncta* scribit M. 11. *dum non*] *nondum* E. 2. Proxime *foris* O. Tum *suspicionem* Ed. Sorg. 13. *delata* Ed. Col. Mox *usque* om. Fo. 14. *et pro etiam* A. 1. et C.; *enim* M. Dein *timoratus in omni sollicitudine* Fc. 16. *comprehendisti* N.

§. 31. 17. *Aut*] *At* M. Dein *qui pro si* ¶. *Mavis corruptum in maius* in W. R. ¶. E. 2. M., item in Edd. Col. et Sorg.; in R. *maius* enatum e *maior*. Rectius *quattuor* pro vulg. *quatuor* Edd. Venet. Spir. Boc. Voss.; *quatuor divinis quatuor aequae tua respondere* T. et A. 2. *Tua pro tuis* exhibent A. 1. ¶. et Fo. Verba *divinis quattuor* om. ¶.; *divinas* exstat in Ed. Col. 18. *quattuor* (ita corr.) om. N. et E. 2. una cum Ed. Sorg. Mox *facit* Fc. Dein *haec* W. S. T. O. A. 2. et Ed. Sorg.; *hic* M. Proxime *si ferves, si paves* Fo. 19. *sublimitas*] *divinitas* Ed. Sorg.

20. *iudiciorum dei* id. 23. *quis pro qui* A. 2. Mox *profunda* Fo. et Ed. Col. 25. *et quis perseverat* H. Tum *amare* pro *in amore* E. 2. 26. *aeternitatem caritatis*] *infinitem aeternitatis* A. 2. 27. *perseverantiam* W. S. T. O. Pro *praefert* scribitur *praebet* in C. 29. *quae*] *qui* Fe. 30. *Deest usque* in H. *Dein erit saluus* exhibet M.

§. 32. 31. in om. N. T. R. A. 2. H. I. E. 2. et Ed. Sorg.; in *istis quatuor* dant W. S. A. 1. O., neque aliter a pr. m. habebat G. 32. *esse* (a r. m.) *species* H. Post *quatuor* E. 2, addit *convenire*. Mox *est contemplatio* legit N.

P. 121.

1. *est* om. E. 2. Tum *ammiratio* N. O. et M. c. Ed. Col.; *maiestatis ammiratio* inverso ord. Fo. Deinde: *Haec quaerit* H. 2. *conpurgatum* Ed. Venet. c. Spir., *purgatum eor* requirit O. sit
Mox *liberum exoneratumque* (sit a r. m. suprascripto) H. 3. *a peccatis* N., *peccatis exoneratum* M. Proxime *levetur* id. 4. *per morulas aliquas* O. Tum *vel* pro *et*; deinde *ectasi* Ed. Lugd., *extasi* N. et Venet. c. Spir., *extasi* et Codd. praeter E. 2., in quo *est exthasi*, et Edd. ante Mabill. 2. 5. *ammirantem* Col. 6. Prius *est* om. H. Mox pro *enim* scribitur *autem* in eod. libro. 7. *pavida* id. 8. *fundit* id. Pro *initiat* *est minat* in W. N. S. A. 1. 2. R. G. O. I. E. 2. et Ed. Sorg. 9. *servat humilitatem* M. 10. *quoddam* om. H. 10—11. *humilitas est* E. 2. 11. Post *nudet* distinguunt S. et G., *illa* cum seqq. iungentes. Ita et Gill. Voss. Tiraq. Horst. Dein *congregatio* N. 13. *circa beneficiorum memoriam* Fe. 16. *ad dominum*] *ad deum* E. 2. c. Ed. Sorg. 17. *tuae* om. Ed. Sorg. Post *eructabunt* addit *et iustitia tua exultabunt* E. 2.; contra *eructatio gratiarum actio est* C. assentientibus editis Boc. et Lugd.; *eructatio gratiarum est actio* exhibent aliqui Mss., in quibus et ille Nicol. V.; *eructatio autem* et c. al. monente Vossio, qui *eructatio autem grat. est actio* in textum recepit. 18. *promissorum dei* scribit Fo. 19. *sit* om. Ed. Col. 20—21. *longanimitatis et perseverantiae vigor est* C. Part. et om. R. 22. *nostra quatuor* C. Tum *illis quatuor* C., *illis verbis* Fe., *aliis pro illis* W. et S.; *quatuor apostoli assignare aliis* O.; *signare* Ed. Venet. c. Spir. 23. *longitudo non apprehendit* Sorg.; *apprehendit* item exhibent N. A. 1. 2. T. R. G. I. E. 2. et Fo. 25. *sublime* pro *sublimitatem* Ed. Col. 27. Ante *quaeri* abest *nec* ab ead. Tum al. ord. legitur *potest nimis* in A. 2. 28. *adorando* (sic) habet ead. Ed.; *forte orando* O. 29. *facilius invenitur* H. et M. In seqq. his (Ita et H.) *sit* *sint* libris C.

ANNOTATIONES

IN

S. BERNARDI EPISTOLAM
AD TOTAM CURIAM ROMANAM.

P. 122.

Abest inscriptio a F. 4. Pro totam legitur omnem in Cod. Vat., item in Edd. Egg. Bas. Boc. Lugd. Gillet. et Tiraq. Post Eugenium Cod. Vat. addit *Tertium*; Ed. autem Egg. *primo insultans eis, quod elegerint: postea supplicans, ut ei fideliter assistant.* Reperitur notante Vossio etiam alia inscriptio: *Ad universam (al. ad totam) Romanam Curiam, quando Abbatem Trium Fontium in summum elegerunt Pont. etc.* Ipsa dedit: *Ad Cardinales et Episcopos omnes Romanae Curiae super electione Eugenii III.* (ita etiam Horat. et Mabill. 1.) *in summum Pontificem.* „Anno 1145. defuncto Lucio II. Pontifice, Caelestini successore, electus est Bernardus abbas Romae ad S. Anastasium, S. Bernardi discipulus, dictus Eugenius III., ad quem libri de Consideratione.“ Mabill. 2. et 3.

§. 1. 8. *illius periculosiora*] *hominis periculosa* F., *hominis illius periculosiora* Ed. Egg. 12. *pauperis hominis et mendici]* *paup. et mend. hom.* F. 15. *Quod si pro quasi id.* 16. *non ascenderet magis* Bas.

P. 123.

2. *gloria*] *gloriae* F., itemque Edd. Bas. Boc. Lugd. Gillet. Voss. Tiraq. 3. *Num ideo Pisan deseruit*] Ita Codd. F. et Vat. ap. Voss. c. Ed. Bas.; *num ideo P. d.* editi. „Eugenius quondam *vicedominus* Pisanae ecclesiae (Ms. Dunense citatum ab Henriq. vocat *suffraganeum*), deinde Bernardi in Claravalle discipulus, mox abbas monasterii S. Anastasii, seu Trium Fontium ad Aquas Salvias prope Romam, praeter morem non ex cardinale, sed ex abbate electus est a cardinalibus in summum ecclesiae pontificem anno 1145. in locum Lucii, qui eodem anno V. Kalend. Martii ex hac vita migravit. Hunc ergo miratur Bernardus, qui vicedominatum unius particularis ecclesiae non sustinebat, ad dominatum totius universalis ecclesiae vocatum. Porro quid officii vel dignitatis hoc nomine *vicedominus* intelligendum veniat, paucis monstremus. Sunt enim etiamnum ecclesiae, seu episcopia, quae titulum istum retineant. Olim quidem tenebatur quilibet episcopus vicedominum et oeconomum habere distinct. 89. c. *Volumus.* Qua de re S. Gregorius M. sic scribit ad An-

thelimum subdiaconum Lib. IX. Epist. 66.: *Volumus, ut frater noster Paschasius et vicedominum sibi et maiorem ordinet domum, quatenus possit vel hospitibus supervenientibus, vel causis, quae eveniunt, idoneus et paratus existere* etc. Ubi glossa in alleg. c. *Volumus, et vicedominum*, id est, oeconomum rerum episcopalium, qui rebus episcopalibus et hospitibus supervenientibus provideat. *Quia episcopus*, inquit, *non potest talia negotia in propria persona tractare*. Vid. Quaest. 3. *Quia episcopus*, et referas quod dicitur *de hospitibus* ad *vicedominum*. Ita glossa. Verum *Filesacus* Theolog. Paris. ad tit. de Offic. Iud. Ordin. Lib. I. Decret. seu de sacra episcop. auctorit. ita potius haec duo censet distinguenda, ut *oeconomi* munus sit, hospites curare; at *vicedomini* causis et litibus disceptandis nomine episcopi praeesse, Vid. *Files.* lib. cit. c. 4. §. 5. "*Horstius.* 5. Abest *dominatum* a F. et edito Bas.

§. 2. *igitur*] ergo F. Mox sive pro seu id. 9—10. *ex manibus* id. 11. *induere purpura*] „Iam tunc pontifices induti erant cappa rubea, de qua *Petrus Damiani* in Lib. I. Epist. 20. "*Ma-billonius* 2. et 3. 15. *sapiens inter vos* F. c. Ed. Egg. 16. *exercitus* Ed. Egg. 19—20. *Ridiculum profecto videtur* F. 21. *etiam hoc* id. c. Ed. Egg. 24. *ego* om. F. 26. *recentis* (sic) id.; *recensentes* Ed. Bas. 27. *domini*] *dei* id. 30. *et de post fetantes* Edd. Egg. et Voss. 31. *fetantes* om. F. Dein *suscepit eum* habet Ed. Bas., et mox *partic. et abest* ab Ed. Egg.

P. 124,

§. 3. 4. *ea qua oportuerat auctoritate* F. Deinde *apostolatus sui* id. c. Edd. Egg. et Voss. 8. *tamquam*] Ita F.; *tanquam* vulg. Mox *proturbatus* pro *perturbatus* receptum e F. et Ed. Boc. 9. *ad medicum* Egg. 10. *quem* pro *ovem* Ed. Bas. 15—16. Verba *et, sicut multi dicunt, a domino factum est*, desunt in F. 18. *convoveri* habet Ed. Bas. Dein *vestris constat manibus* ead. una cum Egg. 21. *viscera compassionis* F. 22. *ad quod*] *quo* id. c. Edd. Egg. Bas. Boc. Lugd.

ANNOTATIONES

IN

S. BERNARDI EPISTOLAM
AD DOMINUM PAPAM EUGENIUM PRIMAM.

P. 125.

Deest lemma in S., nec praemissum erat in F., in quo tamen rec. manus ad mg. adscripsit: *Ad Eugenium papam prima*, et al. *de electione sua*. W. et O. exhibent: *Epistola Bernhardi (beati Bernh. O.) abbatis Claraevallensis ad Eugenium Papam*. T. et A. 2.: *Incipit Epistola Bernhardi* (sic, ut solet, T.; Bernh. A. 2.) *ad Eug. Pap.* In Ed. Egg. exstat: *Ad dominum papam Eugenium exultans de promotione sua et hortans eum ad bonum*; in Lugd. Horst. et Mabill. 1. legitur: *Ad Dominum Papam Eugenium*. A quibus Bas. Boc. Gillot. et Tiraq. una cum Mabill. 2. et 3. eo differunt, quod addunt *prima*. Voss. autem habet: *Epistola S. Bernardi Abbatis ad Eugenium PP. Tertium tunc recens in summum Pont. electum*.

1. *Amantissimo domino* (alt. voc. bis exaratum in O.) *suo et patri Eugenio, dei gratia summo pontifici, Bernardus etc.* scribunt W. S. T. O. A. 2. Dein novissimus liber exhibet *Claraevallensis abbas Monasterii*. A Fris. abest haec salutandi formula.

§. 1. 6. *Presseram stilum, hactenus rem* (om. v. *tacitus*) *considerabam* dant W. S. T. O. A. 2.; *remque* habet Ed. Egg. 7. Deest enim in W. S. T. O. A. 2. 8. *praevenire* male scribit A. 2. Praepos. *a*, quod id. omittit, al. m. inter vers. supplevit in T. 10. *vestro pro tuo* W. S. T. O. A. 2. 11. *qualiter vel quomodo* ild. 14. *dominatur*] *est dominator* F. 17. *quidquid* O. 18. *est residuum* F. — „Ansulis inclusa in duobus tantum reperimus Codicibus, Compendiensi et S. Theodorici.“ *Mabill.* 2. et 3. Leguntur eadem, quae in editis ante Mabillon. desunt, etiam in nostris Codd. 19. *erunt* primo omissum al. m. suprascripsit in O.

P. 126.

1. *tamen*] ergo Codd. nostri omnes. 2. *enim* om. W. S. T. O. A. 2. 3. *filius in patrem (mutatus est)*] „Infra num. 3.: *Ego enim etsi nomen patris deposui, sed non timorem etc.* Eadem in Prologo ad libros de Consideratione.“ *Mabill.* 2. et 3. Dein *et pater in filium mutatus est* W. S. T. O. A. 2. Hinc transeunt nostri Codd. ad *amodo* (l. 10.). Quod sequitur *tamen* omittunt. 13.

Haec est] *Sed haec est* scribunt W. S. T. O. A. 2. Mox *et*, cuius loco T. habet *sed*, om. W. S. O. 14. Post *gaudebunt* nostri Mss. ita exhibent: *Magnificavit dominus facere vobiscum* (sic F., *nobiscum* rell.): *trudivit et laetata est Sion. Gaudet et exultat* (Sion A. 2.) *ecclesia dei, sed specialiter illa, cuius uterus te portavit, et ubera* (sic), *quae suxisti* (vid. §. 3. 19—20.) etc., intermediis om. 18. Bernhardus Ed. Egg. 21. *erigere* Bas.

§. 2. 26. *Sara* Ed. Egg. 27. *nominetur te* Bas. 28. *dominus tibi ead. c.* Voss.

P. 127.

4. *dicet]* *dices* Ed. Egg. 6. *audi et pro audiet* ead. 7. *in clero* ead. 8. Post *gregis* ibid. additur *in populo*.

§. 3. 17—18. *ubique merito* Edd. Egg. et Voss. 19. *sed specialiter illa]* „Nempe Claraevallensis seu Cisterciensis, sed potius Claraevallensis, quae iterum mater dicitur num 6.“ *Mabill.* 2. et 3. 20. *Et quid ego?* F. et W. c. O.; *ut quid ergo?* S. T. A. 2. 22. *in numero* W. S. O., *de medio* F. Mox *exsultavi fortiter* F. 23. *cum tremare]* *contra morem* W. T. O. A. 2., *contra mortem* S. 24. *meae* om. F. 27. *patris]* *pietatis* F. 28. *considero fastigium dignitatis]* *Attendo* (*Attendo* S. et A. 2.) *fast. dignit.* W. S. T. O. A. 2. 29. *deorsum iacentis* Edd. Egg. 30. *honoris* ab al. m. in mg. habet O. Mox *reformido periculum* W. S. O. et Ed. Egg., *formido peric.* T. et A. 2. Tum *propter quod scriptum est* W. S. O. 32. *Quidem quod causaliter* (primo *causaliter*) *dictum esse arbitror potius, quam temporaliter, tamquam: Honor absorbit intellectum* F.; *quod quidem carnaliter et temporaliter arbitror esse dictum, ac si diceret* etc. W. S. O.; *quod quidem causaliter, quam* (sic) *temporaliter arbitror esse dictum, ac si diceret* etc. T. et A. 2.

P. 128.

3. *ac si diceret* Edd. Egg. et Bas. Post *intellectum* F. ita exhibet: *Hinc est quod idem propheta sive pro se, sive pro aliis in alio psalmo dicit* (unde *idem propheta vel pro se, vel pro aliis in al. ps. dic.* W. S. T. O. A. 2.): *A facie irae* (et om. hic c. Ed. Egg. Codd. excepto T. omnes) *indignationis tuae, quia* (noyiss. voc. in ras. habet F.; S. T. A. 2. om.) *elevans alligati me. In altiori loco positus es, sed* (ea, sed om. W. S. O., solum aed. T. et A. 2.) *non in tutiori: in* (vel pro ip. W., item primo S.; vel in O.) *sublimiori, sed* (sed abest a S. T. et A. 2.) *non* (negat. om. O.) *in securiori* (securiori habet A. 2.). *Noli ergo altum sapere, sed timere* (qua. habet W. S. T. O. A. 2.).

§. 4. 4. Desunt verba et quidem in nostris libris. 5. et om. W. S. O. Dein iidem cum T. et A. 2. exhibent recumbere in convivio eius, qui te invitavit in novissimo loco, sed placuit ei dicere tibi: Amice etc. 6. eius om. F. Tum idem scribit: et placuit ei dicere tibi: Amice, ascende superius. His addunt nostri libri: Noli ergo altum (ita F., alta rell.) sapere, sed time (deum time W. S. T. O. A. 2.). Opus est, inquam, timere. Deinceps in F. legitur: Terribilis est locus iste, in quo positus es. Time ergo: locus, in quo stas, terra sancta est: locus Petri, locus, inquam, principis apostolorum, in quo steterunt pedes eorum. W. S. O. dant: Terribilis est enim locus, in quo positus es: terra sancta est, locus est, inquam, Petri principis apostolorum, locus (noviss. voc. om. S.), in quo steterunt pedes (h. v. in mg. supplet O.) eius. Contra T. et A. 2.: Terribilis est enim locus, in quo positus es: locus, in quo positus es, terra sancta est: locus est, in quo Petri, principis apostolorum, in quo (sic T., in mg. ibi. Neutrum habet A. 2.) steterunt pedes eius. Tum F.: Si forte declinaveris a via domini, ibi sepultus est, ut sit tibi contra te testimonium. Quis mihi det, ut audiam ex ore tuo vocem illam, vocem virtutis. Pecunia tua tecum sit in perditione. Merito tali pastori etc. Differunt W. S. T. O. A. 2., ita exhibentes: Quodsi declinaveris — —, ubi (sic W. et O., ibi rell.) sepultus est (es S. et T.), ut sit tibi (ibi A. 2.) contra te (contra id W. S. O.) in test. Merito etc. — 9. illam miserabilem, illam emittere vocem Ed. Bas. 10. et om. ead. 13. eas pro stas ead. 14. principi ead. 20. nutricao] gubernatori W. S. T. O. A. 2. 21. Post tenera abest cum a Cod. F. et Edd. Egg. Bas. Boc. Lugd. Gill. Voss. Tiraq. Horst.; — tenera esset, cum adhuc esset in cunabulis exhibent W. et S. Inverso ord. tenera esset cum adhuc in cunabulis esset O. Verba esset, cum adhuc absunt a T. et A. 2.; in incunabulis dant Edd. Gillot. et Tiraq. Dein esset om. Egg. 22. Verba edocta et exemplo educata desiderantur in W. S. T. O. A. 2. Deinceps terrena omnia scribunt W. S. O. 23. calcaret (conculcaret O. et Ed. Bas.), qui dicebat intermediis om. W. S. O.; calcaret, qui diceret T. et A. 2. 26. A verbis biblicis W. S. T. O. A. 2. transeunt ad init. capit. 6. Deest haec in F.

§. 5. Vintoniensis Ed. Lugd., Vinconiensis Ed. Bas., Wintonensis F. c. Ed. Voss. „Is erat Henricus Blesensis ex abbate Glastoniensi, episcopus Wintoniensis, nepos Henrici regis, atque adeo fautor Willelmi, eius consanguinei. Theobaldus ex abbate Beccensi erat antistes Cantuariensis, ad quem epistola 361.“ *Ma-*
bill. 2. et 3. 29. archiepiscopus Eboracensis F. et Ed. Egg.

P. 129.

1. *ex averso* F. *Mox est vetus* Ed. Voss. 3. *Eboracensis*] „Causa Eboracensis Willelmi, de qua in epistola 235. necdum composita erat hoc annu; nam teste Serlone in Monastici Anglicani tomo 1. p. 747. *ipse cathedrae praesidebat, usus regia potestate in eos, qui resistebant.* Henricus abbas Fontanensis cum aliis eum pertraxit ad Eugenium, a quo amotus est Wilhelmus. Eius fautores Fontanense monasterium diripuerunt. De Henrici electione ad epistolam 252.“ *Mabill.* 2. et 3. 4. *esset* omisso quasi Ed. Egg. *Mox in faciem restiterunt* ead. 10. *sed mercenarius* F. 12. *Vintoniensi* Ed. Lugd., *Vindonensi* unus liber Vat., *Wintonensi* F., duo Codd. a Vossio laudati p. 201., et textus Vossianus. 15. *suavis* *et olentis* (sic) Ed. Egg. 16. *et (pro ut) respondent* ead., *moxque iniquitas illorum super illos* F. 20. *eorum pro illorum* id.

det

§. 6. 22. *Quis mihi*, *ut videam ecclesiam dei* (det ab al. m. superscripto) O.; *quis det mihi, ut videam* etc. W. S. T. O. 23. *Post sicut insertum est fuit* in W. S. T. O. A. 2.; contra post verba *in diebus* in Ed. Voss. additur *erat*. 24. *retia sua* W. S. T. O. A. 2. Tum omissis verbis *in capturam* iidem scribunt *non in capturam auri et argenti*; alio autem modo *in capturam non auri vel argenti* habet Ed. Egg. Inverso ord. *auri vel argenti* legitur etiam in F.; *non in capturam animarum* intermedii om. Ed. Bas. Post *animarum* W. S. T. O. A. 2. ita exhibent: *Quis det mihi ut audiam vocem tuam, vocem illam (tuam voc., ill. voc. T. et A. 2.) virtutis* (ante h. v. repetitur *vocem* in O.); *Pecunia tua tecum sit in perditione* (sic). 26. *te illius te hereditare vocem* F. 27. Dictum biblicum om. idem liber, et verba seqq: *O vox tonitru, o vox magnificentiae et virtutis* desunt in W. S. T. O. A. 2.; item proxima: *et convertantur*, in T. et A. 2. Quod sequitur *retrorsum* om. omnes. 1. a f. *Hoc*] *Haec* T. et A. 2. Adverbia *vehementer* et *omnino* absunt a W. S. T. O. A. 2.

P. 130.

1. sqq. *hoc* (haec T. et A. 2.) *desiderant*, *hoc* (et haec T. c. A. 2.) *suspirant filii matris tuae, ut omnis plantatio, quam non plantavit pater tuus caelestis, manibus tuis (tuis manibus solus O.) eradicetur* W. S. T. O. A. 2. — *cum maioribus*] *et magni* F. 2. *omnis* om. F. et Ed. Egg. 3—4. *manibus tuis* item F. c. Ed. Egg. 5. *gentes* al. m. inter versus supplevit in O. *Mox et dissipet et aedificet* W. S. T. A. 2.; *et aedif. et dissip.* O. 6. *Multi enim* W. S. T. O. A. 2. *Dein hoc verbum pro audito hoc*

verbo T. et A. 2. 7. *arboris* W. S. T. O. A. 2. Tum *posita est, ut omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidatur, et in ignem mittatur* iid. libri. 8. *Multi enim dixerunt* iid. 10. *recedantur* F. et W. S. T. O. A. 2. c. Ed. Egg. 11. *fructus* W. S. O. Dein *ferant* F. et W. S. T. O. A. 2. c. Ed. Egg. et marg. Ed. Voss.

§. 7. 12. *igitur*] *ergo* F. et W. S. T. O. A. 2. Mox *manus tua sit* W. S. T. O. A. 2. 13. Post *tuorum* iid. ita exhibent: *immo inimicorum matris tuae et patris tui, qui dedit tibi singulariter extra fratres tuos partem illam, quam tulit de manu Amorrei (Ammorrei A. 2.) in brachio et arcu suo.* 13. *tibi om.* F.; item l. sq. et. 14. *animi*] *anima* Ed. Egg. 15. *tibi extra fratres tuos* ead. 17. sqq. *te esse hominem, et semper memorare novissima tua, et timor eius sit ante oculos tuos, qui aufert spiritum principum* W. S. T. O. A. 2. Reliqua desunt in iisdem libris. 20. *Romanorum pontificum mortes*] *Romanorum* deest in F. „Mirum non immerito videri possit, quid sit, cur tam brevis aevi sint Romani pontifices, ut solus Petrus putetur annum vigesimum quintum attigisse; plurimos paucis annis aut paucis mensibus, immo non multis diebus superstites, mors praematura raperit, cum videamus imperatorum et regum plurimos multo longioris aevi fuisse. Res omnino digna disquisitione. Sed quis novit sensum domini? Video tamen eandem quaestionem B. Petro Damiani propositam ab Alexandro pontifice, quam ille diligenter tractat et edisserit, ut legi omnino digna sint quae scribit. Vide inter epist. lib. 1. epist. 17. alias Opusculo 23.

„Aliquando, inquit, a me sollicite requisistis, quae mihi causa videretur, cur apostolicae sedis antistes numquam diutius vivat, sed intra breve temporis spatium diem claudat extremum, adeo ut post divum Petrum apostolum, qui per quinque circiter annorum lustra praesedit, nemo postmodum Romanorum pontificum hoc spatium praesulatus aequaverit. Modernis immo temporibus vix quisquam in praedictae sedis culmen evehitur, qui metam quattuor, vel, ut multum, quinque transcendat annorum. Quod considerantibus nobis prodigialis, ut ita loquar, stupor oboritur, quoniam haec breviter vivendi necessitas in nulla alia totius orbis ecclesia reperitur. Sed in quantum mortalibus divinae dispensationis revelatur arcanum, videtur nobis, quia iccirco hoc iudicii caelestis ordo disponit, ut humano generi metum mortis incutiat, et quam despicienda sit temporalis vitae gloria, in ipso gloriae principatu evidenter ostendat, quatenus, dum praecipuus hominum tam angusti temporis compendio moritur, tremefactus quisque ad praestolandi sui obitus custodiam provocetur, et ar-

bor humani generis, dum cacumen ac verticem suum tam facile corruisse considerat, flatu concussa formidinis, in suis undique ramusculis contremiscat.

Angustis quidem limitibus pontificum vitas inclusit Damianus, fateor, dum ultra quattuor aut quinque annos non extendit; in breviores tamen mihi videntur coarctatae, si pontificum historiae consulantur. Rectissime igitur S. Bernardus hac epistola hortatur Eugenium, ut ex brevissimo suorum praedecessorum dominatu suum quoque suspectum habere discat." *Horstius.* — 21. *speculisti* Ed. Bas. Mox *suae* pro *tuae* F. 25. *transeuntia* Ed. Voss.

CORRIGENDA.

Textus.

- P. 4. l. 6. Scr. *caelos*, item al. l.
— 26. — 15. post *perveniant* punct. pon.
— — 18. leg. *opprobrium*.
— 27. — 12. pon. punct. post *totum*.
— 28. — 9. del. comma post *illud*.
— — 25. pon. comma post *tibi*.
— 55. — 27. corr. *quousque*.
— 83. — 6. corr. *exeundum*.
— 97. — 1. scr. *Potestates*.
— 120. — 18. scr. *quattuor*.

Annotationes.

- 176. — 13. corr. *levati*.
— 191. — 3. scr. *correctum*.
— 191. — 4. scr. *exstat*. Dein post *ceterisque* pon. punct.
— 203. — 24. corr. *propriare*.
— 222. — 9. post *Venet*. puncto dist.
-

THE

AMERICAN

REPUBLICAN

PARTY

OF THE

UNITED STATES

OF AMERICA

AND

THE

WORLD

OF TO-MORROW

OF THE

PRESENT

AND

THE

PAST

OF THE

REPUBLICAN

PARTY

OF THE

UNITED STATES

